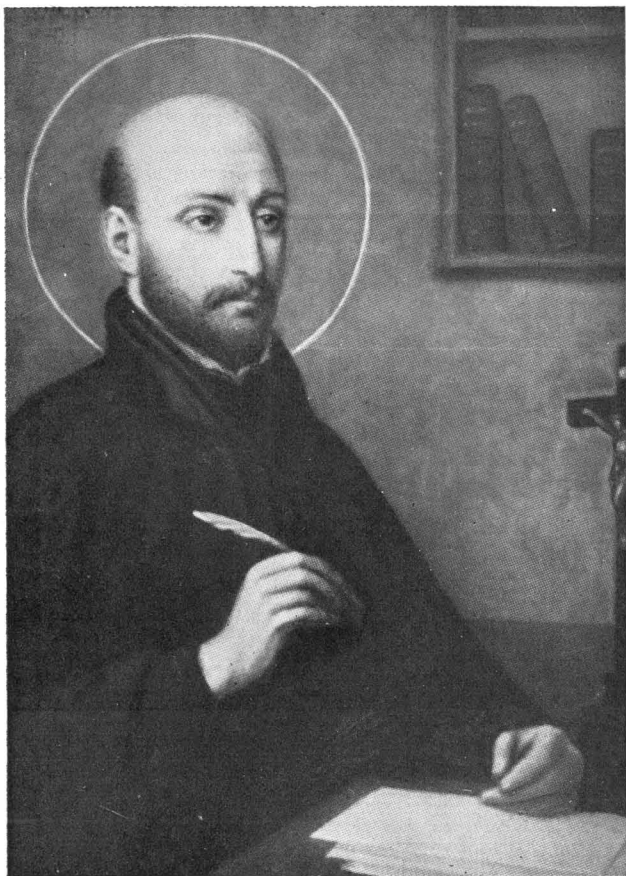

GYENIS

ANDRÁS S.J.

JEZSUITA ARCÉLEK

Iñigo de Loyola.

JEZSUITA ARCÉLEK

ELSŐ KÖTET

A JÉZUSTÁRSASÁG PÁPAI JÓVÁHAGYÁSÁNAK 400. ÉVFORDULÓJA
ALKALMÁVAL TÖBBEK KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTETTE:

P. GYENIS ANDRÁS S. J.

BUDAPEST, 1940.
KORDA R. T. KIADÁSA

E kötet munkatársai:

Borbély István S. J. főiskolai tanár, Szeged.
Clauser Mihály könyvtári tisztviselő, Budapest.
Frideczky József ny. tanár, Budapest.
Gerendás Ernő könyvtári tisztviselő, Budapest.
Gyenis András S. J. levéltáros és történetíró, Budapest.
Hajdók János S. J. író, Budapest.
Hamar Zoltán orvos, Budapest.
Kákonyi István S. J. író, Szeged.
Kelényi Béla Ottó főkönyvtáros, Budapest.
Kerkai György S. J. nevelő-tanár, Pécs.
Müller Lajos S. J. főiskolai igazgató és tanár, Szeged.
Pallós Kornél középiskolai tanár, Budapest.
Rab Pál S. J. kínai híthírdető, Peiping.
Vajda Tibor S. J. s. szerkesztő, Budapest.

Előszó

Csaknem beláthatatlan azoknak a sora, akik a rendalapítás idejétől a mai napig a Jézustársasághoz csatlakoztak és benne hűségesen ki is tartottak. Eddigi, de még korántsem pontos, tudásunk szerint is jóval több, mint nyolcvanezer jezsuita fejezte be életét a Társaság tagjaként. E sok-sok ezer áldozópapnak, papnövendéknek és testvérnek az élete a szerzetesi munkakör szokott egyszerű keretei között zajlott le. Legtöbbjük feltűnés nélkül, de annál hősibb lemondással és következetes kötelességtudással teljesítette hivatását az önképzés hosszú évei alatt, a lelkipásztorkodás terén, a művelődés terjesztésében, vagy a házimunkák végzésében. Mióta életük lángja ellobogott, azóta egy-egy kriptá vagy a rendi évkönyvek fákuló írásai őrzik emléküket. S mégis, vajmi gyakran megtörténik, hogy az ilyen névtelen vagy alig ismert rendtag sokkal hamisítatlanabban valósítja és éli a szerzeteseszményt és tisztábban tükrözi a szentignáci lelkiséget, mint sok közismert és ünnepelt nagyság. Épp ezért kellene a nevüknek oda-kerülnie a rendtörténet lapjaira. Am a történetírás általában csak a feltűnő és szembeötlő tényeket jegyzi fel és a kiemelkedő személyiségek alakját domborítja ki az események háttéréből. Helyszűke miatt és az áttekintés megkönnyítése végett mi sem tehetünk másként.

Elismert tény, hogy a Jézustársaság a katolikus hit és egyetemes művelődés elsőrangú fáklyahordozóit nagy számban adta. Nagyszerű teljesítményeiket és sikereiket írott munkák és a közlemelkezés tartja nyilván. A jeles jezsuita teológusok, bölcselők, csillagászok, feltalálók, felfedezők, tanárok, nevelők, hithirdetők, a karitás apostolai, a szociális igazság harcosai, előljárók, diplomaták, vértanúk és szentek külön és együtt is olyan gloriola a Mater Societas homlokán, melyhez hasonlíthatót keveset találunk. A je-

zsúta és a Jézustársaság életében mégsem a ragyogó siker, hírnév és külső nagyság a lényeges, hanem a törekvés, teljes önátadás és mindig tiszta szándék: ad divinum obsequium et in auxilium animarum.

A közölt életrajzvázlatok magukban is önálló és külön egésznek alkotnak, de azért szerves egységbe is olvadnak, mert az egyetemes Jézustársaság életét, tetteit, eredményeit, azaz történetét tükrözik vissza. Mindegyik vázlat olyan, mint a magaslati épület egy-egy ablaka, mely tágas kilátást nyújt nemcsak a közvetlen környezetre, hanem a messze távolba is. A közölt életrajzok nemcsak a feldolgozásra kiválasztott személyiségét helyezik nappali megvilágításba, hanem bemutatják korát és munkaterét is. Ha olvassuk az életrajzokat, akkor elvonul lelki szemünk előtt a hitszakadás viharos kora, érezzük a hitviták idejének éles levegőjét, mintegy az arcunkba csap a megújuló háborúk pusztító lángja; majd meg a felvilágosodás korának hidege dermeszt és a forradalmak forgószele száguld el előttünk; máskor ismét az előkelő udvarokban és a diplomáciai tárgyalóteremben, vagy a rendházak békés körében és a laboratóriumok sejtelmes homályában érezzük magunkat; gyakran küldetésben vagy felfedező úton, a tengerentúli missziók mérhetetlen terein forgolódunk.

A vázlatos életrajzok első tekintetre sok egyező vonást mutatnak. De csak látszatra. Mindegyik élet magában való egyéniség, valódi személyiség, melyet egykor élt és a földön járt hordozója imádságos lelkiülettel és kemény kézzel alakított, mint a szobrász is hosszú fáradsággal, kezében vésővel és kalapáccsal munkálja remekbe a márványtömböt. Őszintén megvalljuk, nagyon nehéz volt a döntés, hogy melyiket válasszuk ki, melyiket hagyjuk el. A sok kiválóból csak kevéssel foglalkozhatunk, de úgy állítottuk össze a névsort, hogy a Társaság egész történetét adhassuk. Mert a jelen mű rendtörténetet nyújt. Nem ugyan a szokott időrendi csoportosítással, hanem egyes nagy jellemek és érdekes életpályák tükrében. Az egész művet pántként összefogja a jelen előszó és a munka végén közölt zárószó. Nem légüres térbe állítjuk hőseink alakját, nem vonatkoztatunk el az adottságoktól, hanem mindegyiket visszahelyezzük a történések forratagába. Mindazon-

által vázlatok maradnak ezek az összegeзések, s nem részletes életrajzok. A rajzoló művész néhány jellemző vonással is tud adni felismerhető és élethű ábrázolást, ugyanígy kívántak a munkatársak egy-egy jezsuita arcot, arcélt bemutatni, sőt azt is megrögzíteni, ami ezen az arcon tükröзödik és az egész élettevékenységet irányította: a lelket és lelkületet az olvasó elé vetíteni. Nem irodalmi feltűnés vagy hatásvadászat e munka célja. Az írói meglátás és feldolgozás sokfélesége mindenütt és mindenben a lényegkeresésre és lényegtalálásra utal. A jezsuita lélek minden időben szabadulni akart a kötöttségektől, hogy függetlenül szolgálhasson Istennek és a köznek. Van ebben a függetlenségben valami lenyűgöző. Egységet visz bele a célkitűzésbe és lendületet ad a célba éréshez. Talán innen is van az, hogy nincs az az egyházi pályával összeegyeztethető működéstér, melyen legalább néhány kiváló jezsuitát ne találánk.

Az egész munkát három kötetre tervezzük. Az első és második kötet azokat a jezsuitákat mutatja be, akik a rendalapítástól az eltörlésig terjedő időközben éltek. Azokat a volt jezsuitákat is ide sorozzuk, akik a feloszlítás után egyházi pályán működtek. A harmadik kötet tartalmazza a Társaság visszaállítása óta napjainkig működött rendtagok életrajzát. A munkatársak feladata az volt, hogy mutassák be a kiválasztott jezsuita történelmi küldetését, személyiségét, jelentőségét saját korában és napjainkban. A feldolgozás módszere és menete mindig az illető író egyénisége szerint alakult, aki az életrajzot kidolgozta és nevével jegyzi. Hálas köszönet jár nekik és mindazoknak, akik a mű létrejöttében segítséget nyújtottak.

Budapest, 1939 október 8., Magyarok Nagyasszonyának ünnepén.

Gyenis András S. J.

GYENIS ANDRÁS S. J.:

IÑIGO DE LOYOLA

1491—1556

Az Újkor hajnalán, midőn egész országok váltak le Krisztus misztikus testéről, egyik spanyol végvár védelme közben szerzett sebesülés után hívta meg az isteni Gondviselés Loyolai Ignácot a Jézustársaság alapítására. A pamplonai hős történelmi jelentősége vitán felül áll. Személyiségét és művét a letűnt négyszáz esztendő távolából szemlélve meg kell állapítanunk, hogy élete és működése nemcsak a múlté, hanem ma is ható valóság, mert a tőle kiindult lelki áramlások mindig szélesebb körökben gyűrűznek és a földi lét bilincseitől megszabadult alakja mint a pusztában világító lángoszlop vezérli a finomultabb lelkiség magaslataira törekvőket. Ha életét olvassuk, hatalmas méretek, messze távolságok és világmentő tervek tárulnak elénk. De nem ezekre a tényekre akarunk rámutatni e sorokban, hanem azt vázoljuk, hogyan lett az egykori katonából rendalapító, melyik az a szellem, mellyel átítatta rendje belső életét és elindította külső működését. E szempontok világítják meg Szent Ignác szerepét és helyét a történelemben, s egyúttal igazolják, hogy műve nemcsak viharálló volt, hanem alkotó tényező is. Vagyis a mű túlélte mesterét, de a műben tovább él és hat a mester szelleme.

Alapító

Spanyolország északi részén elterülő Guipuzcoa tartományban, a vadregényes Pireneus-hegység déli lejtőjén lakik a lovagi merészségéről és gyakorlati okosságáról híres ősi baszk nép, mely több hódítót, bátor hadvezért és vakmerő pilótát adott az emberiségnek, mint tudóst és fel-

találót. E nép fia volt Ignác, aki 1491-ben született. Atyja Beltrán Jánez, a Loyola-ház feje, és anyja Sáenz de Licona Marina, Spanyolország legelső nemesei sorába tartoztak. Házasságukat nyolc fiúval és öt leánnyal áldotta meg az Ég. A 13 gyermek közül Ignác volt a legfiatalabb. A derék szülők katolikus szellemben nevelték gyermekeiket.

A tizennégy éves eleven és nyílt természetű Ignácot Velázquez de Cuéllar János, Ferdinánd spanyol király főszámvevője vette udvarába, hogy további neveltetéséről gondoskodják. A már otthon elsajátított anyanyelvi írás-olvasáson kívül különféle lovagi gyakorlatokban, zene és ének művelésében nagy előhaladást tett. Pártfogója 1517-ben bekövetkezett halála után Manrique Antal navarrai alkirály seregéhez csatlakozott.

Az ifjú Ignác külsejét nagy gonddal ápolta, válaszfőként öltözködött, arányos termetére és testi ügyességére büszke volt. Szellemi táplálékát lovagregények képezték. Főképp fegyverforgatásban és lovagi tornákban találta kedvét. Hitéhez öntudatosan ragaszkodott, de ez nem mindig tükröződött vissza életében, mert a katonáskodó fiatal emberek szokása szerint gáláns kalandokba és becsületből vállalt összetűzésekbe keveredett. Tüzes fantáziája és forrongó vére az élet örömei felé sodorta, érvényesülési vágya hősi tettek végrehajtására sarkalta. Nagy hibák mellett még nagyobb erények díszítették. Bátor nagylelkűség, el nem lankadó kitartás és okos körültekintés jellemezte. Gyűlöletet senki ellen sem táplált és habár hirtelen természetű volt, sohasem káromkodott. Nájera elfoglalásakor semmit sem fogadott el a zsákmányból, mert nem pénzre, hanem dicsőségre és hírnévre vágyott. Megnyerő modora miatt mindenütt hamar megkedvelték. Jól értett az ellentétek kiegyenlítéséhez. Mikor Guipuzcoa tartomány lakosait a pártviszály két táborba különítette, őt bízták meg a béke helyreállításával. Oly ügyesen tárgyalt a felekkel, hogy készségesen nyújtottak egymásnak békejobbot.

Ignác jelleme a nemesség és vadság, a könnyelműség és hősiesség sajátságos keveréke volt. Lelkét teljesen fogva tartották a lovagvilág álmoképei, a spanyol nemes nagyra-vágyása és büszkesége és a magasra ívelő tisztí karriér

tündérfénye. A pamplonai sebesülés kíméletlenül szét tépte mindezeket az álmokat.

Midőn Katolikus Ferdinánd halála után (1516) az ifjú V. Károly lépett a spanyol trónra, az elégedetlen városi lakosság kitűzte a lázadás zászlaját. I. Ferenc francia király felhasználva a kedvező alkalmat, háborút indított Spanyolország ellen, hogy visszahódítsa a spanyoloktól Navarra tartományt. A francia hadsereg győzelmesen haladt előre és körülfárta Pamplonát, ahol Ignác kapitányi rangban a várőrség tagja volt. A lakosság a franciák felé hajlott és ellenállás nélkül akart meghódolni. De Ignác gyújtó szavával további kitartásra és kötelességteljesítésre lelkesítette a várparancsnokot és az őrséget. A megalázó békeajánlatot visszautasítva serényen készülődtek a védelemre. 1521 május 20-án indult meg az ostrom. Miután egy ágyúgolyó a vár fokán küzdő Ignác jobb lábszárcsontját szétzúzta, sőt a balon is sebet ejtett, ájultan rogyott össze. A vár még aznap francia kézre került. A fogságba esett Ignáccal barátságosan bánt az ellenség és két hét múlva a közel fekvő Loyola várába szállíttatta. A sebész ügyetlenkedése és az út rázkódtatásai csaknem a sír szélére juttatták. A lábszár csontjait rosszul illesztették össze, tehát szét kellett őket törni és újra összerakni. Mivel jobb-lába rövidebb lett, mint a bal, feszítő készülékbe helyezve nyújtották és a lábszár alakját elcsúfító, kiálló csontszilánkot lefűrészelték. Nem engedte, hogy megkötözzék vagy lefogják a fájdalmas műtét alatt, csak hevesen összeszorított ökle tanúskodott a közben kiállott kínokról.

Élet-halál között lebegve végre — amint később maga elbeszélte — Szent Péter apostol közbenjárására, kit különös tisztelettel övezett, túlesett a nagy veszélyen. A gyógyulás hosszú hetei unalmának elűzésére lovagregényeket kért, de hozzátartozói nem adhattak kezébe mást, mint Krisztus és a szentek életét. Eleinte kellenlenül, majd egyre fokozódó figyelemmel és érdeklődéssel olvassatta a kapott könyveket. Képzeletét diadalok, udvarlások és tornajátékok helyett szentek, vezeklők, apostolok és vértanúk alakjai és tettei foglalkoztatták. Új látókör tárult eléje, mely csalogatta és magával ragadta. E lelkesültségben a megtérő Szent Ágoston szavai tolultak ajkára: Ha megtehették ezek

és azok, miért nem én is? Eleinte néha múltó levertség kerítette hatalmába, természetese visszaborzadt a lemondástól, de nem sokára megint derült béke és megnyugtató öröm költözött lelkébe. A gondolatok és érzelmek tülekedő váltakozása folytán úgy érezte, mintha egyszer a magasba szárnyalna, máskor meg az örvénylő mélységbe zuhanna.

Egyre jobban eltelve a szentföldi zarándoklás, hitetlenek közötti igehirdetés, szigorú vezeklés és a szentek életében olvasott vállalkozások nagy gondolataival, s miután rokonsága ellenállását legyőzte, búcsút vett Guipuzcoa hegyeitől, a kies aszeptiai völgytől és a Loyolák ódon várkastélyától. Útközben lerótta az udvariasság köteles adóját a nájerai herceg iránt és egyéb adósságai kiegyenlítése után Katalónia leghíresebb búcsújáróhelye, a monserati bencés monostor felé irányította lépteit.

1522 tavasza elején ért a kegyhelyre. Pontos készület után három napon át a legrészletesebben meggyóna bűneit. Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepének első napján tudott felszerelésén, s miután ruháit és pénzét a szegények között szétosztotta, durva zarándoklőnyt vett magára. A március 24-ről 25-re virradó éjjelt a Boldogságos Szűz oltára előtt töltötte, kardját és törét pedig az oltár egyik oszlopára függesztette. Hajnalban megáldozott és Krisztus katonájának új öltözetében elhagyta Monserratot.

Manréza felé vette útját, ahol előbb a Szent Lucia-ispotályban, majd egy magánházban kapott szállást. Itt módfelett szigorú vezeklő életet folytatott. Amit a szentek életében önsanyargatásról és böjtről olvasott, azt mind meg akarta valósítani. A lelki életben való járatlanságában azt hitte, hogy az életszentség főként a bűnbánat külső gyakorlataiban áll. Koldulásból élt; naponként szentmisét hallgatott és hetenkint járult a szentségekhez. Mivel az állandóan dühöngő pestis miatt a szentföldi hajójáratok szüneteltek, csaknem álló esztendeig időzött Manrézában. Közben naponként kijárt a városhoz közel levő barlangba, hogy zavartalanabban adhassa magát a vezeklésre és imaéletre.

Az első négy hónap belső vigasztalásaira és örömeire a lelki megpróbáltatás és harcok ideje következett. Miközben a lovagtornák és udvari ünnepségek káprázatos jele-

neteí suhantak át képzeletén, undor fogta el szegényes és sanyarú életmódjával szemben. Măskor az átküzđđt háború mozgalmas eseményei peregtek le lelki szemei elđtt, majd meg az únottság ólomsúlya nehezedett kedélyére. Ismét más alkalommal a nagyvilági szereplés és hiú nagyravágás csillogtatta meg elđtte a fényes jövđt, azután meg végzetes lépésének sötét képét vetítette eléje képzelete. Hiába kettőzte meg imádságait és önsanyargatásait, a forrongó szenvedélyek tovább háborogtak és a kísértések viharos felhői még veszesebben tornyosultak lelkére. Nyugtalanóság és öngyilkossági tervekig fokozódó aggályosság kínoztă három hónapon keresztül. Mikor már egészen közel állott a hajótöréshez, az isteni jóság megkönyörült rajta: egyszerre a belső béke és kifejezhetetlen öröm verőfényét árasztotta meggyötört lelkére. Mélységes alázatossága és gyóntatója iránt tanúsított engedelmessége végre is győzelmet aratott. A szenvedések tüzes kohójában megtisztulva, nagy lelki vizgasztalásokban és megismerésekben, természetfeletti ösztönzésekben és felvilágosításokban részesült. Úgy bánt vele Isten ebben az időben, — amint később maga Ignác mondotta — ahogy a jó tanító bánik a kisgyermekkel: külön oktatja, akár mert gyámoltalanabb és nehézfejű a kicsi, akár mivel senkije sincs, aki tanítaná. Manrézai imaéletének lecsapódása, lelki vergődése és átélt küzdelmei tanulságának nagyszabású rajza a katolikus megújulás egyik fontos tényezője: a Lelkigyakorlatok könyve.

De a szemlélődő imádság vizgasztalásai nem fojtották el lelkében a tettvágy tüžét. Működése egyelőre szűkkörű maradt, inkább lelki társalgásra és a lelkigyakorlatok alkalmazására szorítkozott.

1523 elején búcsút vett manrézai ismerőseitől és Barcelónába távozott, hogy meginduljon tervezett szentföldi zarándokútjára. Régi vágya mellett az az újabb nagyszabású terve támadt, hogy a szenthelyek meglátogatása után a mohamedánok megtérítésére szenteli életét. E vágya nemcsak üres képzelődés szüleménye volt, hanem ősei dicső emléke sugalmazta, kik századokon át küzdöttek a hazájuk kapuit dőngető arabok ellen.

A húsvéti ünnepeket Rómában töltötte. Július 14-én Velencében ismét hajóra szállt és kalandos utazás után

szeptember elején kötött ki Palesztinában. A szenthelyek látogatása közben átélt lelki élmények bőségesen kárpótlták a kiállott fáradalmakért.

A Szentföld öre hallani sem akart Ignác ottmaradásáról és szigorúan meghagyta neki, hogy térjen vissza Európába. Nehéz szívvel, de engedelmeskedett. 1524 januárjában ért Velencébe és innen Génuán keresztülutazva a nagybőjt elején érkezett vissza Barcelónába.

Ignác belátta, hogy ha eredményesen akar a lelkek javára közreműködni, tanulnia kell. Harminchárom éves letére két éven át Ardébalo mester iskolájába járt a kisgyermekkel latint tanulni. Közben alamizsnából élt. Három jószándékú fiatalember is társul szegődik hozzá, mivel megtetszik nekik életmódja. Két év elteltével Ardébalo mester érettnek tartotta a főiskolai tanulmányokra és az alcalai egyetem felé irányította. 1526 tavaszán megkezdette a bölcseletet. A három tanítvány ide is követte mesterét és csakhamar egy negyedik is közéjük állott. Ez volt az első, habár külső kényszer miatt meddő kísérlet a rendalapításra. A kis csapatra hamarosan az üldözések és perbefogás egész áradata zúdult. 1527 márciusában a törvényszék elé idézik, áprilisban börtönbe vetik, július elején kiengedik őket, de megtiltják Ignácnak és társainak, hogy a hit igazságaira oktassanak másokat. További zaklatások elkerülése végett Alcalából a salamancai egyetemre költöztek át. A gyanúsítások, vádak és feljelentések itt sem maradtak el. Huszonkét napi elzáratás és többszörös kihallgatás után Ignácot és társait ártatlanoknak, tanításukat a katolikus hitigazságokkal megegyezőnek nyilvánították, de ezirányú működésük elé akadályokat gördítettek. Mivel Ignác megbénítva látta működését, elhagyta Salamancát és Párizsba ment, társai pedig elszéledtek.

1528 február havában érkezett meg Párizsba. Okulva megelőző tapasztalatain, tanulmányait rendszeresebben végezte, ájtatossági gyakorlatait rövidebbre szabta, apostoli buzgóságát mérsékelte. A sikeresen kiállott vizsgálatok után 1534-ben bölcseletdoktorrá (magister) avatták. Már 1533 őszén megkezdte a teológiát, de fokozódó gyomorbaja miatt kénytelen volt egyelőre magántanulásra térni.

A társak első toborzása, mint láttuk, nem sikerült,

hasonlóképen balul ütött ki második kísérlete is három Párizsban tanuló spanyol ifjúval, kik a kezdeti lelkesedés után környezetük befolyására elhidegültek tőle. Mikor már a teljes csőd fenyegette nagyvonalú elgondolását, akkor került össze azokkal a lelkes fiatalemberekkel, akik követni tudták saslelke szárnyalásában. Tervét ekkorra már határozottan körvonalazta: átkel a Szentföldre, a hitetleneknek hirdeti az evangéliumot, s ha ez nem lehetséges, Krisztus helytartójának ajánlja fel szolgálatát.

Első társul az egykori kis savoyai pásztorfiú, Faber (Lefèvre) Péter csatlakozott hozzá, ki szobatársa volt a Szent Borbála-kollégiumban. Nehezebb, de annál dicsőségesebb hódításnak bizonyult az élénk és emelkedett fel fogású, de nagyravágyó és öntudatos Xavier Ferenc megnyerése, aki 1525 óta tanult, 1530-tól kezdve tanított a párizsi egyetem egyik kollégiumában. A fiatal és dicsőségre vágyó tanár eleinte nem sokba vette korosabb honfitársát, de lassankint fogékonyabb lett Ignác tervei iránt és a lelkigyakorlatok végzésére is vállalkozott. A mélyen szántó hatásról tanúskodik Xavier későbbi szent élete és lángoló apostoli buzgósága. Lainez Jakab és Salmeron Alfonz Alcalában, egyetemi tanulmányaik alatt hallottak Ignácról. Mivel egyre növekvő vágyat éreztek magukban, hogy megismerjék azt az embert, akiről olyan ellentétes hírek keringtek, elhatározták, hogy Ignác közelében, a párizsi egyetemen folytatják tanulmányaikat. Párizsba érkezve alig szállt le Lainez lováról, máris találkozott Ignáccal, aki nagy szeretettel segítette ügyes-bajos dolgaiban. Lainez barátját is bemutatta és a két jóbarát hamarosan Ignáchoz szegődött. A tüzesvérű Bobadilla Miklós a klasztrikus nyelvek tökéletesebb elsajátítása végett tartózkodott Párizsban, míg a félénk és búskomorságra hajló Rodriguez Simon III. János portugál király költségén teológiát tanult ugyanott. Az előbbi pénzzavarából, az utóbbit aggályos kételyeiből segítette ki Ignác. Nekik is megtetszett jötevőjük jelleme, s miután terveibe is beavatta őket, készségesen csatlakoztak hozzá.

E hat ifjú volt Ignác párizsi apostolkodásának gyümölcse. Bölcs mérséklettel vezette fel őket egyenkint a

lelkiség magaslataira és lelkesítette mindnyájukat a lelki kereszteshadjáratra.

Rendalapítás

Párizs háztengere fölé ível valamikor a városon kívül eső, de ma már beépített Montmartre-magaslat. E helyet a hagyomány szerint Areopagita Szent Dénes és társainak vére öntözte. Az esemény megörökítésére kápolnát emelt a hálás kegyelet. E kápolna felé tartott 1534 augusztus 15-én Ignác és hat társa. Az alsó kápolna csendesebb és ezért megfelelőbb helyiségében Faber Péter, az egyedüli áldozópap közöttük, szentmisét mondott. Mielőtt a szentáldozásban részesítette társait, feléjük fordult, kezében tartva az Oltáriszentséget, a többiek az oltár előtt térdelve egymásután fennhangon elmondották fogadalmukat és utána mind megáldoztak. Megfogadták, hogy tisztaságban és önkéntes szegénységben szolgálnak Istennek és tanulmányaik befejezése után átkelnek Jeruzsálembe, hogy ott a lelkek üdvösségére dolgozzanak. Ha pedig egy év leforgása alatt nem sikerül átjutniok, vagy nem maradhatnak ott, akkor Rómába mennek és Krisztus helytartója rendelkezésére bocsátják magukat. Hálaadásuk végeztével a domb másik oldalán felbuzgó Szent Dénes-forrásnál testvéri szeretetlakomával és barátságos lelki társalgással üdítették fel egymást. Ugyanekkor azt is elhatározták, hogy fogadalmukat évenként megújítják. Napnyugtakor visszatértek szállásukra.

Ily egyszerű kezdettel szövetkezett a hét párizsi tanuló. Ez még nem volt a Jézustársaság, de már magában foglalta az életképes csírat, melyből kibontakozott a tervezett lelki hadsereg.

Mielőtt kiléphettek volna a nagy nyilvánosság elé, be kellett fejezniök tanulmányaikat. Ignác az orvosok ajánlatára és barátai sürgetésére elhagyta a francia fővárost, hogy súlyos gyomorbajára otthon keressen gyógyulást. 1535 március elején távozott Párizsból és a hazai éghajlat hatása alatt gyorsan helyreállt megrendült egészsége. Nem a családi kastélyban, hanem az azeptiai szegények menedékhelyén szállott meg. A betegek kiszolgálásával, társalgá-

saival és nagy hallgatóság előtt tartott beszédeivel jótékonyan hatott a környék lelki megújulására. Néhány visszaélés megakadályozására és a szegények gyámolítására üdvös hatósági intézkedéseket ajánlott. Miután spanyol társai ügyét elintézte, 1535 novemberében hajóra szállt Itália felé. Bolognában a zord időjárás miatt nem maradhatott, azért Velence felé vette útját, ahová december végén érkezett.

A Párizsban visszamaradt társak nagy buzgósággal folytatták megkezdett életmódjukat, sőt Ignác távozása után három új taggal gyarapodtak. 1535-ben a savoyai Jaius (Le Jay) Jakab, a következő évben a francia Broet Paschasius és Codure János csatlakozott hozzájuk. Az első kettő már áldozópap volt. A kilenc társ 1536 novemberében elindult Párizsból és Lotharingián, Svájcban, Tirolon keresztül gyalog, nagy fáradalmak és veszedelmek között, több mint 50 napi vándorlás után 1537 január 8-án érkeztek Velencébe, ahol Ignác két év óta tartózkodott és apostolkodott. Itt csatlakozott hozzá a spanyol Hoces (Hosius) Jakab, akivel tizenegyre emelkedett a kis társaság létszáma.

Március elején Ignác nélkül útrakeltek a társak Róma felé, hogy a pápa áldását kérjék szentföldi útjukra. A Szentatya kegyesen fogadta őket, útiköltséget is adott nekik és egyben hozzátette, hogy tervük megvalósítása a kitört háború miatt aligha lehetséges. Miután megkapták az engedélyt, hogy önkéntes szegénység címén felvehetik a nagyobb egyházi rendeket, visszatértek Velencébe. Itt Keresztelő Szent János ünnepén (június 24.) fogadalmuk megújítása után Negusanti Vince arbei püspök pappá szentelte őket. Mikor a velencei köztársaság és Szulejmán török császár között dúló háború miatt a szentföldi út megvalósításának lehetősége tűnedezett, a különféle városokban kettesével-hármasával együtt élő társak összegyűltek Vicenzában, ahol az újmisések bemutatták az Úrnak első áldozatukat, Ignác kivételével, aki a következő év karácsonyáig várt és a római Santa Maria Maggiore-templom Szent Jászol-oltárán mondotta első miséjét. Ugyanekkor közös megegyezéssel elhatározták, hogy Jézus Társasága tagjainak nevezik magukat. Ignác Faber és Lainez kíséretében Rómába indult, hogy a pápának ajánlja szol-

gálatukat. Midőn 1537 októberében az Örök Város felé közeledtek és Ignác a La Storta nevű helység kis templomában imádkozott, látta a keresztet hordozó Megváltót, amint a mennyei Atyának ajánlotta őket és hozzá e szavakat intézte: „Kegyes leszek irántatok Rómában.” Ignác e jelenésből azt következtette, hogy üldözések és keresztetek várnak rájuk, de az isteni támogatás átsegíti őket minden bajon.

A pápa jóindulattal fogadta a jövevényeket és Fabert a Szentírás, Lainezt pedig a dogmatika tanításával bízta meg a római egyetemen. Ignác beszédeket tartott és lelki gyakorlatokat adott, többek között Contarini Gáspár bíborosnak és dr. Ortiznak, V. Károly római követének. E közben elmúlt a megállapított esztendő, de a szentföldi vállalat végrehajtására semmiféle mód sem mutatkozott. Ignác 1538 nagybőjtjére az összes társakat Rómába hívta, hogy együttesen bocsássák magukat a pápa rendelkezésére. Mindannyian megjelentek a fiatal Hoces Jakab kivételével, aki a tavasz elején Páduában elhunyt.

Az összegyűlt társak működését és rendalapozó megbeszéléseit megakasztotta az a heves támadás, melyet titkos protestánsok, főként a híres ágostonrendi szónok, Mainardí Ágoston, támasztottak ellenük. Az üldözést kiélesítették álnok barátaik, különösen három spanyol honfitársuk. A bírák másirányú befolyásra nyujtották az ügyet és nem akartak ítéletet hozni a rágalmazók ellen. Mivel nemcsak hírnevükről, hanem tanításuk helyességéről is szó volt, Ignác nem nyugodott, míg írásbeli bizonyítványt nem kapott saját és társai ártatlanságáról. A vihar elülte után, 1539 nagybőjtje alatt, újra hozzáfoghattak terveik megbeszéléséhez. E tárgyalások gyümölcseként Ignác öt szakaszba foglalta a tervezett új szerzetesrend alkotmányának főbb pontjait és a nagybefolyású Contarini bíboros útján a pápa elé terjesztette. A bemutatott tervezetet III. Pál 1539 szeptember 3-án Tivoliban előszóval jóváhagyta, amint ezt a bíborosnak ugyanezen a napon Ignáchoz írt levele tanúsítja. A benyujtott tervezet nagy vonásokban ismertette és megrajzolta a megerősítést kérő Társaság arculatát. A rendes szerzetesi fogadalmakon kívül a tagok külön engedelmességet fogadnak a pápának; kötelezik ma-

gukat, hogy a gyermekeket hittanra oktatják. Az írásbeli jóváhagyás sokáig késett, mert az ügy felülvizsgálására kirendelt hármas bíboros-bizottság egyik tagja, Guidiccioni Bertalan idegenkedett a szerzetesrendek sokféleségétől és számuk gyarapítását nem tartotta célszerűnek. Hosszas halogatás után megváltoztatta véleményét és miután a másik két bíboros már kedvezően ítélte az új alakulatról, egyévi várakozás után, 1540 szeptember 27-én megjelent a „Regimini militantis Ecclesiae” kezdetű bulla, mely ünnepélyesen jóváhagyta és megalakultnak jelentette ki a Jézustársaságot. A megerősítő oklevél szerint az ünnepélyes fogadalmasok, az ú. n. professzusok száma csak hatvan lehet, de ezt a megszorítást a pápa 1543 március 14-én kelt „Iniunctum nobis” szavakkal kezdődő bullával visszavonta.

Az 1540-i pápai bulla egy új szerzetesrendnek adott egyházi jogi szempontból törvényes létjogot és meghatározta első életelemeit. Az új rend Jézus nevét viseli és a kereszt zászlaja alatt gyűl össze. Arra törekszik, hogy Isten országát terjessze az ígéhirdetés, lelkigyakorlatok adása, a szeretet művei s névszerint a gyermekek és nép keresztény oktatása és a szentségek kiszolgáltatása által. A vállalkozás széles alapozásában és a cél magasztosságában már világosan felismerhetők a későbbi nagyszabású munkásság körvonalai. A Társaság Jézus nevét írta zászlajára és véste címerébe, nem azért, hogy tündököljék vele, hanem hogy megdicsőítse.

Miután a pápai bulla megadta a Társaságnak a szerzetesi egyesülés és együttélés jogát, szükségessé vált az általános főnök megválasztása. Az első társak közül csak öt tartózkodott az örök városban, a többiek még távozásuk előtt írásba foglalták szavazatukat. A választás napján összegyűjtött szavazatok egyértelműen Ignácra estek. Ignác mélységes alázatosságában nem akarta elfogadni a bizalom megnyilvánulását és kérte társait, hogy új választást tartsanak. Ráállottak kérésére, hogy megnyugtassák. Az eredmény ugyanaz lett. Ignác ismét el akarta magától háritani a kitüntető megbízást, de a többség sürgetésére végre is úgy döntött, hogy gyóntatója ítéletére bízza a megoldást.

A minorita P. Teodosio írásba foglalta véleményét, a társak előtt felolvastatta és meghagyta Ignácnak, hogy ne ellenkezzék, hanem vesse magát alá a többség akaratának. Ignác engedelmeskedett. Két nap múlva, 1541 április 22-én összegyűltek a társak a város falain kívül épült Szent Pál-bazilika egyik mellékoltáránál. Ignác mutatta be a szentmisét, áldozás előtt felolvasta az ünnepélyes fogadalom szövegét, majd társaiét fogadta el, melyet hozzá, mint egyetemes rendfőnökhöz intéztek és megáldotta őket. Ajtatósságuk elvégzése után a jelenlévő társak kézcsokkal hődoltak Ignácnak, Jézustársasága alapítójának és első generálisának.

A kialakuló Társaság még meg sem kapta a Szentszék jóváhagyását, máris útrakészen várta a pápa rendeleteit, melyek nem is késtek, hanem gyors egymásutánban következtek. A vállalkozó engedelmesség megkettőzte a maroknyi csapat erejét. Maga Ignác az 1538-i éhínség enyhítésére nagy akciót indított; ezrekre rúgott azok száma, kiket alalmazásával segített. Közben a halhatatlan lelkekről sem feledkezik meg, tört olasz kiejtéssel hirdeti az igét; oktat és vigasztal s az árvák befogadására menedékhely létesítését sürgeti. Laínez és Faber Parmába kísérik a pápa bíboros követét, hogy segítsék a papság és a nép megreformálásában. Laínez innen Piacenzába, Velencébe és Páduába távozott, Faber dr. Ortizzal Németországba indult a wormsí birodalmi gyűlésre (1539—40). Salmerón és Broet a pápa rendeletére Sienában fáradoztak a kolostori fegyelem helyreállításán. Jaius a lombardiai Brescia lakóit erősíti az Alpokon túlról beözönlött protestantizmus ellen. Bobadilla Calabriában ostorozza a visszaéléseket és Ischia-szigetén csendesíti le a zavargókat, amire határozott és szívszívós természete kiválóan képesítette. A pápa parancsára kelt útra 1540 tavaszán Lissabon felé Xavier Ferenc és Rodríguez Simon. Az utóbbi Portugáliában rakta le a Társaság alapjait, Xavier pedig később Indiában és Japánban fejtett ki oly tüneményes működést, melyhez foghatót keveset mutat fel a történelem.

Lelkigyakorlatok

Ha valaki alaposan és a maga mivoltában akarja megismerni a Jézustársaságot, szükségképen két kis könyvet kell tanulmányoznia: Szent Ignác lelkigyakorlatait és a rend alkotmányát. Az elsővel teremtette meg Ignác a Társaság szellemét, a másodikban építette ki szervezetét.

A Lelkigyakorlatok könyve nem egyszerre készült. A kis mű szerzője maga Ignác. Amit betegsége idején Loyolában, majd a monserrati monostorban és Manresában lelkében átélt, azt összegezte, rendszerbe foglalta és papírra vetette Manresában. Azokat a gondolatokat és eszméket, melyek olvasmányai közben megragadták figyelmét, már betegsége idején külön füzetbe kezdte jegyezgetni. Mikor szárnyalás és lehangoltság, öröm és bánat, béke és nyugtalan-ság között hányódott lelke, a megtérő katona eleinte tanács-talanul állt ezekkel az élményekkel szemben, de nem esett kétségbe, hanem megfigyelte, elemezte és későbbi használá-tára lejegyezte a bensejében végbemenő változásokat. Az elmélkedések anyagának pontokba szedése és az egész könyv szoros egységbe fűzése Ignác manresai tartózkodásához fűződik. Néhány részt főiskolai tanulmányai alatt újra átdolgozott, kiegészített, sőt több egészen új pontot illesztett be, pl. az alamizsnáról és az egyházas érületről szóló szabályokat teológiai tanulmányai közben dolgozta ki. A könyv lényegét tekintve már 1527 táján készen állott és 1541-ben a mai alakjában közismert volt.

A Lelkigyakorlatok könyve nem annyira olvasásra, hanem inkább elmélkedésre és átélésre való. Nem ájtatos-sági könyv a szó rendes értelmében, hanem életszabály. Egyszerű, de nagy igazságok könyve, amelyek termékenyek önmagukban is, de még inkább, ha mélyen a lélekbe gyökereznek. Nem szónoklat, nem is misztikus szárnyalás, még kevésbbé aszkétikus kicsinyesség, mely egyetlen és előre megállapított úton akarja vezetni a lelket, hanem minde-nütt mérséklet, előkelő tartózkodás nyilvánul benne. A ka-tolikus lelkiség egyszerű, de biztos útja; mindig eleven és sokfélekép módosítható; minden egyénre, állapotra és időre alkalmazható lelki pedagógia sűrítése. Nem akar néhány

nap vagy hét alatt tökéletessé tenni, mert ez alig lehetséges, hanem a lélek következetes megújulását célozza: lelki tisztulás és megvilágosulás útjain át az isteni akarattal való tökéletes egyesülés magaslatai felé kalauzol.

A lelkigyakorlatozó a kezdet kezdetén megtudja, hogy milyen célra kell törekednie. Közelebbi cél: önmehtagadás abban, ami rendetlen; távolabbi cél: rendezett, Isten akaratára szerinti élet. A lélek eme tornagyakorlatai kizárják a szenvedőlegességet és a lelkigyakorlatozó tétlenségét. A lélek összes tehetségeinek be kell kapcsolódnia a nagy munkába, mégpedig négy héten keresztül. Minden hét 6, 8 vagy több napig tart, hacsak nem a megrövidített alakban, 3—5—8 napon át végzi valaki a lelkigyakorlatokat. A lelki-gyakorlatozó az összeszedettség napjai alatt nem marad magárahagyatva, hanem egy lelki vezető irányítja a Lelki-gyakorlatok könyvében található szabályok szerint. Ezek az utasítások semmiféle titokzatosságot sem rejtenek magukban; egyedüli feladatuk, hogy megfékezzék a képzelet és gondolatok zabolátlan csapongását és egyetlen pontra irányítsák a figyelmet: Istenre.

Miután a lélek megszabadult a külső gátló akadályoktól, a lelkigyakorlatok kezdetén felteszi az első kérdést: Miért vagyok a világon? Mi a célom és hol a helyem a teremtésben? Válasz: az ember azért van teremtvé, hogy dicsérje a mi Urunkat, Istenünket, iránta tiszteletet tanúsítson, neki szolgáljon és ezáltal üdvöztse saját lelkét. Minden egyéb a föld színén azért van, hogy segítse az embert célja elérésében. Ebből az alapigazságból az következik, hogy őrizzük meg lelkünk egyensúlyát a földi dolgokkal szemben; akár tetszenek, akár nem, — amennyiben olyanokról van szó, amik magukban véve nem tiltottak, aminő a szegénység vagy gazdagság, egészség vagy betegség, hosszú vagy rövid élet — csak annyiban hajoljunk az egyik vagy a másik felé, amennyiben közelebb segíthet célunkhoz: Istenhez. E magasságból leszáll a lélek annak az örvénynek szemlélésére, melybe a végső céltól való eltérés, a bűn rendellenessége taszít. Megfontolja a bukott angyalok és az első emberpár bűnbeesésének következményeit; majd

a saját vétkei hosszú sorát vonultatja el lelki szeme előtt. A pokolról szóló elmélkedés az Isten elleni lázadás utó-játékáról lebbenti fel a leplet. E megfontolások után a keresztén függő Megváltóra tekint a lélek és megerősödve a bűn útálatában és az új élet elhatározásában, harcot fogad a vétkek és a gonosz szenvedélyek ellen. Ily előkészülettel általános életgyónásra kerül a sor, melyet gondos lelki-ismeretvizsgálat előz meg és szentáldozás követ.

Hasztalanul küzdene a lélek a bűn ellen, ha az isteni Üdvözítő le nem száll a földre és ki nem érdemli a győzelem kegyelmét. A második isteni személy végtelen jóságában emberré lett. A lélek végigkíséri a Megváltót földi életének váltakozó mozzanataiban, példájának és tanításának fényénél átvizsgálja saját életét, e megfontolások folytán felbuzdul a jobb és tökéletesebb választására, legyen az új életpálya, vagy a már választott hivatás rendbehozása. Ezután kezdődnek az isteni Mester nyilvános működéséről szóló elmélkedések és velük bezáródik a második hét.

A harmadik hét az Istenember szenvedését és halálát vetíti a lélek elé. Az elmélkedés áthasonul szenvedő Megváltójához; résztvesz belső és külső szenvedéseiben; megerősödik a jóféltelekben és felvértezi magát a bekövetkező küzdelemre.

A negyedik hét elmélkedései alatt az isteni szeretet tiszta magasságaiba szárnyal a lelkigyakorlatozó. A megdicsőült Üdvözítő feltámadásának, megjelenéseinek, égbemenetelének és mennyei dicsőségének megfontolása a lelki öröm és boldogság hangjait váltja ki a lélek húrjain.

A Lelkigyakorlatokat felesleges volna dicsérnünk. Közismert, hogy hány szent és boldog került ki Szent Ignác iskolájából. A nagyszámú Jézustársasági szentekről nem is szólva, csak néhány kimagasló egyházi férfiúra mutatunk rá, kik a krisztusi életeszmenyt maradék nélkül megvalósították: Néri Szent Fülöp, Borromei Szent Károly, Szalézi Szent Ferenc, Páli Szent Vince, Liguori Szent Alfonz, Hofbauer Szent Kelemen és sokan mások. Igazi katolikus életet szinte már el sem tudunk képzelni lelkigyakorlatok nélkül.

A Lelkigyakorlatok könyve kezdetben sok üldözésnek volt kitéve.

1527-ben Alcalában, majd pedig Salamancában, 1535-ben Párizsban, 1545-ben Coimbrában került a hitbíróság elé, de győztesen állta ki a tűzpróbát, mert a katolikus felfogással teljesen megegyezőnek találták. A végső és döntő megerősítést 1548-ban Rómában nyerte el a könyv. Ezidőtájt ugyanis Borja Ferenc véget akart vetni a lelkigyakorlatok ellen szórt rágalmaknak és gyanúsításoknak, melyek különösen Spanyolországban voltak gyakoriak. Sürgetésére az alcalai egyetem három tanárának bírálata után Rómában is három bíráló, tehát összesen hat kiváló tudós vizsgálata alá bocsátották a könyvet. Mindannyian a legnagyobb dicsérrel nyilatkoztak róla, s ezért III. Pál pápa 1548 július 31-én véglegesen jóváhagyta.

Szent Ignác lelkigyakorlatai katolikus talajból gyökereznek ki. Tartalmát az Egyház kinyilatkoztatott közkincséből merítette. Nem új az elmélkedő módszer, mert már előtte is gyakorolták; nem új az elmélkedés felépítése a három tehetség: emlékezet, értelem, akarat szerint. Az sem új, hogy mindig imatársalagással végzi az elmélkedést. Új, vagyis ignáci gondolat, a gyakorlatok csoportosítása és egész rendszere és több lélektani fogás, pl. Isten jelenlétébe helyezkedés az elmélkedés elején.

Új a visszapillantás alkalmazása a lefolyt elmélkedésre; új a gondolatok egységes csoportosítása, a kristálytiszta felépítés, a célt soha szem elől nem tévesztő logikus rendszer és a lélektani gondolatkapcsolás. Ha elemezzük a lelkigyakorlatokat, mindjárt észrevesszük, hogy a választásról szóló elmélkedések alkotják az elmélkedések tenge-lyét. Az első hét tárgya az életreform Isten általános törvényei szerint. A második hét kiegészíti az elsőt és a Jézus példája szerint megállapított életreformra buzdít. E hét alapvető elmélkedése Krisztus király országát vázolja a lelkigyakorlatozó előtt; majd bemutatja a mintaképül szolgáló Üdvözítő személyét, elveit és követésének módját. A két zászlóról szóló elmélkedés a krisztusi életprogram vállalására indít. A választással, illetve a már választott életpálya rendbehozásával eléri a lelkigyakorlat a tető-

pontját. A harmadik és negyedik hét elmélkedéseinek feladata, hogy a szenvedő és megdicsőült Jézus életének szemléltetése által megerősítsék és tökéletesítsék a választást, illetve a lelki megújulást. A befejezésül közölt elmélkedésben az istenszeretet misztikus magasságaiba lendül a lélek.

A Lelkigyakorlatok könyve nemcsak a Társaság külön tulajdona, hanem a katolikus világ, sőt az egész emberiségnek is közös kincse: a belső magábaszállás tervszerűen átgondolt módja, a tökéletes élet valóságos főiskolája és a lelkiség törvényeinek feltétlen érvényű összefoglalása.

Jezsuita rendalkotmány

Szent Benedek regulája a szerzetesség kialakulásának elején állva még egészen egyszerű. Assisi Szent Ferenc szabályaiból az alapító markáns egyéniségének jellegzetessége, az alázatosság és szeretet himnuszának akkordjai törnek elő. Szent Domonkos gyakorlati érzékkel, körültekintő tervszerűséggel járt el szabályainak összeállításában. Loyolai Szent Ignác egészen eredeti a Társaság alkotmányának szerkesztésében. Amint egyéniségéből, úgy e művéből is a rendkívüliség misztikus igézete árad felénk. Természetesnek találja mindenki, hogy a rendalkotmány szerkesztésekor a régi szerzetesrendek szabályait és törvényeit is tanulmányozta, jelesül Szent Ágoston, Benedek és Ferenc reguláit, de itt is önállóan járt el, mert csak azt vette át tőlük, ami rendjét hivatásában segítette.

A Jézustársaság keletkezése hatalmas fejlődést jelentett a szerzetesség történetében. Már P. Lancicius Miklós (1574—1652) 58 pontban sorolta fel a Társaság és a többi rendek között fennálló különbségeket. E különbségek ma már nagyrészt eltűntek, mert a régi szerzetesek sokat átvettek belőlük, az újabbak pedig csaknem kivétel nélkül mind követték a példát.

A Társaság alkotmánya a jogi törvények és aszketikus utasítások sajátos vegyülete, mely csaknem egyedül áll a rendalapítások történetében. Legtálálóbban a magasba

ívelő, tágas barokktemplommal hasonlítható össze, melyet mindenütt ragyogó világosság áraszt el. A jezsuita rendalkotmányt három alapvonal jellemzi: Isten felé törekvő lelkiség, a szeretet belső törvénye és az engedelmesség. Ignác rendje tevékenységét Isten nagyobb dicsőségének előmozdítására állítja be és ezt a gondolatot a legkülönbébb fordulatokban ismétli és sürgeti. Isten a jezsuita lelkiség középpontja s belőle a teremtet világra kiáradó szeretet napsugarai adnak minden egyébnek színezetet, jelentőséget és értéket. Ignác ritka következetességgel hangsúlyozza, hogy az Isten szeretete a felebaráti szeretet gyakorlásában nyilatkozzék meg és Isten dicsősége az embertársak megszentelése által érhető el legjobban. A Társaság lelki élete erősen aktív irányú, s mivel a külső tevékenység éppen lendületessége miatt könnyen túlbuzgósággá fajulhat, azért fontos és szükséges, hogy az engedelmesség törvénye szabályozza az egyesek tetteit.

A Társaság célja a többi szerzetesrendekével együtt közösen: Isten megdicsőítése a keresztény tökéletességre való törekvéssel, melyet az evangéliumi tanácsok fogadalmával megpecsételt betartásával ér el. Mint papi szerzetesrendnek, az a hivatása, hogy az egyéni életszentség, tudomány és apostoli buzgóság eszközeivel munkálja Isten dicsőségét és az emberiség lelki javát.

Amint a szeretet ujjongó dala a lelkigyakorlatos aszkézis betetőzése, úgy a szeretet törvénye a Társaság alapításának megindítója, belső életének teremtő, éltető és ható ereje és külső működésének rúgója. Ez a szempont vezette Ignácot a Társaság megszervezésében. A rendtagok fokozottabb külső tevékenysége érdekében mellőzött sok olyan szerzetesi berendezkedést, pl. a karimát, külön szerzetesi ruhát, mezítlábjárást, melyek a célkitűzés megvalósítását akadályozták. Viszont sürgette az elmélyedő lelki életet, tudományos felkészültséget és főként az engedelmisséget. Azt akarta, hogy az engedelmisség legyen a Társaság valódi fiainak ismertetőjele, mert ez az erény kölcsönöz a törvény holt betűjének életet, hajlékonyságot és alkalmazkodó képességet. Sürgette, hogy a szeretet és az engedelmisség legyen a jezsuita lélek két szárnya, melyekkel a

magasba lendül. Az előbbi sugallja és indítja, az utóbbi pedig szabályozza a Társaság apostoli működését és így harmóniás egységbe olvadva alkotják a jezsuita rend teremtmő, éltető és ható szellemét.

A Szent Ignác szerkesztette rendalkotmány két részből áll. Időrendben első az Examen generale, bevezető ismertetés a Társaság lényegéről és feladatáról azok számára, kik csatlakozni óhajtanak hozzá. Fontosabb és részletesebb a tulajdonképeni rendalkotmány, a Constitutio S. J.

Az *Examen generale* nyolc fejezetben tájékoztatja a felvételre jelentkezőt a Társaság céljáról, szelleméről, be rendezéséről és munkaköréről. A belépni szándékozó megismeri a reá váró kötelezettségeket és azokat az erényeket, melyeket a Társaság megkíván tagjaitól, így a teljes evangéliumi önmegtagadást is, melyet Krisztus követel attól, aki nyomába akar lépni. Megismeri a Társaság életét, mely távol áll a családi élet kényelmétől és gyengédségétől; megtudja, melyek a próbaidő gyakorlati és lelki előhaladás eszközei. Miután a jelölt világosan látja, hogy mire vállalkozik és mérlegelte a belépése mellett vagy ellene szóló okokat, szabadon dönt, hogy sorsát a Társaságéhoz köti vagy sem.

A jezsuita *rendalkotmány* a jogalkotás, a szervezés mesterműve. Szerzőjéről a Társaságon kívül állók is elismerik, hogy a történelem egyik legkiválóbb szervezője volt. A mű tíz részben vázolja a Társaság mivoltát, szervezetét és tevékenységének körét.

Az első rész szól a felvételre jelentkezők megválogatásáról, a jelöltekben megkívánt kellékekről és a velük való bánásmódról, mikor felvétel céljából a rendházban laknak. A második rész meghagyja az alkalmatlanok okos és barátságos elutasítását; elsorolja az elbocsátás okait és módját. A harmadik rész a noviciusok lelki képzéséről intézkedik. Mély, tevékeny és férfias lelkiiséget sürget; a próbaidő két éve alatt csak lelki ügyekkel foglalkozhatnak a noviciusok, távol kell maradniok minden olyan befolyástól, mely ellankaszthatná őket buzgóságukban. A rendalapító rámutat ugyanitt az önuralom, önmegtagadás és engedelmesség

szükséges voltára és atyai körültekintéssel szabályozza az egészség gondozását. A negyedik rész terjedelmesen foglalkozik a rendtagok értelmi, akár tudományos, akár irodalmi képzésének rendszerével és a Társaság iskoláiban tanuló ifjúság nevelésével. Ez a rész a legbővebb és 177 fejezetre osztva ismerteti a középfokú és főiskolai oktató és nevelő munka főbb kérdéseit. Az ötödik rész a Társaság tagozódásáról és a már teljesen kiképzett rendtagok bekebelezéséről szól. A hatodik rész a rendtagok közös kötelezettségeire, különösen a fogadalmak és a szabályok megtartására mutat rá. A tisztaság fogadalmát oly tökéletesen kell megtartani, hogy vele az angyalok tisztaságát kövessék. Az engedelmesség, mint a Társaság megkülönböztető jegye, legyen kitűnő, szíves, készséges, gyermeki; ne csak a külső végrehajtásban álljon, semmiféle hamiskodás, kényszerezettség, erőltettség ne mutatkozzék benne. Az a hírhedt vak engedelmesség nem más, mint a katona készséges engedelmissége, aki meghajol a kapott rendelet előtt és nem puhatolja annak minden belső okát; helyesebben kifejezve, a gyermek engedelmissége, aki készségesen végrehajtja atyja akaratát a nélkül, hogy kutatná az indítóokokat és azok bírójává tolná fel magát. Némelyek nagyon borzalmasnak és botránkoztatónak találják a holttestről — perinde ac cadaver — vett hasonlatot. De ez sem mond újat és nem Szent Ignácnál fordul elő először, hanem már Szent Bonaventura is Assisi Szent Ferencnek tulajdonítja. Különben is nagyon megegyezik ez a kifejezés mód az egyházatyák és rendalapítók felfogásával: jelenti az engedelmeskedő teljes önátadását annak szabad rendelkezésére, aki parancsol, de csakis megengedett dolgokban, azaz kivéve a bűnt, ahogy Szent Ignác is világosan kijelenti. Csak rosszhiszeműségből vagy menthetetlen tudatlanságból állíthatják és magyarázhatják bele némelyek az ellenkezőt. A szegénységet illetőleg kizárja a változtatás lehetőségét, hacsak nem abból a célból történik, hogy szigorítsák megtartását. A Társaság szegénysége nem a látszatban és a külsőségekben, nem a ruházat és lakás silányságában mutatkozik, hanem a földi javakról való teljes lemondásban nyilvánkozik. Tökéletesen közös élet uralkodik a Társaság-

ban; fizetést senki sem kap; az utolsó fogadalmak előtt a tulajdonjog minden gyakorlatától, utána pedig magától a tulajdonjogtól is megfosztja magát a jezsuita. E rész néhány utasítása arra figyelmeztet, hogy milyen foglalkozások felelnek meg jobban a Rend szellemének, s milyeneket kell elhárítania. Az utóbbiak közé tartoznak a világi és politikai ügyek. A hatodik rész végén található a sokszor félre-magyarázott hely, hogy a rendalkotmány s a szabályok nem kötelezhetnek „ad peccatum... nisi Superior ea... in virtute oboedientiae iuberet”, ami az egyházjogban csak annyit jelent, hogy a rendi törvények nem bűn terhe alatt köteleznek, vagyis áthágásuk nem volna önmagában bűn, hacsak nem hagyná meg azok megtartását az előljáró az engedelmesség parancsával. A hetedik rész a munkaterek elosztásáról és a különféle rendes és rendkívüli küldetésekről szól, akár a pápa, akár a Rend előljárója adja azokat; és intézkedik egyúttal a rendházak és kollégiumok munkabeosztásáról. A Társaság elsősorban azokat a munkákat vállalja, melyek a lélekre irányulnak, de az irgalmasság testi cselekedeteit is gyakorolja oly mértékben, amennyiben a lelkiek megengedik, mert ezek fontosabbak.

A nyolcadik rész sürgeti, hogy a rendtagok a Társaság fejével és egymással egyetértésben legyenek. Utmutatást ad arra, mikép tarthatják fenn és segíthetik elő ezt az egyetértést. Ugyanitt körvonalazza a tartományi és egyetemes rendgyűlés hatáskörét.

A kilencedik rész az általános rendfőnökkel és a tőle kiinduló kormányzással foglalkozik. Szent Ignác nem honosította meg a pártoskodás és szavazás miatt veszélyes és nehézkes káptalani kormányzást. A hatalmat a rendfőnök kezébe helyezi, de mérséklőleg hatnak rá a rendi törvények, a gyakori tanácskozások, a rendgyűlések beleszólása és hasonló korlátozások, melyek elhárítják az egy ember kormányzásából eredhető veszélyeket, de nem rontják le hasznát. Az általános rendfőnök életfogytiglan marad hivatalában s azért a legnagyobb elővigyázattal és körültekintéssel ejtik meg az egybegyűlteket a választást.

A tizedik s egyúttal utolsó rész azokról az eszközökről tárgyal, melyek a Társaság fennmaradását és gyara-

podását biztosítják. Elsők és leghathatósabbak köztük azok, melyek Istennel egyesítenek, aminők az alapos erények; a belső és lelki adományok; a természetes és emberi kiváló tulajdonságok alárendelt szerepűek. Részletezi a fegyelem és szegénység pontos megtartásának szükségességét; meghagyja a nagyravágyás leggondosabb kerülését; a professzusoknak külön fogadalmat ír elő, hogy a Társaságon kívül semmiféle egyházi méltóságot el ne fogadjanak, kivéve ha a pápa megparancsolja. Kívánja végül a tökéletes engedelmességet és a kölcsönös szeretetet mind a házbeliekkel, mind a külsőkkel szemben.

A vázlatosan ismertetett rendalkotmány bizonyosságot tesz Szent Ignác mély bölcsességéről és nagy életismeretről, de egyúttal hosszú megfontolásra és alapos tanulmányokra is enged következtetni. A törvényhozó megbeszéléseket már 1538-ban megkezdette, majd folytatta 1540-ben. Az alapvető kérdésekben mindig megkérdezte társai véleményét. 1541 márciusában titkára, Codure János segítségével dolgozik a rendalkotmány tervezetén; azután folytatta, más rendek regulájának tanulmányozását 1547-ig. Ettől kezdve Polanco János volt főmunkatársa. 1550-ben elkészült a kidolgozással és ekkor Rómába hívta a tekintélyesebb rendtagokat, köztük Borja Ferencet és Lainez Jakabot. Akik nem tudtak megjelenni, azoknak másolatot küldött, hogy mindannyian hozzászólhassanak a tervezet-hez. 1552-ben elkészült a végleges szövegezés. Nadal Jeromos még ugyanebben az évben kihirdette az új törvényeket Szicíliában, a német birodalomban; Ribadeneira Németalföldön, 1553-ban Spanyolországban, Portugáliában és a Quadrio Indiában. Ekkor — Szent Ignác alázatos akarata szerint — csak kipróbálás végett tették közzé a rendalkotmányt s a közbejött akadályok miatt csak a rendalapító halála után hirdették ki véglegesen, miután az első egyetemes rendgyűlés (1558) újból átvizsgálta, megerősítette és törvényerőre emelte.

Legracionálisabb szent

A kereszténység a szeretet vallása. Minél jobban megvalósítja önmagában az ember a kereszténység szeméit,

annál inkább telitődik szeretettel Isten és a felebarátok iránt. A szentek élete és tevékenysége nem más, mint a krisztusi életprogramm átélése, vagyis a szeretet gyakorlása a lehető fokon. Loyolai Szent Ignác nagy elhatározással erre a krisztusi programra adta magát. Elmondhatta Szent Pál apostollal: „Nem én élek, hanem Krisztus él énbennem!” Ez a lelkület készítette arra, hogy életét, erejét és minden képességét a Megváltó programjának megvalósítására szentelje. Tette is olyan céltudatossággal, elszántsággal és körültekintéssel, amilyen ritka, talán egyedülálló még a szentek életében is.

A nagy Prohászka a legracionálisabb szentnek nevezte Loyolai Ignácot. Nos, ez a racionális, céltudatosan dolgozó Szent semmit sem hagyott ki életprogrammjából, amivel közelebb vihetette a lelkeket Krisztushoz. A szentek hősiességével és leleményességével nemcsak iskolákat szervezett, nemcsak új világrészeket nyitott meg a híthirdetés előtt, hanem a léleknyerés szolgálatába állította a karitást is. Ha többet nem tett volna, csak azokat az alkotásokat hozta volna létre, melyekkel az emberi nyomorúság segítségére sietett, akkor is megérdemelné minden nemes lélek elismerését és háláját.

Ignác nagyon szerette az irgalmasság lelki és testi cselekedeteinek gyakorlását. Már mint katona is sokszor közreműködött a civakodók kibékítésén, később is nem egyszer közvetített békét földi hatalmasok és uralkodók között. Lelkipásztori tevékenysége és rendkormányzati elfoglaltságai mellett sok időt szentelt a nyomorgók felsegítésére és leleményes volt támogatásukra szolgáló intézmények létrehozásában. Aki ismeri a Szent lelkületét, az csak természetesnek találja Ignác nemes és lovagias személyiségének ilyenén megnyilatkozásait. Tanulóévei alatt, zárándokútjain is, mikor önkéntes szegénységben élt, csak annyit tartott meg magának a kapott alamizsnából, amennyire szüksége volt. Ha ennyit tett a szegényekért, amikor maga is szegény volt, gondolhatjuk, hogy mire sarkallta a benne lakó szeretet, amikor mások támogatásával jobb körülmények között élt.

Karitatív tevékenysége az örök városban bontakozott ki legszebben. Egyik kedves és féltett alapítása volt a hitre-

térők háza. Láttá ugyanis, hogy sok jóakaratú zsidó megtérését nagyon hátráltatja az anyagi kérdés, különösen ha szegényekről és gyermekekről van szó. Arra is kevesen vállalkoztak, hogy rendszeresen oktassák a megtérni szándékozókat. Ignác eleinte a saját szegénységéből adott támogatást a jelentkezőknek, de mivel a számuk nagyon megnövekedett, egyedül nem volt képes eleget tenni a kívánalmaknak, azért arra törekedett, hogy otthont szerezzen a megtérni szándékozóknak. Ausztriai Margit hercegnő és más jötevők segítségével sikerült szereznie a Capitolium közelében két tágas házat. Egyikben a férfiakat, a másikban a nőket helyezte el, ahol a jelentkezők ellátást és alapos oktatást nyertek. A mű fenntartására előbb egyháziakból, később világiakból álló egyesületet szervezett. A római mintára Itália más városaiban is alapítottak hasonló intézeteket. Elképzelhetjük, hogy a Szentnek mennyi gondot, sőt sok kellemetlenséget és félreértést, sőt üldözést is okozott e művének alapítása és fennállásának biztosítása.

Nem kevesebb akadállyal kellett megküzdenie, midőn a buktók nők megmentésére menedékházat létesített. Sok utánjárással létrejött a Szent Márta-ház, mely néhány év alatt száz megtévedt nőt vezetett vissza a becsület útjára. Maga a Szent nem habozott saját megszégyenülése árán sem közreműködni e szerencsétlenek megmentésén, sőt még súlyos rágalmakkal is illették olyanok, akiknek bűntársát az erény útjára terelte.

A Márta-háznál is nagyobb odaadással buzgólkodott azért, hogy megelőzze olyan leányok bukását, akik korán árvaságra jutottak, vagy inségben éltek, vagy házasságon kívül születtek. Ezek befogadására alapította a Szent Katalin-leánymenedékházat, melyben a leánygyermekek 9 éves koruktól férjhezmenetelükig laktak, szerető otthont találtak, erkölcsi képzést nyertek és valamennyien hasznos munkát elsajátítottak.

Nagy önfeláldozással dolgozott 1542-től kezdve két árvaház létesítésén. Egyikben a fiúkat, a másikban a leányokat helyezte el. Miután ez intézmények jövőjét biztosította, ezek vezetését is, akár az előbbieket, másokra bízta. Példája másokat is hasonló alapítások létrehozására ösztönzött, így pl. Vega szicíliai alkirály és felesége 1548-

ban négy ilyen árvaházat alapított. Szent Ignác ezt a művét is egy árvagondozó egyesület létesítésével támasztotta alá.

Közben figyelme az örök város másik bajára irányult. Lépéseket tett, hogy a munkakerülőket munkára fogják és az elharapódzott koldulást megszüntessék, vagy korlátok közé szorítsák. Már hazájában is tett ilyen irányú lépéseket. Rómában egyesületet szervezett, melynek az volt a feladata, hogy kiosssa a begyűlt adományokat, az igazán szegényeket támogassa, a munkaképteleneket szegényházba utalja és a munkakerülőket dologra szorítsa. Maga a Szent és társai is gyakran szóltak beszédekben a szegények támogatásáról és adományokat gyűjtöttek felségítésükre. Így azután az egész városban rendezte a szegényügyet. A szegénygondozó egyesület figyelme kiterjedt minden szegényre s az egyesület oly áldásosan működött, hogy a római utcák képe teljesen megváltozott.

Nemcsak az élők között apostolkodott Szent Ignác, hanem a haldoklókra is kiterjedt a figyelme. Maga és társai sokszor tapasztalták, hogy a betegek lelki javát mennyire elhanyagolják hozzátartozóik; papot csak akkor hívtak nagyon sok esetben, midőn a betegek eszméletlenül feküdtek. Volt ugyan egy rendelet még III. Ince korából, mely előírta, hogy a betegeket csak akkor kezelhetik orvosok, miután a betegek felvették a szentségeket, vagyis akkor kezdhetik meg a gyógyítást, ha a betegek már meggyóntak. Ez az előírás később teljes feledésbe ment. Szent Ignác azon fáradozott, hogy a rendeletet enyhébb alakban felújítsák. Ha az orvos megállapította a beteg válságos helyzetét, akkor még két ízben felkereshette, harmadszor csak abban az esetben, ha a beteg a szentségeket már felvette. Ezt a rendeletet a későbbi pápák ismételtlen megújították s ebben a Szent Ignác-féle enyhébb fogalmazásban található meg a római szertartáskönyv idevonatkozó rendeletei között.

Mindezek a munkák csak kis részét képezik Ignác munkásságának. Mennyit tett közvetve a lelkekért, csak a rendtörténet alaposabb áttanulmányozása után sejthetjük. Ahol lelki fiai megfordultak, mindenütt követték példáját, a tőle vett indításokat másutt is igyekeztek megvalósítani. Szentünk több ezer levele nagyon sok adatot nyújt a Tár-

saság szeretetszolgálatának történetéhez, így közvetve és közvetlenül is Ignác életrajzához.

A szent rendalapító valóban élte a krisztusi életprogramot, gyakorolta a szeretetet a lehető fokban, mert jól tudta, hogy ez a tulajdonság volt mindig Krisztus igazi tanítványainak ismertető jege. Mert akik nem értik meg az elvont igazságok tanítását, azok nagyon könnyen megértik a szeretet ékesen szóló nyelvét. Ezért állította bele önmagát minden képességével együtt Isten szolgálatába és a lelkek üdvösségének munkálásába. Mindig céltudatosan, mindig észszerűen és mindig hősiesen!

A mi korunkban is ez a munkakedv és önfeláldozás lesz az a hatásos beszéd, mely Krisztushoz vezérli a tévelygőket. Ha mi is élni akarjuk a szentek életét, akkor kövessük tevékenységüket, hogy Prohászka meglátása szerint racionálisak legyünk mindig.

Loyolai Szent Ignác megsebesülése a pamplonai végvár falán jelentéktelen mellékeseménye maradt volna a francia-spanyol hadjáratnak, ha nem képezte volna kiindulópontját annak a szerzetesrendnek, melynek a pápaság ellen intézett támadások kivédése jutott osztályrészül. A Jézustársaság eredetileg nem erre a célra létesült, de a történések egymásutánja következtében ilyen irányt vett tevékenysége. Ez a hivatás azután megszabta a kialakuló rend struktúráját is. A szerzetesség kötelességeinek vállalásán kívül szorosabban kapcsolódott a Szentszékhez és különösen azokra a feladatokra szentelte magát, melyek a pápaság érdeklődésének homlokterében állottak.

Az alapító élete és működése ható program volt mindig, mióta műve fennáll. Alapítása nemcsak a multat alakította, hanem a jövőt is formálja. Az alapító eltávozott közülünk, de alkotása itt maradt és rajta keresztül árad ki szelleme a lelkekre. S ez a szellem a lelkigyakorlatokban és a Társaság rendalkotmányában lelhető fel. Mindkettő Ignác alkotása. Így volt és marad az alapító rendjén keresztül a katolikus lelki megújulás egyik hatalmas eredője.

JEGYZETEK

E kis mű a *Szűz Mária Virágos Kertje* című hitbuzgalmi folyóirat 1936-ik évi 7—12. füzetében jelent meg s mint különlenyomat is napvilágot látott.

I. Loyolai Szent Ignácról egész könyvtárt kitevő irodalom van. Legjobb életrajzát *P. Jablonkay Gábor* írta. A kétkötetes mű címe: Loyolai Szent Ignác élete és működése. Budapest, 1921—22. Alaposágban és a szintézisben eddig senki sem érte utol. — Rövidebb, de nagyon sikerült összefoglalások Victor Kolb: *Leben des hl. Ignatius von Loyola*. Freiburg, 1931, s Anton Huonder: *Ignatius von Loyola*. Köln, 1932.

Újabb nagyszabású művet adott ki Paul Dudon: *Saint Ignace de Loyola* címmel, Paris, 1934. Sok eddig ismeretlen adatot közöl a Szent ifjúkoráról s hazájáról. — Nagyon jó könyv Victor Barjou írása: *St. Ignace de Loyola*. Toulouse, 1934. — Cyril Martindale S. J.: *Saint Ignace de Loyola*.³ Franciára fordította Abel Dechêne S. J. Paris, 1930. — Pedro Leturia S. J.: *El gentilhombre Iñigo López de Loyola*. Montevideo, 1938.

Szent Ignác önéletrajzát magyarra fordította és kiadta Gyenis András: *Loyolai Szent Ignác visszaemlékezései* címmel. Budapest, 1934. Ez az írás mély betekintést enged a nagy Szent Isten-szerető és önzetlen lelkébe.

Szent Ignác apostoli lelkületének alapos rajzát adják a következő, vonatkozó levéltári anyag és irodalom felhasználásával készült művek: Anton Huonder: *Der hl. Ignatius und der Missionseruf der Gesellschaft Jesu*. Aachen, 1922; J. Granero: *La acción misionera y los metodos misionales de San Ignacio*. Burgos, 1931; Pierre Dahmen: *S. Ignace de Loyola et l'idée missionnaire dans la Comp. de Jésus*. Louvain, 1934.

II. A rendalapításra nézve lásd Leturia: *Apuntes Ignacianos*. Madrid, 1930 s Enrico Rosa: *S. Ignacio de Loyola e le origini della Comp. di Gesù*. Róma, 1927. — A lastortai jelenésről mind történeti, mind aszketiko-misztikus szempontból jelentős cikkeket közölt Hugo Rahner a *Zeitschrift für Ascese und Mystik* folyóiratban 10 (1935) 17—35., 124—139., 202—220., 265—282. lapokon.

III. Szent Ignác Lelkigyakorlatos könyvét magyarra fordította Vukov János S. J., 1931, Budapest. Korda kiadása. — A Lelkigyakorlatos könyv legteljesebb irodalmát lásd Watrigant: *Biblioth. des Exercices de S. Ignace*. Enghien, 1906-tól kezdve kiadva több mint száz füzetből álló sorozat. — Ajánlható még az innsbrucki Canisianum kiadásában megjelent s húsz füzetből álló *Exerzienschriften*-sorozat is.

Magyarul a legteljesebb lelkigyakorlatos magyarázatot írta Csávossy Elemér: *Örök igazságok, A nagy Király nyomdokain, Kereszt és feltámadás* címmel. Korda kiadása. Budapest.

A lelkigyakorlatok keletkezéséről és céljáról legalaposabb tájékozással szolgál a *Monumenta Historica S. J.*-sorozat kötete, *Exercitia Spiritualia S. P. Ignatii de Loyola et eorum Directoria*. Madrid, 1919.

— Rendkívül érdekesen ír a Lelkigyakorlatos könyvről P. Dudon, i. m. 275 kk. és 626 kk. lapokon. — A lelkigyakorlatok forrásaira nézve lásd Dudon idézett művét és még Codina Artúr: *Los orígenes de los Ejercicios espirituales*. Barcelona, 1926. — P. Roothaan fordítására nézve lásd Gyenis András: P. Roothaan János Fülöp című irásának 20. és 33. lapját. Budapest, 1936.

Szent Ignác lelkiségének vonásait ügyesen összegezi Ruiz Amado: *Ascética Ignaciana. Según se contiene en el libro de Ejercicios espirituales*. Barcelona, 1936. — Szent Ignác elmélkedési módszerének értékelmételéről szép értekezést adott ki Lotz János a *Zeitschrift für Ascese und Mystik* 10 (1935) 1—16. és 122—132. lapjain. — Brémond felfogását a lelkigyakorlatokról ismerteti és helyesbíti Chastonay Pál cikke ugyane folyóirat 4 (1929) 252—263. lapjain. — A jezsuita rendben szokásos elmélkedés történetéhez sok érdekes adatot közöl Leturia Péter az *Archivum Hist. S. J.* 3 (1934) 47—108. s Coemans Ágost ugyane folyóirat 313—316. lapjain, Dudon Pál a *Revue d'ascétique et mystique* 15 (1934) 245—257. lapjain. — Sok új meglátást tartalmaz Valensin Albert könyve: *Les Exercices Spir. Textes pontificaux annotés*. Paris, 1936.

IV. A jezsuita rendalkotmány szelleméről kitűnő cikket írt Chastonay Pál a *Zeitschrift für Ascese und Mystik* 2 (1927) 49—64. lapjain. — Ugyancsak tőle van: *Die Satzungen des Jesuitenordens. Werden, Inhalt, Geistesart* című, Einsiedeln, Benziger, 1938. alapos és előnyösen ismertetett munka. — A jezsuita rend szelleméről és lélektanáról mesteri képet fest Lippert Péter: *Zur Psychologie des Jesuitenordens*. Kempen, 1912 s Bangha Béla: *A jezsuita rend és ellenségei* című, Budapest, 1928. könyvében. — A rendalkotmány történetének és alkotmányának legkitűnőbb forrása a *Monumenta Hist. S. J.*-sorozat *Monumenta Ignatiana* osztályának harmadik sorozata, melynek első kötete 1934-ben jelent meg e címmel: *Sancti Ignatii de Loyola Constitutiones S. J.*, *Monumenta Constitutionum praevia*; a második kötet 1936-ban hagyta el a sajtót *Textus Hispanus* címmel. A latin szöveg mint harmadik és zárókötet jelent meg. E három kötet bizonyítja, hogy mily alaposággal és körültekintéssel dolgozott a Szent a rendalkotmány összeállításán. A rendalkotmány legalaposabb és legbővebb magyarázatát megírta Aicardo József: *Commentario a las Constituciones de la Comp. de Jesús*. Hat kötet. Madrid, 1919—1932.

Alapvető munka még Suarez Ferenc: *De religione Societatis Jesu*, mely utoljára Bruxellesben jelent meg 1857-ben. — Haszonnal forgathatók e könyvek: Costa Rossetti Gyula: *De spiritu Societatis Jesu*. Freiburg, 1888, Lancicius Miklós: *De praestantia instituti S. J.*, Krakó, 1890, Meschler Móric: *Die Gesellschaft Jesu*. Freiburg, 1911-ben.

Nagyon érdekes grafológiai cikket közölt Szent Ignácról Th. Magnat. V. ö. a *Nova et Vetera* című fribourgi folyóirat 11. évfolyamának 195 sk. lapját. A Szent gyönyörű és gondos írása hű tükrö elki világának is egyúttal.

Bővebb irodalom található: Gyenis András: *A jezsuita rend generálisai* című könyvében, Budapest, 1935. Ugyane mű 5—10. lapján Szent Ignác életének, működésének és egyéniségének rövid rajzát is nyújtja a szerző.

FRANCISCO DE XAVIER
1506—1552

Xavierrel az új ember, az örök krisztusi ember, az Isten hőse lép újra az Anyaszentegyház színpadára. A nagy kockázatok, a szentpáli gondok és álmok embere ő, a mindenkinek mindenévé lett úri szolgálat embere. Bátor, bizó, diadalmas lélek, aki nem ismeri a lélekölő tépelődést, nem szereti a túlságosan okosakat, az önmagukban bizókat, az aggályosokat, a kicsinyeskedőket, a magukba zuhant, beteg lelkeket. Tudja, hogy csak az lehet beteg lélekben, akinek lelke nem telt egészen az Úrral, aki megosztja szívét Isten és a bálvány között, a perc-heroizmus és az örök visszánézés között. Tudja, hogy csak az szomorú, ki nem tud állandóan az Úron pihenni, hanem vissza-visszaszáll saját magába; s önmagában minden ember szomorú.

Az ő lelke egyenesivű, törés nincsen benne. Lelke a nagy mosolyok lelke, az emberfölötti ember ő, egyike azoknak, akiről a beteg Nietzsche álmodozott: „Másokra várok itt a hegyekben és nem akarok nélkülük odébb mozdulni, — magasabbakra, erősebbekre, diadalmasabbakra, olyanokra, kik testben-lélekben egyenes szögűek, természetűek; kacagó oroszánoknak kell jönniök.” Kacagó oroszán volt Xavier, aki oroszánrészt vett minden munkából, korának minden küszködéséből. Igazi Echaberri volt, mint neve hangzott a baszk nyelvben: *Új Ház*, újonnan megépített ház, sziklára rakva, mint őseinek lovagkastélya, honnan messze lehet látni, magas toronnyal, mely Szent Mihályról vette nevét.

Messzenéző szemek

A Jóreménység-fokától Japánig az ő vállán nyugodott az egész Kelet misszionálása s hivatásánál csak lendülete volt nagyobb, amely nem hagyott neki nyug-

tot, ha a tömegekről s az Isten nagyobb dicsőségéről volt szó. Néki nem volt elég a kultúrájában kéjelgő és rothadó Európa, nem volt elég neki se India, se a Szigetvilág, se Japán, de ha bejuthatott volna az elzárt Kínába, még az se elégítette volna ki, e földön semmi meg nem nyugtatta, be nem tölthette, mert a földöntúlit kereste a földön. Senki szeme előtt Szent Pál óta nem világított oly tisztán az a gondolat, amit Szent Ignác klasszikus tömörséggel így fejezett ki: „Keresni és tenni, ami inkább vezet az Isten dicsőségére.” Sőt szabad vélni, hogy Ignác éppen Xavierre gondolt, az ő „legtávolibb száműzöttjére”, mikor Rómában a Jézustársaság alkotmányát fogalmazta, s Xavier arca és lelke minduntalan felmerült előtte, s ezt a lelket dolgozta be a jezsuita szabályok közé, s úgy hívta, hogy „magis”, azaz „inkább”.

A baszk földön nőtt, ezen a furcsa, lázadó, örökké nyugtalan és szent földön, miként megtérítője és „lelkének atyja”, Loyolai Szent Ignác, akivel együtt a 16. század legnagyobbjai közé tartozik. A nagy világtörténeti fordulók idején élt, nemcsak fizikai, hanem szellemi értelemben is. Bent élt korának zavaros, ködös, kereső és sokat reménykedő légkörében. Párizsban együtt tanult Kálvin Jánossal, s szemtanúja volt Kálvin egyházgyalázó reklámjainak, melyeket a lázadó a Latin Negyed utcáira ragasztott ki egy éjtszaka, s tanúja volt nemsokára Kálvin szégyenletes futásának, majd ismét ravaszságának és bomlasztó hatásának. Azokon a hosszú utakon, melyeket Párizstól Rómaig, Rómától Lisszabonig tett, számtalanszor vitázott a hitújítókkal, s ezeken a harcokon fölényesen csillogtatta nagy elmeélet, melynél talán csak alázata volt nagyobb. Nagy serkentő erőként hatott rá a protestantizmus, ez a terjeszkedő reneszánsz hatalom; érezte, hogy itt az idő, midőn nem dialektikai szócsépléssel kell szolgálni az Isten ügyét, hanem heroikus nekifeszüléssel komoly tudományban, igehirdetésben, belső megújulásban, szervezésben, szegénységben, hősies tisztaságban és a vak engedelmességben.

Azok közé tartozott, kiknek nagy, természetes talentumokat adott az Úr, a nagy gondolatok és tervek lázát, az alacsonyág megvetését, a szellem diadalát az anyag

fölött. Jellemző rá, hogy a lezüllött Párizsban is szűzen tartotta meg tisztaságát, csupán abból a természetes irritatóból, mellyel elfordult saját professzorától, kinek arcán a kicsapongás jelei mutatkoztak. Ennek a nagyigényűségnek, több-akarásnak tükrében látta a kor nagy kérdéseit. Nem, királyi jellem volt, de nem elszigetelten, nem magának élő, nem terméketlen, nem irígykedő s kis célokért nagy elmeéllel harcoló; hanem kinek füle volt a kor dübörgő dinamikájához és szíve a nagy összeütközések közt szétmorzsolgatók iránt. Ez volt ő a természetből; s most ehhez járult még az ő külön elhivatása, s így a természet és természetfölöttiség ajándékaival elhalmozottan képes volt megoldani azt a sorsot, mely keveseké, melyet mindenki megbámul, de melyre ember a maga erejéből nem vállalkozhatik.

Ez a hivatás az újonnan felfedezett világrészek megnyitása volt az evangélium számára. Nyugat ekkor élte át reformáló lázalmának és örületének első szakaszát; de Kelet is ekkor vált a vallási harcok színterévé. Xavier ígéhirdetésével egyidőben léptek fel a mohamedánizmus terjesztői és fanatikusai is. Kereszttel és félholddal ékesített gályák siklottak az indiai és délkinai tengereken: Evangéliumot és Koránt, katolikus papokat, szerzeteseket és derviseket, kazisokat hozva. A keresztények örök felelőssége, hogy nem vették észre az idők jelét s Kelet apostolának minden intő, kérő, fenyegető levelére alig adtak választ, a tények válaszat. Ha a katolicizmusban lett volna annyi erőfölösleg, amennyi elveszett a hitújítókkal vívott élet-halálharca következtében, ma a keleti nagy vallások sorában százmillió mohamedán helyét a több százmillió katolikus foglalná el. Milyen más lett volna a világtörténelem akkor, milyen más az Egyház története, s a mennyország története!

A látókör végtelensége jellemezte Xavier Ferencet, melyben a kis dolgok is megnőnek ugyan, ha Isten áll mögöttük, de önmagukban csak kicsinyek maradnak. Xaviernek az az előjoga volt Isten országában, hogy az ő tervein nemcsak Isten pecsétje volt, hanem önmagukban is nagyok voltak. Istentől hozta terveit, Istenhez vitte: nem csoda, hogy nagy arányokban dolgozott. Nem is a nagyság volt

az ő eszméje, hanem a *nagyobbság*, a *magis*, a túllépés minden kicsinyen és nagyon, oda, ahol a dolgok megnőnek szám és mérték nélkül, egész az Istenig.

Lelke nagyobb volt terveinél, miként a fa is nagyobb gyümölcseinél. Tervei, vetései már mind teljes virágzásban állottak: a portugál és pogány missziók, az indiai telepek, a ceyloni, perzsiái s szigetvilági állomások... Ekkor jön egy japán szökevény, s elkezd mesélni egy nagy kultúrájú, egészséges, erős keleti fajról, mely elfogad mindent, csak be kell neki bizonyítani; fajról, mely komoly következetességgel veszi az életet, csak lássa a tanítás és életmód összhangját a tanítás bizonyosságául. Ettől kezdve új, nagy terv született s növekedett Xavier lelkében: Japán, a katolikus Japán! Egyenest „Japán királyához” akar menni s Miakóból, a Szigetország fővárosából, a királyi palotából s a japán egyetemek csarnokából hatalmas felhívást akar intézni a római pápához s a szerzetesrendekhez, a coimbriai, párizsi, bolognai, római egyetemek ifjúságához és professzoraihoz, az európai udvarok hatalmasaihoz és minden keresztény emberhez, ki szereti Jézust, hogy hagyják az e világ gondját, hagyják Aristoteles kategóriáit és a kódexek palimpszesztjeit, s jöjjenek új kereszteshadjáratban megtéríteni egy birodalmat, Japánt.

Almok valósága

A tervek nála nem csupán messzi ábrándok voltak, hanem ebből a földből nővők, vértől és élettől duzzadók. Nem húnyta be szemét a lehetőségek előtt, a faji elsőbbségek s a kulturális nagyszerűségek előtt, sőt minden életígéret és életkiteljesedés ösztönzés volt számára, hogy egy még bővebb életet borítson föléje, a Krisztusét. Mikor a japán szökevény leírását és meséit hallgatta, örült, hogy ezentúl nemcsak együgyű, meztelen gyöngyhalászokkal s ingatag jellemű malájokkal s romlottvérű, kaján portugálokkal kell vesződnie, hanem a ferdeszemű, de egyenes lelkű nipponokkal, Kelet érintetlen fiaival, tudós boncokkal és tudásra szomjazó hercegekkel; vagy ha egyszerűekkel is, de olyanokkal, akik harmincszoros, százszoros termést ígérnek. S hányszor nem emle-

gette rendi testvérei körében: „Az egész vonalon, Rómától Japánig, nincs nép, mely jobb kitekintést engedne a kereszténységre, mint a japán nemzet. Egész Ázsiában nem láttam népet, mely hozzá hasonló volna.” Már kitűnően megszervezte a déli missziókat, de ha Japánban többet ígérne az Úr szántóföldje, terve volt, hogy a déli misszionáriusokat is felrendeli. Mert kitűnő hadvezér volt, mindig új erővel támadó, ki nem ismerte az ú. n. elintézményesedést, ezt a terméketlen álló-háborút, melyről sokszor már csak az mondható, hogy áll, de nem, hogy háború. Nem ismerte az egy-helyhez való odaszáradást, hanem örökké mozgó, az üde erőátvitel embere volt, a nélkül, hogy ez kapkodóvá, idegessé s állhatatlanná tette volna. Bizonyára nehezebb volt otthagyni s másokra bízni a megkezdett munkát, melyhez az ő ember-természete is ezer szállal odakötődött; de nála minden a „magis” volt, az inkább, az ország, mely erőszakot szenved, az önmagán vett erő erőszakát.

Akik csak kívülről ismerik Xavier misszióját, szeretik megvádolni nyugtalansága s tervszerűtlensége miatt. Mintha a „magis” nem valami békéltető, belülről kifelé duzzadó életereje lett volna benne, hanem a kapkodás, a fantáziálás forrása, a beképzelés s a dicsőség szertelen keresése. Azonban felejtik ezek a korán ítélők (protestáns életírói), hogy Xavier életét nem a Wille zur Macht evilági mértékével kell mérni, hanem a lelkeség örök tényeivel, Isten országának titkaival, a titokkal, melynek arca rejtve marad a kíváncsi kutató s a profán csodáló előtt, de megnyilatkozik annak, aki nem fürkészi, hanem életével éli. A nagy szentek nagy emberek; nagy ember lépésének nagy árnyékképe, nagy vetülete van ezen a világon is. Vannak nagyok, kik azért lépnek óriás lépéssel, hogy megdicsőüljenek. S vannak nagyok, kik azért lépnek óriási lépéssel, mert megdicsőültek. Xavier, ez a tiszta tekintetű, égőarcú küzdő, isteni magasságba emelte lendületét, szublimálta vágyait, mikor egészen Istennek adta oda önmagát. Belefelejtkezett, beletemetkezett Istenbe, Krisztus volt a reménye, célja és mozgatója: ha lépése óriási volt, Isten lépett vele és benne óriásit. Járt volna ő a szent-középen, a közönségesben is szentül élők lépésével, ha az Isten azt

kívánja tőle. Megmaradt volna ő Szent Ignác oldala mellett, mint rendi asszisztens, ha Ignácban nem szól neki az Úr s az engedelmesség ereje nem viszi Keletre. Maradt volna Bolognában vagy Lisszabonban, ha Ignác jóváhagyja az egyetem, illetve a portugál király óhaját, kik maguknak szerették volna lekötni őt. S maradt volna Goában vagy a paravák között, ha nem mozgatja belülről az a szokrateszi daimonion, ez a nyughatatlan, rejtelmes hang: a Rendeltetés és Hívás.

Tudta ő, hogy itt nem emberi mértékkel kell számítani, hanem az örök vonalvezetéssel, az Isten-akarattal. Tudta, hogy egy portugál hivatalnok vagy baszk caballero könnyen odadobhatja életét a mohamedán kalózoknak s a kínai ármánykodóknak: de egy misszionárius, egy elhívott jezsuita és pap élete drága, melytől százezrek üdvössége függ, s melyet nem lehet kockáztatni hiú álmokért. S azért soha nem kezdett nagyobb vállalatba, csak hosszú imák, virrasztások és ostromozások után, sok-sok tűnődés és aggódás után. S mielőtt Japánba elindult, azt írta, hogy hosszú idők után végre határozottan megismerte az Isten-akaratot, mely a nemrég felfedezett legkeletibb kultúrbirodalmakba hívja. S ha ilyen előzmények után, e föld fiaival szólva: rosszul ütne ki a vállalat, akkor dicsőült volna meg „Jézus Krisztus hűséges katonája” a vérontás örök dicsőségével, a gyalázatok és sikertelenségek dicsőségével, a Krisztushoz hasonulás dicsőségével. Odaajánlotta magát az Úrnak, végtelen tételekkel és tételekkel dolgozott, okos volt, ha kellett, a sötétség fiainak okosságával, de okos volt még inkább az Isten okosságával.

Ternate rablóvilágába indult, ahol életére lestek. Az álnok mohamedánok és renegátok már főzték a mérget, melyet ételébe akartak szórni. Barátai kérve-kérték, hogy legalább ellenmérgeket vigyen magával. S a válasz? Egy égre emelt tekintet, az örök Xavier-tekinet, s egy csöndes, a lélekből, Isten szájából feltörő szó: „A legjobb ellenmérég az Istenre hagyatkozás”. Mindent a lélekben lakozó Istentől várt, azért volt oly nyugodt legmerészebb álmaiban is. Mindent Istenért tett, minden lépése Isten tetszését kereste: ezért lépett óriásit s ezért lépett a szentek szilárd-

ságával, a hadvezér méltóságával, a küzdők dolgosságával s a magafeledő odaadással. „Kínától a sivatagig már ostromárkot ásott, Japántól Etiópia vidékéig vonulnak az okos vonások.” Oly vonások, melyek évszázadokig, egy P. Lievensig, s máig megőrzik az első ostromló stílusát és nyomát. Az élete küzdelem volt, halála is a küzdelem halála. Mert hogyan halhatna meg egy hős, ki minden munkáját elvégezte, amit rája szabott a parancs s a szeretet. Hogyan halhat meg az, kinek a halál jótestvére, ki naponként meghalt magamagának, s kinek a halál nyereség. Egy olyan élet után, mint Xavieré, a halálnak is nagyvonalúnak kell lennie, terveinek delelőjén, az elzárt Kína előtt, mely ott ködlött a haldokló előtt s várta, mint ma is várja, az ő apostolát. De Isten az Úr, s több menni az Úr után, az egyetlen Vezér után, mint a milliók után az Úr nélkül. A több, a „magis”, a titok, a miért, a hogyan, a felelet minden miertre, minden hogyanra: most annyi, mint egy hősiesség odaborulás Isten lábához, a legnagyobb ostrom előtt letenni az Urért a fegyvert:

Ferenc, Isten vezére, véget int az ostromoknak.
Nincsen cipő a lábain és teste öltönyénél is kopottabb.
Minden parancsot végbevitt, jaj, többet nem tudott már,
Csak ennyi minden, amit tehet: eldől a Nagy-falaknál.

(Paul Claudel.)

Embernagyság és emberkicsinység

Az Úr seregének vezére mindig Isten páncéljában járt, s ma is komoly, kemény páncél fedi alakját. Élete hiába volt nyílt, mint a tenger, titok is volt, mint a tenger. Nem, Xaviert nem lehet megérteni *csak kívülről*, az ő nagy terveiből és kihatásából, az ő emberfeletti munkájából. Amint nem lehet megmagyarázni azokat a karizmákat sem, amelyekkel Isten kitüntette: a prófétálást, halottak feltámasztását, a nyelvek s az emberszívben fekvő titkok látásának adományait. Xavier életét még nem lehet a modern misszionálás mértékével se mérni: neki egyéni, külön hivatása volt, melyet senki se követhet külsőségeiben, csak akit Isten külön meghívott. Az azonban ismét túlzás és ferdtetés, hogy az apostol csak a robbantás, csak a nagy

kezdeményezések embere volt s nem az építése, a folytatóé, a szervezőé.

Valóban nemcsak a nagyvonalúságnak eszményképe az apostol, hanem a csendes építése, szorgalmas gyűjtése és ellenőrzése, s a meglevőnek megtartásáé is. Először mindig a portugál zsoldosok és hivatalnokok életjobbításán dolgozott. A papok életét igyekezett krisztusivá tenni. (S hogy mennyire szükség volt erre, mutatja az a tény, hogy az újonnan megkereszteltek még keresztet se tudtak vetni, s a portugál papok szemet húnytak a katonák erkölcsi eltévelyedésén.) Megreformálta a női zárdákat. (Hogy erre mennyire szükség volt, onnan gondolható, hogy a goai nővérek mindegyikének külön rabszolganője volt.) Kapcsolatokat teremtett a szerzetesrendek között (ferencesek, domonkosok), s mindenekfölött a Jézustársaság előjáróival s misszionáriusaival tartott fönn szoros érintkezést. Schurhammer és Mgr. Goodier hosszasan foglalkoznak egy kellemetlen ügygel, Antonio Gomeznek, a beképzelt és beteglelkű goai rektornak ügyével. Az olvasó el-elcsodálkozik: hogyan törődhetett annyit Kelet apostola, akinek szívében a félvilág lakozott, ezzel a szerencsétlen, gögös és engedetlen emberrel. És még a japán Kagosimából is felkeresi a Szent levélben s azt írja neki: „A mi Urunk szerelmére kérem Önt, tegyen meg mindent, hogy a Társaság minden tagja szívből szeresse Önt. És írjon nekem az Ön belső életéről, ezáltal nagy-nagy gondot vesz le a vállamról.”

Xaviernek igenis voltak nagy álmai, de nem volt álmodozó. S mert voltak nagy álmai, azért volt benne nagy törekvés a megkezdett munkák folytatására, hithirdetők pótlására és kiküldetésére, missziós állomások és missziós kollégiumok építésére, az állandó adminisztrálásra, nőgatásra, levelezésre és fenyegetésre, a sollicitudo omnium ecclesiarum lelakiségére, egy erős életet rövid tíz év alatt felörlő munkateljesítésre.

Aki nem ismeri ennek a minden emberivel számolni tudó lélekkel motívumait, ismét csak kicsinyességet, vagy a nagyemberek kis kedvteléseit, vagy hatalmi tényt lát azokban az aprólékos hithirdetői jelentésekben, melyeket szigorúan megkövetelt a fennhatósága alá tartozó misszio-

náriusoktól. Tudta az apostol, hogy Isten országa nem *ebből* a világból való, de *ezen* a világon épülő, isteni és emberi tervek szerint. Ő maga szinte mindig vándorúton volt, de ahol új területet nyitott az Evangélium számára, mindenütt új misszionáriusokat is állított munkába, hogy művét folytassák és győzelemre vigyék.

Van abban valami csodálatraméltó és ellentmondó, hogy ez a nagy lélek milyen apró-cseprő dolgokkal is tudott foglalkozni. Amikor pl. házasságot közvetített a rab-szolgák és szabadok között, vagy rendi testvérei körében a noviciusok ebédlői szónoklataiba közbe-közbeszólt és megdicsérte őket és így tovább. Lelke előtt a milliók üdve lebegett, de a kisemberek s a kevesek üdve se maradt ki számításaiból. Az egyik molukkai szigeten sikerül mindenkit megnyernie, vagy visszahódítania az Evangéliumnak, kivéve két megátalkodott bűnöst. Xavier elhagyta a szigetet, de a legközelebbi hajóval levelet küldött vissza egyik barátjához, melyben kéri őt, hogy adja át üdvözlését a két embernek s mondja meg nekik: „Ha reményem volna, hogy valamit tehetek lelkük javára, kész vagyok azonnal visszautazni a szigetre, de semmiesetre sem akarok fölhagyni imáimmal, melyekben őket az Úristennek ajánlom.” Pedig akkor már mint valami távoli vízió, Kína s a mongol birodalom és Tibet lebegett lelke előtt, a számtalan milliók, „akik csak azért nem keresztények, mert senki se hirdeti nekik Krisztust”. Ugyan ki érti ezt a kettősséget a Szent életében: a vágyak s tervek végtelenségét, s ezt az elbibelő-dést s odafelejtkezést egy-egy kicsiny megsegítéshez, egy-egy elveszett bárány után való aggodalmat? Egyedül az, aki az első pásztor életével nézi őket, Ki hagyta a kilencvenkilencet az egyért, mely drágább neki, mert szenvedőbb, mint az egész nyáj. A küldetés szentjeiben Krisztus jár az elveszettek után. Xavier küldetése, a „magis”: nem valami számtani képlet párlata volt, hanem élő, belülről kifelé élő valóság: mindig inkább, mindig bensőségebben hallgatni Krisztusra, ki a lélek mélyén szól. Belülről kifelé néző szemek, csodálatos szemek, melyek rá tudnak nézni a dolgokra, de melyekben túlvilági képek s fények ragyognak: ugyan ki érti őket?!

A Mindenség akarója

Ha Xavier lelkébe még *mélyebben* nézünk, meg kell látnunk, hogy ő nem volt az a diktátor s az a rideg, minden emberieség alá máglyát gyújtó harcos, akinek sokan szeretnék tudni. Nagy kedély volt, mert egyszerű volt. Mint valami tünemény járt-kelt a földön, de e tüneményben kedvesen nézegették magukat a föld színei, virágai és fényei. Hallotta, hogy Japán boncai bőjtölnek, húst nem esznek, bort nem isznak. Jó, ő is így tesz: a boncok között ő lesz az első, a „fehér bonc”, nemcsak arcszínben fehér, hanem lélekben is. A japánok nem mindig beszéltek vele udvariasan, s ez a megvetés jele volt. A Szent intett tehát az őt kísérő Fernandeznek, hogy csak az ő módjukon, büszkén vágjon vissza. A testvér szabadkozott, hogy így cselekedni annyi, mint a vértanúságot keresni. De Xavier keményen válaszolt: „Semmit úgy nem kell önmagában leküzdenie testvéremnek, mint ezt a félelmet a haláltól. A halálmegvetés által elszántnak mutatjuk magunkat e büszke nép előtt. Ime, hogy tisztelik boncaikat! Ha minket nem becsülnek jobban, mint ezeket, nem fogadják be tanításunkat.” Ennyire ismerte az embereket. De ismerte az emberi hiúságot s a keleti népek gyermeki kíváncsiságát és ámulását a csillogó újdonságokon. S Outs Jositaka hercegkormányzó előtt nagy becsületet szerzett az Evangéliumnak egypár fényes, ajándékba adott tükörrel és szemüveggel, az egy vég extra-vászonnal, kristályedények, teacsészék és képek és zenélő órák átadásával.

Igen, Xavier a nagy dolgok hordozója volt, de nem felejtette, hogy a nagy dolgok apró kerekeken futnak e földön. Ő nem ismeri a képzelődők fintorát és a „kicsinyeségek” megvetését, hanem diadalmas nagy akarással hal a kicsinységek fölé a nagy dolgok érdekében. Lehet, hogy magában megmosolyogta önmagát, mert sohase felejtette emberfeletti küldetését, de mosolya nem a bágyadtak s skeptikusok mosolya, hanem a győzedelmes akarás mosolya, „isteni mosoly”, a lélek mosolya a test s az anyag fölött. Lehet, hogy elgondolkozott múltján, az érseki trónon s egyetemi rektorságon, melyek vártak reá, s melyeket ő odaadott azokért a piszkos, tanulatlan, gyámoltalan pá-

riákért, kikkel a magafaragta katekizmus-verseket emléztette. De a szeretet meg nem fogyatkozott benne s az emberi nyomorúság csak fönségesebbé alakította királyi jellemét.

Élete állandó hullatása volt, bőkezű, fejedelmi hullatása önmagának minden szenvedő és örvendező emberért. Minél jobban gyökerezett belé lelke a „magis“, a nagy Istendicsőség eszméjébe, annál inkább távolodott önmagától, énjétől, melyről a legnagyobb megvetés hangján tudott csak szólni. Lelke tele volt az Istennel: könnyű volt kiüresítenie önmagát! Ki is üresítette annyira, hogy a végén csak Istene maradt meg, s az a rongyos taláris, mely halálakor hidegre fagyott testét takarta Szancian-szigetén. S a halálát megelőző küzdelmes években ugyan ki hitte volna, hogy ez a zsákot cipelő, szegényeinek kolduló pap valamikor szolgák felett parancsolt s a Xavier vár termeiben selyembe s brokátba öltözködött? Ki hitte volna, hogy ez a betegek, vérbaajosok, pestiseseik undorító sebeit mosogató, kötözgető valamikor a párizsi Sorbonne-on Aristotelest magyarázta? Milyen másképp cselekedhetett volna az, aki a római pápának volt legátusa egész Keleten, akinek küldetése az Úrtól a félvilágra szólt, aki alkirályokat s várkapitányokat közhíttethetett ki s aki mindezekén túl igazi nagy ember volt, aki évezredek múlva is nagy lesz . . . Bizony joga lett volna egy kevéssé kikérni jussát a föld mammonától. De a legnagyobbak titka épp az, hogy „el tudnak táncolni önmaguk fölött“, minden megállás és számíttatás fölött, minden apró győzelem és apró lehetőség fölött, minden egyéni kihasználás és eredményfelélés fölött. Xavier az egésztest akarta, az oszthatatlant. S oszthatatlan, legoszthatatlanabb Isten és a semmi. Akarta a semmit, hogy Istent, a mindent magáénak vallhassa. És minél jobban, „magis“ magáénak vallhassa.

Isten mosolyában

Mindig jobban magáénak is vallotta, s ez Xavier lelkének *legmélyebb valósága*. Olyan hangon tudott szólni az Istenről, mint akit testvérének ismer. S úgy tudott imádkozni, mint nagy misztikus kortársai. Nemcsak az elragad-

tatások, a multilokációk, távolbalátások s prófétálások adományaival gazdagította az Úr, hanem azzal a mély, benső, ösztönös, természetfölötti Isten-barátsággal, amely kicsillant minden szavából és sorából, gyakori éjjeli virrasztásaiból és egész gyermeki valójából. Malakkában, az üldöztetések, rágalmak és gyalázások közepett, midőn Dom Alvaro kapitány képmutatónak, hazugnak, pápai bullák hamisítójának nevezte s nem engedte, hogy nagy terve, a kínai út sikerüljön, Xavier viszonzásul naponként misézett a kapitányért, éjjeleit a Hegyi Miasszonyunk templomának oltárlépcsőin töltötte, sírt, álmából is fel-felcsuklott s úgy panaszkodott, kért az Eucharisztia előtt. Minél inkább távolodott önmagától, annál inkább („magis”) szállt lelkebe az Úr, a dicsőség Királya s a vigasztalás Istene.

Valami csodálatos, természetes és természetfölötti áhítat volt benne mindaz iránt, ami körülvette. Szerette a földet, a napot, az éjjelt, szerette a szelek zúgását, a hullámok játékát; jósággal tudott nézni a vashorgonyokra s az összetekert vitorlavásznakra, melyeken éjtszaka pihent tengeri útjain. Sebesre járt lábakkal futkosott Kelet virágai között, ha úgy adódott; de ugyanúgy tudott minden lábbeli nélkül járni a befagyott tavakon s a jeges havon Japánban; vére szelíden hullott a hóra s társai figyelmeztették, kérték, húzzon már sarut legalább, ha drága az élete. De ő csak ment „állandóan égre emelt tekintettel”, mint írják kísérő testvérei; egy alma volt kezében, felfeldobta s megint elkapta, játszott, dalolt, mint egy gyermek. Mint az a másik Ferenc az olasz erdőkben és mezőkön. (Mily közel van Umbria és Nipponia!) Lelke áradott, dagadt az örömtől, hogy felkiáltott: „Elég, Uram, elég!”

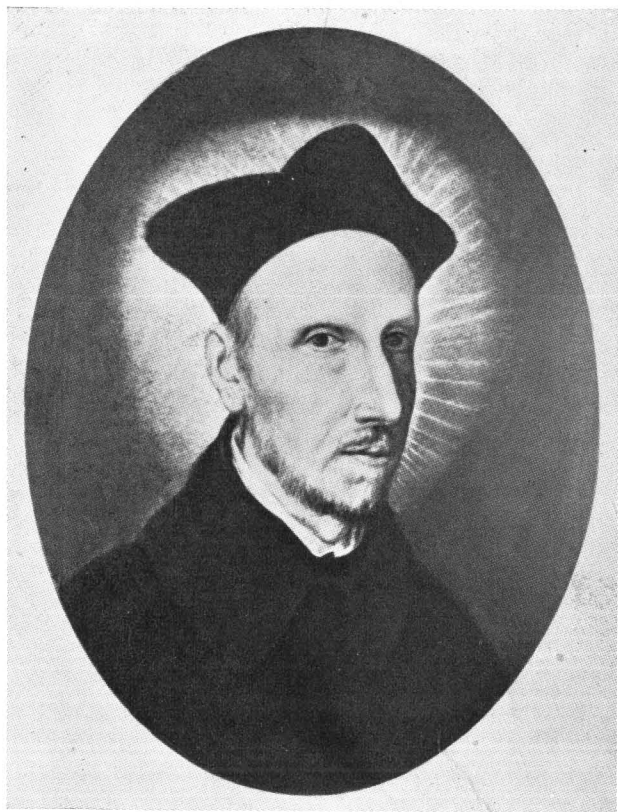
Lelke Isten mosolyában fürdött. Hiába volt minden fájdalom, rágalom, jöhetett száz Dom Alvaro, mégis azt írta Isten embere, midőn ősz hajjal s megtört reményekkel Szancján felé hajózott, hogy ott meghaljon: „Ha Európa egyetemeire lehetne elküldeni azokat a vigasztalásokat, melyeket az Isten nekünk ajándékozott, határozottan állítom, sok tudós hagyná ott studiumait, kanonokok és prelátusok lemondanának méltóságukról és javadalmukról egy másik életért, mely telistele van örömmel.”

Nem csoda, ha minden mosolygott körülötte, a ter-

mészert, a virágok, a fák, az ég s a föld s a szomorú testvérek, akik szerettek közelébe húzódni; „arca annyira át-tüzesedett Isten szerelmétől”, hogy másokat is szeretetre gyújtott, s ha valaki szomorú volt, elég volt rája nézni s új erő s öröm szállta meg a csüggedőt. A nagy örömök s a nagy búbánatok otthona volt lelke. Tudott örülni a száz-ezrek megtérésén; tudott, mert őszinte volt, lehangolt is lenni, ha árulók, hitehagyottak, üldöző mohamedánok s irígy, haszonleső bürokraták és kapitalisták, vagy javíthatatlan zsoldosok vették körül; tudott átkot szórni a keresztények ezreit eltipró ceyloni s molukkai bennszülött fejedelmek ellen s néha fel-felsőhajtott egy-egy kétes kimenetelű tervnél: „Meglátjátok, az ördög el fogja rontani!” Az emberi és isteni, az isteni és sátáni élet valóságaiban látta az Anyaszentegyház, a krisztusi misztikum növekedését, semmit ki nem hagyott a számításból, egy kézzel bírta ölelni a láthatót s a láthatatlant, az ideigvalót és örökké megmaradót: ez az ő titka, az elhívott krisztusi ember titka.

Xavier egyénisége mindezideig nem foglalta el azt a helyet az európai katolikus világban, ami megilleti. Még archivumok, levéltárak s feledésbe mentettek, nevek, tények és szótlán számok őrzik az ő nagy kihatását Keletre és Nyugatra. Még nem volt író, ki az apostolhoz méltóan tudta volna feldolgozni az óriási Xavier-irodalmat. S leginkább még nem érett meg mindezideig a katolicizmus, hogy az a Xavier imponáljon neki, aki Xavier *volt* és aki *lesz*. A titán, a hős, a konkisztádor, az emberfeletti katolikus, az imperátor, a birodalmakban gondolkodó, Isten küldöttje, a hadvezér-pap, az élet valóságában álló csoda. De bizonyos, hogy Xavier a holnap katolicizmusáé. A holnapé, mely tanul azoktól az oroszoktól, kik mint Lenin, Bucharin, a Jézustársaság alkotmányát tanulmányozzák, a nagyvonalúság, az Isten-imperializmus alkotmányát. S ebben az alkotmányban majd felragyog előttük a „magis” akarója, követője, megdicsőítője, Szent Xavier Ferenc. Ő, ki nem szaladt az új típusért, a hős, a hódító típusáért a leomlott görög kultúra nagyjaihoz, mint korának annyi humanistája. S ki, ha ma megjelennék a világ színpadán, nem futna idegenből importált, a vérség s fajiség ködeiből köl-

csönzött jelszavak után, nem keresné az új teremtmény, a nova creatura arcéleit az Anyaszentegyházon kívül s nem az volna minden célja, hogy *átkeresztelje* őket, hanem az új, az örök *katolikus öntudatával* nézne szembe minden modernkedővel. Örök modernséggel a benne kimintázott Krisztus-arcot vetítené elénk, várók és keresők elé. Ő, ki az Úr-katonaság büszkeségével vágta oda a démonnak s a démon szolgáinak: „Mi Isten vezérlete alatt az ő ellenségein győzedelmeskedünk.” S tőlük nem félünk: „Deum ipsum metuo solum”. A gyermek félő-bízó tekintetével nézek az Úrra, s érette semmi sem sok, az élet sem, a pusztulás sem, a becsületvesztés sem, a halál sem. A nagy kockavetések embere ő, a nagy álmok s nagy realitások embere, az új katolikus renatus, akit híven ábrázolt lovagi címere: a kelő holdba dobott kockák. A nagy tervekért, álmokért vidáman odadobott élet, olyan élet, melyet Isten-ért kockáztatott, tehát szükségképen megnyert egy egész örökkévalóságra.

Francisco de Borja.

FRANCISCO DE BORJA
1510—1572

Alkirályból jezsuita

Az egész világtörténelemben ritkaság, hogy a magasztos és alacsony, a szentség és a bűn oly közlelől találkozzanak, mint ezt Borja* Ferenc életében tapasztaljuk. Csak rá kell Szentünk származási táblázatára tekintenünk. A dédapa, Don Rodrigo, a későbbi VI. Sándor pápa (1492—1503), aki Szent Péternek talán a legméltatlanabb utóda.** Anyai részről meg a katolikus felségtől, Aragoniai Ferdinándtól származik, aki Donna Aldonza de Roiggel folytatott ugyancsak bűnös viszonyának köszönheti, hogy nagy szentnek lett az őse. Ferenc rokonsága révén a világ

* Borja (olv. Borchá) a szentnek igazi, spanyol neve, nem pedig, amint már a közhasználatban nálunk szinte átment, „Borgia”. Az a vélemény, hogy a család magyar származású volna, a névből („Borjas”) kiinduló naív és alaptalan következtetés.

** VI. Sándort (Borja Rodrigót) pénz, ígéretek s pártpolitika juttatták a pápai trónra. Még világi korából Vanozza de Cataneis római nőtől származott törvénytelen gyermekei, János (Ferenc nagyatya), Cézár, Juffre, Lajos és Lukrécia, házat már akkor a botrány középpontjává tették. Borja Rodrigo léha életével mint bíboros, sőt mint pápa sem szakított. Hozzá még egészen családi politikát folytatva, gyermekeit javakhoz és kitüntető állásokhoz juttatta az Egyház javainak és érdekeinek rovására. Egyébként ő sem volt jobb vagy rosszabb, mint akkoriban korának legtöbb fejedelme. Bűne azonban azokénál sokkal súlyosabb, mert azzal a pápai széket szennyezte be. A pápai hivatal betöltésében azonban teljesen korrekt volt. A Szentlélek nem engedte, hogy az Egyház hajóját még ily kezek is zátonyra juttassák. Egyébként VI. Sándor sem volt olyan gonosztevő, aminőnek a regényírók s az Egyház ellenségei festik. Sok szépet és jót is tett, időnkint magábaszállott és töredelmesen meggyőnt. Isten hirtelen halállal szőlította ki az élők sorából.

akkori uraival, valamennyivel, nevezetesen a Habsburgokkal is összeköttetésben állott, ami nevét dicskörrrel ragyogja be. De ez nem tudta egészen elhomályosítani azokat a botrányokat, amelyek a Borják nevéhez fűződnek. Nevezetesen Borja Cézár kicsapongásai, amelyek a szennyirodalomnak mai napig kedvenc falatjai; csak alig tudja felejtetni nővérének, Lukrécianak ugyancsak világhírű bája, szépsége; sem Sándornak vétkeit nagybátyjának, III. Kalixt pápának (Borja Alfonzónak, 1455—1458) nagyszerű szereplése, aki tekintélyével az egész Nyugatot keresztesháborúba tudta szólítani a keresztény kultúrát végveszéllyel fenyegető félhold ellen.

Ferenc nagyatyja, Juan, Gandia második hercege erkölcsileg nagyon kifogásolható élet után 1497-ben orgyilkosságnak esett áldozatul. A gyilkost testvéreben, Cézárban sejtik, úgy látszik alaptalanul... Erre özvegye, az erényes Mária Enriquez de Luna visszaköltözött Spanyolországba, amelyet bár sohase hagytak volna el a Borják. Miután gyermekeit vallásosan és rangjukhoz méltóan felnevelte, élete utolsó 26 évét a Klarisszák kolostorában töltötte, hogy hűtlen férje kicsapongásaiért vezekeljen. Fiában, II. Juanban, Gandia harmadik hercegeben, úgy látszik, a viharos multú Borják heves vére nyugalomra jutott.

II. Juan feleségével, Joannával, Aragóniai Ferdinánd unokájával, csendes elvonultságban, de azért fejedelmi fényben és pompában él hercegsége székhelyén, Gandiában. Itt születik első gyermekük. Assisi Szent Ferenc iránti tiszteletből, aki az anyát a veszélyes szülésben megsegítette, a Ferenc nevet adják neki. Utána még két fiú és négy leány világra jött örvendeztette meg a boldog szülőket.

Ferenchen már kora ifjúságában mutatkoztak későbbi hivatásának jelei. Mint gyermek szívesen épít kis oltárokat, otthon utánozza a miséző papot, sőt egyszer a klarissza nagymama s társnői, a zárdaszűzek előtt a kolostorban oly pompás prédikációt vág ki, hogy valamennyien el voltak ragadtatva. Viszont kikapott ezért az édesanyjától a házi lelkész, hogy az elsőszülöttet (!) ily irányban neveli. A fiúnak pedig a mama kijelentette: „Fegyver és ló kell neked,

Francisco, nem pedig szentképek és prédikáció!" No, de az eleven, mozgékony, életrevaló fiút a papi pályától egyelőre még kár volt féltetni.

Hétéves korában aztán tanulásra fogják a kis Franciscót. A grammatika, a számtan és a zene voltak a főtantárgyak. E mellett persze a fegyverforgatásban és lovaglásban is állandóan gyakorolták.

1520-ban, mint villámcsapás érte a családot a jó édesanya halála. Még alig volt 28 éves. Hét gyermeke között a legidősebb a 10 éves Ferenc. Az özvegyen maradt herceg újra megnősült, ezúttal Castro Franciskát véve feleségül. Az ettől származó gyermekekkel együtt most már a testvérek száma 17-re szaporodott, ami akkortájt éppen nem volt ritkaság. A túlságos gondon, amit ennyi gyermek elhelyezése még a magasrangúaknak is elvégre okozott, rendesen úgy könnyítettek, hogy a „felesleges” lányokat zárdába „küldték”, a többi aztán férjhez „adták”. Így történhetett meg, hogy éppen Ferenc rokonságából csak egyetlen apácazárdában 11 tag szerepel: egy nagymama, egy nagynéne, három testvér, két féltestvér, egy leánya Ferencnek s három unokája. Csak a Szent legfiatalabb nővérét, Lujzát szánta a család házasságra.

Ferenc atyja egyébként kiváló katolikus férfiú volt. Egy a 20 „grand” közül, akik Spanyolország főnemességét alkották. De azért sohasem kereste fel a császárnak s rokonának, V. Károlynak udvarát.

Ügylátszik, nem akart hajlongani. Jöszágai évi 30,000 arany jövedelmet biztosítottak számára, ami akkoriban óriási összeget jelentett. Ennek tekintélyes hányadát jótékony célra fordítja. Amikor az udvarnagy ezt kifogásolja, a herceg ezt a szép feleletet adja: „Mikor a pénzt élvezetekre fordítottam, senki sem volt, aki ezt rosszalta, de most gáncsolnak, amikor jótékony célokra költöm.” Monserrat, a híres búcsújáróhely évkönyveiben olvasható, hogy 1527 március 16-án ott Excellentissimo Don Juan de Borja látogatást tett és a Boldogságos Szent Szűz szentélyének értékes lámpát ajándékozott. És íme a szociális forradalom ezt a főurat is kiűzte otthonából s családotól együtt menekülésre kényszerítette. Ferenc nevelőjével utolsónak maradt

a kastélyban, amelyet csak a végső pillanatokban tudott elhagyni, hogy lóháton s csónakon meneküljön. Csak 18 év múlva láthatta viszont ezt az oly kedves családi fészket. A számkivetés első éveit Don Juan de Aragon sara-gossai érseknél, anyai nagybátyjánál töltötte. Ideküldték aztán kis húgát, a kis Lujzát is, aki éppen akkor kezdte az első szavakat kiejteni.

Az érsek édesanyja töltötte be a gyermekek mellett az igazi anya szerepét. Az érsek egyébként fényes főúri házat vitt, rengeteg szolgaszemélyzettel, amelynek egyik főfoglalkozása természetesen a semmittevés és szórakozás volt. Isten különös kegyelme, hogy a kis Ferenc lelkének nagyobb kárát nem vallotta ebben a félig egyházi, félig világi környezetben.

Szerencsére csak egy évig maradt Saragossában. Napi imáját itt is pontosan végezte, naponkint szentmisét hallgatott és nagyobb ünnepeken a szentségekhez járult. Egy alkalommal bizonyos szerzetes prédikációját hallgatta végig a 11 éves fiú, s ez annyira hatott rá, hogy egész életében nem tudta elfelejteni.

Saragossából a családi tanács az egyik titokzatos, csendes Valladolid melletti kastélyba rendelte, ahol a császárnak elmebeteg édesanyja s egyik leánya, Katalin, a későbbi portugál királyné tartotta udvarát. A távoli rokon Ferencnek jutott a kitüntetés, hogy itt apródi tisztet tölthessen be. Életének e korszakáról édeskeveset tudunk. Ő is, mint az apródok akkoriban, lovaglással, vívással, táncsal töltötte idejét, s úgy melleleg valami tanulással is foglalkozott. Mikor Ferenc innen úrnője, Katalin házassága után a saragossai érseki várba visszakerült, már virágzó ifjú volt. A környezet erkölcsére — mint említők — elég veszéllyel járt. De lelke tisztasága teljesen sértetlen maradt. Sőt az érsek nagybácsi izlése szerint kissé túlbuzgó volt. Ekkor már a tudományokba is alaposabban belekóstolt, mert Dr. Lax Gáspár, aki azelőtt Párizsban tanított, naponkint két órát adott neki filozófiából.

A császári udvarban

Lassan elérkezett az ideje, hogy az ifjú herceg rangjához méltó jövőjéről gondoskodjanak. Erre alkalmasabb mód nem kínálkozott, mintha V. Károly császár udvarában kap alkalmazást. Hiszen ennek a nagy Habsburgnak hatalma éppen akkor delelőjén volt és elmondhatta, hogy birodalmában a nap soha le nem nyugszik. Az érsek nagybácsi, de meg az ifjú fényes neve, származása s hozzá a rokonsági kötelék meg is nyitották számára az utat. Érdekes és jellemző az a levél, amelyet ez alkalommal édesatyja, II. Juan, a császárhoz intézett:

„Császári és katolikus Felség! Hogy fiaim, akiket Isten nekem adott, magukat Felséged szolgálatára szenteljék, Don Franciscón, mint legidősebben van a sor. A többinek még nincs meg az a kora, hogy ezt a tisztséget ingadozás és hiba nélkül töltsé be. A legnagyobb valószínűség szerint majd ők is gyenge erőiket — óhajom szerint — Felségednek szentelik. Ez szolgál majd az ő boldogulásukra és az én legnagyobb örömömre. Kérem Felségedet, nézze el fiam esetleges hibáit, akarata a legjobb. A mi Urunk óvja, emelje Felségednek császári és katolikus személyiségét és segítse állandó győzelmekhez királyi szívének óhajta szerint. — Gandia, 1528 február 8-án. — Császári és katolikus Felséged lábához boruló Gandia hercege.”

Ferenc fogadtatása a császári udvarban a lehető legszívélyesebb volt. Nem is annyira vazallust, mint inkább rokont láttak benne.

Csakhamar mindenki tudta, hogy Ferenc pompás gavallér s a nála tíz évvel idősebb császárnak meghitt barátja. A császárné, Izabella is elhalmozta kegyeivel. V. Károly annál inkább szerette Ferencet, mert hajlamaik, passzióik is csodálatosan egyeztek. Szerették a vadászatot, lovakat, a fényes felvonulásokat, a nemesebb sportokat, mint a lovaglást, a vívást és labdajátékot. Ferenc azonban a kártyától és szerencsejátékoktól mindig irtózott.

„Négy dologban vesztes az ember, — szokta mondani — időben, pénzben, jámborságban és sokszor lelki ismeretben is, ha kártyázik.” Aszkétikus hajlamaira és ekkori lelki életére jellemző, amit elbeszélnek róla. A só-

lyomvadászon, mikor a feszültség s így a vadászélvezet csúcspontjához ért, midőn t. i. a sólyom éppen lecsap áldozatára, Ferenc a szemét lesütötte, megtagadta magát. Mindketten, a császár és ifjú király rokona, komoly felfogásúak, de e mellett vidám lelkületűek, vallásosak, de nem rajongók. Naponkint hallgatták a szentmisét s többször járultak évenként a szentségekhez. A katolikus udvaroknál ez akkoriban nem volt szokatlan.

A császár ekkor már házasember volt. Ferenc még nőtlen. A hölgyekkel szemben tartózkodó, csaknem szigorú. De mégis a császárné egyik udvarhölgye, De Castro Eleonóra, melegebb rokonszenvét vívta ki. A császári pár is észrevette ezt és maga játszotta most már a közvetítő szerepét, hogy a boldognak ígérkező házassági frigy létrejöjjön. Az apa, kinek ekkor már megvoltak fia házasságával a maga tervei, eleinte ellenkezett, mikor azonban V. Károly, Ferenc tanácsára, csupa taktikából az „öreg urat” a császári udvarba meghívta, ez inkább mindenbe beleegyezett, csakhogy az uralkodó őt ettől a látogatástól felmentse. Ferenc ekkor 19 éves volt. A császár a házasság alkalmából az ifjú házaspárt újabb ranggal, Lombay örgrófsággal és dús jövedelemmel tüntette ki. Ferenc házassága a lehető legboldogabb és legideálisabb volt.

A császár maga kérte, hogy első fiúgyermekük az ő nevét viselje. A császárné is olyan szolgálatokat tesz az ifjú anyának, mintha testvére volna. A kis Carlóst a trónörökösrel együtt nevelik, akárcsak tejtestvérek lennének. Valahányszor a császári pár Spanyolországban tartózkodik, Eleonórát mindig ott látjuk Izabella kíséretében.

V. Károly szenvedélyesen szerette a matematikát, s szabadidejét mennyiségtani tanulmányokra fordította, felkérte Ferencet, hogy vele együtt gyakorlatozzék. Ferenc beledolgozta magát ebbe a tárgyba és esténként a császárral átvette a napközben végzett anyagot. Ettől fogva Ferenc nagy érdeklődést mutatott a matematika és mechanika iránt, főleg harcászati és erődítési szempontokból. E mellett a zene is foglalkoztatta őket, s Ferenc későbbi szerzeményeit a spanyol templomokban mindenütt énekelték. Egy

miséje és egy megzenésített Magnificatja közismert volt hazájában.

1539 május 1-e örökre nevezetes fordulópontot jelent Ferenc életében. A még virágkorban lévő híres szépség, Izabella császárné, rövid betegség után meghalt. Ferenc késő öregkorában is emlegette ezt a napot.

1566-ban ezt írja naplójába: Vigaszos gondolat a császárnéra és öröm a felett, amit az Úr az ő halálával az ő lelkén és az én lelkemen művelt.

1567-ben pedig ezt jegyzi fel: Ma van 28 éve, hogy a császárné meghalt.

Eppen nagy ünnepség folyt a császári udvarban. V. Károly dicsősége és boldogsága delelőjén állott. Egyszer csak a császárné lázat kap, amely rövidesen sírba juttatja. A császár a Jeromos-rendnek sislai kolostorába vonul vissza, hogy zavartalanul kisírhassa magát. Ferencre hárult a feladat, hogy a gyászpompa után a császárné tetemeit a granadai császári sírbolthoz kísérje. Ez 14 napi utat jelentett. Egy bíboros, több püspök és számos nemes alkotta a gyászkíséretet. A császárné még halála előtt megtiltotta, hogy tetemét bebalzsamozzák s udvarhölgyét, Eleonórát bízta meg, hogy ő, egyedül ő gondozza tetemét elhúnyta után. Ez az oka, hogy a 14 napi út alatt a májusi hőség ugyancsak elvégezte dolgát a feloszló hullán.

Granadában a halotti zsoltosma után végre arra került a sor, hogy a halált követő 16-ik napon a császárnét a nagy elődök, Katolikus Ferdinánd és Kasztíliai Izabella koporsója mellé helyezték a sírbolthba. Ez hivatalos szertartások között ment végbe. A helyi hatóság átvette a koporsót és a jelenlevő kísérő előkelőségeknek meg kellett esküdniök, hogy az csakugyan a boldogult császárné porhüvelyét tartalmazza.

Ekkor játszódik le az a drámai jelenet, amelyet a szónokok és írók, amikor a világi dolgok mulandó és hiúságos voltáról és a halál borzalmairól tárgyalnak, oly hatásosan szoktak felhasználni. Vajjon a leólmozott koporsófedelet újra levették-e, ahogy ezt a régi életrajzírók elmondják és Carboneros festménye feltünteti, nem bizonyos. Valószínűleg csak a koporsóra alkalmazott üvegfedőlapon át volt a

császárné arca látható. A jelen volt urak egyenkint a koporsóhoz léptek és a nyíláson keresztül a császárné arcára pillantottak. Aztán mint szemtanúk esküvel bizonyították, hogy a koporsó valóban Izabella tetemeit tartalmazza.

Ferenc is odalépett s az arcra szegezte néhány másodpercen át szemét. Mi lett abból a világhírű szépségből?! Nem ismert rá az arcra. Nem mert megesküdni arra, hogy a császárnét felismerte, hanem csupán azt vallotta, hogy tekintve a leggondosabb felügyeletet és ellenőrzést, teljesen kizártnak tartja, hogy a hullát máséval cserélték fel.

Vannak írók, akik ezt a jelenetet költőien is igyekeznek kihasználni. Ferencet a tetemmel egyedül hagyják a sírboltban. Effajta színházi beállítás csak a képzelődés játéka. Bármiféle szónoki taglejtés vagy felkiáltás is kizártnak látszik. De annál mélyebben hatott az eltorzult arc Ferenc lelkére. Hatalmasan belemarkolt abba és egész életére szóló elhatározásokat értelt meg benne. Ez Ferenc vonásain visszatükröződött.

Már Izabella halála napjától, de főleg e pillanattól fogva nagyon megkomolyodott. A világ egészen más színben állt már előtte. Minden dolga-ügye, teendője mögött ott látta ezentúl a komorarcú halált, mint néma figyelmeztetést az örökkévalóságra. Közben a kegyelem sem volt tétlen. Állandóan működött, hogy ezeket a benyomásokat Ferenc lelke érdekében kiaknázza. Boldog Avila János egy megrázó prédikációja és nagynénjének egy igen komoly levele fejezte be a kegyelem indítását, amelyet ő a magasba mutató isteni ujj figyelmeztetésének tartott. Ha talán ajakkal nem is fejezte ki, — amint a legenda beszéli — de mélyen átérezte azt a döntő elhatározást, hogy „Soha, sohasem szolgálok ezentúl halandó uraságnak”. Ez volt Ferencnek úgynevezett „megtérése”.

Nem jelent ez egyebet ennél az izzig-vérig kifogástalan katolikus férfiúnál, mint azt, hogy attól fogva még komolyabban törekedett a keresztény tökéletességre. Bizonytalán akkor még távol állott tőle a zárdába lépés gondolata is. Hiszen ő házasember, nyolc gyermek atyja és előkelő, fontos hivatal betöltője. De azt valóságos jótétéménynek tekintette, hogy az udvartól szabadulhat és a saját ízlése

szerint rendezheti be életét. Ezért örömmel fogadta, hogy a császár őt Katalónia alkirájának nevezi ki.

Katalónia alkirálya

1539 július havában vett búcsút Ferenc a császári udvartól, hogy hivatalát Barcelónában elfoglalja. Előbb azonban V. Károly tanácsára a Szent Jakab lovagjai közé kérte felvételét, akiknek hivatásuk volt a zarándokok védelme és küzdelem a pogány mórok ellen imával és karddal. Miután bizonyos külsőségek és az ujoncság alól felmentették, a rend nagymestere 1540-ben megküldötte neki a lovagok rendi öltönyét, a piros kereszttel ékesített fehér köpenyt. Útközben alkalma nyílt visszaszerzett régi otthonát, Gandiát is érinteni, amelyet már 18 éve nem látott.

Alkirálysága székhelyén óriási munka várta, hogy az elhanyagolt állapotokat erejéhez képest rendbe hozza. Elég legyen ezt csak nagyjából érintenünk. A szociális kérdés akkor is már nagyon égető volt. Hiszen ez okozta, hogy 18 évvel előbb neki is ott kellett hagynia otthonát. Az ország védelméről is, valamint a belső közbiztonságról is gondoskodnia kellett. Kíméletlenül lépett fel a rablók ellen. Egy hiteles tudósítás szerint egyetlen nap 60 gonosztevőt végeztetett ki a kapitányukkal együtt.

Egyházi téren is sok volt a teendő, amibe az alkirálynak csak közvetve, a császár és a Szentszék által lehetett beavatkoznia. Egyik levelében arra kéri Öfelségét, szorítsa a püspök urat, hogy valahára szenteltesse már fel magát püspökké s a helyett, hogy idejét játékkal tölti, lásson hozzá az egyházkormányzat ügyéhez.

Az apáca-kolostorok fegyelme meglazult. Klauzúráról szó sem volt, a szerzetesnők szabadon jártak-keltek. Hiszen tudjuk, hogy Nagy Szent Teréznek is mennyi fáradtságába került az aránylag szigorú Kármel megreformálása. Hát még milyen állapotban voltak a többiek! Igazi darázsfészekbe nyúlt, aki rajtuk segíteni akart. Neki sem sikerült egyelőre valami jelentősebb eredményt elérnie. Energetikus fellépése persze nem kis visszahatást váltott ki. Főképpen a főnemesek nem tudták megérteni, hogy mikor

a rendről és igazságról, törvényről van szó, ők sem lehetnek kivételek.

Közben, mint a világi fejedelmek mintaképe, lelkileg is a legbuzgóbb életet élte. Elsősorban említjük jótékony-ságát, amelyben ugyancsak nem maradt kitűnő atya mögött, aki jövedelmének harmadát szentelte jótékony célokra.

Ferenc versenyzett ebben kitűnő feleségével. Jellemző fennmaradt számadáskönyvüknek töredéke, amelyben csupán 1543. év március-áprilisában 52-szer szerepel: „almazsna“. Foglyok, koldusok, matrózok, tanulók, barátok és nővérek, zarándokok, szegény asszonyok és gyermekek szerepelnek segélyezettjei között.

Asztala az akkori viszonyok szerint egyszerű és szerény volt.

Az egyházi bőjtöket, bár fel volt alóluk mentve, szigorúan tartja. Tiltott napokon főzeléssel, kenyérrel és vízzel éri be. Sőt még olykor is, mikor vendégeinek lakomát adott, magának egyszerű étkeit hordatta fel.

Vezekléseihez sok legenda fűződik. Annyit azonban biztosan mondhatunk, hogy az alkirály minden pénteken és nagyobb vállalatai előtt megostorozta magát. Ima és a szorosabb lelki élet szempontjából Ferenc magát Juan de Texada ferences atya vezetésére bízta, aki akkoriban állítólag víziójáról volt híres. A kitűnő lelkiatya vezetett-jét a legmagasabb keresztény tökéletességre irányította, s bizonyos szerafikus lelkülettel itatta át, amelynek hatása lelki életében később is érezhető volt. Szent Ferenc fiai viszont az alkirályt lelki családjukba vonták és kegyelmeik, érdemeik részesévé avatták.

Az alkirály és felesége időközben a jezsuitákat is megismerte, akkor nevezetesen, amikor P. Faber és P. Araoz Barcelonában prédikáltak. Ferenc főképpen az előbbiért lelkesedett. Mindenben segítségére voltak a két páternek, hogy apostoli működésük termékeny legyen. Az eredmény valóban minden reményt felülmúlt. Ezzel Ferenc lelkében a későbbi hivatás csírája is el volt ültetve. Különösen Szent Ignác egyik levelének is tulajdonítható ez, amellyel az alkirály magát nagyon megtisztelve érezte.

Gandia hercege

V. Károly Ferencet — bár bizonyára megokolatlan panaszok érkeztek ellene — továbbra is meghagyta hivatalában, míg csak egy másik, még megtisztelőbb feladatot nem szánt neki. A spanyol és portugál udvarok közt ugyanis tárgyalás folyt a trónörökösnek, Fülöpnek egy portugál királyi hercegnővel, Máriával való eljegyzése ügyében. Ferencet és feleségét, Eleonórát arra a kitüntető szerepre szemelte a császár, hogy az új párnak főudvarmestere, illetve főudvarmesternője legyen. Oly állás volt ez, amely a Borja-családnak óriási befolyást és anyagi előnyöket biztosított. A Gondviselés azonban egészen mást szándékolt. Ferencet ezzel rávezette a megaláztatások és szenvedések tövises pályájára.

1543-ban váratlanul meghalt édesatyja, II. Juan, Gandia hercege. Ferenc jelenti ezt a császárnak s legalázatosabban kéri, hogy a családi ügyek rendezésére hazatávozhassék. Közben megérkezett III. Pál pápa részvétele is, aki a Borjáknak köszönhette, hogy Szent Péter székébe jutott. Egyben kifejezte a pápa Ferenc irányában személyes szerencsekívánatait, hogy atyja hercegi örökébe lép s reményét, hogy méltó lesz (!) ősehez (VI. Sándorhoz!). Minthogy azonban a császár ragaszkodott ahhoz, hogy Ferenc Barcelónában maradjon, ez a gandiai ügyek rendezését féltestvérére, Pedróra bízta, megadva neki a kellő felhatalmazásokat. Később mégis szabadságot kapott, hogy néhány hétre az atyai végrendelet végrehajtására Gandiába távozzék.

Közben a császár az alkirályi tisztséget mással tölti be s Ferencsel és feleségével érezteti, hogy bizonyos etikett okok miatt, amelyekben voltaképen nem is ők, hanem a császár volt a hibás, Mária portugál infánsnőnek nem kellenek. Ezzel egyben a császár előtt is félig-meddig kegyvesztettek lettek. Az állás- és kegyvesztés Ferencnek óriási anyagi csapást jelentett. Annál is inkább, mert atyja a gondokon kívül tekintélyes adósságot is hagyott hátra. Mindez azonban semmi ahhoz a szégyenhez képest, amely őket az egész világ színe előtt érte.

Mindez Ferencre nézve a kegyelem hatalmas eszköze

volt. A csapások mindinkább belsőséges emberré teszik, aki szívét csak az örökkévalók felé irányítja. Jellemző erre levele, amelyet P. Faberhez intézett: „Világos, hogy az érzékek csálnak bennünket. Mondjanak mások akármit, én jól tudom, hogy azok az igazán nagyok, akik csekélységüket elismerik. Nem azok a gazdagok, akiknek van, hanem akik birtokolni nem kíváncsoznak, s azok vannak igazi tisztességben, akik Istent megdicsőíteni törekcszenek. Jöhet az ilyenre élet vagy halál, az Irás szava ráillik: Szíve erős és meg nem tántorodik.” (111. Zsolt. 7.)

A portugál udvar gögje, amely Ferenc bukását okozta, megkapta a Gondviseléstől a feleletet. Három nappal utóbb, hogy első gyermekét a trónörökösnő világra hozta, egy más főudvarmesternő tapasztalatlansága folytán, ki betöltötte Eleonóra helyét, elhúnyt. Fia, Don Carlos pedig szomorú nevezetességre tett szert, amint ez a világtörténelemből ismeretes.

A hercegi párt mélyen megrendítette Fülöp trónörökös szerencsétlensége. Ferenc részvételi vigasz-levelet intézett hozzá.

Ferenc csakhamar maga is tapasztalni kénytelen, amint írta Fülöpnek, hogy a szenvedés Istennek valódi kegyelme. 1545-ben a hercegi párnak egyik leghőbb vágya ment teljcsedésbe, amikor Gandiában jezsuiták telepedtek le. A hercegnő akkor már betegcskedett. Tüdőbaj gyötörte, amely lassan a sírba fonnyasztotta. A jezsuita telepedés volt életének utolsó vigasza. Az atyákat ugyanis már barcelónai működésükből ismerte és nagyon becsülte. A kollégium hivatalos megalapítását már az égbcs ünneplhette. 1546 március 27-én csendescs elhúnyt az Urban, miután a szentségeket P. Oviedo kezéből nagy áhítattal vette.

P. Oviedo írta, hogy mind a herceg, mind gyermekei keresztényi, hősi megnyugvással viselik el a csapást és a szentségek vételében keresik vigaszukat. Ferenc maga azt írta P. Araoznak: „Mit írjak önnek az ön jó barátnőjéről, mint azt, hogy „Úr tesz halottá és élővé.” (I Kir. 2, 6.)

Már betegségében csodálatos volt, vége pedig csodálatosan vigasszal teli."

A pápa is küldött részvétsorokat.

A jezsuita

A Gondviselés szinte szemlátomást szabadította meg Ferencet minden kötelektől. Felesége elköltözött az élők közül. Gyermekei innen-onnan már érett korba léptek, s az anyát az elhúnytnak nőtestvére, Juana de Meneses, aki régtől fogva családtag számba ment, szinte teljesen pótolta. A császár sem tartott számot vazallusa szolgálatára. Most 36 éves, virágkorát éli, csupa tetterő, csupa buzgalom. Még van ideje, hogy új életpályát válasszon egészen a saját ízlése szerint. Mind e világias ambíciókból kijózanították a sorscsapások. Az akkor alapított jezsuita rend felé irányult a figyelme, amelyhez feleségével együtt oly meleg szeretettel ragaszkodott, s amelynek számos tagjával levélbeli összeköttetésben is állott. Egyideig azonban méltatlannak érezte magát, hogy jezsuita legyen, jóllehet régóta egészen a Társasággal érzett és gondolkodott. Már felesége életében így írt Ignáchoz, a Jézustársaság alapítójához: „Ha bűneim meg is akadályoznak, hogy a választott nép (jezsuiták) gyermeke legyek, de Isten jósága folytán azok közé tartozom, akiknek az Úr megadta a vágyat, hogy azokból a morzsákból gyűjtsenek, amelyek uraik asztaláról aláhullanak...” (Mt. 15, 27.) Azért kérni merem Főtisztelendőségedet a kánaáni asszony bátorságával, ha nem is hitével, eszközölje ki nekem Istentől az állandó szemlélődés ajándékát... Ő, bár azt a feleletet kapnám Főtisztelendőségedtől: „A te hited segített rajtad!” Most mint özvegy akadály nélkül csatlakozhatott a „választott néphez”. 1546-ban egy hónapon keresztül lelkigyakorlatot végzett P. Oviedo vezetése alatt, amelynek gyümölcse az a fogadalom, amelyet írásba foglalva megküld Ignácnak. Szórol-szóra így hangzik:

„A mi Urunk Jézus Krisztus nevében én, Borja Ferenc, Gandia hercege tisztasági és engedelmességi fogadalmat teszek a Jézustársaság előjárói kezébe, ha engem felvesznek a Társaságba, bármely foglalkozásra, le-

gyen az akár a kapusnak vagy szakácsnak teendője, vagy akármi más, mihelyt ügyeimtől és teendőimtől, amelyekre lelkiismeretem kötelez, szabadulni tudok... Ezt a fogadalmamat, amellyel a Társasághoz tartozni akarok, ha engem befogad, letettem Krisztus mennybemenetelének előestéjén, június 2-án. Gandia hercege." Ez a nap, írta Borja naplójában, valóban az ujjongás napja: „Lám az Atya szeret téged" (v. ö. Ján. 16, 27), „a reménységnek és örömnök napja".

Ignác még meg sem kapta ezt a fogadalmat tartalmazó levelet és máris tudta, hogy Isten a Társaságnak nagy ajándékot ad Ferencben. Legalább is bizonyos, hogy P. Faber halálakor övéit így vigasztalta: Isten nemsokára kipótolja őt nekünk.

A rendalapító Ferencet felvette a Társaságba és hosszú levélben adta meg az utasításokat. Nevezetesen szívére kötötte, hogy teológiát végezzen és a doktori fokozatot szerezzze meg. Lehetőleg minden feltűnés nélkül tegye ezt, mert „azt a lármát, amelyet lépése okoz, a világ egyszerűen nem tudná elviselni..." Ettől fogva Ferenc most már jezsuita, rangrejtve. Életmódja külsőleg és belsőleg alig változik. Hiszen régtől fogva a tökéletességre komolyan törekvő lélek volt, s a Szentlélek már jóideje szívébe írta a szeretetnek azt a törvényét, amely szerint a jezsuitának igazodnia s amelyet legfőbb szabálynak tekintenie kell. Ferenc hivatása egyébként a Társaságra nézve egészen gondviselészerű. Nevezetesen ő eszközölte ki tekintélyével a Szentszéknél még mint Gandia hercege a sokaktól gyanús újításnak vélt lelkigyakorlatoknak minden változtatás nélküli jóváhagyását és sok más kiváltságot és kegyelmet, amelyek a Társaság fejlődésére igen hatásosak voltak.

Borjának, Gandia hercegének szint kellett vallania. Szerzetbelépését nyilvánosságra hozta. A császár engedélyével lemondott tehát hercegségéről elsőszülötte, Don Carlos javára. V. Károly meghatóan szép levélben gratulált hősi lépéséhez s megköszönte, hogy Ferenc majd őt ígérete szerint imaiba és szentmiséibe foglalja. Az a kegy, amellyel V. Károly Ferencet elhalmozta s amely az említett etikett-ügy miatt kissé elapadt, szerzetbeléptekor ismét

megnyilatkozott. Némelyek szerint egykori alkirályának példája bírta a császárt arra, hogy trónjáról fia, II. Fülöp javára lemondva S. Yuste kolostorba vonuljon vissza s ott az örökkévalóságra, ifjúkori barátja példája szerint, készüljön. Egyszer Ferencet ide is hívatta és félretéve az udvari szertartásosságot, ami V. Károlynál egészen kivételes volt, átölelte őt, s három napig magánál tartotta. Később, 1557-ben újra magához kérette; hogy miről tárgyalt vele ekkor, örök titok marad. Midőn Károly 1558 szeptemberében haldoklott, barátja, Ferenc karjai közt szeretett volna meghalni, de Ferenc távol volt, s nem juthatott el idejében császári barátjához. A császár utolsó pillanataiban is az ő nevét emlegette.

Ferenc most már nem törődött a gáncsoskodókkal, akik azonban jóval kevesebben voltak a bámulóinál. Oñate nevű kis remetelakba vonult vissza, amely egyik jezsuita házhoz tartozott. Itt hat hétig készült a papszentelésre, amelyet 1551 május 23-án Gaona püspök kezéből vett föl. Azután két hónapon át nagy áhitattal készült első szentmiséjére, amelyet 1551 november 15-én Vergarában nagy néptömeg jelenlétében mutatott be.

A herceg lemondása a világi életről óriási benyomást keltett. Szinte búcsút jártak Oñatebe, hogy a „Szentet” lássák, és alig mehetett a szomszédos városcába, hogy egy csomó bámulója, férfi, asszony, gyermek ne kísérje. Ezeket nevezte Ferenc félig tréfásan, félig örömmel az ő „udvarának”. A prédikálással is megpróbálkozott, mindinkább fokozódó sikerrel. Szavát hatásossá tette a lemondás és világmegvetés ragyogó példája, amely ritkítja párját az Egyház történetében. Három évi apostoli munka után Szent Ignác igen fontos tisztséget bízott rá. Megtette helynökévé, általános megbízottjává Spanyolországban. Ez a hivatal Ferencnek rendkívül sok, sokszor fájdalmas tapasztalatot szerzett, sok vigasszal, de még több keserűséggel és megaláztatással volt kapcsolatos.

„Adjunk hálát Istennek, aki nekünk, méltatlanoknak alkalmat ad érdemek gyűjtésére és a gúny köpönyegének viselésére” — írta egyik levelében. Nemcsak azok üldözték, akik a jezsuitákat már akkor féltékenységből, irigységből s más rendetlen indulatból gyűlölték, hanem magukkal a

rendtársakkal is nem kis nehézsége támadt. Nevezetesen Araozzal, Kastília tartományfőnökével került ellentétbe bizonyos hatásköri határkérdések miatt, akihez pedig annyi személyes kapocs és baráti szeretet is fűzte. Hasonló nehézségei voltak Nadallal és másokkal is.

Ferenchen itt-ott megnyilatkozik még a herceg, az alkirály, s az emberi gyengeség. Az életszentség ezt nem tudta egészen megsemmisíteni. Innen van, hogy hatalmát itt-ott túlterjesztette a kiszabott határokon. Sokszor láz is gyötörte. Ehhez járult, hogy majd ezt, majd azt ragadta ki családi köréből a kíméletlen halál.

A király, II. Fülöp is vádoló besúgások okán bizalmatlanságot tanúsított iránta; félreértések miatt az inkvizícióval is meggyűlt a baja, s nagyobb bajok elkerülése végett menekülnie kellett az országból. Spanyolországban, egykori dicsősége színhelyén szinte lehetetlenné vált.

Időközben Szent Ignác is elköltözött az élők sorából és kétévi várakozás után P. Laínez lépett örökébe. E rendfőnök alatt is fontos szerepet játszott a Társaság életében, amelynek Laínez halála után, 1565-ben harmadik általános rendfőnöke lett.

Kötetekre menne, ha mint ilyennek külső tevékenységéről részletesen akarnánk beszámolni. Elég legyen annyi, hogy nem akadt fontosabb, az Egyházat érdeklő ügy, amelyben IV. és V. Pius Ferenc tanácsát ki ne kérte volna. Sokat fáradozott a Collegium Germanicum s Collegium Romanum felvirágoztatásán, s általában alatta indult meg a Jézustársaság nagyarányú fejlődése. Sokat tett a missziókért. A perui, floridai, mexikói és braziliai missziók neki köszönik fellendülésüket. Kormányzata alatt mintegy 90-en ontották vérüket Krisztus országáért és hitükért a rend tagjai közül.

Lelkének belső vára

Ferenc elsősorban az imának volt az embere. Már mint világi — összhangzó tanúságok szerint — több órát imádkozott naponta. Ezt folytatta szerzetesi életének első szakában is. Szent Ignác, bár nagyon jól tudta, hogy a szenteket nem lehet közönséges mértékkel mérni, mérsék-

lőleg igyekezett belenyúlni életébe. Egy frátert állított melléje, akinek csakúgy engedelmeskedik, mint akár a feletteseinek.

„Minek ütjük a lovacskát, — mondja neki a rendalapító — mikor az amúgy is jól üget?” Elmélkedéseinel a bekezdés, t. i. az Isten jelenlétébe helyezkedés, vagy nála inkább az abban való megnyugvás olykor egész órán át tartott. Aztán tért át az elmélkedésre, amelynek tárgyául — sajátosság — igen sokszor, talán mindennap a poklot is választotta. Az imádság egyik szárnya mellett hasonló eréllyel és ütemben működik a másik is: az önmegtágadás.

Általános jellemvonása volt az önmagához való túlságos szigorúság. Vezekelni akart ősei bűneiért. És bizonynyal nem ok nélkül történt, hogy éppen az egyik Borja a legszigorúbb vezeklők közé tartozzék a lelkiesség történetében, így ütve helyre a család megtépett becsületét és hírnevét.

Vajjon misztikus volt-e? Történelmileg igazolható látomásokról és megvilágosításokról mitsem tudunk, de ez nem is lényege a misztikának. Azt azonban mégis bizonyosan állíthatjuk, hogy magas fokban élvezte — legalább időnkint — a misztikus adományokat.

Lelkében sokszor tapasztalta az isteni lényeg leáradását és boldogító közelségét, nyilvánvaló ez abból a forró vágyakozásból, amely állandóan emésztette, hogy Istennel állandóan összeköttetésben lehessen és állandóan szemlélhesse. Nekünk úgy tűnik fel, ami különben elég ritka, hogy Isten őt a misztika alacsonyabb fokainak mellőzésével, vagy talán azoknak rövid megízlelése után a legmagasabbra emelte. Ez akkor következik be, mikor a lélek már annyira egyesülve van Istennel, hogy az ember tesz-vesz a nélkül, hogy ebben bármi külső körülmény akadályozná és az érzéki természet gyengeségéből eredő elragadtatások gátolnák. Így mikor megtörtént, hogy a legmélyebb s legmagasztosabb szemlélődéseit erős ajtózörgéssel félbeszakították, aztán minden kedélyizgalom nélkül újra azokba merült.

Imaéletére és kortársainak róla való vélekedésére

jellemző Avilai Szent Terézia tanúsága. Terézia önéletrajza 24-ik fejezetében így ír róla: Mostanában jött ide P. Francisco, Gandiának egykori hercege, ki néhány évvel ezelőtt mindent elhagyott, hogy a Jézustársaságba lépjen... Megkérték őt, látogatna meg engem, hogy imaéletemről neki beszámolhassak. Tudtam róla, hogy nagyon tökéletes ember és Isten nagy kegyelmekkel tüntette ki, hiszen Isten megengedte neki, hogy már ebben az életében az ő kedvéért sok mindenről lemondjon. Miután meghallgatott, kijelentette, hogy Isten lelke az, amely engem vezet és nem tartaná helyesnek, hogy annak ellenszegüljek. Kezdem imámat mindig az Úr Jézus szenvedéséről való elmélkedéssel. Ha aztán Istennek tetszik szellememet fel-emelni, ne álljak ellen, hanem engedjem meg az isteni Felségnek, hogy emeljen. Ez az ember, aki maga is sokat tapasztalt, orvosságot és tanácsot adott nekem. Mert ez ügyben sokat ér a személyes tapasztalat. Azt mondta, hogy hiba volna ebben tovább ellenállnom. Ezzel nagyon megvigasztalt.

Egyik lelkiatyjának, P. Alvareznek pedig ezt írja Terézia: Az egyesülő imádságban gyakori eset, hogy a lélek — úgy látszik — csak akaratával egyesül Istennel, míg a másik két képesség, az értelem és az emlékezés, Isten szolgálatára szabadon marad, másszóval Márta és Mária együtt haladnak. Minthogy ezen nagyon meglepődtem, megkérdeztem P. Borját, vajjon nincs-e itt valami tévedés? Ő tagadta ezt és kijelentette, hogy ez nála is sokszor előfordul.

Borja Ferencnek ez a nagy imahajlama, amely őt eleinte, „megtérésének” a kezdetén, inkább egyik szemlélődő rend felé vonzotta, a Társaság imaéletének fejlődésére és kiépítésére is jelentékeny befolyást gyakorolt.

Szent Ignác maga is kiváló misztikus és optimista, az imaélet dolgában fiaival szemben valóban nagylelkű volt. A teljesen kiképzett tagoknak egyáltalán nem írt elő ima dolgában semmi időt vagy módszert. Hiszen ezek, mint vélte, amúgy is „*mindent Istenben és Istent mindenben látják*”, s így mindig, ahogy ő tette, imádkoznak. A tanulmányokat végző tagoknak nevelésük ideje alatt pedig

a napi szentmisén kívül csak egy órát szabott ki imára. Ebből félórát elmélkedő, vagy szóbeli imára lehetett fordítani, a másik félórát a déli és esti lelkiismeretvizsgálat vette igénybe. Borja Ferenc odahatott, hogy a Társaság minden tagja kivétel nélkül reggelenként egy álló órát „imában” töltsön, ami később törvényerőre emelkedett.

Külön említjük még Borjának áhítatát az Eucharisztia iránt, miért is a festők többnyire az Oltáriszentség előtt térdelő helyzetben ábrázolják őt. Mint bizonyost állíthatjuk, hogy Isten különös érzékkel tüntette őt ki az eucharisztikus színek felismerésére, s a nem konzekrált kenyértől való megkülönböztetésre. Akárhová akasztották valamely templomban az örökmécsest, ő mindig tudta, hol őrzik az Urat.

Lelkiismeretét a legnagyobb tisztaságban őrizte, hogy a szentáldozat bemutatására minél tisztább lélekkel járulhasson. Bár ment minden aggályosságtól, mégis naponként — a lelkiismeretvizsgálattal kapcsolatban — kétszer, sőt ha időközben valami kis hiba csúszott be, harmadszor is meggyónt.

Jellemző továbbá reá a nagy szeretet embertársai iránt, akik közül legkevésbé sem zárta ki rokonságát, gyermekeit. Ezekkel is mindvégig a legszorosabb és bizalmas összeköttetésben maradt. De azért pontosan betartotta a szabályt, amely előírja, hogy azokhoz való viszonyunkat, akikkel a vér kapcsol össze, lehetőleg lelkiessé, szellemiessé kell változtatnunk. Fiaival, főleg elsőszülöttjével s örökösével a legbizalmasabb hangú s gyengédséggel teli leveleket váltja, elhalmozva jótanácsaival. Övéi lelkét mindig Istenhez és az örökkévalóságra irányította.

Alázatosságára jellemző, hogy levelei alá több éven át magát mint „Ferenc, a bűnös” írta. Legendás életírásai ezenkívül szomjáról a megaláztatás után és ebből kifolyó viselkedéséről oly meglepő adatokat közölnek, hogy az evilági ember felfogásával alig egyeztethetők össze. Inkább csodálatra, mint követésre hangolnak.

Csodálatos engedelmességére nézve elég csak annyit említenünk, hogy voltaképen az engedelmességnek nemcsak szerelmese, hanem valóságos vértanúja volt. Éppen pápai kiküldetésben járt el, amikor hírül adták, hogy a Szent-

atya Rómában súlyosan beteg. A pápai követség azonnal hazafelé vette útját. Az erőltetett utazás megtörte az amúgy is beteges rendfőnököt s teljesen kimerülten érkezett Rómába, ahol 1572-ben, október 1-én meg is halt. Földi maradványai 1617-ig Rómában pihentek. Innen aztán a pápa és P. Vitelleschi generális engedélyével Madridba szállították azokat, ahol rokona, Lerma herceg által a Via del Pradon emelt templomban találtak számára méltó, diszes nyugvóhelyet. Sajnos, az 1931-ben kitört forradalom alatt a templommal együtt a Szentnek ereklyéi is a tűz martalékává estek.

Igy tűntek el Gandia hercege földi dicsőségének utolsó nyomai is. Az ereklyét felemésztő lángok mintha csak azt zizegték volna: „Sic transit gloria mundi! — Így múlik el a világ dicsősége!” De csak a *világi* dicsőség, nem az, amelyet az ember Isten hű szolgálatában a lemondással és áldozattal érdemel. Mert azok, akik szóval, de főleg példájukkal „igazságra oktatnak sokakat, tündökölnek örökkön-örökké, miként a csillagok!” (Dan. 12, 3.)

Irodalom: A legjobb életrajzot Otto Karrer írta, *Der heilige Franz von Borja* címmel jelent meg Herdernél 1921-ben, XVI, 442 lapon. — A Szentről és kortársairól tájékoztat Pastor, *Geschichte der Päpste IV—VII.* kötet. — *Monumenta Historica S. J.* sorozatban közölt elsőrangú forráskiadvány 5. kötetben. — Collison—Borgia: *Histoires des Borgia.* Paris, Payot 1934. 342 lap. — Néhány új adat *Archivum Historicum S. J.* 2. (1933) 63—67. és 5. (1936) 106—114. lapon. — Ez az életrajz megjelent az Utunk folyóirat 1939/40. évfolyamában,

HAMAR ZOLTÁN:

ALFONSO RODRIGUEZ

1531—1617

Isten palotájának portása

A palmai jezsuita rendház portása volt. Életrajzírói ezt állítják róla. Pedig tévednek. Az igazság az, hogy Alfonz fráter Isten palotájának volt portása. Nem én találtam ki számára ezt a fölötté megtisztelő állást. Maga a Szent ír erről följegyzéseiben. Igaz, hogy nem ilyen formában említi, — (annál sokkal alázatosabb lélek volt! hisz a följegyzéseket is előjárói parancsára írta) — dehát akarva, nem akarva is a sorok között azt kellett kiolvasnom, hogy ő igenis Isten portása volt. Az erre vonatkozó sorok pedig — melyek egyúttal legjobban jellemzik is szentünket — így hangzanak: „Mikor a kapuhoz jössz, nem fogsz az emberekre tekinteni, hanem azt gondold majd, hogy Istened lép be; Néki nyiss ajtót és őt üdvözdöld. És ha valami megbízatást adnak, arra gondold, hogy nem ember, hanem Isten adja azt és ezért, mint Isten ügyét örömmel és szeretettel hajtsd végre és akaratodat mindig az övének vesd alá.”

Ez a gondolat, ez a vezérelv lebegett folyton a szeme előtt és ennek az elvnek gyakorlati alkalmazása emelte őt a tökéletesség oly magas fokára. Úgy dolgozott, mintha közvetlenül az Egek Urát szolgálná. Ha véletlenül nem tartózkodott a portás-szobában és a csengetyű megszólalt, ilyen benső szavakkal sietett a kapuhoz: „Uram, Istenem, rögtön Nálad vagyok. Nagyon örülök, hogy parancsolsz nekem és szolgálatomat igénybe veszed.”

I.

Isten portása volt ő! Istennek, Istenért dolgozott. Az ilyen munka pedig inkább imádság, mint munka.

Alfonz tisztán látta a lelki élet arany szabályát, hogy a

tökéletesség megszerzéséhez nem rendkívüli teljesítmények kellenek, hanem a hétköznapi, sokszor bizony lenézett, semmibe vett munka szeretettel való elvégzése. Arra törekedett tehát, hogy napi teendőit lehetőleg tökéletesen, Isten iránti szeretetből végezze.

„Ha valami munkára készülsz, — írja a szent fráter — például asztal- vagy konyhaszolgálatra, azt Istenre kell irányítanod és neki felajánlanod, mégpedig munka elején, munka közben és a végén. Az elején azért, hogy a jószándékot magadban felindítsd: Isten iránti szeretetből és szent engedelmességből akarsz dolgozni. Munka közben azért, hogy teendőidet Krisztus Jézus életével, szenvedésével, halálával és érdemeivel egyesítsd. A végén pedig azért, hogy végzett munkádat Istennek ajánld lelked üdvére.”

Igy dolgozott, így végezte jelentéktelen, „alacsonyrendű” munkáját, amely azonban Isten előtt minden bizonnyal a legmagasabbrendűnek számított.

Alfonz testvér és egyáltalában a szentek sohasem törekedtek rendkívüliségre. Csak emberek akartak lenni, szerény, imádkozó, dolgozó emberek. De ebben az „emberiességben” rejlik tulajdonképpen az ő rendkívüliségük, nagyságuk, szentségük. Megmutatták, mit jelent az, Isten terve szerinti embernek lenni!

Alfonz nemcsak megírta, hanem példát is adott egész életével, hogyan kell dolgozni. És a munka végzésére adott tanácsai talán sohasem voltak olyan aktuálisak, mint éppen most, a munkanélküliség korában. Napjainkban a munkanélküliségnél csak a munkaútálat nagyobb. Mert az emberek igen nagy része nem dolgozni akar, hanem csak pénzt szerezni! A kettő között pedig legalább akkora a különbség, mint egy szent és egy valutasiber között. — Munkanélküliség? . . . Munka volna elég! Csak pénzkeresési lehetőség nincs, egyszerűen azért, mert így éppen a pénzkeresési lehetőség nagyobb — egyeseknek! Milyen más lenne mindjárt a világgazdasági helyzet, hacsak félig-meddig is magunkévá tennénk a segóviai textilkereskedő fiának, Rodriguez Alfonznak elveit! Isten iránti szeretetből dolgozni és dolgoztatni . . . Megszűnnék mindjárt a kétségbeesett küzdelem a kenyérért és az emberek kezdenének emberek lenni.

Alfonz fráter portás volt. Így tehát — engedelmet a kifejezésért — kollégánknak mondhatjuk valamennyien. Mert akármi legyen is a foglalkozásunk, mégis csak portások vagyunk az örökkévalóság szempontjából. — Szívünk kapujában mindennap megjelenik az Úr és a sátán nemkülönben. Százával csöngetnek be különféle vágyak, indulatok, bűnök és erények. Vajjon megnézzük-e jól, hogy kit engedünk be? . . . Kapunk tárva, nyitva áll a hatalmasok, gazdagok és mindazok számára, kiktől valamit várunk. De vajjon szeretettel fogadjuk-e a szívünk kapuján kopogtató szegényeket, nyomorgókat is? — Aki becsönget hozzánk jótanácsért, útbaigazításért, vajjon felelünk-e néki lelkiismeretünk szerint? Avagy a szerint hajbókolunk a „kapuban“, hogy kitől milyen borravalót várhatunk? . . . Alfonz fráter megfelelt és példát is adott nekünk, hogy mi az Istennek tetsző portási kötelesség. Átvitt értelemben alkalmazni kell ezt a lelki életben is annak, aki a tökéletesség felé akar haladni.

II.

Ha egymásután elolvassuk néhány szentnek életrajzát, az az első benyomásunk, hogy mindaz, ami őket tulajdonképpen szentté tette, annyira közös, hogy úgy mondjam családi vonása mindegyiknek, hogy szinte hajlandók vagyunk megtagadni tőlük minden egyéniséget. Hiszen valamennyinek az volt az életcélja, hogy Krisztust utánozza. Márpedig az utánzás kizárja az eredetiséget és egyéniséget, mondhatnók. És ennek ellenére is éreznünk kell, hogy ahány szent, annyi egyéniség. Dehát akkor mi ennek az oka? Éppen az „utánzás“, az imitatio Christi!

Festőkhöz lehet őket hasonlítani, akiknek egy modelljük van: Krisztus. És ha száz művész ugyanazt az arcot megfesti, mindegyik kép hasonlít ugyan az eredeti arcra, de mégis mindegyik elárulja festőjének egyéniségét, eredetiségét. Így vagyunk a szentekkel is, ha alaposabban tanulmányozzuk életüket.

És mi az, ami első látásra olyan „egyformává“ teszi a szenteket? — Talán mindenekelőtt az ima az. Mert az ima a léleknek egyenruhája. És amit mi így fejezünk ki:

„ruha teszi az embert”, az a szentek gondolatvilágában így módosul: ima teszi a lelket. — Igaz, mi is imádkozunk, de a mi imánk csak ócska bakamundér a szentek remek tisztí egyenruhája mellett.

Mint minden szent, természetes, hogy Alfonz is iparkodott a rendelkezésére álló szabadidejét imádsággal tölteni. Kedves imádkozóhelye volt a templomnak ajtóküszöbe, ahonnét az oltárszekrényt láthatta. Napjában többször el látogatott ide, hogy az Oltáriszentségben rejtőző Jézust üdvözlje. Imádsága bensőséges társalgás volt Istennel. Erről ő maga a következőképen ír: „Istennek e szolgája — (szerénységből harmadik személyben beszél magáról) — bensőleg szüntelen társalog Jézussal és Máriával. Velük közli minden testi-lelki ügyeit, bajait, kéri segítségüket, hogy — ami egyedüli és leghőbb kívánsága — minden cselekedete tetsző legyen Istennek.”

Jól jegyzi meg egyik életrajzírója, hogy a szent fráter olyan gyakorlatot szerzett az Istennel való egyesülésre, hogy nehezebb volt neki figyelmét elterelni Istenről, mint rá-irányítani.

Hogy a tökéletesség felé való vándorlásunkban az ima mennyire nélkülözhetetlen tápláléka a léleknek, azt Alfonz testvér is hangsúlyozza. „Három eszköze van, — mondja — ami az erényben és tökéletességben való előhaladásunkat elősegíti. Az az első, hogy szívesen szenvedjünk Istenért; a második, hogy szüntelenül és bensőséggel imádkozunk; a harmadik pedig, hogy magunkat megtagadjuk.” 1602 március 16-án Antónia nővéréhez írt levelében pedig többek között ezt írja: „. . . önmegtagadás és imádság nélkül nincs szent-ség, nincs kegyelem, nincs győzelem, nincs Krisztus köve-tése, nincs korona . . .”

Alfonz bensőséges imáit Isten nem egyszer csodával is kitüntette. A feljegyzések szerint 1587 december 8-án nagy vihar tombolt Mallorca szigetén. Nemcsak az anyagi kár volt nagy, hanem több emberélet is áldozatul esett. A jezsuita kollégium egyik fala beomlott és többeket maga alá temetett. Hosta páter, a rendház másodfőnöke Alfonzhoz fordult, hogy siessen a karzatra és kérje az Úristent, hogy vessen véget a tomboló viharnak. A szent fráter alig imádkozott el

néhány Üdvözlégyet, a vihar hirtelen elült. Azok pedig, akiket a rombadőlt fal alól kiástak, mindannyian életben voltak.

III.

Ha röviden, pár szóval kellene felelnem arra a kérdésre, hogy mi szükséges ahhoz, hogy valaki szent legyen? — azt mondanám: Isten kegyelme és a sátán kísértése. — Igen. Csak ennyi az egész. És mivel mind a kettőből kijut valamennyiünknek, a lehetőség így mindenki számára megvan, hogy szent legyen. A bosszantó azonban az, hogy tulajdonképpen egy kis „szépséghiba” miatt maradunk ki a minden-szentek litániájából; jobban mondva benne volnánk, csak-hogy olyanformán, hogy „Mi bűnösök — kérünk téged, hallgass meg minket!” Az említett „szépséghiba” pedig az, hogy nem vagyunk elég „stréberek”. Pedig tessék elhinni, tisztára a „stréberségen” múlik, hogy ki tudjuk-e használni a két nagy ellentétes energiát: Isten kegyelmét és a sátán kísértését.

Stréber emberre szokás mondani: felfelé kapaszkodik, lefelé rúg. Nos, nemes értelemben ugyanezt mondhatjuk a szentekről is. Ők jól tudják, hogy aki Isten országába föl akar jutni, annak nem elég csak Krisztus keresztjébe kapaszkodni, hanem lefelé, a sátánba is kell rúgni! (Hát kapaszkodni még tudnánk valahogy, csak ott a hiba, hogy rúgással nem győzzük.) Isten a kezét nyújtja, a sátán pedig a hátát tartja . . . Mi azonban sokszor fordítva cselekszünk: eltaszítjuk Isten kezét, az ördög hátát pedig arra használjuk, hogy azon lecsússzunk.

A szentek résen voltak mindig. Imádsággal, jócselekedetekkel kapaszkodtak Istenbe és a kísértés legyőzésével, önmegtagadásokkal rúgtak egyet-egyet a sátánba. Így emelkedtek fokról-fokra. Mert sem az Isten, sem az ördög nem hagyja el az embert holtanapjáig.

Természetes, hogy a kísértéseknek a szentek is ki vannak téve, sőt — amint a Szentírásból tudjuk — a gonosz-lelek még attól sem riadt vissza, hogy magát az Istenembert, Krisztust megkísértse. És a szenteknek sem volt olyan

könnyű az ördög támadásait visszaverni, mint azt talán gondolnánk. Alfonzról pl. azt jegyezték fel életrajzírói, hogy a kísértésektől nagyobb kínokat szenvedett, mint a vértanúk a pogányoktól. Ilyenkor belső szomorúságon és aggályokon kívül még különböző testi fájdalmak is gyötörték. A pokoli szellemek nem hagyták békében egész életén át és halála közeledtével is azon voltak, hogy legalább lelki békéjét megzavarják.

Mikor először olvastam, hogyan kísértette meg a sátán Alfonzot, őszintén szólva kellemetlenül éreztem magam. Nem tudtam hirtelenében, hova tegyem az egészet, mert inkább komikusan hatott, mint borzalmasan. Ennek főokát eleinte abban láttam, hogy a könyv — egyik forrásom — „régiesen”, rosszul, egyes részeiben valósággal „Rinaldósan” volt megírva. Például ilyenformán: Éjfél tájban megrohanták ám Alfonz frátert a gonosz szellemek és ha alva találták, rettenetes zajjal fölkeltették. Aztán erőszakosan kiráncigálták ágyából és el kezdték neki mindenféle szemérmertlenséget mutogatni, meg beszélni. Sőt egyik-másik ördög még torkon is ragadta a szegény öreget és azzal fenyegette, hogy megfojtja, ha nem egyezik bele a kísértésbe. Alfonz fohászzkodott egyre-másra, de úgy látszott, mintha az ég vasburokkal lett volna eltorlaszolva . . .

Hát, Isten panasz néven ne vegye, én bizony üdvösséges megszívlelés helyett mosolyogtam, amint magam elé képzeltem, hogyan ráncigálják ki ágyából a krampuszok . . . De aztán, hogy egy kicsit jobban utánagondolkodtam a dolognak, rájöttem, hogy a hiba nem annyira a „Rinaldós” megírásban rejlik, mint inkább lelki kamasz önmagamban! A mi kákan is csomót kereső, reális élethez szokott észjárásunk többnyire csak rosszul tud kapcsolódni a szentek lelki világával.

Hogy a kísértést, illetve a bűnt milyen másképen fogták fel a szentek, mint általában mi, ennek összehasonlítására többé-kevésbé találó a következő kis tréfa: A hét-éves Pistit pirongatja az apja:

— Szégyeld magadat! Ilyen nagy fiú vagy már és mégis félsz bemenni a sötét szobába. Nézd, a kis kétéves öcsikéd nem fél a sötétben!

— Igen, mert annak még nincs esze! — válaszolt a kis bölcs.

Hát valahogy így vagyunk mi is a bűnnel. Nem félünk tőle, mert „még nincs eszünk“! Lelkileg nem fejlődünk még annyira, hogy megdöbbenve eszméljünk rá, milyen végtelenül borzalmas a bűnnek sötétsége! A szentek azonban nem tudtak szörnyűbb, tragikusabb dolgot elképzelni, mint a bűnt, mely nem egyéb, mint Isten elleni merénylet. — Alfonz azt tartotta, hogy egyetlenegy bocsánatos bűn is megérdemli, hogy egész életünkben sirassuk. — Így már aztán könnyebb lesz megérteni a szent fráternek irtózását a bűntől és nem csodálkozhatunk, ha szent félelmében a kísértés idején a gonosz szellem megjelenését, mint testet öltött valóságot is látta. Azon sem lehet csodálkozni, hogy a heves kísértések elleni küzdelemben nemcsak lelki, hanem testi gyötrelmeket is szenvedett. A szentek életében a kísértés egy-egy lelki megrázkódtatásnak fogható fel. Az pedig nyilvánvaló, hogy a lelki megrázkódtatások leverik az embert lábáról, különösen a gyengébb szervezetűeket, amilyen Alfonz is volt. Alfonz életrajzírói kiemelik, hogy kísértések után mindig nagy fájdalmakat érzett a gyomrában és mellében. — Egyébként — mondja egyik életrajzírója — ha kortársainak elbeszélését nem is vesszük szó szerint, annyit mindenesetre meg kell engednünk, hogy azok valóságos ördögi kísértések voltak.

IV.

Merészség volna, ha valaki arra vállalkoznék, hogy néhány oldalnyi tanulmányban megrajzolja egy szentnek élettörténetét. Egyáltalában, életrajzot írni merészség. Mert minél inkább törekszik valaki „hűségre“, talán annál jobban eltávolodik megrajzolandó alakjának egyéni vonalaitól. Az író ugyanis önkénytelenül is ad valamit a saját lelkéből hőséhez. A világon csak egyetlenegy megbízható, jó életrajz van, mégpedig az, amit a négy evangélista írt. — Jó életrajz, mert voltaképen nem életrajz. Megbízható, mert a Szentlélek sugalmazta. És hogy kétség nem férhet hűségéhez, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az ördög sohasem nyugszik, hogy valami kétséget ne támasszon ellene.

Ebben a rövid tanulmány-kísérletben azonban Alfonznak legfeljebb csak egy-két jellemzőbb arcvonását lehetett jól-rosszul megrajzolni. Dolgozott, imádkozott, küzdött. Ember volt. De mert Isten akarata szerinti ember volt, ezért tiszteltük őt mint szentet.

Most még röviden emlékezzünk meg Alfonzról mint szerzetesről is.

Engedelmességére jellemző a következő eset: Súlyos betegségében az orvos olyan gyógyszert írt elő neki, ami egyenesen káros volt egészségére. Alfonz azonban engedelmesen betartotta az orvos előírásait, szedte az „orvosságot”, noha érezte, hogy attól csak rosszabbodik állapota. Azonban — ezúttal minden rosszmájúság nélkül mondhatjuk — az orvosi kezelés ellenére is meggyógyult a szent fráter. — De nemsokára ismét visszaesett régi betegségébe. Az orvos megint csak ugyanazt az „orvosságot” rendelte. Alfonz tudta, hogy ez a szer kárára van, sőt a közelmúltban halálos veszedelemben is került miatta és ezért kétsége támadt, vajjon szabad-e akkor is engedelmeskednie, ha tudja, hogy a biztos halálba rohan. Imádsággal kért Istentől felvilágosítást. És ekkor csodálatos módon egyszerre meggyógyult, úgyhogy nem szorult többé az ominózus orvosságra.

Nagy szeretettel gyakorolta a szerzetesi szegénységet is. Mikor Mallorca szigetére érkezett, a jézustársasági kollégium még nem volt valami jókarban. Olyan szobát kapott, amely ki volt téve az időjárás viszontagságainak. E miatt csúzos bajokat szerzett, de ennek ellenére sem volt hajlandó jelentést tenni előljárójának, mert azt hitte, ez ellenkezhetnék a szent szegénységgel.

Annak a szabálynak megtartásában, amely előírja, hogy előljárói engedély nélkül a rendtagoknak semmivel sem szabad rendelkezni, szinte már aggályos volt. Ha például egy ócska levélborítékot talált, amelyre még írni lehetett s neki szüksége volt rá, az előljárótól kért engedélyt, hogy használhassa.

Ez, ahogy így hangzik, korlátoltságnak, vagy legalább is megmosolyogni való túlzásnak látszik. De ha meggondoljuk, hogy Alfonz lelkiismeretének szavát követve évtizedeken át gyakorolta Isten iránti szeretetből az ilyenfajta

„túlzásokat“, akkor ez már nem mosolyogni való pedantéria, hanem hősiesség! S a szentek lelkiismerete annyira finomult, hogy csak hozzájuk hasonlók értik fel ésszel és érik el tettel.

Ugyanilyen hősie lelkiismeretességgel buzgólkodott a harmadik szerzetesi fogadalom, a tisztaság megtartásában. Palma városában általánosan „holt testvérnek“ nevezték a kollégium szerény kapusát. Hogy a tisztaság erényét minél jobban megőrizhesse, soha nem nézett nőszemélynek arcába. Pedig több mint harminc éven át végezte a kapus teendőit és ez idő alatt mind a kapunál, mind a sekrestyében számталanszor volt alkalma nőkkel találkozni. A jezsuita rendbe való belépése óta csak egyetlenegy vigyázatlan tekintetre emlékezett, de ezért az egy hibácskáért is súlyos penitenciát szabott magára.

A rendszabályok megtartásában oly pontos volt, hogy több mint negyven év alatt egyet sem szegett meg szántszándékkal.

Rico János jezsuita atya — aki Alfonznak kétízben volt rektora — a boldoggáavatás előkészítő tárgyalásainál azt állította, hogy „Alfonz a szabályok megtartásában oly pontos és szorgalmas volt, hogy ha netalán elvesztek volna a Jézustársaság szabályai, Alfonz életének megfigyelése révén újból valamennyit föl lehetett volna találni és annak alapján összeírni“.

V.

Életének utolsó éveiben rendkívül sokat szenvedett a testvér. Különféle betegségek gyötörték a már több mint nyolcvan éves frátert. Lábai megdagadtak, tele voltak sebekkel. Makacs katarrhus (valószínűbb, hogy asztma) kínozza. Néha olyan heves köhögési rohamok vettek rajta erőt, hogy azt hitték, megfullad. Ezekhez csatlakozott még fájdalmas köbetegsége is. Életének utolsó évében, 1617-ben gyomorhaj és „kólika“ is kezdte gyötörni. Ekkor már fekvő beteg lett és többé fel sem kelt ágyából. Alfonz azonban valóságos kincsnek, az érdemszerzés aranybányájának tartotta betegségeit. A legnagyobb nyugalommal, sőt jókedvvel tűrte a szenvedéseket és sohasem panaszkodott ezek miatt.

Ami a szenvedések és megpróbáltatások hősies elviselését illeti, Alfonz ugyancsak nagy gyakorlatra tett szert ebben. Már a szerzetbe való belépése előtt súlyos csapásokkal tette őt próbára az Isten. Egymásután vesztette el atyját, testvéreit, kis leánykáját, majd feleségét. Mindezekon kívül még súlyos anyagi károk is érték. Azután következtek a hivatási harcok. — A már negyven éves Alfonzot nem akarták fölvenni a jezsuita rendbe. Gyöngé szervezete, megromgált egészsége miatt alkalmatlannak tartották laikus testvérnek, viszont a papi pályára sem vélték alkalmasnak, mert hiányosak voltak előismeretei. Alfonz azonban állhatatos maradt. Hosszú várakozási idő után ismét föl vételre jelentkezett, ezúttal már a valenciai jezsuita rendházban. A páterek itt is ellenezték felvételét, ugyanazokból az okokból, amelyek miatt már Segoviában is visszautasították. Szerencsére azonban (jobban mondva az isteni Bölcsesség akarata volt ez) páter Cordeses jézustársasági tartományfőnök éppen akkor végezte hivatalos látogatását a valenciai kollégiumban. A szentéletű és bölcs tartományfőnök a páterek határozata ellenére is teljesítette Alfonz hő vágyát, mondván: „... Mégis illő, hogy Rodriguez Alfonzot fölvegyük a Társaságba, hogy abban szent legyen és imádságával s bűnbánati cselekedeteivel segítse a többieket.” Cordeses bölcs előrelátását igazolták az események.

Halála közeledtekor testi szenvedéseit még tetézték az ördög kísértései is. Lelki szárazság és kimerültség is kínozta. Isten azonban annál inkább kitüntette hűséges szolgáját, mert időnkint valósággal elárasztotta kegyelmének bőségével. Legnagyobb öröme a szentáldozás volt, melyben hetenkint háromszor részesült. — Egy héttel a halála előtt, midőn figyelmeztették, hogy készüljön elő a szentkenet föl vételére, arca örömtől sugárzott. Meggyónt és a haldoklók szentségét olyan boldogan vette fel, mintha örömlakomára ment volna.

1617 október 31-én Jézus szent nevével búcsúzott el a földi élettől. A szentéletű portás becsöngetett az égi portán...

KELÉNYI B. OTTÓ:

ANTONIO POSSEVINO
1533—1611

Apostoli diplomata

A trienti zsinat korától kezdve a pápaság mindjobban magáévá teszi az egyetemes kereszténység politikai célkitűzéseit és diplomáciai eszközei is ennek megfelelően módosulnak. Az Egyházi Állam többé már nem a világi diplomáciai küzdelmek játéka és a pápák politikai tevékenysége sem szolgál arra, hogy rokonaiknak világi fejedelemségeket szerezzenek. IV. Piustól a pápák nagy erkölcsi és anyagi támogatásban részesítik a török elleni küzdelem sikeres felvételére az európai hatalmakat. V. Pius már a török elleni támadásra is gondol és a töröknek Európából való kiűzése minden politikai tevékenységének célja. Malta védőjével, La Valette johannita nagymesterrel új kereszteshadjárat tervét készíti elő, de egyszersmind nagy várakozással tekint Miksa császár 1566. évi hadjárata elé is, amelynek megvalósulása nagyrésztben a pápának köszönhető. Amikor Sziget elesik, kolostorba vonul vissza és egész nap siratja a kereszténység szerencsétlenségét, amelynek elhárításáért életét is feláldozná. Ez a csapás azonban nem szegi végleg útját terveinek; tárgyalásait újra kezdi, hogy Spanyolországgal és Velencével együtt döntő csapást mérhessen a törökre. Az ő fáradozásainak köszönhető, hogy II. Fülöp végre megembereli magát. A velenceieket a török kegyetlenkedése kergeti a háborúba és az 1571. évi lepantói tengeri csata Hunyadi János óta az első nagy keresztény győzelem a törökön. A török elleni egységes összefogás azonban nem tartott sokáig. Miksa Sziget eleste óta makacsul ragaszkodik a békéhez, Velence és II. Fülöp is kilép

a ligából, úgyhogy XIII. Gergely, az új pápa az olaszokból és spanyolokból kiábrándulva Európa akkori egyetlen hőiesen gondolkodó uralkodójához, Báthory István lengyel királyhoz fordul és vele akarja a török elleni hadjáratot megszervezni. Ezt a tervet magáévá teszi V. Sixtus pápa is. XIII. Gergely és V. Sixtus diplomáciájának eszköze Antonio Possevino, a Szentszék nagy jezsuita diplomatája, aki a Szentszék és Báthory között közvetíti a hatalmas tervet, amely Oroszország meghódítására, onnan a perzsákkal összefogva Konstantinápoly elfoglalására irányult.

I.

Possevino 1533 július 12-én született Mantuában. Korának és rendjének egyaránt legkiválóbb alakjai közé tartozik. Mint tudós, mint hitterjesztő és diplomata egyaránt sokoldalú tevékenységekben gazdag életpályát futott be. Gyermekezeit és tanulmányait szülővárosában töltötte. De bátyja hívására 1550-ben Rómába került és itt megismerkedett a pápai udvarral és a diplomáciai élet kereteivel is. Római tartózkodásának éveit a bölcsélet és a görög irodalom tanulmányozására fordította, majd Ercole Gonzaga bíboros titkára, később pedig unokaöccsének nevelője lett. Ugyanekkor a császári udvarba is hívták titkárnak, ő azonban a neveléssel együttjáró önképzést többre becsülte, mert így alkalma kínálkozott, hogy neveltjeivel olasz egyetemeken tanulmányait folytassa. Évekig élt Ferrarában és Páduában, majd 1559 elején befejezve növendékeinek gondozását, a mantuai udvarba ment. Gonzaga hálából egyházi javadalomhoz juttatta, de ő nem maradt meg az egyházi javadalom élvezeténél és hamarosan ismét a páduai egyetem hallgatói közé lépett. Itt Benedetto Palmio jézustársasági atya egyházi beszédeinek hatása alatt elhatározta, hogy a rend tagjai közé lép. Az év szeptemberében hatodmagával terjesztette kérelmét a rend generálisa elé, aki kérésüket meg is hallgatta.

Possevino mindössze félévig volt novicius. Elöljárói látva a nagy tanultságát és a rend szelleméhez való teljes kapcsolódását a római Collegium Romanum teológusai közé

küldték. De már 1560 nyarán előljárói felszólítására hit-térítői és diplomáciai működést vállalt. A Piemont területén elterjedt valdi eretnekek közé megy azzal a megbízással, hogy visszatérítse őket az Egyház kebelébe, békét teremtsen köztük és e célból ott kollégiumot létesítsen. Miután prédikálva és tanítva bejárta az egész területet, Mondoviban kollégiumot alapít. 1561 húsvétján szentelk pappá és miután feladatát megvalósította, rendje 1562 elején Lyonba küldi, ahol a reformáció elterjedése nagy aggodalomra adott okot.

Possevino 10 esztendőt töltött Franciaországban, ahol számos jelét adta hithirdetői buzgalmának és diplomáciai képességeinek egyaránt. Működésének hatása alatt sikerült a Jézustársaságnak Franciaországban iskolákat alapítani és tanítani. Az avignoni kollégium rektora lett és innen 1569 tavaszán hívta rendje Rómába az ünnepélyes fogadalmak letételére. 1573-ban részt vesz Rómában Everard Mercurien generális megválasztásában. Ennek a választásnak különös jelentőséget adott az a körülmény, hogy Mercurien nem volt spanyol, miként a rend három előző generálisa, hanem belga származású. Ez a választás a rendre nézve azért volt döntő jelentőségű, mert a rendet nem nézték többé spanyol intézménynek és ezáltal lényegesen módosult a Jézustársasággal szemben az a bizalmatlanság, amely akkoriban hatalmuk és túlkapásaik miatt a spanyolok iránt mindenütt érezhető volt. Ugyancsak ez a felfogás győzedelmeskedett a titkárválasztáson is, amidőn a generális mellé Possevinót emelték a titkári állásra. Possevino négy évig működött beosztásban. Erre az időre esik a protestantizmus elterjedése Svédországban és ezzel szemben a pápai udvar első kísérletei, hogy a svédek az Egyház számára visszahódítsa. A pápai udvar eme törekvésehez a Jézustársaság készségesen nyújtott segítséget, és hogy az Egyház itt is sikereket tudott elérni, ez nagyrészen Possevino érdeme. Több sikertelen kísérlet után ugyanis 1577 őszén XIII. Gergely pápa Possevinot küldte Svédországba. Itt annyira megnyerte az udvar tetszését és oly kedvezőnek sikerült feltüntetnie Svédországnak a Szentszékkal és Spanyolországgal kötendő szö-

vetkezését, hogy 1578 májusában III. János svéd király a katólikus Egyház kebelébe tért vissza.

Possevino svédországi missziójának befejeztével Rómába ment, de már 1578 végén ismét Svédországba indult. Útközben Bécsset érintve a svéd király elsőszülött fia részére megbízásból Rudolf császár nőtestvérének kezét kérte meg, Ernő főhercegnek viszont a svéd király lányát ajánlotta fel hitvesül. A két uralkodóház szoros családi kapcsolatával a katolikus Egyház svédországi restaurációjának ügyét kívánta szolgálni. A bécsi császári udvarban szintén a protestantizmus elleni erélyes föllépés ügyét szorgalmazta és a siker biztosítékát a papnevelés ügyének felkarolásában jelölte meg.

Úgyanekkor alkalom nyílt arra is, hogy a magyarországi viszonyokról tájékozódást nyerjen. A magyar ügyekről Draskovics György győri püspök, királyi kancellár informálta. Amikor a katolikus papság magyarországi hanyatlásáról és a protestantizmus elhatalmasodásáról értesülést szerzett, — mint maga írja — fölébredt benne a vágy, hogy segítsen Magyarországon. Fölajánlotta a püspököknek, hogy a Rómából kapott felhatalmazás alapján a XIII. Gergely által alapított olmützi papnevelőintézetben magyar növendék papokat helyez el. Draskovics mindjárt négy magyar ifjút bízott gondjára, akiket Possevino március második felében Olmützbe kísért. Útját Lengyelországon át folytatta. Megérkezve Vilnába, felkereste Báthory István királyt és e találkozás mindkettőjükben megerősítette azt a hitet, hogy az Egyház céljai a király hatalmi törekvéseivel találkozhatnak. Báthory levélben kereste fel általa a svéd királyt, amelyben biztosította őt arról, hogy a katolikus restaurációra irányuló törekvéseiben teljes támogatására számíthat.

Possevino augusztus elején ért Stockholmba és itt egy egész esztendeig tartózkodott a nélkül, hogy akár a katolikus restauráció, akár pedig házassági tárgyalásai ügyében eredményt ért volna el. 1580 nyarán azután Rómába tért vissza. A következő év elején IV. Iván cár levelével orosz követek érkeztek a pápához; ezek előadták, hogy a cárnak elhatározott törekvése a törökök és tatárok ellen harcolni, de szándékait keresztezi a lengyel király, aki a szultánnal

és khánnal szövetkezve ellene háborút visel. A cár felkéri a pápát, bírja rá Báthoryt, hogy vele békét kössön. Ez a követség azt a reménységet keltette a pápai udvarban, hogy a Szentszék nemcsak új szövetségest nyerhet a török hatalmának megtörésére, hanem alkalom kínálkozik a keleti egyházszakadás megszüntetésére is. Ezért XIII. Gergely elhatározta, hogy követet küld Oroszországba azzal a feladattal, hogy a lengyel király és a cár közötti háború megszüntetésére a Szentszék közbenjárását ajánlja fel, továbbá, hogy a török ellen létesítendő szövetség ügyét tárgyalja, végül a keleti és nyugati egyházak egyesítésére kísérletet tegyen. E feladat megoldására a pápa ismét Possevinót jelölte ki, aki az északeurópai viszonyokat alaposan ismerte és a lengyel király bizalmát is bírta. Possevino 1581 március végén indult el útjára. Velencén át a gráci, bécsi és prágai udvaroknál is megfordult és június 13-án érkezett Vilnába, ahol Báthory ekkor tartózkodott. A király a követet ezúttal leplezetlen bizalmatlansággal fogadta, mert attól tartott, hogy a pápa a bécsi és cári udvarokkal egyetértve, ellenségeihez csatlakozik. A követnek azonban sikerült a királyt teljesen megnyugtatóni. Biztosította őt arról, hogy a pápa egyedül a kereszténység nagy érdekeit tartja szem előtt és ezért vállalja a közbenjáró tisztet is, melynek betöltésében természetesen inkább a katolikus lengyel királynak fog kedvezni, mint megbízhatatlan ellenfelének. Hogy minden kétséget eloszlasson, azt az ajánlatot tette, hogy a király által kiválasztott kísérekkel megy Oroszországba. Báthory, aki időközben a cárral békétárgyalásokat indított meg, azt kívánta, hogy a cárnak küldött javaslatra Possevino a választ előbb várja be. Addig a hadműveletek színhelyére ment és magával vitte a követet is. A Moszkvából visszatérő követekkel Polocknál találkoztak. Báthory egész Litvánia átengedését, a határszéli orosz erődök lerombolását és a hadiköltség megtérítését követelte a cártól. A cár a két utóbbi feltételt visszautasította, és Litvániából is csak azt a részt volt hajlandó átengedni, amelyet a lengyel hadak valóban megszálltak. Mivel a lengyelek ennek ellenére a tárgyalások folytatását kívánták, azért a király Possevinót hívta fel, hogy most a Szentszék nevében kezdje meg köz-

benjárói szerepét. Possevino augusztus 18-án ért a Volgaparti Sztaritza várába, ahol a kegyetlenkedéseiről hírhedt Rettenetes Iván fogadta. A cár Báthory igényeinek kielégítésére nem volt hajlandó, hogy azonban a Szentszék iránti jóindulatát bebizonyítsa, megengedte, hogy ezentúl pápai küldöttek szabadon mehetnek az orosz birodalomba és Perzsiába; az Oroszországba megtelepedett velencei kereskedők pedig katolikus papokat vihetnek magukkal. A továbbfolyó, sok ügyességet és diplomáciai tehetséget feltételező tárgyalásokat, amelyek a Szentszék nagy erkölcsi sikeréhez vezettek, végre 1582 január 15-én megegyezés követte. A békekötés értelmében Báthory nemcsak Lengyelország helyzetét erősítette meg, hanem előkészítette annak a pápai tervnek végrehajtását is, hogy kereszteshadjáráttal a törököt kiűzik Európából. Ami a nyugati és keleti Egyház kibékítésére irányuló törekvéseket illeti, a cár ajánlkozott, hogy a két egyház között fennforgó vitás kérdéseket személyesen fogja vele megbeszélni. E viták azonban a cél érdekében teljesen meddőnek bizonyultak, noha a cár készen állt ismerni el Possevino jóakarátát és teológiai fölkészültségét. Possevino hazafelé tartva, április végén ért Rigába, itt találkozott Báthoryval, akit Vilnába kísért el. Itt Rómából érkezett újabb diplomáciai megbízás várt rá. A lengyel és az orosz viszály elintézése után most a magyar király és a lengyel király közötti elmérgesedett politikai helyzetet kellett tisztáznia.

II.

A Báthory István és Habsburg-ház közötti ellenséges viszony még 1565-re nyúlott vissza, amikor Báthoryt, mint János Zsigmond követét Miksa börtönbe vetette, mert a békealkudozások tartama alatt János Zsigmond Pankotát török segítséggel elfoglalta. Miksa két évvel utóbb Szatmár várát és Németi mezővárost foglalta el, aminek visszaszerzése Báthory uralkodása idején hosszú vita tárgya lett. Elmérgesítette a helyzetet az a körülmény is, hogy 1571-ben, amikor Báthoryt fejedelemmé választották, vetélytársát, Békés Gáspárt a bécsi udvar hathatós támogatásban része-

sította. Négy évvel utóbb pedig a lengyel királyválasztáson Báthory vetélytársa Miksa volt. A helyzet Rómában nagy aggodalmat keltett, mert a császár és a lengyel király meg hasonlása lehetetlenné tette a támadó föllépését a török ellen. Ezért a Szentszék diplomatái állandó és hosszúra nyúló tárgyalást folytattak a két fejedelem között a nélkül azonban, hogy eredményt érhetek volna el. XIII. Gergely végre Possevinót bízta meg, hogy igyekezzék Báthoryra hatni. Possevino előterjesztéseit a király előzékenyen fogadta és noha igényeit Szatmár és Németi visszaszerzésére nyomatékosan hangsúlyozta, felhatalmazta a követet, hogy Olaszországba menet Augsburgban a császárnál a vitás ügyben közbenjárjon. Possevino ez alkalommal a török ellen létesítendő szövetség tervét terjesztette elő, Báthory azonban egész lelkét feltárva bevallotta, hogy ő Erdélyhez, amely hazája és természetes fészke, bensőbben ragaszkodik, mint Lengyelországhoz, vagyis, élete célja, hogy elsősorban magyar politikát folytasson. Természetes volt ezek után a kapcsolat, hogy Erdély egyházi viszonyait is behatóbban tárgyalják.

Báthory sürgette, hogy Erdély mielőbb püspököt kapjon. Szívesen látja, ha a pápa jezsuitát nevez ki püspökké, akinek ellátására az enyedi uradalom jövedelmét biztosítja. Javasolta, hogv Kolozsvárott két papnövelvét állítsanak fel, hogy erdélyi ifjakat nagyszámban papokká nevelhessenek. Possevino meghallgatva Báthory kívánságait, útra kelt és június 26-án érkezett Augsburgba, ahol Rudolf kedvezően fogadta a lengyel király ügyében tett előterjesztéseit, és noha hangoztatta, hogy Miksa annakidején jogosan foglalta el Szatmárt és Németit, mindazonáltal bizonyítékot fog szolgáltatni arra, hogy a békességet mindenekfölött óhajtja. A követ Augsburgban és Velencében is további tárgyalásokat folytatott a török ellen tervezett szövetség ügyében. Kijelentette, hogy az orosz cárra számítani nem lehet, de a lengyel király részéről elhangzott lehangoló nyilatkozat ellenére sem mondott le arról a reményről, hogy fel fog ébredni lelkében Magyarország és Erdély felszabadításának vágya. A katolikus hatalmak magatartását bírálva arra a megállapításra jutott, hogy a török ellen egyik sem

hajlandó fegyvert fogni és így a támadó hadjárat megindítására ez idő szerint gondolni sem lehet.

Noha Báthory közben saját kezébe vette a császári házzal való viszáljának rendezését, a pápa nem akarta abbahagyni békéltető tevékenységét és Possevinót ismét Báthoryhoz küldte azzal a felhatalmazással, hogy a Szent-szék nevében a két uralkodó közti egyesség létrehozásában közreműködjék. Meghallgatva Possevinónak Erdélyre vonatkozó jelentését, elhatározta, hogy Kolozsvárott szemináriumot alapít; e célra 1200 olasz tallért adott át Possevinónak és utasította őt arra is, hogy Lengyelországból Erdélybe menjen. December 4-én érkezett Varsóba, ahol Báthoryt eddigi tárgyalásairól informálta. Élénk színekkel ecsetelte azokat az előnyöket, amelyeket a császárral kötendő szövetség vonna maga után. Örömmel értesült Báthory Possevino erdélyi küldetéséről. „Óhajtom, — mondotta — hogy Erdély fekvését és természeti viszonyait megismerjétek; meg fogtok győződni arról, hogy e védőbástya elestével az egész kereszténységet súlyos veszteség éri, fenntartásával pedig minden jónak forrása lesz.” A további teendőkre nézve abban állapodtak meg, hogy Possevino levelet ír a császárnak, amelyre a választ Krakkóban várja meg; itt találkozik majd Báthoryval és innen indul kellő utasításokkal Erdélybe.

Possevino a császárhoz küldött levelében kifejtette Báthory álláspontját. Előadta, hogy a lengyel király nemcsak a maga, hanem a császár érdekeinek is szolgálatot tesz, amikor a vitás ügy elintézését sürgeti. A király és a császár közötti közvetlen tárgyalások idején felvetett birtokcsere ügyében megjegyzi, hogy Báthory az uradalmaitól távol fekvő országrészekben kárpótlást nem fogadna el. A legelőnyösebb volna tehát, ha a császár Szatmárnak és Németinek visszaadásához járulna hozzá. A levél megtette a kellő hatást, mert Rudolf az év utolsó napján közölte a lengyel követtel, hogy a belső országrészek királyi uradalmi közül fogja kijelölni azokat, amelyeket a lengyel királynak kárpótlás címén felajánl. Possevino, miután Krakkóban tárgyalt Báthoryval, 1583 január 7-én újból írt Rudolfnak és azt tanácsolta, hogy több uradalmat jelöljön ki a válasz-

tásra, de ez alkalommal szintén megemlítette, hogy a legcélszerűbb volna, ha Szatmárt és Németit adná vissza. A lassan és bizonytalanul haladó tárgyalások során Possevino állandóan a kereszténység egyetemes céljait tartotta szem előtt és sürgette Báthoryt, hogy a kártérítés ügyének elintézése előtt újítsa meg a császárral elődei idején kötött szövetséget. Mivel azonban itt célt nem ért, Rudolfot igyekezett meggyőzni arról, hogy a késedelem veszélyt rejt magában és ezért a kártérítési ügy gyors elintézése kívánatos.

Possevino krakkói időzése alatt Erdély vallási ügyei-
ben fontos megállapodások jöttek létre. Báthory Andrást, a király testvérének fiát megerősítette amaz elhatározásában, hogy egyházi pályára lép. A királlyal abban állapodott meg, hogy tanulmányai befejezésére öt két évre Rómába küldi, azután pedig Erdély püspöki székébe helyezi. A kolozsvári szeminárium alapításának ügye végleges elintéztést nyert. Kovacsóczi Farkas erdélyi kancellár meghallgatása után abban állapodtak meg, hogy nem két, hanem egy szemináriumot létesítenek, amelynek fenntartására Báthory évi 1000 arany biztosítását ígérte.

Krakkóból 1583 február közepén indult Possevino erdélyi útjára Piazza Tamás atya és két magyar udvari ember társaságában. Az utat magas hintóban tette meg, amely oly tágas volt, hogy benne állva is misézhetett. Bártfán, Ecseden, Szatmáron, Somlyón át érkezett Kolozsvárra, ahol három napot töltött. Március 4-én érkezett a fejedelmi fővárosba, Gyulafehérvárra. A tízéves fejedelem Zsigmond, harmadnapra fogadta. Possevino a Gyulafehérvárról Rómába és Krakkóba küldött jelentéseiben nagy megelégedéssel ír a fogadtatásról és említést tesz az ifjú Zsigmond fejedelem mély vallásos érzéséről is. Innen a lengyel király kívánságára a kancellár kíséretében Nagyszébenbe, majd pedig Gyulafehérváron át ismét Kolozsvárra ment, hogy a szemináriumok felállítását foganatosítsa. Noha a protestáns polgárság nehézségeket gördített a terv megvalósítása elé, részint Possevino tapintata, részint pedig a polgárság félelme a fejedelem várható önkényes intézkedésétől, dülőre vitte a kérdést. Miután a hely dolgában meg-

állapodtak, Possevino az intézet szabályait dolgozta ki és így feladatát megoldva, a Királyhágón át Váradra ment. Itt a polgárság azzal a kérelemmel kereste fel, eszközölje ki számukra, hogy magyar papot kapjanak. Possevino megígérte, hogy vallási érdekeiket felkarolja és felhívta őket arra, hogy a kolozsvári szemináriumba négy ifjút küldjenek. Egy jelenlévő nemes embert — Fraknoi szerint Pázmány Miklós alispán — rábeszélte, hogy fiát kiképzés céljából küldje Kolozsvárra. Ez a fiú valószínűleg Pázmány Péter lehetett, akit az egyházi pálya felé ezek szerint Possevino indított el.

Erdélyi útjáról a pápához emlékiratot küldött, amelyben azzal kezdi meg előadását, hogy minden küldetése alkalmával fáradozásai a Gondviselés közreműködésével találkoztak. De ezt sehol sem tapasztalta oly mértékben, mint Erdélyben. Világosan látja, hogy az Isten meghozta az időt, amikor Magyarországot meg lehet menteni, sőt az Egyház még tovább is terjeszkedhet kelet felé. Erdély nagyvárosaiban szerinte németek lagnak, akik azonban magyarul is beszélnek. A városok és falvak általában népeseek. Kolozsváron alkalma volt az igazság világosságának terjesztésére. Itt is mint a vidéken, az arianizmus és más tévtanok hatalmasodtak el. Erdély legszélső részében, Székelyföldön, ahol Attila korából szkíta telepések maradtak fenn, hasonlóképpen Nagyváradon és az Erdélyhez kapcsolt vármegyékben a katolikus Egyház sok maradványa található, amelyeket elhanyagolni nem szabad. A török uralom alatt álló Temesvárról, Belgrádból és Boszniából tekintélyes számban jönnek át katolikusok csak azért, hogy egy misét hallgassanak és meggyónjanak, fáradságokkal és életüket fenyegető veszedelmekkel nem törődve. Nagyváradon 2000 katolikus van még; a körülötte levő területekről, különösen a török uralom alatt álló Gyuláról néha 4—5000 hívő is összejön itt, noha katolikus magyar hitshíveink nincsenek. Ezeknek a területeknek lelki gondozására hithirdetőkre volna szükség. Ezeket a Jézustársaság német és angol kollégiumaiból, továbbá a töröknél nagy tiszteletben álló Szent Ferenc-rend, végre Szent Jeromos és Nérei Szent Fülöp rendje tagjaiból lehetne összeválogatni. Már ebben az esztendőben legalább

50 papra volna szüksége. Közvetítő nyelv lehetne a latin, melyet sok magyar nemes ért, azután pedig tolmácsok és nyomtatott könyvek útján is nagy sikereket lehetne elérni. Az a tapasztalata, hogy a gótok, tatárok, oroszok, rutének és Isten ostorainak, a húnoknak utódai között senki sem zárta el a katolicizmusnak útját. Erdélynek és Magyarországnak eretnekek által lakott városaiban mindenütt nagyobb tisztelettel fogadták, mint ohajtotta volna. A török martalócok csapatai között szintén biztosan járt. Megállapítja, hogy a pápa északon és keleten egyaránt nagy tekintélynek örvend. A török uralom alatt álló országokban az eretnekek a pápa által küldött üdvözlétből azt a reménységet merítették, hogy Isten nem akarja őket elhagyni és annyira hálásak voltak, hogy csecsemő fiaikat ajánlották fel a katolikus hitben való neveltetésre. Ilyenkor értette meg Krisztus példabeszédét, amely szerint kilencvenkilenc juhot elhagyva, az eltévedt századik keresésére kell menni. Különös figyelmébe ajánlja a pápának a lengyel királyt, akinek jóakarátát értékesíteni kell, mert a katolicizmus számára általa nyílnak meg észak és kelet kapui. A király ismételten felkérte őt, hogy ismertesse a pápa előtt Erdély állapotát és figyelmeztesse őt arra, hogy a kereszténység e védőfalának elestével a török egész Krakkóig nyomulhat előre.

Possevino Váradról Pozsonyba készült. Amikor azonban Ecseden Báthory Miklóstól értesült, hogy az országgyűlés megnyitását elhalasztották, Bártfán keresztül Krakóba ment, hogy a királynak erdélyi útjáról jelentést tegyen, és vele a további intézkedéseket megbeszélje. Előadásából Báthory meglelégedéssel vette tudomásul, hogy szándékait az erdélyi kormányzótanács hathatós támogatásban részesíti. Közölte elhatározását, hogy Székelyföldön és Nagyváradon jézustársasági székházat akar felállítani és míg ez megtörténhetik, a váradi hívek lelki szükségletei kielégítése céljából egy pap ellátására évi 300 tallért utalványozott.

Amíg Possevino Erdélyben járt, a lengyel király és a császár közötti tárgyalásokban kedvezőtlen fordulat állott be. Rudolf, noha megígérte, hogy haladék nélkül ki fogja jelölni a kárpótlásul szánt uradalmakat, a megállapodástól

eltért és azt javasolta, hogy további tárgyalás céljából Kassára biztosokat küldjenek ki. Báthory ebben megnyugodott, de miután Possevinótól a viszonyok felől alapos tájékozódást nyert, a további tárgyalásokat oly mederbe akarta téríteni, hogy Rudolf Szatmárt adja vissza az erdödi uradalomból hozzácsatolt falvakkal együtt és ezekért 30,000 tallért ajánlott fel.

Possevino csak három napot töltött Krakkóban és miután Olmützben, Brünnben és Bécsben rövid időre megállapodott, április 21-én érkezett Pozsonyba. Itt Rudolf szívesen fogadta és miután örömét fejezte ki, hogy a lengyel király a kassai értekezletre vonatkozó ajánlatát elfogadta, biztosította Possevinót a felől, hogy az értekezletet az egyeség gyors megkötése érdekében javasolta. Possevino viszont emlékiratban is megnyugtatta a királyt Báthory István jóindulata és békés szándékai felől. Pozsonyi tartózkodását Magyarország vallási helyzetének megjavítása érdekében is értékesíteni akarta; ezért az országgyűlésen együttlevő főpapokkal tárgyalást kezdett jezsuita kollégiumok alapítása iránt. De erre készséget nem talált. Hiába fordult a győri és egri püspökökhöz azzal a kéréssel is, hogy Erdélybe és Nagyváradra papokat küldjenek, mert ők arra hivatkoztak, hogy saját egyházmegyéjük területén is paphiányban szenvednek. Telegdi Miklós pécsi püspököt, az esztergomi érsekség adminisztrátorát arra buzdította, hogy a nagyszombati nyomdában Erdély részére magyar katekizmusokat és imakönyveket nyomtasson.

Míg Possevino különböző más természetű ügyekkel volt elfoglalva, a kassai értekezlet hosszas tárgyalások során sem tudott megégyezésre jutni. A követ végre maga is Kassára érkezett, miután Krakkóban Báthory új felhatalmazásokkal látta el. Hamarosan meggyőződött arról, hogy kassai tárgyalásai hosszú időre fognak nyúlni. Amikor ezt Rómába jelenti, megjegyzi egyszersmind, hogy időt és fáradságot nem fog sajnálni, mert az isteni Gondviselés így nyújt neki alkalmat arra, hogy Magyarország e részének állapotát is megismerje. Három hónap múlva azt írja Rómába, hogy a viszonyokat gondosan megfigyelte és az a véleménye, hogy Felsőmagyarország inkább tetemnek, mint testnek mond-

ható. A katolicizmus felsőmagyarországi hanyatlásának okát a Kassán székelő protestáns főkapitány személyében találta. A császári udvarnál oda hatott, hogy a főkapitányt leváltsák, amit sikerült is elérnie. A hitélet fellendülését azonban főként attól várta, hogy elégséges számú és buzgó pap álljon az Egyház szolgálatában. A paphiány megszüntetése érdekében azt javasolta, hogy Kassán az elhagyott jászói prépostság jövedelméből papnevelőt alapítsanak. A magyarországi egyházi férfiak szelleme és magatartása egyáltalán nem elégítette ki, ezért szükségesnek látta, hogy a pápa a magyarországi főpapoknak utasítást küldjön arra nézve, hogy a protestánsok irányában miként viselkedjenek és az egész magyarországi papságot hivatása buzgó betöltésére intse. Egyébként Possevino a protestáns főurak sorában is szerzett magának híveket. Különösen Forgách Simon dunáninneni főkapitánnyal került közelebbi baráti viszonyba, akinek Báthory István személyéhez való ragaszkodása szolgált közöttük kapocsul. Tanácsát politikai ügyekben ismételten kikérte. Fiai iránt is érdeklődött. Ezek között kettő a lengyel királyi udvarnál mint apród nevelkedett. Ferenc, az ifjú Báthory András kíséretéhez tartozott és mint ilyen került 1583 őszén Rómába; ez alkalommal elhagyta a protestáns felekezetet és az Egyház szolgálatába lépett. Noha a lengyel király Báthory Endrét visszahívta Rómából, Forgách Ferenc jórészt Possevino tanácsára továbbra is Rómában maradt, ahonnan négy év multával mint veszprémi püspök tért vissza hazájába és egy évtizeddel később a primási székbe emelkedett. Így Possevinónak a magyar ellenreformáció első nagy főpapjának, Forgáchnak fejlődésére is nagy hatása volt.

Possevino kassai tartózkodása alatt ismételten fordul Erdély felé. Különösen a kolozsvári kollégium sorsa érdekli és amidőn arról értesül, hogy a szeminárium céljaira igénybe vett ház alkalmatlan, új épület vásárlása iránt rendelkezik. Amidőn pedig hírül veszi, hogy a kolozsvári protestánsok a szeminárium erdélyi származású növendékeit zaklatják, Báthory Istvánhoz fordul és panaszt emel a kormányzó tanácsosok ellen. Kassai tartózkodása alatt nyer megbízatást annak a pápai bullának kihirdetésére, amely búcsút enged

mindazok részére, akik töredelmes gyónás után azért imádkoznak, hogy Isten a kereszténységet a török igája alól szabadítsa fel. Intézkedett, hogy a nagyszombati nyomdában a bulla az Egyháznak a búcsúról szóló tanításával együtt magyar nyelven közrebocsátassék.

Possevino érdeme volt az 1582 február 24-i bullával kihirdetett új naptár gyors életbeléptetése. Ezt a javított naptárt a legtöbb nyugateurópai állam azonnal elfogadta. Rudolf a pápai követek sürgetésének engedve, 1583 augusztus 31-én rendelte el összes országaiban az új naptár elfogadását. Possevino a kassai főkapitánynál sürgette az új naptár kihirdetését és végre 1584 első napjaiban érkezett meg Kassára a naptár elrendelését tartalmazó királyi rendelet. Az erdélyi kormányzótanács is késznek nyilatkozott az új naptár elfogadására.

III.

A császár és a lengyel király közötti megegyezés munkálására Possevino ismét Krakkóba ment, ahol február 16-án kapta meg a lengyel király levelét, amelyben a király kétségbevonja Rudolf jóakarátát és az eddigi tárgyalások eredményével elégedetlenségét fejezi ki. Possevino védelmébe veszi a császárt, és állítja, hogy mindig a legjobb indulatot tanúsította a lengyel király irányában. Amikor Zamojski kancellár Possevinóhoz írt levelében ismét a megegyezés lehetősége merül fel, Possevino rögtön Prágába siet, és Rudolftól kihallgatást nyerve, előterjeszti a lengyel kancellár javaslatát, amely az egyesség megkötésének utolsó akadályát hártja el. Előterjeszti azokat a módosztatásokat is, amelyekkel Magyarországon a katolikus vallás régi állapotát vissza lehetne állítani és kívánja, hogy Felsőmagyarországba főkapitányul a császár Miksa főherceget küldje ki, akinek tekintélye által támogatva, a vallási megújodáshoz nagy reményeket fűzött. Közli a császárral azt is, hogy a pápa megbízásából Szászországba készül utazni, mert a választófejedelem hajlandóságot mutat arra, hogy a török ellen intézendő hadjáratban részt vegyen. A császár figyelemmel hallgatta Possevino előadását és elismerését fejezte

ki eddigi szolgálataiért. Közölte vele, hogy szándéka Miksa főherceget Magyarországra helytartóul küldeni. A lengyel királlyal való megegyezés ügyében Rudolf válaszát május 2-án kapja meg, amely lényeges közeledést jelentett a lengyel álláspont elfogadásához. A jogi formák, a felségjogok és az örökösödési kérdés még hosszú vitára adtak alkalmat, de Possevino kitartása nem ismert fáradságot. A hosszúra nyúló tárgyalások 1585 januárjában értek véget. Possevino az utolsó nehézség elhárítására maga dolgozza ki a szerződés megfogalmazását és Varsóban személyesen sikerül Báthoryt rávenni, hogy az általa készített egyességhez végre hozzájárulását adja. A megegyezésről szóló okiratot végre a kiküldött biztosok aláírták és Nagybánya, valamint tartozékai Báthory tulajdonába mentek át.

Miksa és Báthory között folyó tárgyalások ideje alatt ismételen alkalma nyílt Possevinonak arra is, hogy a magyarországi egyházi ügyekkel foglalkozzék. Valahányszor a császári udvarban tartózkodott, érintkezést keresett Draskovics György kalocsai érsekkel és Trautsohn titkos tanácsossal, mert mind a kettőben — mint írja — rendkívüli buzgóságot fedezett fel. Draskovics emlékiratot küld Rómába és hangoztatja, hogy a pápa nem karolhatna fel nagyobb fontosságú ügyet, mint Magyarország megsegítését, amely az urakon, a német kereskedőkön és várőrségeken kívül nemkevésbé katolikus, mint maga Róma. Elmondja, hogy miután az ő tanácsára Sopronból a protestáns prédikátorokat kiűzték, mintegy 48 plébániát sikerült a katolikus Egyházba visszavezetni. A legszükségesebb teendő gyanánt az esztergomi érseki szék betöltését jelölte meg azzal a megjegyzéssel, hogy annak elnyerésére ő maga nem vágyódik. Javaslatot tett az egri püspökség betöltése tárgyában is. Végre szükségesnek mondotta, hogy Nagyszombatban jezsuita kollégiumot alapítsanak és azt ajánlotta, hogy a pápa a kinevezendő püspököket megerősítésük alkalomával kötelezze, hogy évenként bizonyos összeggel járuljanak a kollégium fenntartásához. Draskovics a maga részéről önként vállalja ezt a kötelezettséget.

Midőn Possevino arról értesült, hogy a pápa Báthory Endrét a bíbornoki testület tagjai közé készül felvenni,

előre látta, hogy a bécsi udvar és a magyar főpapság is sérelmezné a fiatal protonotárius magas kitüntetését. Ezért azt javasolta, hogy Báthoryval egyidőben a kalocsai érseket is nevezzék ki bíborossá. Amidőn Báthory kinevezése megtörtént, Draskovicsot pedig mellőzték, a pápai államtitkár szükségesnek tartja, hogy mentegetődzék és kijelenti, hogy a kalocsai érsek kinevezéséről azért nem lehetett szó, mert az üres helyeket már mások foglalták el.

IV.

Iván cár 1584 március 18-án meghalt. Utóda a tehetetlen Fedor lett, akinek trónraléptével az oligarchia ragadta kezéhez a hatalmat. Báthory István abban a véleményben, hogy a békekötés érvényessége az egyik szerződő fél halálával megszűnt, az orosz birodalomban uralkodó zavarokat a maga érdekében akarta kihasználni. Amidőn Possevino ez év augusztusában a lublini királyi udvarban járt, Báthory mindjárt első találkozásukkor feltárta előtte terveit. Előadta, hogy ő, amennyiben a pápa és néhány fejedelem tervében támogatja, három év alatt képes lesz meghódítani az egész orosz birodalmat és közvetlen érintkezésbe léphet a kirkassziai és georgiai néptörzsekkel, s velük karöltve a török erejét leköti és a keresztény országok elleni támadásoktól visszatartja. Közölte egyszersmind, hogy a krétai keresztények is kérték őt, szabadítsa fel őket. Mindezek alapján Báthory azt a kívánságát fejezte ki, hogy Possevino azonnal induljon Olaszországba és a pápától, Vencétől és a toszkánai nagyhercegtől segílyt eszközöljön ki számára. Possevino szívesen vállalta a megbízatást, de a tervek a pápai udvarban nem találtak kedvező fogadtatásra. Rómában higgadtan mérlegelték a helyzetet és arra az eredményre jutottak, hogy a lengyel király és Possevino reményeiket ingatag alapra építik. A pápa nem kívánja, hogy Possevino ebben az ügyben visszatérjen Rómába, hanem figyelmezteti, várja be, amíg bizonyos függőben levő ügyekben az eredmény látható lesz. Megjegyzi még, hogy az olaszországi hatalmak, amelyekre számítanak, nem szoktak nagy áldozatkészséget tanúsítani; a Szentszék pedig

annyi kiadással van most megterhelve, amennyivel még sohasem volt. A pápai államtitkár egy későbbi jegyzékében e tárgykörre vonatkozólag úgy nyilatkozik, hogy a pápa nem kíván tanácsot adni a királynak és nem is bocsátkozik annak a kérdésnek megvitatásába, vajjon helyes-e a király terve. Ami a segélypénzt illeti, a pápa illendőnek tartja, hogy a király a velencei köztársaságtól és a toszkánai nagyhercegtől azt maga kérje. Amennyiben ők segélyt ajánlanak föl, a pápa ugyanannyit fog áldozni.

A császár és a lengyel király között megkötött egységben kétségtelenül Possevinónak volt a legjelentékenyebb része. Az udvari körök azonban rossznéven vették tőle, hogy az uralkodóval az ő véleményüktől eltérő saját javaslatát fogadtatta el és ezért a prágai nuncius előtt azt az óhajukat közölték, hogy Possevino a további tárgyalásokban ne vegyen részt. Ezt a nuncius Bolognetti bíborosnak, a lengyel királynál lévő pápai legátusnak is tudomására hozta, aki e kívánsághoz annál szívesebben járult hozzá, mert megaláztatást látott abban, hogy Báthorynál Possevino szavának az övénél nagyobb súlya van. Bolognetti ezentúl Possevino teljes mellőzésével intézkedett és oly jelentést küldött Rómába, amely szerint Possevino visszahívása a Jézustársaság és a Szentszék érdekében egyaránt kívánatos. A pápai államtitkár erre 1585 február 6-án utasította Possevinót, hogy Varsót hagyja el és a braunsbergi kollégiumba vonuljon vissza. Possevino a rendeletnek azonnal engedelmeskedett. Alig vonult azonban vissza a kollégium magányába, meghalt XIII. Gergely pápa és utódjának, V. Sixtusnak első intézkedései azt a reménységet keltették, hogy az új pápa felkarolja Báthory Oroszországra vonatkozó terveit. Báthory az új pápával megindítandó tárgyalásokban Possevino közvetítésével kívánt élni és őt ezért Vlnába szólította. Possevino innen hívta föl a pápa figyelmét a lengyel királyra, akinek működése a katolikus Egyház helyreállítására reményt nyújt Moldvában, Oláhországban, Oroszországban és a távolabbi Keleten is. Október havában híre járt, hogy a szultán Oroszország meghódítására tesz előkészületet. Ezért Possevino igyekezett a Szentszéket meggyőzni arról, hogy a veszélyt csak úgy lehet elhárítani, ha a lengyel király

az orosz birodalom urává lesz. Azonban V. Sixtus úgy vélekedett, hogy ha a kereszténység élére áll és a török hatalmának megtörésére támadó hadjáratot indít, szükséges, hogy e vállalkozásban az orosz cár is közreműködjék. Ezért december 24-én levelet intézett a cárhoz, amelyben megválasztásáról értesítést küld és azt a reménységet fejezi ki, hogy a barátságos viszony közöttük helyre fog állni. A pápa Possevinót bízta meg az üzenet közvetítésével, ő azonban ezt az utasítást nem hajtotta végre. Báthory grodnói udvarából március 1-én jelentette a pápai államtitkárnak, hogy a levelet csak külön pápai küldött vihetné el, ami sok nehézséggel járna; egyúttal figyelmeztette, hogy a levél elküldése bizalmatlanná tenné a lengyel királyt, sőt talán arra készítetné, hogy a török és a protestáns fejedelmek csábító ígéreteinek megnyissa fülét. Báthory ugyanekkor öccsét, Endre bíborost küldte Rómába. Altala adta elő oroszországi terveit, azzal az ajánlattal, hogy a hadjáratnak harmadfél-millió tallérban előirányzott költségeit felerészben maga viselné, a másik felét azonban a pápától várja.

A nyár folyamán Possevino is Rómába ment. A pápa azonban ragaszkodott ahhoz a felfogásához, hogy az oroszországi kétes sikerű vállalat mellőzésével a török ellen kell mielőbb fegyvert fogni. A hadjárat vezetésére Báthoryt kívánta megnyerni és neki jelentékeny pénzsegélyt biztosított. Ennek első részletét, 25,000 tallért, mindjárt meg is küldte neki. Ugyanekkor Possevinót azzal bízta meg, hogy Moszkvába menjen és ott a cárt a török elleni hadjáratban való közreműködésre rábírní igyekezzék. Possevino a Báthoryhoz küldött Capuai Hannibál nápolyi érsekkel december első felében indult Lengyelország felé. Ugyanekkor december 13-án Báthory István váratlanul meghalt és így megsemmisültek mindazok a remények, amelyeket a pápa és az egész keresztény világ az ő nagy egyéniségéhez fűzött. Possevino ezután visszatért Olaszországba és a rend páduai kollégiumában az egyházi tudományok terén működött tovább. Életét 1611 február 26-án Ferrarában fejezte be.

V.

Possevino hazánk politikai és egyházi érdekeit közelről érintő buzgó működése mellett érdeklődésének Magyarország iránt egy irodalmi műben is kifejezést adott. Amidőn 1582-ben a lengyel királyi udvarnál időzött, Báthory kész fejezeteket mutatott be neki abból a történeti munkából, amelyet az ő megbízására az olasz Brutus János Mihály írt. Brutus munkája azért készítette óvatosságra a lengyel királyt, mert a történetíró hitét elhagyva unitáriussá lett és műve olvasásakor Possevino mindjárt megállapította, hogy Brutus a katolikus Egyházat, az apostoli Szentszéket és a Habsburg-házat élesen támadja. Possevino a mű támadó jellegére figyelmeztette a királyt, sőt aggodalmát fejezte ki, hogy a mű megjelenése a császár és a lengyel király között újabb viszály magvát hintené el. Valószínűnek tartotta, hogy a művet megjelenése esetén a német birodalomból ki fogják tiltani. Mindezen nehézségek láttára Báthory kijelentette, hogy Brutus könyvét vagy egyáltalán nem fogja kiadni, vagy pedig lényegesen átdolgozott formában. Ekkor támadt Possevinóban a gondolat, hogy Erdély történetét maga írja meg. Tanulmányai során Erdély történetének forrásait már megismerte és a királytól is számos felvilágosítást és adatot kapott. Kedvezett a tervnek az a körülmény, hogy 1583 elején XIII. Gergely és Báthory megbízásából Erdélybe ment, hogy ott a jezsuiták ügyét rendbehozza és a rend szemínáriumát megalapítsa. Tervéről utazásai és diplomáciai tevékenysége közben sem mondott le. Szorgosan gyűjtötte az adatokat és munkáját abban a tudatban végezte, hogy ezzel nemcsak a lengyel királynak okoz örömet, hanem az egész keresztény világnak is hasznára lesz. Kimondott szándéka volt továbbá, hogy a lengyel királyra és két unokaöccsére: Báthory Zsigmondra és Andrásra hatást gyakoroljon azáltal, hogy vallásos buzgóságukat éleszti és megismerteti őket azokkal az eszközökkel, amelyek saját és népek üdvösségének biztosítására alkalmasak. Végre az a cél is lebegett szeme előtt, hogy a Szentszéket Magyarország és Erdély állapotával megismertesse. Erdélyi útjában, majd pozsonyi és hosszú kassai tartózkodása alatt állandó buzga-

lommal foglalkozott művével. Ez év október közepén Báthory István erdélyi fejedelemmé választásáig jutott el. Mivel a Békés Gáspár által indított mozgalomra vonatkozólag adatokkal nem rendelkezett, a lengyelországi nuncius útján magától a királytól kért e tárgyban fölvilágosítást. December elején már jelenti, hogy a mű elkészült.

A művet öt könyvre osztotta. Az első könyvben Erdély földrajzi fekvéséről, gazdasági és néprajzi helyzetéről ad leírást. Pontosán ismerteti Erdély hegy- és vízrendszerét, majd összegezi az ország földművelésére, állattenyésztésére és bányászatára vonatkozó adatokat. Ezután felsorolja azokat a népeket, amelyek hajdan Erdélyt lakták. A római uralom ismertetésével kapcsolatban 12 feliratos követ közöl. Ezután foglalkozik a húnok, majd a magyarok bejövetelével, ismerteti a kereszténység felvételét és elterjedését, majd a magyar királyság megalakulását és első öt századának történetét a mohácsi vészig.

A második könyv első kilenc fejezetében leírja Erdély részeit és városait, majd a székelyek földjét és foglalkozik az ország népi összetételével is. A további hat fejezetben ismerteti Magyarország és Erdély történetét a kettős királyválasztás korától 1551-ig.

A harmadik könyv János Zsigmond és Báthory István uralkodásának történetével foglalkozik egészen Báthory lengyel királlyá történt választásáig. Részletesen ismerteti a vallási megoszlás eseményeit, a protestantizmus elterjedésével.

A negyedik könyv Báthory Kristóf és fia, Zsigmond uralkodásának történetét mondja el. Foglalkozik itt Dávid Ferenc hitvallásával, pöreivel és elítélésével. Majd a jezsuiták megtelepedését és ennek hatását vázolja és leírja Rudolf és Báthory között Szatmár és Németi visszaadása kérdésében folytatott tárgyalásokat.

Az ötödik könyvben végre azokat az eszközöket ismerteti, amelyekkel Erdélyben és Magyarországon, valamint a moldvai és havasalföldi vajdaságokban a katolikus hitet meg lehet szilárdítani. Elengedhetetlennek tartja az erdélyi püspökség visszaállítását, jó vallásos könyvek nyom-

tatását és olaszországi katolikusok betelepítését. A művet XIII. Gergely pápához intézett ajánlás előzi meg.

A mű régi kútfők: könyvek és írásos emlékek, valamint saját megfigyelései és adatgyűjtése alapján készült. Erdély földje ismertetésében idézi Strabo, Ptolemaeus, Plinius, Ovidius, Galenus és Tacitus stb. műveit. A római uralom történetének tárgyalásában Dio Cassius, Eutropius és Jordanes művei szolgáltak forrásul. A római föliratokat Bonfini és Reichersdorffer munkáiból vette. Eltekintve azoktól az ingadozásoktól, amelyek részint a történeti adatok bizonytalanságában, részint pedig a munka természetében lelik magyarázatukat, megállapítható, hogy Possevinónak nagy történeti érzéke volt és munkájában különösen Erdély népeiről, jogszokásairól és törvényeiről oly képet rajzolt, amelyet egyetlen egykorú munkában sem találunk. Jellemző, hogy áttanulmányozta Verböczy István törvénykönyvét: a Tripartitumot, amelyet olaszul ő ismertetett először. Különösen nagyértékű Erdély kormányzásáról, adózási rendszeréről, lakóiról és a rendek kiváltságairól írt fejezete. Magyarország történetét Possevino szintén Bonfini könyvéből ismertette, de ismerte Ransanus, Ritius és Brodarics művét is.

Művének legnagyobb jelentősége, hogy ez az első rendszeres földrajzi és történeti leírása Erdélynek és a hozzácsatolt részeknek, miután Reichersdorffer latin műve vázlatos és csupán földrajzi tárgyú. Azoknak a fejezeteknek, amelyekben saját kora történetét ismerteti, kútfő jellege van. Különösen becsesek ezek a részek azért is, mert bennük Erdély vallási és politikai, valamint társadalmi viszonyait saját megfigyelései és a lengyel királytól nyert adatok alapján ismerteti és erre lépten-nyomon hivatkozik is. Erdély népi összetételének ismertetésében Possevino kora felfogását tükrözi. A magyarokat és székelyeket a húnok egyenes leszármazottjainak tartja, a szászok szerint Nagy Károly korában jöttek az országba, az oláhok pedig a Dáciában maradt rómaiak utódai, amit nyelvük, az olasz-latin elkorcsosulása is bizonyít. Előadási módja egyszerű, természetes és sehol sem untató. Nem földrajzi és történeti ismeretek száraz halmaza, hanem nagy tudású, széleskörű olvasottságú

író érdekes előadása. Amit tud, azt ügyesen csoportosítva adja elő. A népi kérdések iránt is kiváló érzeke van. Észreveszi, hogy Erdély lakói közül a legszorgalmasabbak a szászok, és mivel látta, hogy az ország termékeny, azt ajánlotta, hogy olasz földről, Ponte Terra della Valtellina vidékéről nagyszámú családot telepítsenek át a Maros mentén levő Kenyérmezőre, ahol 10 évi adómentességet és megfelelő terményeket kapnának, hogy az erdélyi mezőgazdaságot megnemesíthessék. E mellett mint jó katolikusok a vallás-erkölcsi életre is jó hatással lennének.*

Possevino munkáját 1584 tavaszán küldte Rómába. A kéziratot először a jezsuita rend generálisa olvasta el. A mű nagyon tetszett neki s mindössze azt a kritikai megjegyzést tette, hogy a fejedelmek viszályairól szóló fejezetek tüzetesebb kidolgozást igényelnek. Az utolsó két fejezetet pedig elhagyandónak találta, mert szerinte a bennük foglalt tanácsoknak inkább egy külön utasításban, mint történeti műben van helye. A generális azután a munkát a pápai államtitkárhoz küldte át, aki az írást a pápának is bemutatta. A pápa a műről szintén elismerőleg nyilatkozott, mindazonáltal abban a korban nem jelenhetett meg könyv alakban. A kézirat a Jézustársaság levéltárába került, míg végre Csernoch János hercegprímás 1913-ban elrendelte annak kiadását. Így teljesült Possevino óhajta, hogy munkájában küldetésének legalább ez a gyümölcse maradjon meg.**

* Possevino Erdélyről szóló művének kéziratát Veress Endre rendezte sajtó alá és a mű a *Fontes Rerum Transylvanicarum*-sorozat III. köteteként látott napvilágot.

** Még e mű megjelenése előtt Possevino jelentőségével történeti irodalmunkban Fraknoi Vilmos foglalkozott. (Possevino nagyváradi látogatása 1583-ban. Tiszántúl, 1901. — Egy jezsuita diplomata hazánkban. Katolikus Szemle, 1902.) — Míg a régibb történeti irodalom alig ismerte Possevinót, az újabb magyar történetírás (Hóman—Szekfü: Magyarország történet III. kötet) a nagy diplomata művének jelentőségét már nagy elismeréssel méltatja.

JOSE ANCHIETA
1534—1595

Akit még a vadállatok is szerettek . . .

Korszaknyitó és alakító nagy emberek földi elmúlása nem jelenti egyúttal földi életük és hatásuk lezárulását, mert emléküik tovább él, nemcsak a könyvekben, hanem a nép lelkében is. Az utókor rajongó és megcsodáló tisztelete sok legendát fűz tevékenységükhöz, melyek első tekintetre magukon hordják a mesészerű jelleget. De csak első tekintetre! Éppen ezek a későbbi hozzáadások igazolják, hogy mennyire foglalkoztatja a hős élete és tevékenysége az utódok gondolatvilágát. Ismeretes, hogy mily csodálatos és sokszínű legenda fonódott Assisi nagy szentjének élete köré és mennyire ihlette a nép képzeletét Mátyás király daliás alakja! Mindez puszta mese? Korántsem. Ezek a legendák megszínesítik ugyan a hős alakját és személyiségét, de azt is mutatják, hogy az illető mi volt, vagy mi lehetett volna a nép életében.

P. Anchieta tevékenysége nemcsak saját korát alakította, hanem a későbbi időkre is hatott. Mennyire összeforrott Brazília multjával, személyisége mennyire ihleti a jelent és irányt szab a jövőnek, bizonyítják azok az ünnepek, megemlékezések és kiadványok, melyek születésének 400-ik évfordulóján (1934) felidéztek a kiváló hithirdető, szervező és író emlékét. Anchieta emlékezetét elsősorban azok a legendák tartották fenn, melyek jóságát és szolgálatkészségét domborítják ki. A történelem igazolt adatai és e szájról-szájra adott elbeszélések egyező és meggyőző erővel mutatnak hősünk nagyságának titkára és időálló jelentőségére. Éppen ez az Anchieta és társai jelentősége:

Eszméket és eszményeket képviselnek, melyek akkor is alakítják a korokat, mikor hőseik már nem járnak köztünk. Hogyan él Anchieta a történelemben és a nép lelkében?

Brazília csak úgy hemzseg a mérges kígyóktól. Évente rengeteg ember pusztul el kígyómarásban. És érdekes: amióta P. Anchieta ezen a vidéken járt, megsimogatta őket és eljátszadozott velük, azóta ezek a bestiák, mintha csak vérükké vált volna szent barátjuk iránti odaadó ragaszkodásuk: még ma is tisztelettel térnek ki P. Anchieta rendtársai elől és Brazíliában ma is emlegeti a szájhagyomány, hogy a páter halála óta soha egyetlenegy jezsuitát sem maradt meg ezen a vidéken a kígyók. Ezt a természetes úton alig magyarázható tényt a páterek és a nép teljesen Anchieta hatásának tulajdonítják, akinek nemcsak az emberi lelkeken volt páratlan hatalma, hanem a fenevadaknak is tudott parancsolni. És talán éppen ez az érdekes és izgatón szokatlan vonás teszi oly különösen kedvessé ezt a kemény, csodáktól sugárzó férfiarcot: az, hogy a vadállatok is megérezték benne a megváltott embert, az Isten emberét. Ha rájuk mosolygott, vagy ha hívta őket, szinte kezesbáránként szótfogadtak neki, lábához dörgölődtek és jóleső örömmel fogadták simogatását.

A „kanárimadár“

A Kanári-szigetcsoport Teneriffa-szigetén látott napvilágot a kis Anchieta 1534 április 7-én. Lobogószemű, tüzesvérű kis spanyol volt, eleven és mindenre kapható, mozgékony, mint a higany. Fekete bogárszeme csillogott, pillantása ide-oda röpdösött szüntelen, mint a cinkéé. Egy pillanattig sem tudott veszteg maradni: a keze is minduntalan el-elszökött valami után. Olyan volt, mint a többi kis spanyol. De volt egy nagy szenvedélye: élt-halt a ministrálásért. Ilyenkor megpróbált komolyan és fegyelmезetten állni, szinte kipirult az arca a nagy igyekvésben: szeretett volna olyan szép és méltóságosan komoly lenni, mint a főtisztelendő úr. És ez nagyjából sikerült is neki: nyugodtan térdelt, csak az ujjai mozgolódtak és csak a szeme szökdé-

cselet virágról-virágra: hosszan nézte a kanóccal birkózó, lobogó gyertyalángot és elandalgott a faragott szentek nagy komoly szakállán, aranyos ruháján . . .

Az iskolában hamarosan az elsők közé került. Gazdag, színes és mély kedélyvilága költői ihlettel párosult és már kisdíák korában pompás latin dalokat, költeményeket irogat. Ezért aztán társai és tanárai — szülőföldjére és dalaira célozva — maguk között tréfásan csak „kanárimadárnak” hívják a kis Anchietát. Különben nincs gyermekkorában semmi rendkívüli. Természetadta lelki nemesség, a szép és jó, az eszmények iránti ösztönös vonzalom, világos értelem és vasakarát: óriási lehetőségek a bontakozó lélekben! Csak Isten kegyelme szegődjön hozzá és gyönyörű férfilélekké érke. És a kis Anchietában mindez megvan, az Isten kegyelme is már ifjúkorában hozzá szegődik és attól kezdve el nem válik tőle élete végéig: Anchietát ért hozzá, hogy magánál tartsa és el ne bocsássa.

Ideális lelkét megragadja a tisztaság erős, férfias szépsége: szüzességi fogadalmat tesz és a kemény akarat híven követi a lélek merész lendületét. A szegény pogányok lelki ínségét hallja és benne is merészen szárnyat bont a vágy: ugyan van-e fönségesebb életcél, derekasabb férfimunka, mint fölemelni ezeket a szegény elesetteket?! A nagy lélek parancsol és az ifjú Anchietát szót fogad: újra az eszmény javára dönt és 1551-ben a Jézustársaságba lép, — éppen akkor, amikor India és Japán apostola, a nagy Xavéri Szent Ferenc, kidől a munkából Kína kapujában, — és a hős kezéből kihullott zászlót lelkesen fölragadja, hogy diadalra vigye a világ másik oldalán.

Nagyra szomjas lelke most aztán bőven meríthet a Jóból és a Szépből: az erős Istentől. És a novicius nem tud betelni az imával. Gyermekkori szenvedélye újra éled: naponta nyolc szentmisén is ministrál egyfolytában. Sokat térdel, fegyelmezi testét, keményen fogja magát, fáj belé minden porcikája. De kitart, elbírja. Azonban valami egészen váratlan baleset leveri lábáról. Súlyos létra zuhan rá, ágyba kell feküdnie. Türelmesen, panasz nélkül, férfiasan viseli a váratlan, nehéz keresztet. De a baj csak nem múlik, állapota nem akar javulni. Egyszerre kínzó aggodalom lopa-

kodik a lelkébe: tönkre tettem magamat, nem lehetek misszionárius! De P. Rodriguez Simon provinciális megnyugtatta: „Ne félj, fiam, meg fogsz gyógyulni és sokat és nagyot tehetsz még Isten dicsőségére!” Erre elszáll minden nyugtalansága. De állapota csak nem javul. Végre kétévi szenvedés után előjárói Brazíliába küldik, abban a reményben, hogy az ottani egészséges éghajlat majd meggyógyítja. Így kerül Anchieta Brazíliába, későbbi apostoli munkáinak színterére. Amitől hivatását féltette, éppen az segítette oda, ahová a szíve húzta: a vad indiánok közé. Az Isten néha befogja a szemünket és miközben mi talán aggódunk, hogy nem tudunk egy tapodtat se tenni feléje, hirtelen ölbekap isteni jókedvében és amint kinyitjuk szemünket, ámulva látjuk, hogy többre mentünk, mintha éveken át törtettünk volna. És Anchieta is boldogan tapasztalja, hogy éppen a látszólagos csőd és kilátástalanság hozza meg a teljes sikert!

Érdekes: mintha az Isten Országában éppen a vargabetű volna a nyílegyenes út . . . Igen, így játszik velünk az Isten: Ő görbe vonalakon is egyenesen ír . . .

Előgyakorlatok

Nyolc hónapig tartó fáradságos és tenger veszedelemmel járó hajózás után végre partot érnek a misszionáriusok. P. Nobrega provinciális fogadja őket és Anchiétát a piratiníngai (a mai Sao Paulo) kollégiumba küldi, hogy ott a növendékeket és a tizenkét jezsuita ujoncot a humaniorákra oktassa. A fiatal szerzetes hét küzdelmes évet tölt ebben a „kollégiumban”. 1554-ben így ír életéről és munkájáról Szent Ignácnak: „Kollégiumunk tizennégy lépés hosszú, hat lépés széles, fából és agyagból összetákoltt, nyomorúságos viskó. Állandóan teli van füsttel. Előadó- és hálóterem, betegszoba, konyha, tanterem, élelmiszerraktár, ebédlő, stb. mind ebben az egy helyiségben van. De azért jól vagyunk, béke és öröm tanyázik lelkünkben és egy csöppet sem irigyeljük európai rendtársaink szép és kényelmes lakásait . . .” Egyszerű függőgyékény az ágya, ha fáznak tüzet rak, de előbb fát szed az erdőn. Útött-kopott taláris van rajta, se harisnyája, se lábbelije, legfőljebb vesszőből és folyondár-

indákból fon bocskort magának. Gyümölcsrel, hallal él, néha pár marék rizslisztet kap az indiánoktól. Ennyi az egész. Egész nap dolgozik, de éjjel sincs nyugta: csaknem egész éjjel írja, sokszorosítja növendékei számára a másnapi leckét, mert tankönyv nem áll rendelkezésére. Közben ő maga is állandóan tanulja az indián nyelvet. Pár hónap múlva már indián nyelvtant ír és meglehetősen bő szótárt állít össze, amelynek a misszionáriusok igen jó hasznát veszik. Indián nyelvre fordítja a katekizmust, párbeszédet szerkeszt a fontosabb hitigazságokról, két gyakorlati jellegű könyvecskét ad a gyóntatóatyák kezébe. Költői tehetségét se hagyja parlagon: Indián nyelven kedves, vallásos dalokat ír, maga költi hozzá a dallamot és teleszórja velük a környező indián falvakat. Az illetlen, pogány dalok lassan-lassan tűnedeznek, elnémulnak és a „kanárimadár“ ujjong örömeiben: hogye ujjongana, mikor a természet vad fiainak ajkán is az ő dalai és himnuszai visszhangoznak! De ez nem elég lobogó buzgalmának. Tanítványaival kiszáll a közeli erdőkbe, hogy a vadaknak is megvigye az örömhírt: Testvéreim, megváltott emberek vagytok! Annyi a megtérés, hogy már nem tudják őket elszállásolni. Anchieta növendékeivel együtt több terjedelmes kunyhót épít számukra. Ő a mérnök, pallér, közműves, lakatos, asztalos egy személyben. Már bontakoznak a virágzó misszióstelep körvonalai: szép templomot építenek, ragyogó fénnel tartják meg az első szentmisét a vadak számára, akik közül ekkor harmincat meg is keresztelnek. Pedig Anchieta még nem is pap, a szentmisét se ő mondotta, és mégis milyen szép gyümölcsöket terem máris odaadó, áldozatos munkája, sok-sok szenvedése.

Villongás, majd háború tör ki a fehérek és a bennszülöttek között. Anchieta imádkozik, vezekel, ápolja a sebesülteket. De a háború borzalma csak nem szűnik, a vad indiánok csak nem akarják letenni a fegyvert. Anchieta P. Nobregával együtt elszántan a vadak táborába megy, hogy békességre bírja őket. Nyílzáporral fogadják a csónakot, de amint meghallják, hogv Anchieta jön, akinek jósága már közismert volt a rengetegben, szívesen fogadják őket. Egy aggastyánnál megszállnak, kápolnát építenek és megkezdődik a missziós munka. P. Nobrega misézik, Anchieta katekizál,

A vadak hajolnak a jó szóra, többen a keresztséget kérik. Mivel azonban kitartásukra nincs elegendő biztosíték, egyelőre nem keresztelek meg őket. P. Nobregának azonban csakhamar vissza kell térnie a Szent Vince-telepre és Anchietta magára marad. Többszörös életveszedelem közepette is tovább oktatja, szelidítgeti a vadakat. Minden erejét megfeszíti, hogy legalább a vérbosszúról és az emberevésről leszoktassa őket. Mikor már kimerül a munkában, lemegy a tengerpartra és gyönyörű éneket ír a Szeplőtelen Istenanyáról. Sokan látták, hogy e közben valami csodaszép tarkatollú madár röpdösött körülötte, majd a kezére, majd a fejére szállt, végül megpihent a vállán. Szelidsége és nagy szívójsága végre lefegyverezte a vadakat: sikerült békét kötnie. De ekkor az engedelmesség parancsa váratlanul elszólítja kedvenc indiánjaitól: előljárói Bahiába (a mai San Salvador) rendelik, hogy ott pappá szenteljék.

Brazília apostola

Csak most kezdődik igazán a missziós munka! Ami eddig történt, az csak előjáték volt ahhoz a roppant tevékenységhez, amelyet Péter Anchietta kifejtett és amelyért méltán hívják Brazília apostolának. Megszervezi az egész brazíliai jezsuita missziót. Nemcsak az ottani európaiak lelki gondozását látja el, hanem száz mérföldekre is behatol az őserdő mélyébe és mindenütt virágzó misszióstelepeket létesít.

Az újkeresztény hitközségekben napkeltekor Angyali üdvözletre kondul a harangszó. A gyermekek a templom elé sereglenek és váltakozva csilingelik a szentolvasó Ávét. A felnőttek résztvesznek a szentmisén, meghallgatják az Isten ígéit és napi munkájuk után látnak. Az apróságok iskolába mennek, írni, olvasni, énekelni és ministrálni tanulnak. Délután öt órára újra a szentegyházba gyűlik a nép Isten ígéjére, utána a gyermekek megkapó szépségű körmenetet tartanak a megholt hívekért. A Péter egész nap a híveké: gyóntat, betegeket látogat, házasságokat áld meg, oktat, keresztelek, gyermekeket készít elő az első szentáldozásra, régi haragosokat békít újra össze, engesztel ki egymással és

a jó Istennel. A szentáldozási nap előestéjén mélységes ünnepi csönd borul a telepre. A szentáldozás napja vidám, bensőséges ünnepe mindenkinek. Pénteken az Úr kínszenvedéséről beszél nekik, nagypénteken pedig mélyen megrendülve látogatják az indiánok az Úr sírját. Közülük sokat elragad a buzgalom és véresre ostorozzák magukat. Nem rajongás ez. Abban a korban vagyunk, amikor a hit elemi erővel nyilvánul meg külsőleg is. Olyan emberek között járunk, akik még legszen-tebb érzéseikben is szinte brutálisan őszinték mertek lenni. Minden szombat este összegyűlnek, elénekelik a Salve Regi-nát, muzsika szól, valóságos gyertyaerdő ragyogó fényében úszik az Ég Királynőjének szobra. Az indiánok buzgók, békében, megelégedetten élnek, szorgalmasan hallgatják az Úr igéjét, tanulják a katekizmust: P. Anchieta csakugyan gyökérmunkát végzett, tanítása és példája a lelkek mélyéig hatolt. Még halála után is, hosszú évtizedeken át virágzó hitélet van mindenütt, amerre P. Anchieta járt.

Egyszerű talárban, keresztrel és szentolvasóval a nyakán, bot a kezében, misefölszerelése a vállán, breviárium a hóna alatt, katekétája kíséretében tovább hatol a rengetegben. Ha valakivel találkozik, fölemeli a keresztet, kitárt karokkal hozzá siet, átöleli, megcsókolja: „Isten hozott utamba, testvér! A legnagyobb boldogságot hozom neked!” Páratlan, őszinte szeretetének nem tudnak ellenállni. Egy-egy ilyen szent portyázáson százsámra fogja a lelkeket. De meg is szenved érte! Mezítláb törtet előre a sziklás, tövises vadonban, talpából kiserken a vér, piros csöppek jelzik a csapást, amerre P. Anchieta jár. Szabad ég alatt tölti éjtszakáit, puszta földön hál, ezer veszély között: hátha ismeretlen vad emberevők kezébe esik, megölik és fölfalják. De Istenbe vetett bizalma és lobogó buzgó-sága fitymál minden veszedelmet, nem ismer semmi akadályt. Oly meggyőző erő, annyi kegyelem szól belőle, hogy prédikációit szinte lehetetlen könnyű és megrendülés nélkül végig-hallgatni. Leitan Péter, braziliai püspök azt mondta róla, hogy százszor szívesebben hallgatja ezt a „kanárimadarat”, mint a többi szónokot mind együttvéve. Számtalanszor esett fogságba, néha hónapokon keresztül nem bocsátották szabadon, olykor egész törzsek lázadtak ellene. Nem egyszer saját fülével hallotta, amint a vadak azon tanácskoztak börtöne

ablaka alatt, hogyan fogják majd megenni. De mindannyiszor megmenekült. Nem a kínhalált, hanem a hosszú apostoli élet, a kemény munka és szenvedés mártíriumát szánta neki az Úr.

Elöljáró

1569-ben felsőbb intézkedés Szent Vincébe rendeli: az ottani kollégium rektorává nevezik ki. Nyolc év múlva ünnepélyes professziót tesz és ugyanakkor már a braziliai rendtartomány provinciálisa. Elöljárói fegyvere nem a parancs, hanem a jópélda: a legszegényesebb ruhát hordja, beéri a legegyszerűbb étellel, minden terhet magára vállal.

Egyszerű szerzetes korában sohasem volt külön szobája. Ha imádkozni akart, a templomba ment, ha pedig tanulni szándékozott, a könyvtárt kereste föl; éjszakára pedig mindig talált valami padot, ahol meghúzhatta magát. Most azonban el kellett fogadnia a különszobát. Hát elfogadta. De ebben a szobában se szék, se asztal, se ágy nincsen, a csupasz négy fal a bútor, breviáriumát is az ablakdeszkán tartja. Valahányszor körüljárja a rendtartomány házait és misszióstelepeit, most is mindig mezítláb megy, kis batyuval a vállán, benne breviáriuma és a legfontosabb iratok. Beteg, de nem szól bajáról senkinek: ellenben alattvalóinak és a rendház alkalmazottainak atyailag gondját viseli. Annyira szeretik, hogy minden alattvalója csak nála akar gyónni. Az elöljáróknak lelkükre köti, hogy szeretettel kormányozzanak. És mikor az egyik rektor azt mondja neki, hogy az alattvalók hibáira talán mégsem szabad szemet hunyni, azt feleli: „Én úgy gondolom, páter, hogy az elöljáró addig ne tegyen szemrehányást alattvalójának, míg annak botlását kétszer-háromszor maga is meg nem siratta a kereszt tövében.”

Ha úton van, kíséretét most is mindig maga szolgálja ki. Fát szed, tüzet rak, kunyhót hevenyész, kitisztogatja társai ruháit. A betegek szolgálatában egészen megfélelkezik magáról. Amikor arra kéri, kímélje magát, azt feleli: „Azért jöttem, hogy szolgáljak, nem pedig azért, hogy kiszolgáltassam magamat. Az elöljáró nem üldöghet folyton a szobájában: szolgáljon mindenkinek, áldozza föl magát mindenkiért!”

Szemefénye a testvéri szeretet. Előtte másról senki sem mer rosszat mondani. Lángoló buzgalmát rendtársai lelkébe sugározza. Valaki egyszer azt találta neki mondani, hogy szép csöndben, imádkozó rendtársai körében szeretne meghalni. A lánglelkű apostol így felel: „Szégyen és gyalázat a misszionáriusra, ha ágyban, párnák közt kell meghalnia! Én akkor volnék a legboldogabb, ha végkimerülésben roskadnék össze, ha agyondolgozhatnám magam és ha mindenkitől elhagyatva, valami örvényben, árvízben vagy viharban pusztulnék el, vagy ha éppen akkor fálnának föl a vadak, amikor azon fáradozom, hogy őket a gonosz karmaiból kiszabadítsam és üdvözítsem lelküket!” Micsoda lobogó hév, mily lángoló, hősi buzgalom! Ilyet csak a nagy Xavieri Szent Ferenc mondhatott! — és Páter Anchietta, akiben ugyanaz a nagy lélek lobog és aki előljáró korában is az maradt, aki mindig volt: ízig-vérig apostol, misszionárius a lelke gyökeréig.

Hét év mulva leveszik válláról az előljárói keresztet és tetszésére hagyják, válasszon lakóhelyet, oda mehet, ahová kedve tartja. De Anchietta hajlott testében kiegyenesedik a nagy lélek és Szent Ignác fiához méltóan válaszol: „Hogyan? Hát öreg szerzetes létemre szabadon rendelkezem magamról?! Biz ez nagy baklövés volna! Örülök, hogy annyi év után újra engedelmeskedhetem!”

Belső arca

Sok szép vonását megrajzoltuk már ennek a nagyszerű férfiarcnak. Láttuk a misszionáriust, az előljárót. Most világítsuk át ezeket a kemény vonásokat és a tettek mögött keressük meg azt a csodálatosan gazdag, erős, teljessé érett férfilelkét, azt a nagy szívet, amely annyi áldást tudott magából kiönteni, kiárasztani az emberekre.

Plenus Deo, totus Jesu Christi et animarum. Ez Páter Anchietta: csordultig tele van az Istennel, egészen Krisztusé, egészen a lelkeké! Istenért él-hal, dolgozik és fárad, Istentről beszél szüntelen; Istentről énekel és dalait egész Brazíliában énekelik a megtért indiánok. Szereti az imát és mivel nappala az embereké, éjtszakáit adja Istennek. Csak két

órát alszik naponta, az éj többi részét térdénálva a feszület vagy az Oltáriszentség előtt tölti és hogy bírja a virrasztást, eleinte többször citromlevet csöppent a szemébe. Előljáró korában számtalanszor lepik meg imaközben; hosszú hajóútjain éjjel, esőben, viharban is órákon át térdel a fedélzeten; hatalmas gyaloglásai közben is lelke Istennél jár, megszakítás nélkül imádkozik. Ilyenkor a fáradságot föl se veszi: olyan vígan és lendülettel lépked, mint valami egészséges, rugalmas fiatalember.

Megismeri az emberekben Krisztust és az erős lelkek nemes indulatával különös önfeláldozással szereti a szegényeket és a betegeket. Érettük tökéletesen elfelejti önmagát. Sőt igaz belső meggyőződéssel utolsó szolgájuknak tartja magát, csak hogy az én egy pillanatot se követelhesen magának abból a gondból és odaadó figyelemből, amelyet maradtalanul Krisztus szegényeinek szánt. És amikor emberfölötti önfeláldozása láttára kérlelik, ugyan törődjék már valamicskét önmagával is, a világ legtermészetesebb hangján tudja mondani: „Kímélnem kell másokat, hiszen olyan törődöttek. Én hitvány naplopó vagyok és testvéreim szájából lopom ki a falatot, ha nem dolgozom.” Állandóan ruhástul alszik, hogy a legelső hívásra azonnal, haladék nélkül készen álljon. Mindenkinek mindene volt, mert Krisztus irgalmas Szívével nézte a szenvedőket. És azért nem tudott bezárkózni a kegyelem elefántcsonttornyaiba, hogy onnét, a tiszta magasságból, mint mondani szokták: „csak a lelket” lássa az emberekben. Nem tartotta apostoli küldetésén kívül esőnek az emberek mindennapi küszködését, gondját és szenvedését, nem tartotta rangon alulinak, apostolhoz méltatlannak, hogy hívei testi jólétével is törődjék, mert jól tudta, hogy a keresztény szeretet legkézzelfoghatóbb, mondhatnám legapostolibb formája éppen az, hogy lehajolunk a szegényekhez, betöltjük az éhezőket, bekötjük a sajgó sebeket, elviselhetőbbé tesszük számukra a földi élet terhet. Anchieta orvos, sőt sebész is, ha kell. Egy pillanat alatt cipész, szabó, kőműves lesz, vagy más mesterségre is vállalkozik, ha úgy fordul a szükség. És ha másképen már nem tud szegényein segíteni, tarisznyát vet a nyakába és maga koldul eleséget számukra; mert egyet sem tud éhezőn elbocsátani, ha Krisz-

tus nevében fordul hozzá segítségért. Előljáró korában még az utolsó falatot is gondolkodás nélkül odaadhatja a kopogtató szegénynek, de nem szentimentális rajongásból, hanem avval a rendületlen hittel és bizalommal, hogy Isten sohasem hagyja cserben azt, aki Benne bíz. Az egyik kollégium prokurátora helyteleníti ezt az „oktalan pazarlást”, mely előbb-utóbb a tönk szélére juttatja a házat. A Páter nyugodtan, biztos mosollyal felel: „Legyen csak egészen nyugodt, Páter Prokurátor! Van odafönt Valaki, aki sokkal jobban gondját viseli ennek a háznak, mint Ön vagy én. Eddig is megvoltunk, ezután is majd csak megleszünk valahogy. Alighogy kilép a küszöbön az alamizsna, nyomban betoppan rajta az Isten áldása!” Nem egyszer csodát terem ez a hatalmas bizalom, de a ház sohasem marad szükségben!

Gyakran meglátogatja a börtönökben sýnlódó foglyokat. De nemcsak a lelkükkel törődik: testi jólétüket is szívén viseli. Valahányszor lelkileg megvigasztalja őket, mindannyiszor valami testi enyhítést, könnyebbséget szerez nekik, valamivel jobb ételt, emberségesebb bánásmódot eszközöl ki számukra. Ha betegekről hall, nem tud vesztig maradni: senki és semmi, még a leghalaszthatatlanabb ügy sem tudja maradásra bírni. Fölkeresi a beteget, mellette marad, szolgálatára áll, amíg csak segítségre szorul.

1582-ben II. Fülöp 16 hajóján 3000 katona száll partra Rio de Janeiro-ban. Anchieta, a provinciális, már a kikötőben várja őket. A betegeket azonnal kórházba viteti, a lábadozókat pedig magánlakásoknál helyezi el, pátereket rendel melléjük, hogy testi-lelki bajaikban segítségükre legyenek. És mivel a kollégium hús- és lisztkészlete egy-kettőre kimerült, a városbeli gazdag családokhoz fordul támogatásért. Ez a kézzelfogható szeretet és figyelmes gondoskodás természetesen azonnal megnyitja a katonák szívét és lelkikben is jó szívvel fogadják a páterek szavát.

Anchieta ízig-vérig apostol, de katona is, Krisztus kemény katonája. Engedelmesség a lelke villáma, tüzes fegyvere, ragyogó vértje. Engedelmessége nem lélektelen, gépies parancsteljesítés, hanem az értelem és akarat, szív és lélek, egy szóval az egész ember odaadó, lendületes szolgálatvállalása. Alig vár parancsot, ellesi és fölösen teljesíti a legfino-

mabb kívánságot is. Őreg már és egészen eltörődött: testét Isten szolgálatában egészen elnyűtte már. Távollevő előljárójától dispoziációt kap és szinte félholtan, azonnal útra kél. Rendtársai marasztalják, de hasztalan. Krisztus galambösz veteránjának nincs maradása: „Az nem fontos, hogy életben maradjak, de engedelmeskednem kell mindenáron! Ugyan mit szólnának a fiatalok, ha rossz példát adnék nekik avval, hogy oly rendetlenül ragaszkodom az életemhez?!“

Tündöklő arcvonások

Vannak ennek a kemény férfiarcnak már itt a földön megdicsőült, ragyogó vonásai is: rendkívüli kegyelmek, természetfölötti adományok, lélekbelátás, jövőndőlés és páratlan csodatevő hatalom. Rá meri bízni mindenható erejét az Isten, nem fél, hogy visszaél vele. És Anchieta annyi csodát művel, hogy hozzáfogható csodatevő nagyon kevés akad az Egyház történetében.

Hála Istennek, már régen túl vagyunk azon a sorvadtlátású koron, melyben a mesék és legendák világába utalták mindazt, amit a mikroszkóp és a laboratórium nem tudott kimutatni, amelyben a csodákat és a kétszerkettővel meg nem fejthető természetfeletti tüneményeket a teremtető képzelet, a hiszékeny és rajongó népfantázia kisugárzásának mondhatták. Mi tudjuk, hogy ennek a mérhető, tapintható világnak látható arca mögött hatalmas, titkos erők feszülnek, természetfölötti, csak hittel megragadható, örök valóságok rejlenek, melyek a maguk hatósugarán belül éppoly elevenen megtapasztalhatók, akárcsak a robbanó bomba, dinamó, tank vagy repülőgép. Nem volna teljes Páter Anchieta portréja, ha elhallgatnók életéből azt a rengeteg feltűnő eseményt, azt az izgató, szent egzotikumot, Isten erejét az emberben, mely az ő életében éppoly eleven valóság, mint a tulajdon teste, éppoly sok száz ember látta, tapintotta történet, akárcsak a mi életünk rendkívüli, vagy egészen mindennapi, szürke eseményei, melyeknek szereplői és tanúi vagyunk, melyet elbeszélünk, írásba foglalunk és amelyet azután a késő utókor éppúgy olvas és elhisz, mint ahogyan mi is olvassuk és elhiszük mindazt, amit Páter Anchieta

csodás életéről a szemtanúk és történetírók följegyezték. Mintha Assisi Poverellójának Fiorettijét olvasnók. Anchieta nem halt meg, tovább élt a nép lelkében.

Teli van Istennel és imái közben sokszor annyira erőt vesz rajta ez a csodálatos jelenlét, hogy arca, homloka sugárzik tőle; majd levegőbe ragadja ez a titkos, isteni erő és órákon át lebeg szobája közepén, mintha valami láthatatlan tényéren térdepelne.

A vad indiánok betörnek a San Sebastián-i helytartóságra, kirabolják a telepet és egy keresztény hajadont is magukkal hurcolnak. A Páter meghallja, ügyet sem vet a veszedelemre, utánuk siet, hogy a keresztény leányt megmentse. A táborba toppan, elfogják, megkötözik. Ugyanaz a sors vár reá is, mint a leányra. Nyugodtan letérdel, imádkozni kezd. Pár perc múlva ragyogó fényben úszik alakja, és térdelő helyzetben a levegőbe emelkedik és mozdulatlanul ott lebeg a vadak szemelättára. Irtózatossá félelem fogja el a rablókat, menten szabadon bocsátják a pátert és kiadják neki a fogoly leányt is.

Lelkekbe lát, nincs rejtve előtte a titkos jövő. A jezsuita kollégium előtt egy fiatalember siet, Diaz Domonkosnak hívják. Köpenye alatt tört szorongat, haragosát akarja fölkeresni, hogy végezzen vele. Páter Anchieta meglátja és megszólítja:

— Hova-hova?

— Kerülök egyet, sétáló kedvem van — feleli egykedvűen a fiatalember.

— Nem igaz, nem sétálni mégy! Én tudom, hová igyekszel!

— Ugyan hová?

— A kárhozatba, fiam, különben nem rejtegetnél tört a kebledben és halálos haragot a szívedben. Dobd el a tört, vedd ki szívedből a gyűlöletet! Isten azt akarja, hogy megbocsássunk!

Diaz néhány évvel később tanúvallomásában azt monddta, hogy gyilkos szándékát senkinek el nem árulta és így a Páternek sem lehetett arról természetes úton tudomása.

Elterjedt az egész városban, hogy Páter Anchieta a lelkerekbe lát. Egy fiatalember is hall róla, de nem akarja elhinni. Próbára akarja tenni a Pátert. Gyónni mégy hozzá,

egyenesen avval a szándékkal, hogy egy bűnt elhallgat előtte. Alighogy belép a gyóntatószékbe, szinte még le se térdel, mikor a Páter hozzá fordul:

— Ejnye, fiam, hát szentségtörést akarsz elkövetni csak azért, hogy megtudd, próféta vagyok-e, vagy sem? Gyónd meg csak legelőször azt a bűnt, amelyet el akartál hallgatni!

A Rio de Janeiro-i part sziklafokán, Santa Cruz kikötőjében bevehetetlen erődöt építenek a katonák. Gonzalo Corra kapitány büszkén mutogatja Páter Anchietának a roppant bástyatómböket.

— Kár a fáradságért: hiábavaló munka! — legyint a Páter.

— Hogy-hogy? — kérdi a kapitány.

— Majd meglátja, micsoda fenevad a tenger. Pár nap múlva elsöpri az egészet, mint valami hitvány kártyavárat!

Nemsokára csakugyan iszonyú vihar keletkezett és az erődöt nyom nélkül elsöpörte.

Egy szegény asszony tengeren hajózó férje sorsán aggodik. „Nyugodjék meg Isten akaratán, férje oda-veszett” — adja tudtára a páter. Egy édesanyát pedig így vigasztal: „Ne búsuljon, fia él és nemsokára viszontlátja őt!” — „Ne szálljanak abba a hajóba, — inti máskor az utasokat — bármilyen viharállónak is látszik, elpusztul ezen az úton. Utazzanak emezen. Ez ugyan vékonyabb dongájú, de szerencsés útja lesz.” Úgy is történt. Egészen mindennapi dolog volt, hogy Páter Anchieta jövendölt és mindig pontosan úgy történt, ahogy előre megmondta.

Máskor hirtelen eltűnt egyik helyről és mérföldes távolságban fekvő helyeken termett. Az is megesett vele, hogy egyszerre két helyen volt. Ennek a csodának az Egyház nyelvén bilokáció a neve. Megtörtént Xavéri Szent Ferencel is. A Sao Paulo-i rendházban zavar támad. Valami hibát követett el az egyik szerzetes és előljárója meghagyta neki, hogy egész nap maradjon cellájában. A Páter engedelmeskedik, de nagyon elszomorítja a megalázó penitencia. Imájában Páter Anchietának ajánlja magát, aki ugyanakkor a 15 mérföldnyire fekvő Szent Vincében tartózkodott. Abban a pillanatban nyílik az ajtó, Páter Anchieta lép be rajta. Egy darabig barátságosan elbeszélget szomorú rendtársával, majd

kibékíti őt előjáróival, békét teremt a házban, megáldja testvéreit és eltűnik. Barradas Konstantin püspök szigorú kánoni vizsgálatot rendelt el, amelyen a bilokáció kétségtelenül beigazolódott: a szentvinceiek váltig erősítették, hogy ugyanabban az órában, amelyben Sao Paulo-ban békét teremtett, odahaza volt: ugyanakkor többen látták őt és beszélgettek is vele.

Egyszer kenyeret szaporít, máskor meg olajat, de olyan csodálatos módon, hogy akik pár csöppet vittek az olajból, sokáig abból éltek és a korsó nem apadt el, bőven adta az olajat, „Páter Anchieta olaját”, amelytől sok beteg meggyógyult.

Egy asszony éppen kenyeret süt, amint arra jár a Páter. Odaszalad hozzá, kérve-kéri, beszéljen neki a jó Istenről. Anchieta beleegyezik. Beszélni kezd, de annyira belemelegszik, hogy szinte órák futnak el és az asszony is egészen megfeledkezik a kenyerekről. Egyszerre csak föleszmél: „Jaj, a kenyerek!” — és már rohan is a kemencéhez. Már késő. Kiszedi őket és elszomorodva mutatja a Páternek: „Nézd csak, atyám, tisztára szénné égtek . . .”

— Ejnye, ejnye, hát csakugyan elégték? — kérdezi a Páter. — Nézzük csak meg jobban! — Közben megáldja a kenyereket és azok abban a pillanatban pompás, élvezhető kenyerekké válnak. Nosza nagy lármát csap az asszony, összefutnak a szomszédasszonyok, kóstolják a kenyeret és váltig bizonygatják, soha életükben ilyen jóízű, finom kenyeret nem ettek!

Máskor az őserdőt járja, amikor az egyik százados fa tövében ványadt, öreg indiánra bukkan. Ott feküdt az öreg, felsőtestével a fatörzsre támaszkodva, alig volt már jártányi ereje. De amint a Pátert megpillantja, egyszerre megélénkül és maradék erejét összeszedve integetni, kiáltozni kezd:

— Jöjjön, jöjjön csak, hiszen oly régóta várom már!

— Honnan jössz, ki vagy?

— Messziről, a tengerentúlról — válaszol az öreg. Csakugyan, Brazília másik végéről vergődött ide.

— No és mi járatban vagy?

— Az igazságot keresem! — kiáltja az öreg és megcsillan a szeme.

A Páter azonnal melléje telepszik, kérdezetgi, tanítja a hit igazságaira. Közben észreveszi az öreg szavaiból, hogy soha nem vétkezett a szívébe írott isteni törvény ellen. Nem találkozott még misszionáriussal, a kereszténységről semmit se hallott és mégis az evangélium több kinyilatkoztatott igazságáról világos ismerete van! Amint a Páter tovább oktatja, többször élenken a szavába vág:

— Igen, ez csakugyan így van! Mindig így gondoltam, de sohasem tudtam magamnak megmagyarázni . . .

A hittanórának vége; a Páter elsiel, harmatot gyűjt markába a bokrok leveleiről, megkereszteli az öreget, aki nemsokára a Páter karjában mosolyogva leheki ki lelkét.

P. Fernandez egy nyomorék indiánt vezet elébe, aki csak négykézláb tudja magát nagynehezen vonszolni és mégis száz mér földnél többet tett meg, csak hogy fölvehesse a szent keresztiséget. Anchieta mélyen megindulva öleli magához a szegény nyomorékot, dicséri nagy buzgóságát, majd így szól hozzá:

Föl a fejjel, testvér, nézz az égre! Igazán nem való, hogy keresztény létedre mindig csak a földet nézd, mint valami állat! — Az indián azonnal fölugrik és egyenesen, könnyed léptekkel, boldogan táncol el onnét, mintha semmi baja se lett volna!

Emmanuel de Olivera háza fekete gyászba öltözött: meghalt a kislánya. A szülők lelkét egészen összetörte a csapás. Páter Anchieta a kis halotthoz lép, megfogja kis fehér kezét és barátságosan szólogatni kezdi:

— Kicsikém, hogyan, hát csak úgy ingyen, minden fáradság nélkül szeretnél a mennybe jutni?

A kicsi kinyitja szemét, arcába szökken az élet pírja, elmosolyodik és egyszerre édesanyja nyakába ugrik, aki majd meghalt örömeiben.

Állatok barátja

Van még Anchieta életében egy egészen rendkívüli, kedves vonás: hatalma volt az állatokon. Ezt az istenadta képességét is egész Braziliában ismerték, és egyszerűen csak

„második Ádám”-nak hívták; oly bizalmasan játszott, társalgott az állatokkal, akárcsak Ádám a paradicsomban.

Kitekint az ablakon, odakiált a röpködő fecskéknek, galamboknak és a többi madaraknak és azok nyomban hozzá repülnek, csicseregve, bűgva kezére, vállára szállnak és ő simogatja, becézi, tenyeréből eteti őket, azután megáldja és szélnek eresztí valamennyit: „Menjetek kicsikéim, daloljatok, dicsérjétek az Istent!” De a madarak hivatlanul is jönnek, botjára ülnek, breviáriumára szállnak, vállára telepsznek az indiánok nagy bámulatára. Beröpkülnek az ebédlőbe is, morzsát szeretnének csenni, de az ebédlős testvér résen van és nagy hessegetéssel kikergeti őket. Épp ekkor lép be P. Anchieta.

— Ugyan, kedves testvér, minek bántja őket? Gyertek csak vissza, madárkáim! — És a madarak azonnal visszashálltak és zavartalanul csipegették a morzshulladékot.

Hihetetlenül kedves, anekdotának is fényesen beillő eset: Több alkalommal két nagy madár kíséri a templomba és miközben prédikál, a madarak a harangtoronyban várakoznak. Egy alkalommal a szentbeszéd a szokottnál hosszabbra nyúlt, mire a madarak éles, rikácsoló hangon jelezték, hogy ideje volna már pontot tenni.

— Jó, jó, mindjárt abbahagyom — szól vissza a Páter és tovább beszél. Erre a madarak türelmüket veszítve csapkodni kezdik szárnyukat és még élesebben rikácsolnak, mire a Páter megértően jegyzi meg:

— Szegény jószágok, igazatok van! Bizony, sokáig kellett rám várnotok! — és befejezi a szentbeszédet.

Amint egyszer a tengerparton jár, látja ám, hogy rengeteg sirály és holló esik neki a partravont hálóknak és arcátlanul lopkodják a halakat. Szegény halászok hiába csapkodnak jobbra-balra, nem bírnak velük. Nem tudják elhessegetni a tolakodó madarakat. A Páter megsajnálja a szegény halászokat és rákiált a szemtelen kalózkodókra:

— Mit csináltok itt! Kotródjatok innét, de mindjárt! Ide ne gyertek, míg vége nincs a munkának! Ami megmarad, az a tiétek!

És a madarak azonnal tisztos távolba húzódtak és szépen megvárták, míg a halászok a nagyja halat kiválogat-

ták. Akkor aztán a Páter hívására tüstént odaszálltak és nagy lakomát csaptak a megmaradt apró halakból.

Máskor tikkasztó melegben csónakázik a folyón. Nagyon kínozza a hőség. Int az arraszálló madaraknak, mire azok sűrű felhőben rajzanak föléje és úgy kísérik a csónakot, hogy a Páter kellemes árnyékban tette meg az utat a nagy hőségben és a fölötte kavargó sok-sok madárszárny pompásabban csapta a szelet, mint akármelyik ventilátor.

Az is megtörtént, hogy halászokkal találkozott, akik már hosszú ideje fáradoztak és semmit se fogtak. Megáldotta hálóiakat, mire valóságos hálókat szaggató evangéliumi fogás következett. Másik viziútja alkalmával hatalmas, zsákmányra éhes bálnák kezdték kerülgetni a csónakukat. Olyan fenyegetően viselkedtek, hogy kísérőit kiverte a halálveríték és már-már a legrosszabbtól tartottak. De a Páter csak megáldotta őket, mire a bestiák nyomban a tenger mélységébe merültek.

A Szentlélekről nevezett misszióstelepen egy majom szüntelenül rájárt a cukorültetvényekre és mindannyiszor jelentős kárt tett bennük. Az indiánok P. Anchietát kérték, hogy büntesse meg a garázda tolvajt.

— Várjunk csak szépen, míg újra ellátogat — mondotta mosolyogva P. Anchieta.

Másnap, a szokott időben újra megjelenik a kellemetlen látogató. A Páter már várja. Rászól, magához inti és korholni kezdi az eléje somfordáló majmot:

— Hát te ugyan meddig szándékozol még itt garázdálkodni? Itt ne nyúlj többé semmihez! Visszajöhetsz, ha kedved tartja, de érd be avval, amit kapsz!

A majom szégyenkezve eloldalgott. Máskor is visszajárt a telepre, de kárt soha nem tett, hanem mókáival mulattatta a lakosokat.

A tigrisek és párducok is meghitt jóbarátai voltak. Hozzá dörgölődtek, mint a hű kutya és ha megsimogatta őket, barátságosan megnyalogatták a kezét.

Egyszer éppen halászokkal beszélget a tengerparton, amikor hirtelen zörren a sűrű; a közeli rengetegből két hatalmas párduc ugrik ki és egyenest feléjük tart. A halászok meg se riadtak: itt van P. Anchieta! — sőt egyikük

kíváncsi lett a fenevadakra, szerette volna e ritka alkalmat kihasználni, hogy közelebből is szemügyre vegye a két gyönyörű állatot. Szól a Páternek, de ez azt válaszolja, hogy először húzzák partra a hálót; a fenevadakat azután is megnézhetik. Majd a párducokhoz fordul:

— Menjetek, most nem érünk rá; de kis idő múlva térjete vissza, mert ez az úr nagyon kíváncsi rátok, szeretne veletek közelebből is megismerkedni!

A vadak sarkonfordulnak és visszamennek a sűrűbe. A halászat befejeztével csakugyan ismét szétnyílnak a bokrok: a párducok visszajöttek! Csöndesen közelednek hozzájuk és pár lépésre tőlük megállnak.

— No, gyertek csak közelebb, — szól rájuk a Páter — sétálgassatok egy kicsit, mutogassátok magatokat, hogy jobban megnézhezzünk benneteket! — A különös szemle végeztével húst dobott a vadaknak és elbocsátotta őket.

A nagyság titka

Befejezésül hatoljunk ennek a kemény, hatalmas férfilelékek a legmélyebb gyökeréig.

P. Anchieta roppant lelki nagyságának a titka az, hogy a legutolsó ponton is győzelmet aratott, tülelmelkedett önmagán. Brazília kormányzói mindenben hozzá fordulnak tanácsért, hadseregeket békít meg egymással, csodákat tesz, a nép mindenfelé lelkesen magasztalja benne az Isten szentjét és ő ebben a szédítő magasságban sem inog meg egy pillanatra sem, nem vesztí el tisztánlátását, nem lesz rabja önmagának. Kopott, elnyűtt ruhában jár továbbra is, tövisből font topán a lábán, kerüli a fényes asztalokat, előkelő palotákat, nem vadássza a hatalmasok kegyét, pedig azok büszkéek volnának, ha megtisztelné őket. Legföljebb csak akkor látogat el hozzájuk, ha Krisztus szegényeinek koldul alamizsnát.

Első provinciális látogatása alkalmával villanásszerűleg pár szóban lelke egész mélyét megmutatja. Amint a munkában eltörődött öreg belép a rendházba, egyik rendtársa, aki még sohase látta őt, csalódottan jegyzi meg:

— Hát nem tudtak az előjárók rendesebb embert találni?

A Péter meghallja és amint odaér hozzá, barátságosan megöleli és finom mosoly játszik ajkán, amint a fülébe súgja:

— Igaza van, egyedül magának van helyes véleménye rólam. Sőt mondhatom, sokkal rosszabb vagyok, mint ön gondolja!

Nem póz, nem alakoskodás ez ennél a rettenthetetlen férfiúnál, hanem igazlelkűség, kristálytisza őszinteség Isten, önmaga és az emberek előtt: a sokszor megcsúfolt, félremagyarázott keresztény alázat férfias bemutatkozása.

Mert ez a magát őszintén semmire tartó férfiú roppant nagy terveket forgatott szívében, a legmerészebb feladatokra vállalkozott és hősi elszántsággal, vasakarattal vitte végbe valamennyit. Kemény tanúságot tesz életével, hogy a keresztény alázat nem „szolgalelkűség”, nem a „csökkent értékűség” néma elismerése, nem nagyraképtelenség szépszínű takarója, nem földreomló, hanem égi tornyosuló lélek, nemcsak lesütött szem, hanem napbanyiló sastekintet is, mely az emberi tehetetlenséget az isteni mindenhatósággal jegyzi el. Mert amikor az igazi keresztény magába tekintve őszintén kimondja: nyomorult bűnös, minden jóra képtelen senki vagyok, — ugyanakkor isteni öntudattal vallja: „Mindent megtehetek abban, Aki engem megerősít.” Alázat és nagylelkűség: a kető egymásból való és egymáson épül, sőt egy és ugyanaz: a semmi és a Minden egymásbaolvadása. Isten a Minden: Ő az, aki van — és az ember a semmi: Ő az, aki nincs. Így éreztek a szentek, a világtörténelem legnagyobb szellemei és így érez P. Anchieta is. És amint ezt őszinte szívvel kimondja, egész bensejével elfogadja és minden tettét, sőt önmagát is ebből a mélységből hozza napvilágra, — ez az igazi alázat — abban a pillanatban megszűnik a semmi és helyébe lép a Minden. Megtörténik a személyiség konszekrálódása: „Élek én, de már nem is én, hanem a Krisztus él énbennem.” Ez az Isten fiainak legmélyebb titka, ez az a fehér kövecske, amelyet az Úr ad nekik és amelyre új név van írva. Ettől kezdve mindenre vállalkoznak, mert Isten ereje él bennük. De ugyanakkor őszintén semminek tartják magukat, mert nem ők élnek és dolgoznak már, hanem az őket magához emelő Isten. Alázatuk lángoló nagylelkűség, nagylelkűségük a legtisztább alázat.

Misztérium ez, a Szent Pálok, a Szent Erzsébetek, Páli Szent Vincék, Szent Ignácok, Sziénai Szent Katalinok és Kís Terézek, Bernadettek és Anchieták legbensőbb, legszemélyesebb titkai: olyan kicsikké lettek, hogy megpihent rajtuk a Hatalmas Lelke és nekik adta Önmagát. Mert az Úr időnkint meg-megúnja a földi hatalmasok, e törpe, kis-nagyok fontoskodó kontármunkáját és szíve szerinti férfiakat, lelkeket választ magának: egészen kicsinyeket, őszintéket és igazlelkűeket és rájuk ruházza teremő erejét, beléjük önti korszakokat formáló kegyelmét. Így lesznek ezekből az egészen kicsiny emberekből népek és korok, nemzedékek és embersorsok roppant méretű formálói.

Irodalom: Ch. Sainte – Foy: Vie du vénérable Joseph Anchiet. Paris, Casterman 1859. — C. Schlesinger Jesuitenporträts, Regensburg, Hebbel, 1914. — „Anchiet” című kiadvány több neves író és tudós közreműködésével. Porto Alegre 1935, 246 lap. — Jó összefoglalás jelent meg életéről Estudios 50. (1934) 362—368. lapjain Hernán Benítez tollából és La Civ. Cattolica 1. (1934) 345—358. lapjain F. Ogerától.

GERENDÁS ERNŐ:

SZÁNTÓ (ARATOR) ISTVÁN
1540—1612

Izzólelkű magyar apostol

Akár azt fogadjuk el, hogy a kor, az eszmeáramlatok alakítják, mintegy formálják a maguk képére a kiváló egyéniségeket, akár pedig azt, hogy a kivételes egyéniségek változtatják át a kor képét, kétségtelen, a 16. század szorosan egyik kategóriába sem sorozható. Az az Európa-szerte járó teljes életátformálódás, mely a humanizmus talajából a reneszánszon keresztül átjárta a lelkeket, már teljes egészében megtette a hatását nálunk is. Egymagában már ez is elég lenne arra, hogy a 16. század emberét más mértékkel mérjük, mint a megelőző századokét. Hosszú volt ez az út, mely csaknem három évszázadra nyúlt vissza, tetézve új és új vonásokkal. Ilyen hosszú időre elnyúló vonás a kor képén a reformáció kora is, mely válaszút elé állította nemcsak az egyéneket, de a közösségeket is. Együttal sok-sok évtized képét és kiváló egyéniségek útját határozta meg végérvényesen. Az efféle kiemelkedő vonás, mely számos más jellemző mellett is kiütkezik a kor képén, határozza meg azután az egyes korokat, legyen az a történelmi távlat megítélésében emelkedő, avagy hanyatló vonás is.

Aki a 16. századot nézi, elsősorban is ezt a felszabadultságot veszi észre, melynek magját — mint említettük — elvetették már a megelőző századok. Ez a humanizmus és a reneszánsz.

Mindez azonban általános európai jelenség. Hol erőteljesebben, hol halványabban, de ezek az erők formálták át a lelkeket, s verték rá új jegyeiket a születő időkre. A reformáció is ebből a talajból vette indító erőit. Nevez-

hetjük bár szakadásnak a multtól, avagy visszahatásnak arra az elvilágiasító szellemre, mely a középkori teocentrikus egyetemességet talán túlmohón látott neki feloldani. Mindez a lényegét nem érinti. Új eszmék, új életcélok születnek, melyek mindkét párton küzdelemre edzik és tüzesítik a lelkeket.

Mindezekhez a bomlási folyamatokhoz, ha nevezhetjük így, melyek idegen területekről áramlottak felénk, a sajátságos magyar viszonyok csak egyengették a talajt. Alig egy emberöltő telt el azóta, hogy sírba tették az utolsó nemzeti királyt, aki alatt a terjeszkedés és a hódítás volt a magyar politika vezéreszméje. Még a megelőző század második felében is a Szent Korona zálogbirtokaivá tette Morvát, Sziléziát és a két Luzsáciát, a Balkán felé a nyugati polgárosodás végvára volt, s a töröktől rettegő lakosságának pedig utolsó őrszeme maradt. Nem egészen száz esztendeje, hogy királya még a Fekete-tenger partjára vonul, hogy megütközzék a törökkel és azt Európából végleg kiszorítsa. 1526 azonban mindent megváltoztatott. A hódítást, a terjeszkedést, az önálló nemzetközi szereplést a szülőföldnek, a hazának a megvédésére és megtartására irányuló nehéz és szakadatlan küzdelmek váltották fel. Az egykor a határokon kívül felkeresett ellenség alig itt-ott akadályozva hömpölygött az ország testén. És nyomozhatják, vizsgálhatják a történetkutatók, vajjon a rettentő mohácsi katasztrófa egy dekadens folyamatnak szükségszerű következménye volt-e, mi úgy érezzük, alig van nemzedéke a magyar történelemnek, melyhez megértőbben tudnánk közeledni, vele együtt érezni, mint éppen az, mely ott állott a közép- és újkor határán egy lesújtó katasztrófa minden reménytelenségében. És az utódok, akik ebben a reménytelenségben vállalták, végül is úgyahogy diadalra segítették az új építő munkát.

Lehetetlen ezeket a tényeket figyelmen kívül hagyni, ha az elkövetkezendő évek kiemelkedő egyéniségeit vesszük megítélés alá. Küzdelmük a kor nehézségeinek, a tornyosuló akadályoknak a legyőzése és így — mintegy a bevezetőül mondtak igazolására — az ő életcéljuk és élettartalmuk szükségszerűleg meg volt határozva. Ez elől akarva, nem akarva, de nem menekülhettek. A világi nagy-

úrnak, de a nagybirtokos főpapnak is, miként még az elkövetkezendő századokban is, az ellenséges területek érintkező részén, területvédő és országmegtartó szerepre kell vállalkoznia. Akik számára pedig nem ez volt a feladat, azoknak csaknem ugyanezt kellett vállalniok a lelkiek terén.

I.

Igy jutunk el a 16. század egyik érdekes és működése eredményeiben is számottevő egyéniségéhez, a jezsuiták egyik első magyar tagjához, Szántó (Arator) Istvánhoz. Ő az az egyéniség, akit talán a kor tett azzá, amivé lett. Kétségtelen, ha más időben, más körülmények között él, az ő sokoldalú lelkülete bizonyára akkor is megtalálta volna az eredményes élet útját, mint ahogyan a 16. század hitvitázó, térítő világában lelkipásztor, tanár, hitszónok és egyházi tudományos író vált belőle; amint ezt annak a kornak sokoldalú követelménye megkívánta a meggyérült katolikus papságtól. Életútját végigkísérve lehetetlen elismeréssel és rokonszenvvel nem olvasni azokat a hősie erőfeszítéseket, melyeket pályája különböző állomásain tett és azt az izzó hazaszeretetet, mellyel itthon, avagy messze idegenben oly lángolóan dolgozott a magyar katolikus ügyért.

Ez a tevékenységben és eredményekben gazdag élet a Dunántúl lankás vidékéről, a veszprémmegyei Devecserből indult útnak 1540-ben. Talán a szerény és egyszerű falusi környezet volt az oka annak, hogy hosszú ideig azt sem tudtuk, hogy honnan és mikor kezdte meg földi életét Szántó István, aki élete delelőjén négy országban, Német-, Olasz-, Lengyel- és Magyarország területén lett ismert harcosává a század vallási küzdelmeinek. Csak amikor napfényre kerültek azok a vallomások, melyeket az immár férfikorba lépő és hivatását felismerő férfi tett a római jezsuita atyák előtt a rendbe való felvételekor, világosodtak meg véglegesen életadatai.

Élete első pillanatától az utolsóig mozgalmas eseményekkel van tele. Atyja, ki neve után ítélve valószínű szántó-vető, földműves ember volt, mint Szántó maga írja

életrajzában, korán meghalt. Anyját, két nővérét és öccsét pedig portyázó török hadak hurcolták rabságba. Ő maga szerencsésen megmenekült, de teljesen magára maradt, akin anyai nagybátyja szíve esett meg és magához vette Galgócra. Ezzel megkezdődik vándorélete, mely távol a szülőföldtől, idegenben és az ország ellentétes részeiben játszódik le. Első tanulmányait nagybátyja végeztette vele, talán Győrött vagy Sopronban. Már ifjú fejjel elhatározta, hogy az egyházi pályára lép és a nyitrai egyházmegyébe kért felvételt. Bornemissza Pál, az Erdélyből menekült püspök a jóeszű ifjút 1560-ban a magasabb teológiai tanulmányok megszerzésére Rómába, az alig két éve megnyílt Collegium Germanicumba küldötte. Itt tág tere nyílt arra, hogy Loyolai Szent Ignácnak katonás fegyelmű, harcos rendjét megismerje. A Collegium előjárói és tanárai jezsuiták voltak. Fegyelmezett életük, atyai gondoskodásuk és mindenre kész áldozatos lelkük döntő hatással volt az ifjú Szántó életére és alig pár hónapi kollégiumi élet után 1561-ben felvételét kérte a Jézustársaságba. Itt sikeresen kiállotta a próbaévet, majd rendi előjárósága tanulmányai folytatására Bécsbe küldötte.

A bécsi évekkkel fokról-fokra ismeri meg az itthoni állapotokat és vallása helyzetét saját hazájában. Mindez megérleli benne azt az olthatatlan vágyat, hogy minden erejét a magyar katolicizmus diadalrasedítésének szentelje.

Ebben az elhatározásában az elkövetkezendő események is buzdító hatással voltak. Ezidőben történt, pontosan 1565-ben, hogy János Zsigmond Báthory Istvánt, mint követét Bécsbe küldte, hogy ott Miksa királlyal tárgyaljon az egymásközi béke és a törökellenes szövetség megkötéséről. A fejedelem Báthorynál alkalmasabb követet nem is bízhatott volna meg e feladattal. Ő, aki a katolicizmusra nézve válságos időkben is megmaradt hű katolikusnak, nagyon szíven viselte, hogy hazáját, mely — mint látni fogjuk — messze tévelygett az igaz hit tanításától, ahhoz ismét visszavezesse. Előkelő, vallásos nevelést kapott és a kor szokásaihoz híven az ötvenes években hat esztendőt töltött Pádvia egyetemén, ahol vele együtt számos más magyar ifjú is tanult. Innen visszatérve az ifjú Báthory szűkebb hazája szolgálatába lépett. Így érte az említett kö-

veti megbízás is és nem rajta múltott, hogy Miksa császárral való alkudozásai reá nézve oly szomorú véggel zárultak. Az otthon hullámozó politikai pártállás, mely hol protestáns, hol katolikus túlsúlyt mutatott, eredményezte, hogy a katolikus Báthory részéről a bécsiek csupán taktikai időnyerést és nem komoly tárgyalási szándékot tétéleztek fel, s félretéve a követeket megillető kiváltságos jogokat, őt ezért még ugyanez év tavaszán fogságba vetették. A másfél esztendeig tartó fogságot csak a bécsi jezsuiták szeretete és gyakori látogatása enyhítette. Közöttük volt az alig huszonhat esztendő, de már a Rómában eltöltött évek élményeivel gazdagodott Szántó István is, aki Báthory elbeszélései nyomán csak még fokozottabban égett a vágytól, hogy mihamarabb szegény hazája szolgálatába lépessen. De ekkor még nem volt lehetséges, hogy Szántó Báthory oldala mellett apostolkodhasson Erdélyben. Előbb még sok más állomást jelöltek ki számára, mikorra pedig erdélyi missziója megkezdődött. Báthory volt távol a lengyel trónon, Varsóban. Mindamellett a Bécsben szövődött baráti kapcsolat hosszúéletű maradt közöttük és Báthory hol Somlyóról, hol Varsóból nem szűnik meg kérni a rendfőnököt, hogy engedje Erdélybe Szántót. Mikor Báthoryt Erdély fejedelmévé választották, üdvözlésére Szántó sietett.

Szántó atyának azonban egyelőre más működési helyeket jelölt ki a rendi előjáróság. Abban a sanyarú helyzetben, amelybe a magyarországi katolicizmus került a mohácsi vésszel, igazán csak alkalmas férfiú kellett, hogy az újjáépítés munkálása minél előbb meginduljon. A tehetetlen Várdai Pál után az újjászervezés megindítására a nagytekintélyű, tudós hírében álló Oláh Miklós volt hivatott. Tudjuk jól, hogy az a hanyatlás, mely Moháccsal tetőfokra hágott a katolikusság életében, évtizedeken át tartó visszafejlődéssel vált teljessé. A szerzetesházaknak világi commendátorok alá jutása például lépcsőfok volt a Mohács utáni fejleményekhez. Hiszen ez az a kor, amelyben — az egykorúakat idézzük — nemcsak a világiak, hanem az egyháziak is szorgalmasabban olvasták Plautust, Vergíliust, Epícurost, mint a Szentírást. De nemcsak a belső szellem megváltozása, hanem a külső tények is rohamosan ásták alá az Egyház tekintélyét. A haszon és jövedelem hajhár-

szása nem átalította tisztán vagyonszerzésre felhasználni a gazdag egyházi stallumokat, a lelkiekkel mit sem törődve. Ezért volt kevés a lelkipásztor. A főpapi stallumok gyakran nem az aluról való felemelkedés munkahelyei, hanem előkelő rokoni összeköttetéseknek sokszor kiskorúak között kiosztott juttatásai voltak. De süllyedt a magyar főurak mentalitása is. Erre talán elég megemlíteni Perényi Imrét, az 1500-as évek nádorát, aki nádorságra emeltetvén első teendői közé vette, hogy egyik fiát, a még alig nyolcéves Ferencet erdélyi, majd váradi püspökké neveztesse ki. És X. Leó pápa, nem minden nehézség nélkül ugyan, de megerősítette őt ebben a méltóságában; helyette Váradon Homorogi Miklós prépost kormányozta az egyházmegyét, a kis Ferkónak pedig előbb még tanulmányaival kellett végeznie.

Amikor tehát a mohácsi síkon hét püspök maradt holtan és elárvult püspöki székeket betöltetlenül hagyták, birtokaikat pedig a világi hatalmasságok maguknak kaparintották meg, tulajdonképen csak a már szokásossá vált intézkedések gondolatkörében cselekedtek. És minden rokonszenvünk azé az Oláh Miklósé, aki megpróbálta, hogy szembeszáll az áramlattal. Az intézkedések egymásután látnak napvilágot, nem egy közülük a Corpus Jurisba is bekerül, de tekintélyt adni így sem sikerül nekik. Ferdinánd is elrendeli, hogy az elorozott egyházi javakat adják vissza, a helytartótanács a század derekán követeli az egyházmegyei vizitációkat, s hogy prépost és apát csak felszentelt pap lehessen. És mégis még Verancsics Antal is csak érseki kinevezése után s a pápai nuncius fenyegetésére szentelteti magát pappá. A hivatásukat be nem töltő főpapok, az üresen álló püspöki székek, a reformáció új eszméi, melyek televény talajra találtak Budán a királyi udvar környezetében, az idegenben tanult diákok körében, az ország németlakta vidékein, megtették hatásukat a gyér alsópapság körében is. A magyar papság aposztáziája a század derekán érte el tetőpontját.

Mivel az alsópapság a hivatásával többé alig törődött, jó papok nevelése volt tehát az első és a legfontosabb feladat. Látjuk majd, milyen volt a helyzet e téren Erdély-

ben, ahol pedig a székelyek híven kitartottak az igaz vallás mellett és könyörögtek, küldjenek nekik lelkipásztorokat, ha pedig hírét vették ilyeneknek, messze utakra képesek voltak, csak hogy prédikációikat hallhassák. A középkor nagyszámú katolikus iskolái a háborúk és hitújítás viharai-ban nagyrészt megszűntek; a falusiak munkaerő hiányában, a városi egykor virágzó intézményekre pedig a protestáns városi tanács tette rá a kezét s látta el tanítókkal. Ezek után teljes egészében elfogadhatjuk mindazt, amit 1581-ben István pécsi plébános a pápához írt: „Itt Pécsen hajdan több, mint háromszáz pap szolgált katolikus módon Krisztusnak... Jelenleg mind elszéledtek, egyeseket megöltek, másokat megfojtottak, a szentegyházak szétrombolva, az oltárok szétdúlva, csak magamat hagytak meg, mint a keresztény rabok méltatlan szolgáját, szegényen szűkölködve, hogy kenyérrel is alig lakhatom jól és naponta keresik lelkemet.” Ilyen körülmények között terjedt az új hit és az egykor virágzó katolikus intézményeket, templomokat könnyűszerrel konfiskálták újhítűvé a reformátorok. Mint Pázmány Péter meg is jegyzi: „lelkipásztorok nem lévén, az háborúságok miatt és a sok visszavonás füsti alatt a lutherista tanítók becsuszának-mászának alattomba az országba...”

II.

Oláh Miklós jó úton haladt tehát, amikor a katolikus újjászületés megindításán töprengve átlátta, hogy azt dadalra juttatni csakis egy új, hivatása magaslatán álló pápi renddel lehetséges. De ez volt a szükséglet Európaszerte is. A reorganizációra összehívott egyetemes zsinatok az új idők követelményeihez híven, már 1542-ben a trienti zsinaton a 23. ülésről kiadott decretum de reformatione-ban kötelezővé írják elő a megyéspüspökök számára, hogy székhelyükön papnevelőintézeteket állítsanak fel.

Huszonnégy hosszú esztendő telt el addig, míg a trienti zsinat eme fontos határozata úgyahogy nálunk is megvalósult. De újabb huszonnégy évnek kellett elmúlnia, hogy azután véglegesen megvalósuljon. 1566-ban Oláh

Miklós megalapítja akkori székhelyén, Nagyszombatban az érseki szemináriumot tíz klerikus számára, de utóda, Verancsics alatt a zsenge kezdet nem fejlődik, majd a következő huszonhárom esztendő széküresedés idején teljesen veszendőbe megy. 1588-ban megint ott tart az ország, amint a pápai nuncius megállapította, hogy Magyarországon egyetlen főiskola sincs, ahol a teológiát tanulni lehetne. Csak két esztendő múltán nyílik meg újra a nagyszombati szeminárium, melyet azután az új érsek, Kutassy János is gondos pártfogásba vesz, de még mindig csak 12 növendék tanul benne.

Oláh Miklós nagyobb tervekkel is foglalkozott. Látta, hogy ilyen vérszegény egyházmegyei papneveléssel a katolikus újjászületés műve diadalra nem vihető. Lépten-nyomon jöttek a hírek és kérések, hogy küldjenek a nép közé papokat. 1533-ban a selmecbányaiak még a bécsi püspöktől is kérnek lelkipásztort, és ha kaptak volna, bizonyára megmaradnak katolikusoknak. Kassa város protestáns lakossága a még később említendő jezsuita rektor, Pérez Hurtado jelentése szerint 1564-ben is szívesen visszatért volna az Egyházba, ha akad lelkipásztora, aki ehhez segíti.

A követelmények nem engedtek tehát hosszabb haladékot. Azonnal cselekedni kellett. És mivel a lelkipásztorkodásban, tanításban, nevelésben és egyházi könyvek írásában egyaránt megnyilvánult, olyan megoldást kellett keresni, amely ezeket a szükségleteket mind kielégíti. Így terelődött az érsek figyelme az új rend, a Jézus-társaság tagjaira, akik alig pár évtizedes létük alatt beszédes eredményeket értek el. Már a trienti zsinat határozatain is érezhető volt az új szellem, melyet Szent Ignác katonái az exertitia spiritualia-val, áldozatos, mindenre kész lelkületükkel terjesztettek. A kapcsolat is megvolt velük. Ferdinánd király gyakorta tartózkodott Németországban, ahol a reformáció a legszélesebb rendeket vágta és így az ellenhatás a jezsuita atyák részéről is itt indult meg a legerősebben. Még a megerősítés évében, 1540-ben megérkezett ide Faber Péter atya; V. Károly császár szívesen fogadta. Nemsokára másik két rendtársa, Lejay Kolos és Bobadilla Miklós váltotta fel. 1542-ben és 1544-

ben kollégiumot nyitnak Löwenben és Kölnben. Ferdinánd itt ismerte meg őket és elérte, hogy 1551-ben Bécsben nyíljon meg rendházuk, melynek főnöke éppen a híres P. Lejay lett.

Bécsig a jezsuita atyák gyorsan eljutottak, és hihető volt, hogy hozzánk is mihamarabb eljönnek. Oláh Miklós Lejayt személyesen ismerte a regensburgi gyűlésről és ez alapon is szorgalmazta, hogy nálunk is létesítsenek rendházat. Ferdinánd király ugyancsak pártolta a gondolatot és így hárman is egyengették a jezsuiták útját hazánkba; a király és Oláh mellett Bornemissza Pál nyitrai püspök is. Ámde kevés volt a rend tagjainak a száma és kísértett a nehéz gond, a török veszély, mely egyelőre a hadseregre, várak megerősítésére foglalta le a pénzt és a jezsuita atyák megtelepítését békésebb évekre kellett halasztani.

A kedves gondolatot azonban nem engedték elaludni. Állandó ébrentartásával annyit elértek, hogy P. Victoria János 1553 nagyböjtjén be is jött az országba, hogy tanulmányozza azt a földet, mely tervezett működésük színtere lesz. Az itt szerzett tapasztalatok kedvezőek lehettek, mert a következő években újra eljött Magyarországra. Híreire még jobban fellelkesedtek a bécsi rendtagok s többen a magyar nyelv tanulására adták magukat. A török egyre beljebb nyomult az országba és 1551-ben a nagyszű baurát, Fráter György meggyilkolásának a híre rendítette meg a magyarság sorsán aggódo lelkeket. Betetőzte mindezt az 1555-ben országszerte pusztító pestis. Oláh érsek felvette a kapcsolatot Szent Ignác utódával, Laínez Jakabbal; ugyanekkor a már nálunk járt Victoria János lett a bécsi kollégium rektora. Laínez látva Oláh buzgóságát, az állandó huzavonával nem akarta kedvét szegni, hanem megbízta Victoriát, hogy lépjen az érsekkel összeköttetésbe. Ez meg is történt és Oláh Nagyszombatot jelölte ki első megtelepedésük helyéül. Rezidenciájuk egyelőre Telegdi Miklós kanonok-plébános háza, templomuk pedig az akkor székesegyházul használt Szent Miklós-templom. De tervezve volt új rendház és templom építése is. Hogy pedig működésüket azonnal megkezdhessék, átadta nekik az általa újjászervezett érsekkáptalani iskolát, s ha ez szűknek mutat-

koznék, a város is ad nekik üres termeket. Megélhetésük biztosítására a tekintélyes nagyságú széplaki apátságot, továbbá évente 1000 forintot, meg elegendő gabonát, bort ajánlott fel. Az érsek szíven viselte sorsukat. Közvetített érdekükben a városi tanácsnál, kieszközölte számukra a tőle juttatott javak ellenébe az esztergommegyei bényi prépostság uradalmait, sőt még egy kis házat is vett nekik Nagyszombatban.

1561-ben költöztek be a rendtagok egyelőre hárman. P. Seidel János, mint helyettes rektor, Canisius Teodorik, a híres Canisius Péter rokona és Ghuse Antal. Nagy lelkesedéssel fogtak munkához. Mindez csak kezdet volt, mert ígéretet kaptak, hogy hamarosan 12 főre egészül ki a rendház, amire nagy szükség mutatkozott. Míg hárman voltak, a rektor pasztorált, prédikált, Canisius hitvédő előadásokat tartott, Ghuse pedig az ifjúsággal foglalkozott. A különböző nyelvhatárokon fekvő felvidéki városka lakói, magyarok, németek egyaránt megtalálták lelki pásztorkat bennük. Az érsek a szemináriumát is rájuk akarta bízni. Az atyák számát is emelték, az újak között volt Pálfi Dávid és Hernáth Péter. Ez utóbbi lett a rendház második főnöke. Vele együtt jött Nagyszombatba Szántó István is.

Szántó Nagyszombatban nem kisebb feladatra volt kiszemelve, minthogy tanára legyen a bölcsészeti és hittudományi főiskolának, melyet ezidőben akart az érsek átadni a jezsuitáknak. De a nagy reményekkel induló kezdet nehéz akadályokkal küszködött. Az első év még úgyahogy eltelt, de a következők egyre jobban éreztették, hogy itt olyan anyagi bajokkal kell számolni, melyek előbb-utóbb mégis csak gátolják a rendtagok áldozatos munkáját. Mert hiába állt mögöttük a gazdagnak tartott esztergomi érsek, mikor annak sem volt annyi jövedelme, hogy a kezdet nehézségein átsegítse őket. Hiába szerzett birtokokat számukra, azok csak látszat gazdaságok voltak. Részt mert távol feküdtek, a bényi Esztergom megyében, a később szerzett mislyei is messze, Abaújban, de meg a birtokkezelőkkel is sok baj volt. Tetézte mindezt az ellenséges magatartás, mely Seidelnek magát kevésbé fékezni tudó munkássága nyomán zúdult rájuk. Seidelnek távoznia is kellett e miatt

Nagyszombatból. Igaz, később visszahívták. Meg azután a protestáns tanítók sem nézték jó szemmel munkásságuk kimagasló eredményeit. Mindehhez járult, hogy az új uralkodó, Miksa sem védelmezte már őket annyira, mint előde. A protestánsok minduntalan panaszokkal áskálódtak ellenük; a János Zsigmond elleni hadjáratok megindulásakor császári seregek dúlták fel birtokaikat úgy, hogy azokból alig kaptak valamicske bevételt. Az építkezések folytak, pénz kellett volna mindenképen. Amikor 1567-ben tűzvész hamvasztotta el nemcsak Nagyszombat számos más épületét, de az ő épülőfélben levő kollégiumukat is minden felhalmozott épületanyaggal együtt, Borjai Ferenc, az újonnan megválasztott harmadik generális, látva a nagyszombati kollégium reménytelenné vált helyzetét, a második egyetemes rendgyűléstől már korábban kapott megbízásból úgy rendelkezett, hogy a nagyszombati rendházat egyelőre meg kell szüntetni. Az atyák ingóságaikat részben a templomok és a szegények között osztották szét, részben Bécsbe vitték, az ingatlan javakat pedig az adományozóknak juttatták vissza, s még az ősz folyamán elhagyták a várost.

Ilyen szomorú véget ért a jezsuiták első nagyszombati megtelepedése. Megszűnt az az áldozatos misszió, mely széles körben a város környékén s Kassáig, Znióvár-aljáig, Sellyéig hatott.

Szántó István hazai földön való első működése tehát rövid életű volt. A távozó atyákkal együtt ő is visszament Bécsbe és az elkövetkező esztendőkből mint bölcsélet-tanár Bécsben, majd 1573-tól az éppen megnyílt gráci kollégiumban működött. Tanítványai között számosan voltak magyarok és idegenek, akik közül nem egy később magas egyházi méltóságra emelkedett.

III.

A tanári éveket és az erdélyi misszióra való készülődést, mely utóbbi vágyát nem egyszer rendi előljáróságának is tudtára adta, váratlanul megszakította az 1575. esztendő. XIII. Gergely pápa ez évre jubileumot hirdetett és általános búcsút engedélyezett mindazoknak, akik az örök

városba zárandokolnak és ott a szentségekhez járulnak. Rendi előljárósága Szántót választotta ki, hogy a Szent Péter-templomban, mint magyar gyóntató a jubileumi esztendőben és azután is működjek. Ezzel összeomlottak azok a tervek, amelyeket mint gráci tanár táplált és amelyeket Báthory levelei is élesztgettek benne, t. i. az erdélyi misszió. Szántó nem egyszer kérte előljáróit, küldjék őt Erdélybe néhány rendtársával együtt, hogy segítségére lehessenek az ott levő gyérszámú papságnak.

Szántó az 1575. év elején útnak indult az örök város felé. Nem új intézmény volt az, aminek feladatkörét most vállalnia kellett. A magyar zárandokok szolgálatára már régtől fogva volt magyar gyóntatója Szent Péter templomának.

Alighogy megérkezett Rómába, többször meglátogatta Szent Istvánnak a Coelius hegyen levő pálos kolostorát. A kolostort valamikor magyar pálosok lakták, de mostanra már egészen kihaltak belőle, csak egy százesztendős vak szerzetes képviselte a magyar életet. Szántót az eléje táru-
ló kép igen elsomorította. Feslett életű, idegen szerzetesek vertek tanyát Szent István magyar rendházában. És már akkor megfogamzott lelkében a gondolat, hogy magyar szemináriummá kellene a kolostort átalakítani. A merész terv eleinte őt magát is megfélemlítette, mintha csak megérezte volna, mennyi akadálya van ennek. Hiszen még saját rendi előljárói sem néznék jó szemmel ilyirányú akcióját, mert attól tartanának, hogy a rend ellen kelt vele ellenhatást.

Szántó István azonban merész ember volt. De meg aztán lépten-nyomon hallania kellett a panaszokat, hogy jönnek a magyar zárandokok és saját házukban sem szállhatnak meg, a dalmát és más nemzetiségű pálosok nem nyitnak ajtót nekik. Pedig ugyancsak tekintélyes magyar zárandokok járták az örök város megszentelt helveit. A század első felében nem kisebb nevek viselői, mint Enyingi Török Imre, Ákosházy Sárkány Ambrus, Rajnai Both Ferenc, Pakos Pál, Verbőczy István, Szobi Mihály, Dobozi Mihály stb. zárandokoltak Rómába.

Ilyen körülmények között, melyeket Szántó jól ismert, a magyar kolostort jogos tulajdonosának, a magyar

nemzetnek vissza akarta szerezni. Egyelőre azonban még hallgatnia kellett. De a szent esztendő vége, amikor is Báthory Istvánt lengyel királlyá választották, olyan fordulatot teremtett, amelyben akcióját megkezdhetette.

Báthory nem kis küzdelem nélkül lett lengyel király. Mikor a francia származású Henrik király lemondott, a lengyelek pártokra szakadva, ki Báthory, ki pedig Miksa főherceg megválasztását akarta. A Szentszék az osztrák főherceg megválasztását kívánta, mert Báthory erdélyi küzdelmeit nem ismerte és őt titkon a szultán szövetségének hitte, kire a török elleni küzdelemben egyáltalán nem számíthat. A királyválasztó küzdelem nehéz volt, de végül is az erdélyi fejedelem győzött és Báthory 1576 telén a medgyesi országgyűlésen búcsút mondott erdélyi népének. Szívében egy nagyhatalmú trón elnyerésének öröme, lelkében régi vágyának, Erdély rekatalizálásának gyorsabb megoldhatósága és kifelé pedig, főként Ausztriában, a befeketítő rágalomhadjárat ellene, voltak azok a momentumok, melyek a távol idegenbe kísérték. Az osztrák párt rágalomhadjárata azzal vádolta, hogy a szultán hűbérese, személyi ambíciójának még vallási meggyőződését is alávetette, szövetkezett az unitáriusokkal. E párt részben célt ért, mert a pápai udvarig is eljutottak a vádak. És Báthory, ki a multban annyi elismerésben részesült a Szentszéktől, megérte, hogy kegyvesztett lett. Hiába küldötte követét Rómába, a befolyásolt Como bíboros és XIII. Gergely pápa nem bíztak benne.

Amikor Szántó István hírért vette annak, hogy Báthory az ellene szórt rágalomokra saját maga írt a pápának, kérve őt, hogy ne higgyen a híreszteléseknek, mert hűsége továbbra is csorbitatlan, most is sietett királyi ismerőst üdvözölni. E levél azonban több volt egyszerű üdvözlő levélnél. Benne részletesen fel vannak sorolva Báthory kivételes erényei, mély buzgalma a katolikus vallás szolgálatában, fáradozásai a hazai katolicizmus reorganizációjában, küzdelmei a török ellen stb.

A levélnek megvolt a várt hatása. Igaz, írójának gondja volt rá, hogy ne csak a címzetthez jusson el, hanem a római udvar vezető tagjaihoz is. Másolatban átadta a vatikáni könyvtár őrének, Raynaldus Frigyesnek, aki viszont

megmutatta Sirleto bíborosnak. Ennek igen megtetszett a levél és tartalmát közölte több bíboros társával, sőt magával a pápával is. Szántó egy csapásra elérte célját, a Báthory-ellenes hangulat eloszlott és a pápa üdvözlő levéllel kereste fel a lengyel királyt, melyben dicséri vallásos buzgóságát, hűségét az Egyház iránt. Ezt az iratot és Szántó levelét Zamojszky követ vitte Krakkóba.

Ez a szerencsés rehabilitálás Báthory számára ugyanis nemcsak politikai, hanem lelki örömet is jelentett. Minden ízében katolikus maradt még azokban a válságos időkben is, amikor környezete, Erdély számottevő főurai, egymásután váltak újhítűekké. Az 1566-i tordai gyűlés határozatát, mely a katolikus papoknak eltiltotta az Erdélyben való tartózkodást, sem ő, sem testvére, Kristóf nem vették figyelembe. Somlyón megmaradt a katolikus istentisztelet és Báthory Kristóf, mikor váradi kapitány lett, oda is magával vitte katolikus udvari papját. A vajdai székben már egyik testvére sem gondolhatott arra, hogy az országgyűlések által engedélyezett vallásújítást visszafejlesszék. Egyebet nem tehettek, mint csak gátat emeltek a további szakadásnak.

Szántó szerencsés kezű Báthory-védő iratának — mint valószínű maga is tervezte — volt más haszna is. Látva t. i. azt a kedvező fogadtatást, amellyel Báthory rehabilitációja megtörtént, bátorságot vett ahhoz, hogy kedves tervét is felvesse és a római magyar szeminárium kérését a megvalósulás felé indítsa. Ezért újabb emlékiratot szerkesztett, melyben bevezetőül a magyarság hitvédő szerepére mutat rá, arra a sok áldozatra, amit a kereszt védelmében hozott a pogány törökkel szemben. Vallásához a multban mindenkor ragaszkodott és ragaszkodnék most is, ha volnának elegendő számmal papjai. Szemináriumok alapításával lehet és kell tehát a magyar nép katolikus voltát biztosítani. Mivel az ország ellenséges hadak küzdőtere, odahaza ilyenek felállítása nehezen valósítható meg, azért itt Rómában kellene ilyet létesíteni, amint már más nemzeteknek is vannak itt szemináriumaik. Mindez könnyen megvalósítható. A költségekre van fedezet. Hajdan itt a magyaroknak házuk és birtokuk volt. A Tiberis partján egy hatalmas palota még mindig a magyar királyi

címert viseli, noha azt sok év előtt elidegenítették a pálos birtokosok. A város környékén szőlők, szántóföldek voltak, melyeknek jórészét ugyanők adták el. A Szent Péter-templom melletti magyar zarándokházat évi 70—110 talérért bérbe szokták adni. A Coelius-hegyi kolostor jövedelme állítólag többezer forintra rúgott, de a birtokok nagyobb része idegenek kezére került. Valamikor csak magyar szerzeteseket küldöttek a római pálos kolostorba, most azonban csak egy öreg, rokkant magyar pálos él itt, a többiek idegenek, kik életükkel nemcsak szerzetükre, hanem a magyarságra is rossz hírt hoznak.

Mi a teendő? Szántó megadja a választ. A felsoroltak alapján a pápa vegye el az idegen bitorlóktól a kolostort, erre a joga is megvan az említettek alapján és alakítsa át magyar szemináriummá. Ha pedig a ház jövedelmei nem volnának elégségesek, a hiányzó részt adja hozzá a pápa. Ezt — írja Szántó — „a magyarok az anostoli Szent-széktől nem kevésbé érdemlik meg, mint a németek”. „Ne engedje Öszentsége, hogy a magyarok idegen nemzetekkel vegyüljenek össze. A magyarok ugyanis idegenkednek más nemzetektől, különösen a németektől jobban iszonyodnak, mint a franciák a spanyoloktól, úgyhogy velük született gyűlöletet táplálnak irántuk a sok háború miatt, amit ellenük viseltek. Ha ezen okoktól meggyőzötve Öszentsége az intézet alapját megveti . . ., nevét a magyar nemzet örök időkre emlékezetben fogja tartani.”

Ezt az emlékiratot két bíboros, Sanctorio és Sirleto, akik egyaránt lelkesedtek a magyar szeminárium ügyéért, átadták a pápának. A pápa jóakaratólag fogadta, de beszélnie kellett még előzőleg Farnese bíborossal, aki a Coelius-hegyi kolostor protektora volt. A bíboros azonban merőben ellenezte a tervet és nem járult hozzá, hogy a pálosokat onnan kitelepítsék. A két bíboros nem mert Farnesével vitába szállni és így az egész ügy látszólag kedvezőtlenül végződött. Szántó azonban nem nyugodott és azon töprengett, hogyan győzze meg Farneset a magyar szeminárium felállításának fontosságáról. Ámde sem rendi előljárói nem adták ehhez engedélyüket, sem pedig Farnese nem nyújtott alkalmat, hogy őt felkereshesse.

Hónapok teltek el minden eredmény nélkül. Szántó a magyar szemináriumnak még a gondolatát is igyekezett fejéből kiverni, ami azonban nem sikerült. És ekkor megint a véletlen lendítette őt át a tornyosuló bajokon. 1578 november havában történt, hogy Orsini Gyula lateráni kanonok, Farnese bizalmas tanácsosa, a vatikáni könyvtárba ment, hogy Polybios hibás nyomtatású példányát a könyvtár kéziratával egybevesse. Történetesen Szántó is a könyvtárban időzött és a könyvtár prefektusával éppen azon tanakodtak, hogyan lehetne Farnese bíborost a szeminárium ügyének megnyerni. Ekkor az a szerencsés gondolatuk támadt, hogy az éppen jelenlévő Orsinit fogják erre megkérni. Mindketten előadták neki, mily fontos a magyar szeminárium felállítása és szavaik hatása alatt Orsini bevallotta, hogy eddig ő volt az, aki Farneset a pálosok melletti védelemre hangolta, de ezek után az ellenkező nézetre fogja rávenni, mert maga is meggyőződött a szeminárium fontosságáról. Szántó visszanyerte régi lelkesedését. Emlékiratot adott át Orsininek, melyben részletesen ismertette a magyarországi szomorú állapotokat s nem szűnt meg hangsúlyozni, mily sok haszna lesz a magyar szeminárium alapításának. Orsini közbenjárására néhány nap múlva Farnese is elállott rideg magatartásától s leköszönt a kolostor protektori tisztjéről.

Szántó hálából elkészítette Orsini helyett Polybios görög szövegének a kijavítását, az eltérések megjelölését, mely munkában társa, a német gyóntató is segédkezett.

Az ügy kedvező fordulata újra akcióba állította a két rokonszenvező bíborost, Sanctoriót és Sirletót is. De a körülmények is sietteték az ügyet. Éppen ekkor jött Magyarországról két tanuló, Baronitius Balázs és Samobori György Rómába, hogy papi tanulmányaikat itt végezzék. A német kollégium nem fogadta be őket éppúgy, mint az ugyanekkortájt érkező magyar zarándokok sem találtak szállást a pálos kolostorban és ezért mind a diákok, mind a zarándokok panaszos levelekkel fordultak a pápához. A két papnövendék egyenesen azt kérte a pápától, hogy vagy alapítson számukra kollégiumot, vagy pedig adjon nekik útiköltséget, hogy hazamehessenek. Erre a pápa havonként

tíz tallért fizetett ellátásukért addig, míg a magyar kolégiumot megalapíthatják. A magyar zarándokok is kedvező ígéretekkel távozhattak hazájukba.

A szeminárium gondolata a legjobb úton haladt. És hogy valahol ismét el ne akadjon, arra ott volt az örökké mozgékony Szántó atya, aki látva a pápa jóindulatát, nyomban írásba kezdett és újabb emlékiratban igyekezett a megnyert jóindulatot most már tettekre fokozni. Leírja részletesen Magyarországot, földjét, termékenységét, városait. Terjedelmes emlékirata sokszor azt a hitet kelti, hogy benne a tulajdonképeni célnak a minél jobban való körülhatárolása volt az elv, hogy így ne is annyira az értelemre, mint inkább az érzelemre hasson. Az éghajlat kellemessége, a hegyek vadregényes tájai, az ércék gazdagsága, az erdők vadakban való bősége, tetéztve olykor mesebeli elemekkel, a termések messze földön való ismeretlen gazdagsága, a bornak, mely olyan, mint a krétai, vagy mint a falernumi, vagy akár a kalábriai, nagy bősége miatt alig van értéke. És ugyanilyen gazdagság a tudományok, a művészetek terén. Mindez vajjon mit keresett egy olyan emlékiratban, melyben a cél egy magyar szeminárium megalapítása. Nos, Szántó atya jól tudta ezt. Ez volt a captatio benevolentiae, melyre szüksége volt akkor, amikor áttért a vallásháborúk által agyonsanyargatott országra, ahol kevés a pap és pásztor nélkül ide-oda szédeleg a nyáj. Pedig — amint Szántó újra csak kiemeli — ami a római papnevelő megalapításához szükséges, mindaz megvan. Magyar növénydek már jöttek Rómába, magyar jezsuitákban, akik azt igazgatják majd, szintén nincs hiány, megvan az épület, a jövedelem, minden. Ezek után kéri a pápát, hogy a magyar papnevelő létesítése iránt haladéktalanul intézkedjék.

Ezt az emlékiratot Szántó az említett két magyar klerikus által több példányban leíratta és elküldötte a pápának, Sanctorio, Sirleto és Hosius bíborosoknak. Ez utóbbi még ki is akarta nyomatni, csupán csak a pálos szerzetesek zuhlottságáról szóló részt, melyet Szántó újra bevett az iratába, akarta elhagyni. A pápa Morone, Sanctorio, Savelli és Galli bíborosokat véleményadásra szólította fel. Ők azután teljesen Szántó elgondolásai szerint

döntöttek, vagyis a pálos kolostort vissza kell adni a magyar nemzetnek, hogy ott szeminárium létesülhessen.

Mindez 1579 telén történt és már az alapító bulla kiadásáról s egyéb apró részletekről, kik küldjék a növendékeket, kik legyenek a szeminárium vezetői, intézkedtek, amikor újabb akadályok tornyosultak.

A pálosok egyideig tétlenül nézték Szántó munkálkodását. Őszintén szólva nem bíztak eredményességében. De amikor egy napon Galli bíboros megjelent náluk és az épület átvétele előtti leltár készítésébe kezdett, ők is munkába léptek. Támogatóik voltak Rómában és Magyarországon is. Így az előbbi helyen a magyar főpapság római ügynöke, Diotallevi Ferenc, ki mint a kolostor javainak gondnoka, az ügyben érdekelve volt. Gyors futárok által a rend Dalmáciában tartózkodó generálisához és a magyarországi püspökökhöz fordultak. Így érkezett ide a pálos rend horvátországi tartományfőnöke, Dombrói János, hatalmas természetű, merész, — amint Szántó írja — erőszakos ember, Fulsics Pál és Nagyszombati János.

Az említettek Rómába érve néhány főpapot nyertek meg, hogy érdekükben járjanak közbe a pápánál. Egyúttal kifejtették, hogy a kolostor nem magyar, hanem magyar pálos tulajdon volt, ha tehát magyar pálosok nincsenek, akkor más nemzetbeli pálosoké az. De meg szemináriumnak nem is alkalmas az épület, meg azután növendékei sem lesznek, mert a magyarok úgyszólván mindnyájan eretnek és a szentmisétől idegenkednek.

Erre az iratra Szántónak hirtelen cáfolatot kellett írnia. Kifejtette, hogy igenis az épület V. Miklós pápa óta mindig magyar tulajdon. És hogy szemináriumnak alkalmas-e, vagy sem, az most nem kérdés, amikor a tulajdonjog megítéléséről van szó. Ha ez többé nem lesz vitás, akkor majd könnyen ki lehet azt megfelelővel cserélni. Ami pedig a növendékek hiányát illeti, azt idegenek meg nem állapíthatják, mert ő tudja jól, hogy a magyar ifjak, mihelyt befogadásukra minden elő lesz készítve, nagyobb számmal fognak jönni, mint amennyi kellene.

A feleletnek megvolt a hatása. A pálosok elhallgattak, de nem nyugodtak meg. Határozott lépésre szánták

magukat és egyebek között a jezsuita rendfőnök előtt is panaszt tettek a súlyos kár és sérelem miatt, amely őket fenyegeti. Kérték, ne alázzák meg őket annyira, hogy kolostorukból el kelljen távozniuk. A generális eltiltotta Szántót, hogy ezentúl a magyar szeminárium ügyében akár-melyik bitorost is felkereshesse.

Szántó engedelmeskedett, de nem szűnt meg a gondolatot továbbra is ápolni. Ha szükség volt rá, bizonyítékait írásba foglalta és azokat lelkes segítőtársai, az említett két magyar növendék útján juttatta el az illetékes helyekre. „Ílymódon — írja — a pálos szerzetesek cseleit hasonló cselekkel győztem le.” De sohasem csüggedt, mert át volt hatva attól a tudattól, hogy a magyar papnevelő ügyét nem a maga, vagy rendje hasznáért, nem bárki ellen táplált gyűlöletből, hanem tisztán Isten dicsőségére és Magyarország javára karolta fel és meg volt győződve, hogy fáradásaitól az Isten segítségét nem fogja megtagadni.

1579 április elején a magyar szeminárium alapítólevele készen állott és a pálosok Morone bíboros útján a pápától rendeletet kaptak, hogy a kolostort adják át és költözzenek Dalmáciába.

A pálosok azonban nem engedtek. Sikerült megnyerniök maguknak Draskovics György győri püspököt is, aki a trienti zsinaton a magyar király képviselője volt s mint ilyen tevékenységével nagy tekintélyre és az Egyház vezető férfijaival meghitt barátságra tett szert. Draskovics most a pálosok érdekében a pápához intézett levelet, melyben ellenzi a kolostor jellegének megszüntetését és a magyar papnevelés ügyét úgy javasolja megoldani, hogy a megmaradó pálos kolostorban neveljenek hat-hét ifjút maguk a pálosok a magyar egyházmegyéik számára.

Erre Szántó Sanctorióhoz is és Draskovicshoz is intézett levelet. Az előbbinek kifejtette aggályait a győri püspök tervezetével szemben, Draskovicsot pedig kérte, ne álljon a már-már megvalósuló magyar szeminárium útjába. Emlékezzék vissza, hogy a trienti zsinaton éppen ő maga szorgalmazta a püspöki papnevelők szükségességét és tekintélyével sikerült a zsinati végzések közé azok alapítását becikkelyezni.

Mindamellett a Draskovics-féle közbelépés a pápánál a szeminárium ügyében rövid halasztást okozott. De azért május elején megalakult a magyar szeminárium és Szántót még azzal is meg akarták tisztelni, elismerésül sok fáradozásaiért, hogy ő legyen a szeminárium rektora. Ő azonban elhárította azt magától, mert, mint mondotta, az Erdélyben megalapítandó jezsuita kollégium érdekében óhajt munkát vállalni, ezért Rómát hamarosan el is akarja hagyni.

Miközben a küldendő növendékek kijelölésének kérdésével foglalkoztak, vajjon a püspökök, vagy a bécsi jezsuita provinciális és az ottani kollégium rektora intézze-e ezt, újabb két magyar ifjú, Usali Miklós és Kondé Benedek érkezett Rómába. A magyar kolostorban jelentkeztek, de onnan elutasították őket. Erre Szántóhoz mentek, aki örömmel fogadta a jövevényeket. Morone bíborshoz, ki Magyarország protektora volt, emlékiratot szerkesztett, melyben a bíboros politikai és egyházi tevékenységét dicsérőleg emlegette és kérte, hogy a Coelius-hegyi kolostort adják már át a magyar ifjak számára. Az iratot a négy magyar klerikussal is aláíratta és általuk küldette el a címzetthez.

Május 28-án azután a végső lépés is megtörtént. Specianus szerzetesfőnök mint pápai megbízott, a nemzeti ruhába öltözött két magyar növendékkal és húsz fegyveres kíséretében megjelent a kolostorban. A szerzetesek a biztos rendelkezéseit egykedvűen hallgatták és átadták neki a kulcsokat. A pápai biztos az újonnan jött két magyar ifjút a kolostorban helyezte el, rájuk bízta annak őrzését, de védelmükre néhány fegyveres embert is otthagyt.

A magyar szeminárium tehát megvalósult, de Szántónak mindez még nem jelentett nyugalmat. A két elhelyezett ifjú mellé néhány nap múlva jött még egy harmadik is, Baronitius Balázs. Ott maradt haláláig az öreg vak pálos szerzetes is, azonkívül egy olasz pap, ki a templomi funkciókat látta el és a személyzet. A szegényesen átadott kolostort a pápa ajándéka segítette át a kezdet nehézségein. Havi 50 tallért kapott a folyó kiadásokra és 500-at az épületek helyreállítására. Júliusban Sanctorio bíboros

is meglátogatta az intézetet. Felmerült ugyan még a gondolat, hogy tekintve a magyar növendékek eddigi csekély számát, dalmát ifjakat is vegyenek fel az intézetbe, de ez ellen Szántó védekezett és kérte Sanctoriót, hogy a két nemzet békessége és java érdekében hiúsítsa meg ezt a tervet. Nem jó, ha magyar alapítványból a magyarok beleegyezése nélkül idegenek is részesednek. A különböző nemzetiségű ifjak sem értenék meg egymást, s e miatt talán a magyarok nem is jönnének kellő számmal. Végre argumentumul hozta fel, hogy a magyar nyelv sem a dalmáttal, sem bármiféle más nyelvvel az ég alatt nem áll rokonságban. Ha idegen nyelvet tanulnak, akkor az a latin és a görög, de semmiesetre sem lehet a dalmát. Ha tehát egyesülnie kell valamely más néppel, akkor ez csakis a görög lehetne, mert annak nyelvét szívesen megtanulnák. Ajánlja, hogy a dalmátokat inkább a bolgár, szerb, bosnyák, cseh, morva, lengyel, stb. nemzetekkel egyesítsék egy szemináriumba.

Egy váratlan baj Szántónak újra aggodalmat okozott. A magyar növendékek — írja — nyugodtan és derűlten éltek a Coelius-hegyen augusztus végéig, ekkor betegeskedni kezdtek. Ezt a kollégium egészségtelen helyen való fekvése okozta és Sanctorio bíboros kieszközölte a pápától, hogy 125 tallérért alkalmas házat béreljenek, ahová a növendékek átköltözhetnek.

És itt kezdődött a kollégium balvégzetű sorsa, melyet már Szántó régebben megérzett, amikor a német-magyar ellentéteket domborította ki első emlékiratában. Am befolysa már nem volt akkora, hogy ez utolsó válságon is átsegítse a magyar szeminárium ügyét. Ellenfelei a beállt fordulatot arra használták fel, hogy titkon arra bírják a pápát, felesleges a csekélyszámú magyar növendékek számára külön kollégiumot fenntartani, költöztessék őket az 1551 óta fennálló német kollégiumba. Mindezt Szántó elől sikeresen eltitkolták. A pápa rendelkezését végrehajtó bíboros előtt a magyar ifjak kereken megtagadták az átköltözést a német kollégiumba, mert ezt — mondták — nemzetük kára és szégyene nélkül nem teljesíthetnék. Az átköltözés helyett egyenesen Szántóhoz siettek.

A kérdés nem volt olyan egyszerű, mert a magyar növendékek kijelentették Szántó előtt is, hogy inkább hazamennnek, mintsem a német kollégiumba lépjenek. Szántó tehát nyomban újabb emlékiratot szerkesztett és ebben előadta a pápának, hogy a magyar növendékek inkább várnak addig, míg nagyobb számú társaik megérkeznek, avagy bármely más nemzet növendékeivel egyesülnek, csak a németekkel nem. E kérvényt a négy ifjú aláírta és augusztus 7-én a pápa elé került, aki látva a szilárd elhatározásukat, nem is kényszerítette őket, hogy a német kollégiumba költözzenek.

Az ellenfelek azonban nem nyugodtak és rágalmaikkal szórták tele a magyar növendékeket, hogy dacból nem engedelmeskednek a pápa rendelkezéseinek. Erre újabb pápai rendelet érkezett, mellyel a magyar ifjakat, ha a német kollégiumba nem akarnak átköltözni, a magyar szemináriumból kizárják. Az ifjak most sem engedelmeskedtek, elhagyták a Coelius-hegyi kolostort és újra felkeresték Szántót, aki Morone bíborshoz folyamodott és megint azt bizonyíttatta, mennyire nem fér össze a német és a magyar természet s mennyire jogtalan, hogy a kolostor a két kollégium egyesítésével a németekre származzék át. Ez ellen a pálosok is joggal tiltakozhatnának. De a pápa is nehéz helyzetbe kerülne a magyar püspökökkel szemben, akiktől már köszönő leveleket is kapott a magyar kollégium felállításá miatt.

Ez az irat a pápa elé került, aki haragra lobbant és nyomban rendeletet diktált, melyben Szántót egyházi átok terhe alatt eltiltja attól, hogy a magyar és a német kollégium egyesítése ellen bármit is tegyen. E rendelkezést már szeptember 3-a előtt tudta Szántó és hogy mit érzett, mikor olvasta, álljanak itt saját szavai: „Ki nem fejezhetem, mennyire megrendített a kegyetlen ítélet. Belsőmet olyan fájdalom töltötte el, mintha hirtelen lándzsa járt volna át szívemet. A jelenlevők mély részvétet éreztek szerencsétlenségem fölött. Elkeseredve szobámba vonultam vissza, ahol olyan szívfájdalom vett rajtam erőt, amilyent soha életemben nem éreztem és amelynél nagyobb akkor sem érezhetnék, ha halálos ítéletemet hallanám. E szoron-

gattatásomban nem maradt egyéb hátra, mint port hintve fejemre, Isten előtt leborulnom és Jeremiás prófétával megsiratnom a kollégium pusztulását, saját boldogtalanságomat és a szegény magyar nemzetemet, amelyet mindenütt elnyomnak, zaklatnak, széttépnek és lábbal taposnak.”

Ezzel Szántó elnémult a magyar kollégium érdekében. A növendékek még folytatták a harcot és már-már ígéretet kapták, hogy visszaállítják számukra a magyar szemináriumot, vagy egyelőre az angol kollégiumban helyezik el őket, mikor olyan dolog történt, ami újra átjárta fájdalmával a most már háttértől szemlélődő Szántó aggódo szívét. „Szeptember 11-én — írja — nem tudom, milyen véletlen eset, milyen szél hozott Rómába egy magyar tanulót, ki noha a városban tartózkodó magyaroktól utasításokat kapott, a magyar kollégium ügyét kellően nem értette meg, tőlem tanácsot nem kaphatott, és mivel több évig hazáján kívül, külföldön tartózkodott, a magyar természetből úgyszólván kivetkőzött. Ezt könnyen rábeszélhették, hogy a németek közé lépjen. Csakhamar csatlakozott hozzá egy második, akinek ismeretei arra szorítkoztak, hogy olvasni tudott, minél fogva attól félt, hogy tudatlansága miatt később be nem fogadnák. A két magyart diadalmenetben vitték a német kollégiumba, onnan pedig a bíboros-államtitkárhoz, de azután néhány napig elzárták őket a külvilágtól, hogy másokkal érintkezve szándékukat meg ne változtassák. Néhány nap multával tanácsomra követte őket Baranitiusz Balázs, ki társainak vezére volt és a magyar kollégium érdekében legtöbbet fáradozott. Ily módon a szegény szerencsétlen magyarok egyenetlenségük által elvesztették kollégiumukat, ellenségeiknek megkönnyítették a győzelmet, magukra és hazájukra kárt és örök gyalázatot hoztak. Ez az átkozott egyenetlenség okozta mindig Magyarország romlását. Maga az ország egyenetlenség következtében veszett el, mert a magyarok egyrésze a német császárhoz, másik az erdélyi fejedelemhez csatlakozott; az utóbbiak minapig egyesülni nem tudnak az előbbiekkal, csakis azon oknál fogva, mert a németeket hozták az országba... Nem lehet tehát cso-

dálkozni a fölött, hogy a kevészámú magyar tanuló között szintén találkoznak, kik a németekkel együttélni nem hajlandók...”

Igy végződött a külön római magyar szeminárium története. A növendékek közül kettő még várakozott az ügy kedvezőbb kimenetelére és sem Szántó rábeszélése, sem a püspökök, sem a bíborosok igyekezete nem tudta rávenni őket, hogy a németek közé menjenek. Ellenkezésük azonban már mitsem tudott változtatni az ügy ilyen fordulatán és 1580 április 13-án XIII. Gergely pápa végleg lemondott a magyar kollégium visszaállításának tervéről. Megállapodott a két kollégium végleges egyesítésében, ugyanekkor ki is állította erről a bullát: „... apostoli teljes hatalmunknál fogva elhatároztuk, hogy a magyar kollégiumot a némettel örök időkre egyesítjük és egybeolvasztjuk. Az intézet a német és magyar kollégium címet viselje és az egykori pálos kolostort s a magyar zarándokházat összes javaival és jövedelmeivel birtokába vegye. A magyar zarándokokkal szemben a vendégszeretet kötelességeit teljesítse. Magyarország azon részeiből, ahol magyarul beszélnek, továbbá Horvátországból és Szlavóniából tizenkét növendéket neveljen a magyarországi katolikus egyház szolgálatára.”

A két intézet ilyen egyesítésébe az itthoniak nem könnyen nyugodtak bele. 1582-ben a magyar püspökök a római pálos kolostor visszaállítása érdekében a bécsi nuncius közbenjárását kérték. De nem nyugodott messze idegenben Báthory István sem. Az udvaránál működő pápai nuncius előtt azt a kijelentést tette, hogy „a tűz a vízzel könnyebben egyesül, mint a magyar a némettel”. Unokaöccsét, Báthory Andrást Rómába küldötte, hogy a „magyarok házának” visszaadását követelje, és megpendítette egyúttal a gondolatot, hogy magyar és lengyel közös kollégiumot lehetne alapítani. E kérésekre a pápai udvartól azt a választ kapta, hogy kedvező alkalommal a magyar papnevelőt újra felállítják.

Csak Szántó fájlalta nagyon a szomorú véget. Messze Erdélyben járt már és Kolozsvárról ezt írta a jezsuita generálisnak, mikor az aggasztó paphiányról panaszkodott

neki: „Vajha az ördög ne irigyelte volna el tőlünk a magyar papnevelőt, melyet Rómában Isten és a jó emberek segítségével nemzetünk javaiból alapítottunk. Isten előtt majd számolnak felosztásának okozói.” Még 1603-ban is szerkesztett emlékiratot ebben az ügyben. Sőt halála előtti évben is ezirányban igyekezett hangolni a nagyszombati tartományi zsinaton összegyűlt főpapokat. Am a római külön magyar szeminárium ügye már ekkor végleg lekerült a szényegről.

IV.

A római poenitentiáriusi évek 1579 decemberében értek véget és a hazai földön való apostolkodásért hevülő lélek a tél beálltakor útnak indult Erdély felé. De még mielőtt a hosszú útra elszánta volna magát, volt valami teher, ami nyomta lelkét és amely alól még ott az apostolok siránál akart feloldozást nyerni. És ez a pápa neheztelése volt. November 27-én levelet írt tehát a pápához, melyben magát ekkép tisztázza: „A negyedik hónap telik le azóta, hogy Szentséged súlyos neheztelését ártatlanul viselem, a nélkül, hogy alkalmam lett volna magamat Szentséged előtt tisztázni. Ugyanis attól féltem, hogy alkalmatlan időben mentegetve magamat, Szentséged haragját inkább élesztem, mint lecsillapítom. Mivel azonban rövid idő múlva Erdélybe kell utaznom, mielőtt a nagy és veszedelmes útra indulnék, kötelességemnek tartom, hogy minden módon Szentségedet kiengesztelni igyekezzem. Ugyanis csak úgy fogok az eretnekek között biztosan és sikeresen működhetni, ha magamat Szentséged jóakarata és kegye által megerősítve tudom... Esedezem, Szentatyám, szűnjék meg neheztelésed és adj bocsánatot leghűségesebb fiadnak, ki Szentségednek nevét és tetteit szóval és írásban mindig dicsőítette, minél fogva nem lehetett szándéka, hogy Szentségednek ellenszegüljön. Engedelmes és minden szolgálatra kész fiad irányában szeretettel és kegyelemmel járj el... Légy, Szentatya, meggyőződve a felől, hogy az, aki Szentséged és az apostoli szék védelmében életét feláldozni, vérént ontani kész, semmit sem fog tenni, ami Szentséged tekintélyére és hírére sérelmes...”

December 10-én indult útnak Szántó Rómából és február 20-a volt, amikor Erdélybe, Kolozsmonostorra, a jezsuiták itteni házába megérkezett. Az út a tél derekán hosszadalmas és fárasztó lehetett, de a fáradalmakat enyhítette a hazai földért lángoló lelkület, mely nem akart várni a jobb idők beálltáig. Útja Bécsen keresztül vezethetett, s Erdélybe hatodmagával érkezett. Közöttük volt a neves szónok, P. Schreck Farkas is. Szükség is volt jövetelükre nagyon. Előttük már többen megérkeztek P. Leleszivel az élen, akit Egerből rendeltek ide a lengyel király többszöri sürgetésére. Mert Erdély rekatolizálásának ügye a Báthoryak, István, Kristóf és András fáradozásain fordult meg. A kérdés lényege itt is a jó lelkipásztorok hiánya volt, pedig akadtak számosan, akik minden ellenkező erőszakkal szemben is katolikusok maradtak. Ilyenek legtöbben Székelyföldön éltek. Csík megmaradt régi hite mellett, de Háromszékben, Udvarhelyben is sokan voltak még ilyenek. Várad, Kolozsvár, Gyulafehérvár, Karánsebes, Szilágysomlyó katolikus többségű helyek voltak ekkor is. Lugos, Karánsebes vidékén a nemesek is kitartottak. Számukhoz képest azonban mindenütt kevés volt a pap. Kolozsvárott például 1579-ben már egy asztalosmester szokta felolvasni a vasár- és ünnepnapok evangéliumot. Nagyváradon egy szerzetes, Szilágysomlyón egy öreg minorita volt mindössze. Egész Krasznában három pap működött, Székelyföldön sem sokkal több. Pedig még 1583 tavaszán is, mikor a híres jezsuita diplomata, Possevino járta e vidéket, ő is azt állapította meg, mint a pápának írta, „Váradon és az Erdélyhez kapcsolt magyarországi vármegyékben a katolikus Egyháznak nevezetes maradványaira találtam, melyeket elhanyagolni nem szabad. Váradon kétezer katolikus van még és a közelfekvő helyekről, különösen a török uralom alatt álló Gyuláról néha 4—5000 hívő gyülekezik oda, noha katolikus magyar hitszónok nincs, hanem csak egy külföldi pap misézik.”

Báthory Istvánt 1571-ben választották a rendek az unitárius Békés Gáspárral szemben Erdély fejedelmévé. Ekkor indult meg Erdély katolikus szellemű reformja. Az elnyert hatáskör birtokában Báthory nem késlekedett. A

nemrégiben fogságban eltöltött bécsi hónapok tágitották látókörét és megismertették őt Szent Ignác fegyelmezett és minden áldozatra kész szerzeteseivel. Ettől kezdve tehát sűrűn keresi fel leveleivel a rend főnökét, hogy rendtagokat kérjen tőle.

A vallási nehézségekkel küszködő kis ország felett ott leskelődött a politikai élet ezer veszélye is. Erdély fejedeleinek erélye és erélytelensége miatt ugyancsak ide-oda sodródott a különféle felekezetek között. János Zsigmond alatt hol kálvinista, hol unitárius, hol katolikus túlsúlyt mutatott és a megállapodást jelentő két Báthory után a harmadik Zsigmond alatt megint odajutott, hogy az 1588-as medgyesi gyűlésen a jezsuitaellenes hangulat győzött. E mellett ott volt az örökös és kiszámíthatatlan török veszély. Nem csoda tehát, hogy a jezsuita generális, bármennyire szíven viselte az erdélyi misszió ügyét, Báthory kérését nem teljesítette.

1574-ben már-már úgy volt, hogy Szántó és Leleszi atyák útnak indulnak. A következő esztendő újabb akadályokat gördített a település elé. Henrik lengyel király váratlanul lemondott trónjáról és visszatért hazájába. A királyválasztás Báthoryt emelte a lengyel trónra, aki terveihez így nagyobb tekintélyt és hatalmat nyert, de az ellene szórt rágalmak átmenetileg bizalmatlanságot keltekkel iránta a katolikus vezető körökben. Újabb hónapok teltek el, míg a régóta tervezett megtelepedés ügyét újra szorgalmazhatta a rendi előljárósnál. Báthory ekkor már a bécsi provinciális helyett a lengyel provinciálistól kért rendtagokat. Felhasználta ez ügyben az udvaránál levő nunciust, Caligari Jánost is, aki a pápának, XIII. Gergelynek kedvelt embere volt. Galli bíboros államtitkár örömmel értesült Báthory igyekezetéről és nyomban úgy intézkedett, hogy a jezsuita misszió Erdélybe útnak induljon.

Ezzel megvalósult a jezsuiták erdélyi megtelepedése. A király követe még jóformán úton volt a kedvező döntéssel, mikor a lengyel provinciális, Sunier atya vezetésével 12 rendtag útnak indult Erdély felé. 1579-ben történt, hogy Possevino Antal, a nagynevű jezsuita pápai küldetésben Északon járt. Kétszer tárgyalt III. János svéd királlyal,

aki a lengyel trón reményében Possevino kezébe tette le a hitvallást; a cári udvarban is megfordult, betelepítette rendjét Svédországba, Litvániába, Fehéroroszországba. Báthoryval Vilnában találkozott. Rövid beszélgetés után előkerült az erdélyi misszió ügye is. Possevino bátor elhatározású ember volt és a lengyel provinciálissal összeválogatott 12 rendtagot, akik 1579 szeptember derekán el is indultak Erdélybe. Közöttük volt a tudós Wujek Jakab vilnai rektor. A nyolcvanas évek elején azután maga Possevino is ellátogatott Erdélybe. Erről az útiról való a pápához írt jelentése az erdélyi állapotokról. Ütközben két napot Váradon töltött, ahol az ifjú Pázmány visszatérésének az Egyházba egyik elindítója lehetett.

A lengyelországi jezsuiták Báthory kancellárja, Berzeviczy Márton kíséretében vonultak be Kolozsmonostorra. De mégsem ők voltak az első jezsuiták, akik Erdély földjét érintették. Már a megelőző évben járt itt Leleszi János, akit tartományfőnöke Egerbe küldött, hogy az elhalt plébános helyett ideiglenesen végezze a lelkipásztori teendőket. Innen került Erdélybe. Járt Nagyváradon, Kolozsvárott, Gyulafehérvárott. 1579-ben visszatért és a fejedelem, Báthory Kristóf gyermekeinek lett a nevelője. E mellett pasztorált is és volt olyan nap, hogy egyszerre negyven unitárius jelentkezett nála, akik valamennyien vissza akartak térni az Egyházba.

Mikor a tizenkét jezsuita október elsején kétheti út után megérkezett Erdély fővárosába, Kolozsvárra, tisztelegtek a fejedelemnél, azután tovább mentek Monostorra, ahol az egykori apátság épületeit foglalták el. Az apátsághoz kapcsolt terjedelmes birtokba október 17-én a királyi kísérő, az említett Berzeviczy iktatta be őket.

Míg Erdélyben ezek történtek, azalatt Szántó Rómában készülődött, hogy mielőbb ő is útnak indulhasson. Monostoron közben az atyák eleinte nehézségekkel küszködtek, nem értették a nép nyelvét. De amikor a magyar Szántó és a német Schreck megérkeztek, megindult a széleskörű pasztoráció, két templomban működtek, az egyik bent a városban, a másik kint Monostoron volt. Még a tavasz folyamán újabb két magyar rendtag érkezett: Törös György és Tományi Mátyás. Működésük szép eredményt mutatott.

Alig egy évre rá, hogy megtelepedtek, iskolájukat is megnyithatták bent a városban a Farkas-utcai egykori ferences épületben. Az iskola eleinte öt osztályú volt, de kezdetől fogva megvolt az akadémia jellege, ami annyit jelentett, hogy baccalaureusi, magisteri, illetve doktori címet is adhatott. Öt év multán ide került a tekintélyes váradi főúr, Pázmány Miklós fia is, hogy itt érlelődjék meg benne egész életre szóló elhatározása. Ekkor már másfélszázon felül volt a növendékek száma, közöttük nem kevesebb, mint tizenhat protestáns lelkész fia volt. Dudith András a megnyitás után alig egy évvel megjegyzi, nem csodálja, ha a protestánsok a jezsuitákhoz adják gyermekeiket, „sokoldalú képzettség és ékesszólás, a tanításban, prédikálásban, írásban, vitatkozásban és az ifjúság ingyenes oktatásában való fáradhatatlanság, tiszta élet és szerénység ajánlja őket”. De a tanári kar is kiváló volt. Rektor a lengyel Wujek Jakab, akit egyenesen Báthory István kért erre a tisztségre, s a vilnai rektorságból jött ide. Tanárok: Szántó, Leleszi János, Tományi, Ladó Bálint, Schreck Farkas, Pusch János, Sfondrati Bertalan s mások. Működésük nemcsak az iskolában volt ilyen eredményes, hanem kint a városban is. Az első két esztendő alatt négyszázra ment azoknak a száma, akik működésük hatása alatt visszatértek az Egyházba. Az 1586. évi pestis idején olyan önfeláldozóan gondozták a betegeket, hogy a 32 főnyi rendház tagjai közül egy hónap alatt húszan estek áldozatául buzgóságuknak. Meghalt a kollégium kiváló rektora is, Capece Ferdinánd, aki Wujektól vette át az intézet vezetését. Közben jöttek a szomszédos helyekről, majd távolabbról is, Gyergyóból, Tordáról, Marosvásárhelyről, Váradról, Fenesről, sőt Oláhföldről is a kérések, hogy küldjenek hozzájuk misztikusokat. Ugyanekkor a kolozsvári kiépített rendház is egyre több munkaerőt foglalkoztatott. A kollégium megnyitása után egy évre már könyvnyomdát is létesítettek. Hitvitákat rendeztek és Báthory István kívánsága szerint nemcsak magyar, hanem oláh nyelvű könyveket is kellett megjelentetniük.

A távolabbi helyeket sem hanyagolták el. 1584 óta Ladó a székelyek között működött, 1582-ben Szántót Vá-

radra küldték, majd Törös György és társa folytatták itt a munkát. De igazi eredmény csak akkor látszott, amikor Szántó másodszor időzött Váradon. „Utolsó városává lett immár Nagyvárad az országnak, egy heti járásnyira nincsen lelkipásztor. Húsz éve, hogy a katolikus papokat s szerzeteseket a kálvinisták elűzték s ez idő alatt kétség és remény között hullámszik Várad népe; a tévtanok terjesztőinek száma igen megszaporodott, akik az igaz hittől sokakat elvontak”, — írták kétségbeesetten a váradi katolikusok 1584 márciusában az akkori jezsuita generálisnak, Aquaviva Kolosnak. Szántó beszédei nagy feltűnést keltek. 15—20 mérföldről, még a török hódoltság területéről is jött a nép, hogy hallhassa Isten ígét és vehesse a rég nélkülözött szentségeket. Nem is volt elég tágas templom és Szántó kint a temetőben hevenyében állított szószékről prédikált az egybegyűlt sokaságnak. A városi hatóság jó szemmel nézte működését, a Szent Egyed-templomot rendelkezésére bocsátotta némi jövedelemmel, úgyhogy a következő évben, hogy a Székelyföldről Ladó is idejött, rendházzá rögzíthették a váradi tartózkodásukat. A pasztoráció széles körben, mintegy nyolcvan falura terjedt ki Várad környékén.

Volt azonban a váradi időzésnek még egy nevezetes eseménye, t. i. a váradi disputa, melyet éppen Szántó leírásából ismerünk részletességgel. 1584 áprilisában Nagyváradra érkezett Capece jezsuita atya. Másnap a váradi kapitány jelenlétében a hírneves Beregszászi Péter kálvinista prédikátorral beszélgettek, akinek Capece két hitbeli kérdést tett fel, de Beregszászi nem tudott felelni. Haragjában több prédikátor társát hívta, hogy együttesen győzzék le a két jezsuita atyát. A disputa napja is ki volt már tűzve, de a váradi kapitány jobbnak látta a hitvita megtiltását. Beregszászi nem nyugodott és Erdély összes prédikátorait háromnapos zsinatra gyűjtötte össze Váradra, hogy a jezsuitákat legyőzzék. Harminc tételt állított össze a vita anyagául, melyeket előre megküldött a társainak, hogy előre gondolkozzanak rajtuk. Megküldte őket Szántónak is, Capece ekkorra már visszament Kolozsvárra.

Pünkösöd tájára volt a nyilvános vitatkozás kitűzve.

Távolról és közlről 303 kálvinista prédikátor gyűlt egybe. Szántó maga volt, mert Kolozsvárról senki sem jöhetett. Szántó pedig beteg, köszvényes társától, Pápai Györgytől mitsem várhatott, a pünkösdi fárasztó lelkipásztori tevékenység után még az ebédet sem fogyaszthatta el, máris zörgettek érte, hogy a gyülekezetbe menjen. Ő nehezen bár, de elment. Hívei kérték erre, ne szerezzen — mondták — olcsó diadalt ellenfeleinek. A zsinaton ekkor már közel ötezren szorongtak. Vezetője a debreceni prédikátor: Gőnczi György volt. Szántó ellenfelei: Beregszászi, Hunyadi János, Jó János, Derecskei Ambrus prédikátorok. Szántó kezdte a vitát és mind a harminc tételt megcáfolta. Erre Beregszászi felelt. Szántó cáfolt. És az őt prédikátor szégyenben maradt. Sőt Derecskeinek ugyancsak jól megmondta a magáét, mikor az együgyű kérdésekkel akarta őt megzavarni. A vitát másnap folytatták, de Szántót nem tudták megcáfolni, ekkor Ghicz kálvinista kapitány felolvasta a király levelét, melyben megtiltotta a további vitatkozásokat. Ez a kálvinistáknak kedvezett, mert Szántó további bizonyító okokkal győzte volna a vitát, de így is elért annyit, hogy három prédikátor visszatért az Egyházba. Szántó tekintélye a városban megnőtt, de az ellenszenv is fokozódott ellenfelei részéről iránta. Ez olykor már durva támadásokban robbant ki, mint pl. egy temetés alkalmával, mikor a katolikus gyászolókat rohamozták meg a protestáns iskolamester vezetésével a másvallásúak és a feszületet sárba taposták. Ilyen volt az 1587. évi nagyszombati támadás is, amikor a Szántó-vezette ájtatos feltámadási körmenetet szórta széjjel Király Albert és Derecskei Ambrus lesbe állított kétszáz lovasa.

A ki-kirobbanó ellenszenvet a rend Szántó áthelyezésével csitította el. Így került 1587 őszén Gyulafehérvárra. Harcias lelkülete csakhamar itt is megnyilatkozott. Demeter unitárius főlelkész a protestánsokkal szövetségbe éppen ekkor indította meg a nagy harcot a jezsuiták ellen. Sírba szálltak a nagy pártfogók, Kristóf fejedelem, István király, és a harmadik Báthory, a gyenge akaratú és befolyásolható Zsigmond fejedelem már nem védte őket,

mint elődei. Már-már láthatták a szomorú véget, mely a következő év medgyesi gyűlésén megpecsételte erdélyi sorsukat. Szántónak itt is volt kellemetlensége nem egy. Egy alkalommal Kovacsóczy kancellár két fiát, akik prédikációját rakoncátlan módon közbeszólásokkal zavarták, a templomból kiutasította, magára zúdítva e miatt a kancellár és protestáns hitvese haragját.

Kovacsóczy né a medgyesi gyűlésre induló férjétől azzal búcsúzott, hogy a családjukon ejtett szegényfoltot ne hagyja megtorlatlanul. De mások is fenték a kardjukat, hogy a jezsuitákkal örökre végezzenek. A rendek a gyenge Báthory Zsigmond nagykorúsítását egyenesen a jezsuiták kitiltásának elrendelésétől tették függővé. — Zsigmond, bár mennyire is szíven viselte a rend érdekeit, már trónját látta inogni s félelmében engedett. Így született meg a gyűlés kitiltó rendelkezése, mely huszonöt napi időt adott a rendtagoknak, hogy Erdélyből távozzanak.

A kiűzött jezsuiták részint Lengyelország, részint Ausztria felé távoztak. Öten az oláhok közé mentek, Szántó és Tományi Magyarország felé. Tományi Kisvárdán még a tél folyamán meghalt, Szántó pedig a telet az egri püspök szolgálatában töltötte. A tavasszal északra indult, a királyi Magyarországra, ahol a jezsuitáknak Znióváralján és Sellyén a Vág mellett rendházuk volt. Szántó előbb a sellyei ház főnöke lett, majd Váralján élt és gyakorta megfordult Bécsben is mint hitszónok. Egyideig a bölcséletet is tanította.

1601-gyel újra visszakerült a hazai földre, és pedig betegsége miatt, és a váraljai rendházban él. De még most sem nyugodott. Szíve Erdély felé húzta. Kassán is szeretett volna új rendházat alapítani, melyben elgondolása szerint csak magyarok laktak volna. De tervezgetése füstbement, mert a felkelő Bocskay hadai állandóan nyugtalanították a lelkeket és az országot. Új alapításra nem gondolhattak akkor a rend vezetői, mikor a régi házak megtartása sem volt biztos a háború pusztításai és a győztesek erőszakosságai miatt. Bocskay jutalmazni kívánta híveit, nem tudni minő alapon, a túróci prépostságot egyszerűen Révay Mártonnak adományozta, aki nagysietve Váralján termett

és hatalmába kerítette a javadalmakat. A zsákmányéhes hajdúk és katonák megadásra kényszerítették a csekély-számú őrséget és az épületeket lángba borították. Sok érték esett ekkor áldozatul a tűz pusztításának. Nagy, talán pótolhatatlan kár érte magát Szántót is, mert odaégett leg-egyéni kincse, irodalmi munkásságának eredménye: kéz-íratos beszédei, előadásai, emlékiratai, értekezései . . . hosszú évtizedek magyarányú gyűjtése.

De talán az fájt leginkább izzó magyar lelkének, hogy ismét hontalanná vált és külföldön kellett menedéket keresnie. Minden vágya az volt, hogy Magyarországon, magyarok közt és magyarokért dolgozhasson, de az erőszak ebben is meggátolta. Az olmützi rendház fogadta be Szántót, aki 1605-től hét esztendőn át itt vonta meg magát 1612-ben bekövetkezett haláláig. Testét megtörte a sok munka, küzdelem és szenvedés, de lelke fiatalos maradt és újabb tervekkel szőtt, elsősorban irodalmi téren akart még alkotni. Egykorú feljegyzések szerint a tudás legtöbb ágában széleskörű és alapos ismereteket szerzett. Magyaron, latinon, görögön és héberen kívül beszélt több európai nyelven, írt hitvédő értekezéseket, összeállította Erdély történetét, terjedelmes munkában cáfolta a Koránt, lefordította a Szentírást, de egyik műve sem látott napvilágot. Dinamikus egyénisége és szerteágazó tevékenysége sohasem engedett neki időt az utolsó simítások megtételére.

Élete látszólag eredménytelen volt. De csak látszólag. Személyisége nemcsak korában, de később is hatott. Önzetlen haza- és fajszeretete a szenvedélyességig fokozódott és sokakban felélesztette a kötelességtudatot. Élete nem volt hiába. A katolikus negújulás és a magyar érzés egyik vezéralakja. Méltatása pedig még mindig egyik nagy adóssága a magyar történelemnek.

Szántó Istvánnak ma is legbővebbnek mondható életrajzát Fraknói írta meg a Katolikus Szemle 1887. évf.-ban. Egy magyar jezsuita a XVI. században Szántó István élete. (Különlenyomatban is.) Reá vonatkozó egyéb művek időrendben: Szalay László: Szántó Istvánnak 1600-ban kelt emlékirata a protestantizmus miként való elterjedéséről . . . (Pesti Napló, 1856. ápr. 12.) — Veszely Károly: Erdélyi egyháztörténelmi adatok I. Kolozsvár, 1860. — Márki Sándor: Szántó István életéhez. (Figyelő Irod. tört. Közl. 1877.) —

Rosty Kálmán: Pótló adatok a magyarhoni Jézustársaság könyvészetéhez 1711-ig. (Magyar Könyvszemle, 1881.) — Szily Kálmán: Ki volt Calepinus magyar tolmácsa? Bp. 1886. — Veress Endre: A kolozsvári Báthory-egyetem története... Kolozsvár, 1906. — Steinhuber, Kardinal Andreas: Geschichte des Kollegium Germanikum Hungarikum in Rom. 1—2. Bd. Freiburg. 1906. — A római magyar szeminárium története... írta Pannoniai Arator István 1579 július havában. (Eredeti latin kézirat a Vatikáni Könyvtárban. Ism. Fraknoi V. Bp. 1912.) — Velics László: Vázlatok a magyar jezsuiták multjából. Bp. 1912. — Veress Endre: Fontes rerum Transylvanicarum I—III. V. K. Bp. 1917. — Szittyay Dénes: A nagyváradi disputa 1584-ben. (Magyar Kultúra, 1923.) — Meszlényi Antal: Adatok az erdélyi „Vallásszabadság” történetéhez. (Magyar Kultúra, 1928.) — Timár Kálmán: Szántó (Arator) István nyelve. (Magyar Nyelv. 1929.) Timár Kálmán: Szántó (Arator) István irodalmi tervei. (Irodalomtörténeti Közlemények, 1930.) — Meszlényi Antal: A magyar jezsuiták a XVI. században. Bp. 1931. — Sik Sándor: Pázmány, az ember és az író. Bp. 1939.

FRANCISCO SUAREZ

1548—1617

A Jézustársaság legnagyobb hittudósa

Ha a kiváló hadvezér legfőbb tulajdonsága az, hogy figyelme a küzdelem összes mozzanataira kiterjeszkedik és a rendelkezésére álló eszközök közül semmit sem hagy felhasználatlanul, akkor a Jézustársaság alapítóját, Loyolai Szent Ignácot, nem ugyan közönséges, hanem szellemi-lelki értelemben a legnagyobb hadvezérek közé kell soroznunk. Egyszerű, visszavonult élete ellenére mindig volt szeme arra, hol kívánják meg az Anyaszentegyház érdekei leginkább a sorompóbaállást s Krisztus országának diadala érdekében nem riadt vissza semmiféle erkölcsileg megengedett eszközök használatától. Szándéka szerint fiainak készen kellett lenni minden munkára, minden áldozatra, minden fáradságra akkor, amidőn a katolikus érdekek védelme úgy kívánta. A munka e nagy egyetemessége, a módszerek, valamint az ugyanazon célra törekvő eszközök változatossága magyarázza meg, hogy fiai között a különféle tehetségek, eltérő foglalkozások, más és más nemzeti-ségek egyaránt megtalálhatók. Az ismeretlen világokat Krisztusnak meghódító hithirdető mellett ott van a gyónatászék csendes apostola, a világot járó pápai követ mellett a humanista iskolákban latin nyelvtant magyarázó tanítómester, a katolikus visszahódítás országos munkáját irányító vezér mellett apró szeretetművek gondozója, falvakat, földhözragadt, szegény hiveket felkereső népmisszionárius mellett nagyvárosok és királyi paloták ünnepi szónoka, a rendházak belső ügyeit lelkiismeretesen intéző, egyszerű munkás mellett a sokoldalú, örökké tevékeny apostolkodás hőse. E roppant változatosságú jezsuita fel-

adatok és munkásságok között a hittudományok művelőjének és tanítójának alakja is jelentős helyet foglal el. Az alapító szándéka szerint ugyanis szinte az első évektől kezdve feladatának tekintette a Jézustársaság, hogy a keresztény hitigazságok körül folyó elkeseredett harc vezérkarába ő is elküldje fiait, s csaknem mindig — éppen a feladat kivételes volta miatt — a legkiválóbb fiait. Abból a munkából, mely ezeket az igazságokat védi, kutatja, magyarázza, fejtegeti, a jezsuiták mindig derekasan vették ki a részüket. Ennélfogva a jezsuita életnek egyéni jellemekben és egyéni életművekben való bemutatása nem volna kielégítő, ha nem ismerkednénk meg egy jezsuita hittudós életével, munkáival és eredményeivel. Erre a célra a spanyol Suarez Ferenc nyújtja a legmegfelelőbb példát. Nemcsak azért, mert eddig őt tartják általában a legkiválóbb jezsuita teológusnak, hanem mert benne testesül meg legtisztábban a hittudós életsorsa minden munkájával, fáradságával, sikerével, hatásaival és szenvedéseivel. Suarez őt évtizedet meghaladó szerzetesi életéből 45 esztendő-t a tanári katedrán töltött, idejét a legnagyobb lelkiismeretességgel kizárólag előadásai és hatalmas könyveinek megírása között osztotta meg, odaadással élt hivatásának és sohasem vágyódott egyébre, mint hogy hittudományt adhasson elő; hírnevét, sikereit egyedül evvel a munkássággal érdemelte ki. Azok a szép apostoli eredmények, amelyek Suarez nevéhez fűződnek és a Jézustársaságnak dicsőségére szolgálnak, ennek a fáradhatatlan elmélyedésnek voltak a következményei. Suarez valóban vérbeli teológus. Megérdemli, hogy a jezsuita teológus mintaképét benne keressük.

I.

Előkelő spanyol nemesi családból származott. Ősei között — úgy látszik — egyetlenegy sem volt, aki az egyházi élet vagy az egyházi tudományosság terén kiemelkedőbb nevet szerzett volna magának. A castiliai eredetű család évszázadokon keresztül királyának és nemzetének szolgálatában állott; nevük ott szerepel azokban a harcokban, amelyeket a spanyol keresztények a félszigetnek a

móroktól való megtisztításáért folytattak. A család e hódítás nyomán húzódik mindig délebbre. Hosszú időn keresztül Toledo környékén van nagyobb birtokuk. A XV. század végén, a mórok teljes kiűzése után, Suarez nagyapja az újonnan meghódított Granadában telepedik le. A királyi kincstartó tisztét viseli. Fia, Gaspar Suarez de Toledo már itt, Andaluziában látja meg a napvilágot. Ő már nem is gondol a katonáskodásra. Ügyvéd lesz Granadában, ahol neve és vagyona miatt a város legtekintélyesebb polgárai között foglal helyet. Felesége is előkelő származású nemes asszony, Doña Antonia Vazquez de Usiel.

Házasságukat nyolc gyermekkel áldotta meg az Isten. Hogy a polgári foglalkozású édesapában nem halt ki a kereszteshadjáratot vívó ősök buzgósága, azt abból is láthatjuk, hogy a négy fiú közül hárman szentelték magukat a szerzetesi életre s a négy leánytestvér közül szintén hárman vonultak zárdába. Ferenc a fiúk közül a második volt. Született 1548 január 5-én. Valószínűen korán jelentkező szelíd, csendes természete és mély jámborsága miatt szülei már gyermekkorában papnak szánták. Alig volt tízéves, midőn az egyházi tonzúrát is fölvette.

Iskoláit szülővárosában kezdette meg. Alig sajátította el azonban a latin nyelv elemeit, tizennégy éves korában apja kívánságára bátyjával együtt a salamancai egyetemre vonult. A felsőbb tanulmányok e korai elkezdése abban az időben nem volt ritkaság Spanyolországban. A humanista iskolázás magas eszménye az ibér félsziget egyszerű lakóit nem kápráztatta el annyira, mint Nyugat-Európa többi népeit. Nem tartották annyira fontosnak, hogy az ifjúság a latin nyelvben tökéletes jártasságot szerezzen. Mihelyt elérték azt a fokot, hogy az egyetemi előadásokat megértették, a fiatalok a későbbi életpályára szükséges ismereteket kezdték megszerezni maguknak. Suarez atyját is ilyen felfogás vezethette. Arra azonban nagy gondot fordított, hogy gyermekei jó kiképzést kapjanak. Erre vall, hogy bár Granadában is létesült már főiskola, mégsem ide, hanem Spanyolország Athénjébe, a világhírű, régi salamancai egyetemre küldötte gyermekeit. Itt iratkozott be az idősebbik testvér, Juan Vazquez de Toledo a világi jog

tanulmányozására és itt kezdette el a fiatalabb Francisco Suarez az egyházi tanulmányokat. Neve 1561 november 22-ről keltezve máig is ott szerepel az estudiantos cano-nistas között az egyetem névjegyzékében.

Érdekes volna megismerni, hogy a két ifjú granadai mikép vette ki részét az egyetemi ifjúságnak mozgalmas, változatos, munkával és könnyelműségekkel tarkított életéből. Az egykorú leírások nem győznek áradozni a salamancai egyetem nagyszerű virágzásáról. Abban az időben, amidőn Suarez és bátyja megkezdették tanulmányaikat, a hallgatók létszáma 5000 és 6000 között ingadozott, a külön-féle előadásokkal pedig kb. 70 tanár volt megbízva. Leg-nagyobb tekintélynek a teológiai kar örvendett s itt is a legfőbb tisztelet annak járt ki, aki a hajnali órákban tar-totta előadásait. Suarez idejében már szinte hagyomány-szerűen egy-egy kiválóbb domonkosrendi teológus töltötte be ezt a méltóságot.

A hallgatók serege részben szerzetesházakban lakott, részben külön e célra létesített intézetekben, az ú. n. kol-légiumokban tartózkodott. Voltak olyanok is, akikről szü-leik bőségesen gondoskodtak s az otthon megszokott jólétet nem kellett szerényebb életmóddal felcserélniök és voltak, akik abból tartották fenn magukat, hogy előkelőbb társaik szolgálatába állottak. A két Suarez-testvérnek atyjuk anyagi helyzete valószínűen lehetővé tette, hogy magán-házakban vehettek ki lakást.

Az egyetemi ifjúság viselkedéséről még azt is föl-jegyezték, hogy örömmel kereste föl a város körül elterülő dombokat, vidám szórakozásokkal szívesen töltötte idejét, nem tagadta meg semmiben fiatalosan és spanyolosan tüzes vérért. Elég sűrűn hallatszanak kijelentések, hogy ez a vidámság néha az erkölcsi komolyságnak és munkaszere-tetnek ment a rovására; panaszkodnak, hogy a verekedés nem tartozott a ritkaságok közé.

Nem tudjuk, hogy a két Suarez-testvérré hatott-e és mennyiben hatott ez a környezet. A későbbi események azonban megmutatták, hogy az egyetemi élet örömei köze-pette nem feledkeztek meg a szülői házból magukkal ho-zott vallásosságról. Ferencnél itt ment végbe az egész

életére kiható döntő lépés: itt hallotta meg az isteni hívást a Jézustársaságba.

A jezsuitáknak 1548 óta volt rendházuk Salamancában. Az új rend tagjai letelepedésük óta nagy buzgalommal foglalkoztak az egyetemi ifjúsággal. Ez az apostoli tevékenység kivételes gyümölcsöket kezdett érlelni akkor, midőn a kiváló szónok, Ramirez János is Salamancába érkezett. Lángoló beszédeinek az lett az eredménye, hogy egy év leforgása alatt csaknem ötszáz fiatalember ismerte föl magában a szerzetesi hivatást. Ramirez hallgatói közé tartozott a fiatal Suarez is. Nála is e nagyszerű szónok hatása alatt érlelődött meg a gondolat, hogy a Jézustársaságba lép.

A fiatal, tizenhatéves granadai nemes elhatározása nem volt szalmaláng, nem volt a gyújtó beszédek hatása alatt felébredő hangulat sem, mert habozás nélkül azonnal hozzáfogott a végrehajtáshoz. Szilárdságát azonban még jobban bizonyítja, hogy tervéből még akkor sem engedett, amidőn lépése hatalmas külső akadályokba ütközött. Csak ebből a kemény elhatározásból érthető továbbá, hogy a szerzetesi élet kezdetén hosszasan jelentkező nehézségeket és megaláztatásokat is hősiesen legyőzte.

Hiába volt ugyanis a fiatal Suareznek előkelő neve, hiába hivatkozott elszánt akaratára és buzgóságára, a salamancai jezsuiták nem akarták őt felvenni. A visszautasítás egyik oka az volt, hogy gyönge egészsége miatt nem tartották őt alkalmasnak a szerzetesi életre. Ez a kifogás még könnyen érthető. A jelentkezéskor Suarez fejlődésben lévő 16 éves ifjú volt, testi ereje sohasem lehetett rendkívüli, a későbbi életében jelentkező sok gyengeség és betegeskedés is ezt bizonyítja. Evvel a gyenge fiatalemberrel szemben könnyen felmerülhetett a kétely: vajjon egészsége bírja-e a megerőltetést kívánó szerzetesi fegyelmet. Sokkal érthetlenebb azonban a másik kifogás, az az ok, amely miatt nemcsak felvenni vonakodtak őt, hanem szerzetesi életének kezdetén sok megpróbáltatást mértek ki reá. A későbbi nagy teológusról, a Jézustársaság egyik legkiválóbb elméjéről úgy vélekedtek, hogy nincs elég képessége a szerzetben szükséges teológiai tanulmányok

elvégzésére. Csak úgy érthetjük meg ezt a félelmet, hogy Suarez, mivel fiatalon és kellő előkészület nélkül fogott hozzá az egyházjog tanulásához, eléggé szerény eredményt mutatott föl az egyetemen. Az elmélyedő, világos és következetes gondolkozásra hajló értelem bizonyára kényelmetlenül érezhette magát, midőn az egyházjognak különleges, csak tételes rendelkezésekkel megmagyarázható törvénylabirintusába vezették be. Talán még arra is gondolhatunk, hogy ezt a szolid értelmet az első homály és zavar is annyira kínozhatta, hogy miatta nem bírt a tanulmányokban kellő lendülettel előhaladni.

Mindenesetre a gyenge bizonyítvány annyira hatott a salamancai jezsuita előjáróra, hogy Suarez felvételéről hallani sem akart. Erre a fiatalember Valladolidba utazott, hogy a tartományfőnöknél próbáljon szerencsét. A valladolidi provinciális szintén eléggé reménytelennek látta az ügyet, tanácsosai sem ajánlották neki a fiatalember felvételét, rövid megfontolás után azonban — a régi források mind hangoztatják, hogy ebben a megfontolásban az imádság és a természetfölötti megvilágosítás nagy szerepet játszott — mégis felvette Francisco Suarez a Jézustársaságba. A felvételnél azonban alkalmazták azt a kikötést, amelyet a rendalapító olyanokkal szemben írt elő, akikről nem biztos, hogy a jezsuita működéshez szükséges tanulmányokra alkalmasak-e. Jezsuita lett Suarez, de azzal a fenntartással, hogy később a tapasztalatok után döntenek majd, mire alkalmazják őt: a papi működésre vagy pedig a házi munkára mint segítőtestvért. Ez a szinte túlzott óvatosság is jele annak a bizalmatlanságnak, amelyet képességei iránt tanúsítottak — bár meg kell jegyeznünk, hogy e korban a teológia spanyolországi virágzásának fénykorában, a spanyol jezsuiták is túllépték a teológiai tudás értékelésében a józanság határát. Csak azokat tartották a jezsuita apostoli munkára alkalmasnak, akik már a doktori oklevél, esetleg tudományos hírnév birtokában jelentkeztek, a többiekkel szemben sűrűn s a rendalapító szándékaitól eltérően is alkalmazták a bizalmatlankodó kikötést: majd később meglátjuk, hogy mire lesz jó. Suarez mellett egy másik

nagynevű spanyol jezsuita teológust, Valenciai Gergelyt is így vették föl a Jézustársaságába.

Szerzetesi életére való lelki előkészületet Suarez Medina del Campo-ban végezte el. Itt merült el Szent Ignác lelkigyakorlataiban és itt végezte el azokat a próbákat, amelyeket a rendalapító a jezsuita lelkület kialakítására előírt. A hivatásáért oly hőiesen küzdő és minden áldozatra kész ifjú kiváló erényeiről előljárói gyorsan meggyőződhettek, mert háromhónapos noviciátusi élet után ismét Salamancában találjuk őt. Itt, a salamancai tanulmányi házban kellett a hivatását érintő nagy kérdésnek eldőlni: vajjon el bírja-e végezni a bölcseleti tanulmányokat vagy sem.

E próba nem az egyetemen, hanem a rendházban folyt le, ahol néhány fiatalabb rendtag számára egy komolyabb képességű, de még a pályája elején álló jezsuita adta elő a filozófiát. A hallgatók nagy elismeréssel adóztak fiatal tanáruk fáradozásainak, dicsérték világosságát és törhetetlen buzgalmát, mellyel a dialektika szabályait iparkodott közelebb hozni hallgatóihoz. E lelkes munkát általában is siker koszorúzta — kivéve egy tanítványnál, aki az előadásokon némán figyelt és sehogyan sem tudott megbarátkozni a gondolkodás ott kifejtett, bonyolult törvényeivel. Ez az egyetlen hallgató Suarez volt. Hiába gyakorolt iránta eleinte türelmet a tanár, hiába igyekezett számára külön is világossá tenni a szabályokat, hiába fáradoztak társai is, hogy ezt a nehezen mozgó értelmet elevenebb munkára serkentsék — minden erőlködés hasztalannak bizonyult.

Suarez példás erénnyel és hőies lelki megadással viselte el ezt a keserű és kiábrándító tapasztalatot. Az eredménytelenség láttára elhatározta, hogy szakít ezzel a kísérletezéssel s helyette inkább mint házimunkát végző segítőtestvér adja át magát szerzete szolgálatára.

Valaki azonban ott állott a fiatal jezsuita mellett, aki további kitartást és bizalmat csepegtetett a lelkébe. Ez az ember a szentéletű Gutierrez Márton, Suarez lelkivezetője volt. Róla is azt jegyezték föl, mint a valladolidi provinciálisról, hogy imájában rendkívüli isteni megvilágosításban részesült és tudta, hogy a szenvedő ifjú még nagy szolgálatot tesz Krisztus országának. Suarez is először imád-

ságra buzdította. Miután a fiatal szerzetes bensőséges kéreccsel fordult a Boldogságos Szűzhöz, újból a tanulás nehéz munkájához látott. Nemsokára be is következett a nagy változás. Egyik alkalommal a Suarez mellé rendelt tehetséges tanuló társ egy nehezebb részletet kísérelt megmagyarázni a nehéz felfogású granadainak. A kifejtés után a tanítvány engedélyt kért, hogy ő is előadhassa a kérdést, vajjon jól fogta-e meg a dolog lényegét. Mindezt olyan körületekintéssel, okosan és világosan adta elő, hogy a segítő társ elámult s csodálkozva jelentette be tanáruknak a változást. Az általános figyelem erre ismét Suarez felé fordult, aki a várakozást messze felülmúlva napról-napra nagyobb érettséget és otthonosságot árult el a filozófiában.

A tanulmányok vége felé már mindenki őt tartotta a legkiválóbbnak. Elöljárói büszkeséggel és örömmel küldötték az egyetemre, hogy teológiai tanulmányait is elvégezze. A salamancai első tanszék birtokosa a tudós dominikánus Juan Mancio a Corpore Christi volt. Bár a Jézus-társaság fennállásának első évtizedeiben nem egy sajnálatos ellentét állította szembe egymással Spanyolországban a jezsuitákat és a domonkosrendieket és bár éppen Salamanca e szempontból veszélyes hely volt, mert élt még a jezsuiták nagy ellenfelének, az egykori híres professzornak, Cano Menyhértnek emléke, a szelídlelkű és tárgyilagos Mancio mégis elismerte, hogy Suareznél kiválóbb tanítványa nem volt és a hittudományban nagy jövőt jósolt neki. Ezt a dicséretet Suarez megérdemelte. Abban a környezetben is, ahol csaknem fanatizmussal tanulták a teológiát, ahol a megtartott előadások jegyzése és a könyvek másolása szinte szenvedéllyé vált, ahol becsvágyát csaknem valamennyi fiatal szerzetes abba helyezte, hogy tudása rendkívüli legyen s valahol mint neves egyetemi tanár fejezze be életét: Suarez messze az átlag fölé emelkedett. Míg a többieknél igen gyakran a fiatalos hév, a tömegszenvedély, esetleg a tanári dicsőség csalogató ábrándja dolgozott a kétségkívül meglévő buzgóság és a nagy hit mellett: addig Suarez a hittel és a lelki buzgósággal igazi tudományos érzéket, önálló ítéletet, nagy elmélyedést és páratlan rendszerességet egyesített. Könyvek másolása, üres vitatkozá-

sok, külsőséges szócstaták őt nem érdekelték, tanulmányait az előadásokat megelőzően már átvette, jegyzetei előre készen voltak, a tanítás alatt figyelt, rendezte, kiegészítette tudását s esetleg megbírált a hallottakat. Életrajzírói előadják, hogy az egyik tanár egyszer nem tudott elkészülni órájára és Suareztól kérte kölcsön jegyzeteit. Az írás birtokában jól sikerült órát tartott s kijelentette, hogy boldognak tartaná magát, ha állandóan ilyen segédeszköz állana rendelkezésére.

Természetes, hogy ilyen teljesítmények után hírneve is nagy volt. Ezt azonban még inkább előmozdította első nyilvános vitatkozásának sikere. A 16. századbeli spanyol egyházi életnek nagy megújítója, Boldog Avila János egyik beszédében azt állította, hogy a Szent Szűz nagysága a kegyelmi rendben valamennyi angyal és üdvözült szent lélek természetfölötti kiválóságát felülmúlja. Az első spanyol jezsuita nemzedék között kellene élnünk, hogy megértjük ennek a kijelentésnek a salamancai kollégiumban előidézett hatását. Fiatal jezsuiták és spanyolok voltak itt együtt: megannyi jogcím, hogy Boldog Avila mondása meglepő izgalomként hasson s határtalan lelkesedést váltson ki. De ugyancsak a salamancaiak jó, sőt éles szemű és kritikus teológusok voltak, akik tudták, hogy egy kijelentés szépsége még nem kezeskedik annak igazságáról. Megindult tehát a vitatkozás: elfogadható-e, hirdethető-e nyugodtan Boldog Avilának a Boldogságos Szűzről hangoztatott magasztalása?

A jámbor életű Gutierrez és mások Suarezhez fordultak, hogy kidolgozva a kívánt teológiai igazolást, vessen véget a bizonytalanságnak. Suarez elfogadhatónak ítélte Avila állítását, majd rövid dolgozatban ki is fejtette érveit. A szent lelkesedésnek azonban ez sem volt elég. Most arra kérték az ifjú tudóst, hogy a jezsuita kollégium számára engedélyezett ünnepélyes vitatkozáson a Boldogságos Szűz tiszteletére ezt a tételt védelmezze. Suareznek tetszett az eszme. Miután véglegesen kidolgozta tételét, a legtekintélyesebb tanárhoz, Mancióhoz fordult, hogy vállalja el a tudományos ünnepség szellemi irányítását. Mancio azonban hallani sem akart erről a szerepről. Suarez té-

tele annyira újnak és merésznek tetszett neki, hogy a felajánlott elnöki tiszt helyett inkább heves támadást ígért ellene. A tanítvány erre nyugodtan és alaposan kifejtette véleményét, előadta a számbavehető érveket, majd azután érdeklődött, hogy miért nem akarja Mancio ezeket az igazságokat elfogadni. Suarez érveire azonban a tanár megadta magát: Elvállalom a vezetést s ha valaki ellenvetéseket hoz, én fogok síkra szállni a Boldogságos Szűz dicsőségéért — volt a válasza.

Ez a hírnév végleg el is döntötte Suarez későbbi foglalkozását a jezsuita rendben. Közvetlen irányítói feljegyezték ugyan róla, hogy nyugodt természete és bölcs ítélete miatt nemcsak kiváló tanár, hanem elsőrangú előjáró is lehetne belőle. Erre a lehetőségre azonban sohasem került sor. A teológia befejezése után nyomban megkapta a tanári megbízatását s később soha senkinek eszébe sem jutott, hogy ebből a foglalkozásból kiszakítsák őt.

II.

A tanári pálya szerényen kezdődött. Hiszen Suarez a teológia befejezésekor fiatal kora miatt még nem is vehette föl az egyházi rend szentségét. Egyelőre tehát csak azt a megbízatást kapta, hogy miként első filozófiai tanára őt a salamancai kollégiumban, úgy oktassa ő is a bölcselőre fiatalabb rendtársait Segoviában. A megbízatásnak fényesen eleget tett; e filozófiai előadásaira készített jegyzeteit dolgozta fel később *Disputationes metaphysicae* c. munkájában. E klasszikus alkotás, mely századokon keresztül a skolasztikus bölcsélet igazságainak legtökéletesebb és legkimerítőbb kifejtése maradt, kézzelfoghatóan tanúskodik arról a magas tudományos színvonalról, amelyben Suarez eléggé csekély számú tanítványát formálta. Önálló tanári tevékenységének kezdetén, 1572 elején, 24 éves korának betöltése után érte őt a nagy kitüntetés, hogy pappá szentelték. Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepén mondotta első szentmiséjét. Az elmélyedő és buzgó életű teológus bizonyára nagy öntudattal fogadta lelkébe a krisztusi munka folytatásának, főleg a szentmiseáldozat bemutatásának kimondhatatlan kegyelmét. Ez a mély lelki átalakulás abban

is kifejeződött, hogy eddigi komoly, szerzetesi erényeihez az apostoli buzgóság is hozzájárult. Vasárnap és ünnepnaponként szorgalmasan kereste föl a szomszédos falvakat, hogy az egyszerű hívőknek adjon oktatást és lehetővé tegye számukra a szentmise hallgatását. Nem egyszerű kirándulások voltak ezek, hanem kemény fáradsággal járó munkák. A kényelmetlen utazás eléggé megviselhette őt, sőt néha étlen-szomjan kellett maradnia egész napon keresztül, csak este, a rendházba visszatérve vehetett magához némi táplálékot. Elöljárói be is látták, hogy a gyenge szervezetű fiatal tudós könnyen tönkre teheti értékes munkaerejét, ha szorgalmas tanári munkája mellett még ilyen megerőltetéseket is magára vállal. Rövidesen meg is tiltották neki, hogy ilyesmire vállalkozzék.

E rendelkezés után életének kizárólagos színtere a tanterem és szerzetesi cella lett. Legfeljebb olvasmányokkal, levelezéssel, ritkán előforduló látogatásokkal és utazásokkal biztosította magának azt a kapcsolatot a körülötte hullámozó élettel, amely nélkül irodalmi munkássága száraz és haszontalan időtöltés maradt volna. Egyébként egész lelkével a tanári munkának és kutatásnak élt. Hirneve nőttön-nőtt. Segoviában befejezve a filozófiai tanfolyamot, Avilába küldötték őt, hogy ott már a teológiát adja elő. Itt azonban nem sokáig maradt, rövid idő múlva ismét Segoviában találjuk, mint a teológia tanárát, ahonnan csakhamar a valladolídi főiskolára kerül. Itt már hosszabb ideig működik. Valladolid az a hely, ahol tanári és tudós képességei teljes érettségükben kibontakoznak. Itt lesz nyilvánvaló az a kitartó elmélyedés, amellyel a kérdések egész terjedelmét felöleli, itt mutatkozik az a nagy erudíció, amely fáradhatatlan tanulásának eredménye, itt jelentkezik az a nyugodt, tárgyilagos és mindig megfontoltan mérlegelő módor, amely Suarez írásaiban is oly kellelmesen érint bennünket. Elkerülhetetlen volt végül az is, hogy a kiforrott, önálló gondolkodó bizonyos elfogadott nézeteket ne helyesbítsen, vagy egyes esetekben eredeti nézetekkel ne lépjen föl. Am ez az eljárás, amelyet ma tanárok és tudósok legdicséretesebb tulajdonságának tartunk, a 16. század Spanyolországában nem mindenkinél talál megértésre. A po-

gány uralom alól alighogy felszabadult ország kormánya féltékenyen ügyel arra, hogy a katolikus hit egységét és tisztaságát sem nyíltan, sem titokban semmi ne veszélyeztesse. E törekvés nyomán a közvéleményben is szerfölött könnyen szóhoz jutott az az ideges félelem, mely minden újszerű kijelentésben vagy a teológiai elméletek önállóbb kimélyítésében a hagyományos tanítást látta veszélyeztetve. Evvel a kicsinyeskedéssel kellett Suareznek is találkoznia. Egyesek megütköztek az általánosan magasztalt professzor némely olyan állításán, amelyek nem hitigazságokat, hanem teológusoktól tanított tételeket új megvilágításba helyeztek vagy pedig eddig ismeretlen összefüggésekre, újabb következményekre mutattak rá. A gyanúsítás eleinte csak suttozva terjedt, később az előjárókhoz is eljutott, akik az ügy megvizsgálására kényszerültek. Szerencsére ebben az időben egy higgadt gondolkozású, erős gyakorlati érzékű olasz jezsuita, a későbbi általános rendfőnök, Aquaviva Kolos látogatta végig a spanyol rendházakat. Suarez ügyében is neki kellett ítéletet mondania. A tapasztalt idegen nyomban látta, hogy Suarez tanításában hitveszélyről szó sem lehet, ellenben kétségtelenné vált előtte a fiatal professzor rendkívüli képessége. Azonnal ajánlatot is tett a római rendfőnöknek, hogy hívja meg Suarezt a római kollégiumba, hiszen úgyis sokat törték a fejüket odahaza, hogyan lehetne ezt a központi intézetet a szerzet legkiválóbb tanerőivel ellátni.

Igy került Suarez 1580-ban a római Kollégiumba. Hírneve megelőzte érkezését. S a tudótestület, amelynek egy Toledo és egy Bellarmino voltak a tagjai, feszült várakozással és örömmel nézett az annyira dicsért spanyol kiválóság működése elé. Suarez első tanári előadásán maga a pápa, az ősz XIII. Gergely is megjelent. A római szereplés senkinek sem okozott csalódást. A tanszéken ugyanazok az erények jellemezték Suarezt, mint Spanyolországban: világosság, alaposság, nemes higgadtság. Tanítványai között foglalt helyet Vitelleschi Mutius, a jezsuita rend későbbi általános főnöke és Lessius (Leys) Lénárd fiatal belga jezsuita, aki mestere némely gondolatának kiváló magyarázója és továbbvivője lesz a teológiában. Rokon-

szenvvvel fogadták a spanyol tudóst a római hivatalos körök is, nemcsak nagy tudománya szerzett elismerést, hanem nagy szerénysége, önuralma és az az előkelő finom magatartás, mely az egyszerű jezsuitaruha alatt is elárulta az udvariasság szabályai iránt fejlett, nagy érzékkel bíró spanyol nemesembert. Semmi személyi ok nem állott volna útjában, hogy Suarez állandóan itt a római központban csillogtassa tehetségét és hallassa szavát az egyházi kormányzat jelentősebb elvi kérdéseiben. Közbelépett azonban a fiatal tudós gyenge egészsége. A római éghajlat és az idegen életmód fokozottan megnehezítette annak munkáját, aki hazájában is eleget szenvedett a kimerültség, gyenge tüdő és gyomorbántalmak miatt. Öt esztendő tartózkodás után Suarez maga tartotta szükségesnek, hogy Aquaviva rendfőnöktől Spanyolországba való visszahelyezését kérje. A rendfőnök látva, hogy Suarez munkássága betegeskedései miatt könnyen megbénulhat, beleegyezett ebbe a kérelembe. A nagy tudós utódjául egy új, jóhírű spanyol tanárt, Vazquez Gábort jelölte ki. Ez volt az első alkalom, hogy Suarez és Vazquez Gábor, ez a két kiváló elme közelebbi kapcsolatba kerültek egymással, később még szorosabb ismeretségre is lépnek.

Suareznek Róma után a híres spanyol egyetemi város, Alcalà jezsuita kollégiumát jelölték ki tartózkodási helyül. Munkája természetesen a teológia tanítása volt. Alcalà tudományos intézetei büszkeségnek tartották, hogy Suarezt falaik között üdvözölhetik. Megérkezésekor valóságos diadalmenetben vezették be őt lakásába. A kívánság az volt, hogy Suarez ne foglalkozzék mással, mint Szent Tamás magyarázatával. Ez az alcalài fogadtatás némi felvilágosítást nyújt arra nézve, hogy Suarez későbbi spanyolországi jelentőségét helyesen megértsük. Amidőn hangoztatjuk, hogy Suarez kiváló tanár és különleges képességű teológus volt — még nem fejeztük ki azt a szerepet, amelyet ő saját korában betöltött. A tudós ember és a kiváló oktató, főleg ha teológus az illető, ma nagyoobbérszt az események háttérében húzódik meg s a közvélemény csak ritka esetben vesz tudomást létezéséről. A 16. század spanyol világában ellenben a teológus olyan név volt, amelyet mindenki tisztelet-

tel ejtett ki. A teológus volt elsősorban az életet irányító katolikus hit alapos ismerője, a teológus volt a legnagyobb kultúrintézmények, az egyetemek szellemi érverése, a teológus volt az, akinek szava, véleménye még a teljhatalmú spanyol uralkodók előtt is számított. Röviden: a teológus a szellemi-lelki világnak fejedelmét vagy legalább is legjelentősebb főemberét képviselte az érdeklődő tömeg szemében. Ehhez a felfogáshoz még hozzá kell vennünk azt az értelmileg nem igazolható tiszteletet és lelkesedést, mely a kiemelkedő személyiséget ma is, de régebben még inkább, körülvette — s akkor alkotunk magunknak megközelítően hű képet arról a férfiúról, akit a XVI. század spanyoljai teológusnak neveztek. Ez a rendkívüli megbecsülés vette körül az Alcalába visszatért Suarezt, ez magyarázza meg azt a nagy tekintélyt, csodálatot, sőt rajongást, mely őt későbbi előmenetelében kíséri. A közvélemény, a tanulóifjúság, egyháziak, az udvar, sőt még a pápa is sűrűn ragadják meg az alkalmat, hogy kifejezzék tiszteletüket a nagy teológus iránt. A fák azonban még a lelkesedő Spanyolországban sem nőhetnek az égig: a megcsodált teológusok, Suarez is, ráakadtak olyanokra, akik ezt a bámulatot nem tették magukévá, sőt minden erejükkel iparkodtak felfedezni a foltokat is a tündöklő teológusokon. Kik voltak ezek a vakmerők? Rendszerint a többi teológusok, gyakran azok, akik éppúgy beérkeztek a dicsőségbe, mint megtámadott társaik, még inkább azonban olyanok, akik csak útban voltak az elismertetés felé. A Suarez korának sajátosságához a teológus nagy megbecsülése mellett a hittudósok egymásközötti heves csatározása is hozzátartozik. Már láttuk, hogy a fiatal Suarez hitbéli megbízhatósága ellen vádak hangzottak el; s az egyes tudósok életéhez elválaszthatatlanul odafűződnek a kisebb vagy nagyobb, komolyabb és kevésbé komoly csatározások. Ezekben a küzdelmekben része volt a tudományszeretnek, a hit tisztaságán való aggodalmas őrködésnek, szerepelt benne sok spanyol hév és ugyancsak sok éles spanyol elme, amelyek oly könnyen vesznek észre az egyes felfogások árnyalati különbségeit is és volt ebben a versengésben — kár is lenne tagadni — rengeteg emberi becs-

vágy, türelmetlenség, féltékenység, eltérő természetek öntudatlan összeapása.

Suareznek Alcalában végig kellett szenvednie ilyen nem komoly, de elég kellemetlen teológus ellentétet. Alcalái tartózkodásának végéfelé idekerült az a teológus, akit a rendfőnök Suarez utódjául Rómába hívott s aki szintén nem bírta hosszabb időn át elviselni a római éghajlatot, Vazquez Gábor. Szinte keresve sem lehetne két ellentétesebb egyéniséget találni, mint Suarez és Vazquez. Az egyik szilárd, nyugodt és komoly jellem, a másik maga a lobogó tűz, megfontolás nélküli impulzív ember; az egyik mindig kimért, hűvös, udvarias és előkelő, a másik minden merevebb szabály ellensége, aki természetességében néha a különködésig megy. Az egyik komolyan, rendszeresen dolgozik, szereti a csendet, nyugalmat és a szellemi munka egyéb feltételeit, hogy dolgozni tudjon, a másiknak semmire szüksége nincs, eleven szellemi szípkörök módjára önti bármikor a gondolatokat. Az egyik előadása — bár csodálatosan mély, világos és komoly — mégis egyhangú, fárasztó és unalmas, a másiknál az egész ember heve, lelkesedése, frissesége magával ragadja a hallgatót. Elkerülhetetlen volt, hogy a heves vérű Vazquez megjegyzéseket, kemény bírálatokat ne mondjon Suarez néhány talán kevésbé átgondolt, kevésbé világos állításairól. Ezt az eltérő nézetét egy-egy ünnepélyes vitatkozás alkalmával hevesen és határozottan fejezte ki Suarez előtt is — a hallgatóság nagy élvezetére, akik gyönyörködtek Vasquez nagy lendületében. Am éppen ez okozott Suareznek igen nagy szenvedést. Ő a mérsékletnek és a higgadtságnak embere mindig kész volt a legnagyobb szerénységgel elismerni, hogy tévedhet, hogy véleményei esetleg javításra szorulnak. De elítélte azt a heves, megfontolatlan, a körülményekre nem tekintő modort, amellyel Vazquez támadásait intézte. Viszont Vazquez Gábor szemében csak a lényeg, az igazság, az egyszerűség volt fontos, a modor nem számított semmit. Nem értette meg Suarez panaszait, keményen azt válaszolta neki, hogy söpörjön a saját háza előtt, ne engedjen meg magának olyan kivételeket lakásban és étkezésben, amelyek ellentétben állnak a szerzetesi közös

élettel. A két kiváló teológus legfőbb előjáróikhoz intézett levelei ilyen panaszokat hangoztattak egymás ellen. Kár volna ezt az emberi közjátékot nagyjelentőségűnek tartani Suarez életében, s éppen azért fölösleges keresnünk, hogy a kettő közül melyiknek volt igaza. Elég ennyit megállapítanunk, hogy a nagy hittudósok is, bár elméjükkel és szívével az égben iparkodtak járni, mégis ember módjára kénytelenek voltak a földön maradni.

Suarez alcalài tartózkodása alatt sokkal fontosabb esemény is történt. Itt kezdte meg negyvenedik életéve körül irodalmi munkásságát. Az előadásokra eddig hangyaszigalommal és bámulatraméltó alaposzággal kidolgozott jegyzeteket még nem merte kiadni: végre Alcalában engedett a sürgetésnek. Mint Szent Tamás fejtegetője a *Summa Theologiae* harmadik részéhez írt magyarázatokkal indítja el könyvének sorozatát. Az első megjelent kötete a megtestesült Igéről szólott, ezt követte az isteni Üdvözítő életének titkait ismertető munka. Előszavában Suarez bevallja, hogy önmagától sohasem határozta volna magát írásai kiadására, ha olyanok nem kérték volna őt erre, akiknek nem állhatott ellen. A könyvek Suarez hírnevét még inkább megnövelték, mert az egész világ előtt bebizonyították, hogy szerzőjük a teológia tudományának valóban mestere. Szent Tamás-magyarázatokat írt ő is, mint oly sokan mások előtte, mégis mekkora különbség Suarez könyvei és az előtte írt kommentátorok között! Suarez nem ragaszkodik a magyarázott szöveghez, nem követi szolgailag és fárasztóan Szent Tamás egyes kifejezéseit, hanem megragadva a problémát, széleskörű megvilágítással tárja föl értelmét és jelentőségét, utána lehetőleg Szent Tamás szellemében, de mégis mindig határozott önállósággal nyújtja a megoldást.

Az irodalmi működést Suarez többé haláláig nem hagyta abba. Részben már megtartott előadásainak kidolgozott szövege szolgált anyaggal a kiadandó könyveknek, részben az újabban tárgyalt témákat dolgozta föl, de voltak esetek, midőn az Egyház valamely érezhető szükséglete adta kezébe a tollat (így pl. a *Defensio fidei catholicae contra Jacobum regem* című munkájával), vagy pedig elől-

járóinak kérelme indította őt egy a szerzetesi élet lényegét tárgyaló mű megírására (*De virtute et statu religionis*). Alcalá után ismét Salamancában találjuk őt: itt folytatja Szent Tamás *Summa Theologiae* III. részének magyarázatát, kiadja a szentségekről szóló művének első kötetét. De nem Salamancából került a nyomdába Suarez híres bölcseleti művének, a *Disputationes metaphysicae*-nek kézírata. Ez a munka Suarez roppant irodalmi termelésének csak kicsinyke töredéke, s értékben sem múlja felül a teológiát tárgyaló köteteket, a szerző nevének fennmaradásához és általános megbecsüléséhez mégis inkább hozzájárult, mint a többiek. Legfeljebb a *De legibus* című munkát lehet hozzá hasonlítani. A teológiai tárgyú művek ugyanis csak a katolikus hittudósok körében örvendtek tekintélynek, a *Disputationes metaphysicae* eszméinek és a *De legibus* témájának ellenben egyetemes európai hatása volt. A protestáns iskolák növendékei, közöttük Leibnitz is, Suarez gondolatmenetén át hatoltak be a bölcseletbe, a törvényekről kifejtett nézetek pedig egy nagy hatású protestáns jogtudós, Hugo Grotius művein keresztül alakították az északi népek katolikus hatásoktól különben elzárt felfogását.

A könyvek sikere sem volt soha zavartalan. Azok az okok, amelyek a teológusok egymásközi versengését előidézték, természetszerűen a könyvekkel szemben is életre hívták a szigorú, néha még a tárgyilagosságot is nélkülöző bírálatot. Ilyen támadásokra Suarez műveinek annál inkább el kellett készülniök, mert megjelenésük idején — a XVI. század utolsó évtizedeiben — a teológusok közötti vetélkedés elkecsesedett formákat öltött. Csakugyan a kezdő író csakhamar arról értesült, hogy könyveinek néhány részletét bevádolták az inkvizíció előtt. Ennek az alaptalan első támadásnak azonban nem lett semmi eredménye.

A megjelent könyvek viszontagságai ezzel nem értek véget. Hogy jobban megértsük azokat a bonyodalmakat és kellemetlenségeket, amelyek könyveit kiadásra készítõ Suarezt élete végéig elkísérik, meg kell ismerkednünk ezzel a kemény hadakozással, amelyet az akkori idők teológusai folytattak egymás ellen. A fontosabb vagy egész

jelentéktelen részletcsatározások mellett főleg az isteni kegyelemnek az emberi szabadakarattal való együttműködése vetett föl olyan kérdéseket, amelyekre nézve két ellentétes tábor alakult ki. Az egyik rész megingathatatlan következetességgel az isteni mindenhatóságot hangsúlyozta a vitában: ennek a csoportnak feje a kiváló képességű, hajthatatlan akaraterejű salamancai tanár, a domonkos-rendi Bañez Domonkos volt, követői is jórészt Szent Domonkos rendjéből kerültek ki. A másik részen pedig inkább a jezsuiták állottak, akik az isteni mindenhatóság erős hangsúlyozásával szemben az emberi szabadság jogait védelmezték. Ennek a csoportnak szoros értelemben vett szellemi vezére nem volt. A jezsuita törekvéseknek azonban határozott, sőt némileg merész kifejezést adott egy szorgalmas jezsuita teológus, Molina Lajos. Így történt, hogy bár a harc széles és messze elágazó területeken folyt le, mégis Bañez és híveinek legerősebb támadása Molina sajátos nézetei ellen irányultak. Molina könyve természetesen az inkvizíció törvényszéke elé került, majd a római központi hatóságok is hosszasan foglalkoztak vele.

Ebben a harcban tehát Suarez személye nem volt a támadások célpontja. Nem érthette el azonban, hogy teljesen kivonja magát az összeccsapásból. A küzdelem ugyanis valósággal a teológusok totális háborújává fajult. Egy-másnak szinte minden állítását gyanakvással nézték, az ellentábor hívének minden véleménynyilvánításába könnyen belekötöttek, a harc kimenetelében pedig teológus hírnevüket látták kockáztatva. Ilyen helyzetben Suareznek is tapasztalnia kellett a háborús állapot egyik vagy másik kellemetlenségét. Szorosabb és jelentékenyebb kapcsolatba akkor jutott a vitával, amidőn Molinának Rómában történt feljelentése után a hivatalos jezsuita védekezésben kellett résztvennie. Ő is azon teológusok egyike volt, akik a spanyol jezsuita rendtartományok megbízásából részletes jelentést és ítéletet mondtak Molina tanításáról. Később pedig mint tanácsadó és véleménynyilvánító fejtette ki higgadt és mérsékelt nézeteit a római tárgyalásokban résztvevők számára. Ennek a foglalkozásnak kellemetlen oldalai mellett megvolt az a szerencsés következménye, hogy Suarez

bepillantatható a szemben álló eszmék összefüggésébe és e sokoldalú ismeretek birtokában írhatta meg nagy művét az isteni kegyelemről.

Ez a vita a Spanyolországban megindult apró nézeteltérésektől kezdve a római döntésig harmadfél évtizeden át (1581—1607) tartott, a valóban izgalmas római tárgyalások azonban csak 1598-ban indultak meg. Ebben az időpontban Suarez tudós tekintélye újabb elismeréssel gyarapodott. II. Fülöp sürgetésére el kellett fogadnia a coimbrai egyetem legelőkelőbb teológiai tanszékét. Suarez, aki eddig csak jezsuita intézetekben vagy pedig nyilvános egyetemeken szerényebb állásban dolgozott, most a király kérelmére Portugália leghíresebb egyetemének lett első tanára! 50 éves volt, amikor ezt a kitüntető méltóságot elfogadta s Coimbrában maradt csaknem haláláig. Működésének koránája pedig ez a coimbrai húsz esztendő. Tudása itt teljes kiforrottságában jelentkezik, irodalmi működése itt a leggazdagabb, itt gyakorolja növendékeire, az ibér félsziget egyházi életére, sőt az egész katolikus Egyházra a legnagyobb befolyást. Benső világa, mely már évtizedek óta öntudattal forrott össze a szerzetesi élettel, itt jelenik meg a buzgó, munkáséletű, Istent kereső öreg, rokonszenves tökéletességében. Ami vonzó és nemes volt Suarez egyéniségében, itt a hit és az istenszeretet fényétől megszépítve természetfölötti ragyogásban lép elénk. A mindig szorgalmas, elmélkedő természet itt vált egészen imádságossá, úgyhogy kötelességei mellett úgyszólván csak az Istennel való társalgásnak élt. Vigyáz a mindig udvarias Suarez, szinte félénk aggodalommal, hogy szeretetlen ne legyen senki iránt sem. Tudásának és hírnevének gyarapodása csak azt eredményezi, hogy még szerényebben viselkedik és még kisebb véleménynyel van önmagáról. Coimbrában történt, hogy egy vitatkozás alkalmával Szent Ágoston egyik kijelentését hozta fel neki valaki ellenvetésül. Az előadott szöveg komoly és nehéz volt. Suarez is meghökken egy pillanatra, majd nyugodtan csak ennyit válaszolt: — Ismerem jól Szent Ágoston felfogását; ez a szöveg nem fordul elő nála. Erre utána néztek az idézetnek és valóban kiderült, hogy megváltoztatott formában dobták be a Szent

Agoston mondatokat a vitatkozásba. A tanár dicsősége roppant nagy lett: Szent Agoston ily tökéletes ismeretét senki sem tételezte föl eddig nála. Ő azonban az eset után leverten panaszkodott: mégsem kellett volna így eljárni, mert a tudás e nyílt fitogtatása nem fér össze a szerénységgel. Ennek az érzékeny léleknek csak éppen az okozott túlságos nyugtalanságot, ha valamelyik állítását nem tartották kifogástalan, egészen katolikus tanításnak. Ilyenkor még hosszas és következetes védekezésre is vállalkozott. Őseitől öröklött hite nem tudta volna elviselni, hogy valamilyen ne érezzen, ne gondolkozzék úgy, mint a római Anyaszentegyház.

Pedig egy eléggé megalázó leckét ebben a tekintetben is el kellett viselnie. A coimbrai tartózkodásának elején éppen a szentségek magyarázatát folytatta és a bűnbánat szentségéről írott művének kiadását készítette elő, mikor egy a gyónásra vonatkozó fontos pápai döntést adtak ki. A döntésnek az volt az előzménye, hogy a teológusok állandóan bizonytalanul megakadtak azon a kérdésen, vajjon érvényes és megengedett dolog-e távollevő papnak gyónni és távollevő személynek feloldozást adni. A hittudósok többsége ellene volt mind az ilyen gyónásnak, mind az ilyen feloldozásnak. Akadtak azonban, akik még Suarez idejében is az ellenkező nézetet vallották. Ezen merész és egyedülálló felfogásnak hirdetése rendszerint azt eredményezte, hogy az akkori heves teológiai harcokhoz képest az ellenséges tábor képviselői rávetették magukat az ilyen tanítóra s vele együtt táborát is befeketíteni igyekeztek. Több eset is előfordult, hogy a távolból végzendő gyónás és feloldozás tanítása miatt komolytalan hitszónokok és szenvedélyes teológusok meggondolatlan ellenségeskedést szítottak szerzetesrendek között. A pápa véget akart vetni ennek az áldatlan állapotnak s ezért kiadta rendeletét, melynek értelmében az a fölfogás, mely a távolból végzett szentgyónást és feloldozást megengedi, többé már nem tartható.

Suarez alaposságához mérten ezt a kérdést is tüzetesen megtárgyalta művében. Még a pápai döntés megjelenése előtt azt a véleményt alkotta meg, hogy a távol-

ból történő feloldozás érvénytelen, a távoli szentgyónás azonban elfogadható. Ilyen esetek előfordulnak az Egyházban, mikor pl. Leó pápa kifejezett engedélye alapján eszméletlen haldoklót feloldoznak. Mikor a pápai döntést kézhez kapta, ezt összehasonlította a saját nézetével, úgy gondolta, hogy eddigi felfogását nincs oka megváltoztatni. Feltette, hogy VIII. Kelemen pápa rendelkezésével nem változtatta meg Leó pápa engedélyét, ezért tehát az újabb döntést csak úgy lehet felfogni, hogy az tiltja a szentgyónásnak és a feloldozásnak távolból történő végzését, ha mind a két körülmény egyszerre fordul elő, nem ítélkezik azonban olyan esetekről, amelyekben csak a szentgyónást vagy csak a feloldozást végzik távolból. A pápai írat ezen értelmezését még bevette készülő könyvének szövegébe.

Suarez értelmezése azonban visszatetszett a római hatóságoknak, sőt a pápának is. Elítélték a magyarázatot és arra kötelezték Suarezt, hogy könyvének megfelelő részeit vonja vissza és törölje. Ennek az ítéletnek híre a földig sujtotta a híres teológust. Bántotta őt a megbélyegzés, nem látta be, hogy érvelését valamilyen is meg lehetne támadni és keserűséget okozott neki, hogy őt, a jezsuita rend egyik legjobb nevű teológusát a kegyelemtani viták legforróbb pillanataiban így megbélyegzik. Ez a félelme nem is volt alaptalan, mert az esetet az ellenfél igyekezett a maga javára kiaknázni. Ime, a mérsékelt és csodált jezsuita teológus, — mondották — az Egyház tanításával ellentétes felfogást hirdet, mit lehet akkor a többiektől várni!

Először a madridi nuncius útján iparkodott Suarez ügyét tisztázni. Megmagyarázta nézetét, kifejezte készségét, hogy ha kell, aláveti magát az egyházi döntésnek, de kérte az elítélés megváltoztatását. Spanyolországi fáradozásai azonban nem hozták meg az eredményt. Erre beteg, öreg, nagy tervektől és munkáktól elfoglalta elszánta magát a római utazásra. Hogy pótolja valamikép az utazással járó idővesztést, napközben csendesen kidolgozta magában a Szentháromságról készülő művének egyes fejezeteit, este pedig megszállva valahol, kísérőjének tollba mondotta elmélkedései eredményét. Rómában nevéhez illő

tisztelettel fogadták, szívesen látták azt a szerénységet is, amellyel késznek nyilatkozott a Szentszék bármilyen döntését elfogadni, maga a pápa figyelmesen végighallgatta érvelését és hajlandónak is mutatkozott, hogy a Suarez ellen kiadott ítéletet visszavonja. Mielőtt azonban erre sor került, VIII. Kelemen hirtelenül meghalt. V. Pál pedig elődje iránti tiszteletből nem akarta a rendelkezést megváltoztatni. Csak annyit sikerült elérni, hogy Suareznek pusztán a pápai döntést magyarázó részt kellett törölni könyvéből. Római útjával tehát sikert nem ért el. Magyarázatát nem fogadták el s ma már mindenki helytelennek tekinti Suarez okoskodását. Ez az eredménytelenség fájdalmasan nehezedett rá. Az nem változtatott a helyzeten, hogy a Rómából visszatérő teológust Spanyolország nagyobb városaiban valóságos diadalmenettel fogadták.

Szerencsére Suareznek még hátralevő éveiben két ízben is kínálkozott alkalom, hogy a Szentszék iránti ragaszkodását tudományos működésével is kimutassa. Ezért mind a két esetben nagy elismerést kapott, ami tökéletesen elfeledtette vele a gyónás kérdésében elviselt kudarcot. Mind a két esemény egyszersem azt is hirdeti, hogy a coimbrai híres hittudós mily nagy tekintéllyel bírt fontos egyházpolitikai kérdésekben. Az első eset a velencei szerzetesnek, Sarpinak nevével kapcsolatos. Sarpi egyházellenes eszméket hirdetett az adriai köztársaságban s a signoria nem lépett föl kellő eréllyel a tévtanító ellen. E miatt a köztársaság és V. Pál pápa között kiélesedett a viszony, végül pedig egyházi tilalmat hirdettek ki Velencében. Ekkoriban már közkézen forgott Suarez hatalmas műve az egyházi büntetésekről. A pápához hű párt magatartását Suarez műveivel igazolta. A signoria ekkor úgy akart segíteni magán, hogy az éppen Velencében is nyomás alatt álló munkából a legvilágosabb részleteket meghamisította. Suarez nyomban tiltakozott e nemtelen eljárás ellen, a velenceiek túlkapásait pedig egy kisebb munkában (*De immunitate ecclesiastica contra Venetos*) bélyegezte meg. A könyv megjelenésére nem volt szükség, mert közben sikerült Velence és a Szentszék között a jó viszonyt helyre-

állítani, V. Pál pápa mégis külön levélben mondott köszönetet Suareznek fáradozásáért.

Másodszor is hasonló ügyben szállott síkra a coimbrai nagy teológus. I. Jakab angol király elődeihez hasonlóan azon fáradozott, hogy hatalmát katolikus alattvalóinak lelkiismeretére is úgy kiterjessze, hogy ezeknek a pápa iránt kötelező hűsége üres látszattá váljék. E végből egy hűség-eskümintát írt elő, amelynek szövege nem volt ugyan egészen bántó, de a pápa jogának megcsonkítását nehézség nélkül fel lehetett benne fedezni. A katolikus hittudósok és a római hatóságok kijelentették, hogy az eskümintát az Egyház hű fia számára elfogadhatatlan. Az esküt elítélő iratok között komolyan esett latba az a levél, melyet Bellarmino bíboros írt az angol katolikus egyház fejének. A király elégedetlenül fogadta a katolikusok ellenkezését s mivel a teológia mindig érdekelte őt, elhatározta, hogy maga kel eskümintájának védelmére, megcáfolva a katolikusok érveit. A nevesebb angol hittudósokat maga köré gyűjtve rövidesen elkészült a könyv, melyet királyi szerzője névtelenül jelentetett meg ugyan, de minden európai uralkodónak királyi pecsétjével ellátva megküldött. Bellarmino azonnal válaszolt Anglia urának rövidebb írással. Ezzel azonban nem oldódott meg a kérdés, csak a vitatkozások és a huzavonák szaporodtak. A római Szentszék végül is Suarezt kérte föl, hogy ismeretes alaposágával járjon végére a felvetődött izgató problémáknak, főleg tisztázza az egyházi és világi hatalom bonyolult viszonyát. Suarez két évig dolgozott, a római rendfőnök tehetséges fiatal angol jezsuitát bocsátott rendelkezésére, akinek az angol nyelvű szövegek lefordítása és magyarázata volt a feladata. Megjelenés előtt Rómában is átnézték a munkát. A király is tudomást szerzett Suarez vállalkozásáról s utasítására a madridi angol követ részenként, ahogy elkészültek, a legsürgősebben küldötte a köteteket Londonba. A terjedelmes mű: *Defensio fidei catholicae et Apostolicae adversus Anglicanae sectae errores, cum responsione ad Apologiam pro iuramento fidelitatis et praeceptionem monitoriam Serenissimi Jacobi Angliae Regis*” címmel Coimbrában jelent meg 1613-ban. Hat részre osztva nem hagy figyelmen kívül egyetlen olyan

kérdést sem, amely a vitában valamikép is jelentőséggel bírt. Az anglikán egyház tanítására, jogi helyzetére vonatkozólag éppoly kimerítő alapossággal jár el, mint a két hatalom természetének és eredetének vizsgálatában, az egyházi kiváltságok és a hűségeskü elemzésében. Hangja mindig higgadt, csak érvekkel és adatokkal dolgozik, az akkoriiban eléggé gyakori személyes támadásokat, a gúnyt és a durvaságot nem ismeri. Suarez sem természeténél, sem irodalmi multjánál fogva nem volt hitvitázó; mikor az Egyház érdekéből ilyenbe fog, akkor is megőrzi tudós tárgyilagosságát. Annál rendíthetetlenebb azonban az igazság szeretetében: szétszed minden állítást s nem retten vissza semmiféle világos következtetéstől. Talán épp a diplomatikus elhallgatásoknak, az elnézéseknek és a jóakarató magyarázkodásoknak e hiánya okozta, hogy a király felháborodása Suarez könyvének olvasásakor nem ismert határt. Leginkább a királyi és a pápai hatalom viszonyának ismertetése bántotta őt: azt mondotta, hogy a spanyol jezsuita könyve nyílt forradalomra jogosítja fel a katolikus alattvalókat királyuk ellen. Ebben a vádban legfeljebb annyi volt az igazság, hogy Suarez elismerve a lelki hatalom felsőbbbségét, kifejtette az ebből folyó összes gyakorlati következményeket. Nem túlzott, még félreérthető módon sem beszélt, csak épp azt nem vette észre egyszerű szerzetesi cellájában, hogy eszméinek megértésére a közvélemény a mindig határozottabban jelentkező fejedelmi abszolútizmus e korában nem rendelkezett már elégséges fogékonysággal. Suarez e gyermekded merészségét bizony még a pápai diplomácia képviselői is sokallották.

Az angol király a francia és spanyol udvarokat is felszólította, hogy vele együtt tiltakozzanak Suarez egyes állításai ellen, saját országában pedig arról gondoskodott, hogy nyilvános felháborodás sújtsa a vakmerő spanyol jezsuitát. A Defensio fidei-t valóban elégették Londonban mint a királyi méltóságra sérelmes könyvet. Franciaországban nem engedték meg terjesztését, hogy minden további bonyodalomnak elejét vegyék. A Kölnben megjelent kiadásból azonban mégis eljutott néhány példány a franciák közé. A párizsi parlament jezsuitaellenes tagjai kapva-

kaptak az alkalmon, hogy kellemetlenkedjenek a francia rendtagoknak. Viharos és felháborodott parlamenti ítélet után Suarez könyvét Párizsban is nyilvánosan égették el.

A spanyol király teológusokból álló bizottságot utasított a kifogásolt állítások megvizsgálására. Miután ez semmi kivetnivalót nem talált a könyvben, a király udvarias levélben vette védelmébe Suarezt királyi ellenfelével szemben. A francia viszonyokban pedig a római Szentszék közbelépése hozott megnyugvást. Az elégetés elleni pápai tiltakozásra a királyi udvar sajnálatát fejezte ki a parlament túlkapása miatt. Az igazság védelmében keltett diplomáciai vihart így sikerült lecsendesíteni, de természetesen Suarez nemes szándékú érvelése az angol királynál semmi jó eredményt nem volt képes elérni.

A coimbrai tartózkodás e külsőleg kiemelkedő mozanatai csak mellékesemények voltak a rendszeres, következetes napi munka mellett. Ebbe a szilárd kötelességteljesítésbe Coimbra csak annyi változást hozott, hogy az erejében mindjobban megfogyatkozó, beteges Suarez többször volt kénytelen hosszabb időn keresztül is az előadások megtartásában magát helyettesíteni. E miatt némi elégedetlenséget is el kellett viselnie az egyetemi hatóság részéről. Ez természetesen szerette volna, ha a híres tanár minél gyakrabban csillogtatja tudását az egyetem tanszékén. Mikor azonban Suarez vissza akart vonulni, kérésének teljesítését kétízben is megakadályozták a királynál.

Nem ismert azonban pihenést a könyvek kiadásában. Itt jelentek meg egymásután a Szentháromságról, az egyházi büntetésekről, a vallásosság erényéről, a törvényekről írott terjedelmes munkák. Itt szerette volna sajtó alá rendezni az isteni kegyelem tanát tárgyaló művét, ez azonban nem sikerült neki. A híres vitának ugyanis V. Pál pápa úgy vetett véget, hogy látva a sok vitakozás eredménytelenségét, mind a két félnek megtiltotta, hogy a másik véleményét alaptalanul megbélyegezzék s a kérdésről könyvet adjanak ki a római Szentszék engedélye nélkül. Ezt a szükséges engedélyt még Suareznek sem sikerült életében megszereznie.

Ez a fáradhatatlan munka és a kor felőrölték a nagy

teológus erejét. Mindinkább sűrűn kezdte kérni a tanári foglalkozástól való felmentését, mert az állandóan terheesebbé vált számára. 1616-ban a király végre engedett: az ősz teológus pedig 45 esztendei tanárkodás után csendben búcsút vett a tanszékétől. Az volt a szándéka, hogy a lisszaboni ujoncházba vonul vissza, ahol csak a lelkének élhet és felkészülhet a halálra.

Ebből azonban nem lett semmi. Amíg élt, hazája nem akarta nélkülözni tudását. Tanácsadó teológus lett Lisszabonban. Ebben a foglalkozásban kénytelen volt az írótolat tovább forgatni s néhány kisebb munkával tisztázni azokat a kérdéseket, amelyeket eléje terjesztettek. Élete utolsó hónapjaiban pedig egy szerencsétlen egyházpolitikai bonyodalom követelte meg tőle erőinek megfeszítését.

A portugál királyi tanács elfogadott egy papot. A pápai követ az egyházi törvényekre hivatkozva azt kívánta, hogy a vétkes pap az egyházi bíróságnak adassék át. Amikor ezt a királyi tanács többszörös kérelem után is megtagadta, a pápai követ tilalom alá vetette Lisszabon városát. Ez a rendelkezés módfelett felizgatta a kedélyeket, s attól lehetett tartani, hogy újabb összeütközések történnek. Ekkor lépett közbe Suarez, aki tudásával és tekintélyével mind a két félre mérséklőleg igyekezett hatni. Ez megerőltető fáradozás után sikerült is neki, de az izgalmak erőit teljesen felőrölték. Súlyos betegen ágynak dőlt és 1617 szeptember 25-én rendtársaitól körülvéve, nyugodtan, a zsoltár szavaival ajkán eltávozott a földről. Temetését kivételes ünnepélyességgel végezték el. A tilalom kényszerű csendjében ez a pompa még inkább felébresztette az emberek figyelmét, hogy nagy tudós hagyta itt a földi életet. Holttestét a coimbrai egyetem kérésére az ottani jezsuita templom sírboltjában helyezték nyugalomra.

Hátrahagyott kéziratai 8 terjedelmes teológiai művet ölelnek föl. Sirja mellett egyik tanítványa márványemléket emeltetett. Az egész félszigeten magasztalni kezdték Suarez tudását és erényeit. Ezek az írások szépen mutatják,

hogy kortársai milyen nagy véleménynel voltak a soraikból származott tudósról.

Nekünk e dicséretnek elég gyakran túlzottaknak tünnek fel. Csak a barokk kor nagyságáért lelkesedő szelleme nevezhette őt a teológusok királyának, második Szent Tamásnak. Mi ma már elfogulatlanabban látjuk érdemeit. Neki is voltak fogyatkozásai. Mások több mélységgel, megindítóbb élettapasztalatokkal, tüzesebben és eredetibb módon merültek bele az isteni dolgok vizsgálatába, mint ő. A skolasztikus teológiának azonban egyik legnagyobb művelője volt. Ami ennek az irányzatnak legfőbb értéke a hitigazságokba való komoly, szenvedélytől mentes értelmi elmerülés, Suarez tudós egyéniségének kiemelkedő jellemvonása. Érdeme az, hogy fáradhatatlanul, bölcsen és világosan fedte föl a kinyilatkoztatott igazságok értelmét és összefüggéseit. Ennek ellenére mégsem vált soha száraz és lélektelen intellektualistává. Mérsékelt, szabályos, higgadt kutatásait a hit ereje, a szeretet és a jámborság melege hatja át. Egyszer nyíltan be is vallotta elvét: az okoskodás lelkiség nélkül terméketlen, a lelkiség szilárd tudás nélkül komolytalan, a kettő kapcsolatából születik meg az igazi eredmény. Erre törekedett ő is mindig. Szerette a nemeset és következetesen kereste az igazságot. Ennek a kristálytisztá életcélnak gyümölcse nem maradhatott el, hiszen a szeretet és az igazság mindig elvezeti az embert a helyes útra. Suarez úgy járt ezen az úton, mint csak kevesen. Megérdemli, hogy ezért tisztelettel tekintsünk reá. Megérdemli, hogy ma is hallgassunk tanítására.

Raoul de Scorraille: François Suarez de la Compagnie de Jésus, Paris, Lethielleux. I. kötet XXI. 484. lap, II. kötet 550. lap. — Karl Werner: Franz Suarez und die Scholastik der letzten Jahrhunderte. Regensburg 1861. — O „Doutor Eximio” na Universidade de Coimbra. Franc. Rodríguez cikke, Brotéria 24. 1937. 437—451. l.

KELÉNYI B. OTTÓ:

ALONSO CARRILLO

1553—1618

Erdélyben, miként más országokban is, a fejedelmi hatalom megerősödése egyházpolitikai viszonylatokban is mindig belső változással járt. Mióta Báthory István a központosító hatalomnak szinte abszolutisztikus mértékével rendelkezett, természetes, hogy az ő személyes felfogásának is érvényesülnie kellett vallási téren. Báthory katolikus volt, a padovai egyetemen tanult és a Jézustársaság tagjaival bécsi tartózkodása idején ismerkedett meg, amikor mint János Zsigmond követét fogságba vetették. Az 1566-i tordai országgyűlés határozatát, amely tudvalevőleg megtiltotta a katolikus papok Erdélyben való letelepülését, sem ő, sem Kristóf testvére nem vette figyelembe. Somlyón továbbra is tartottak katolikus istentiszteletet és Báthory Kristóf, amikor váradi kapitány lett, oda is magával vitte katolikus udvari papját. A vajdai székhelyen azonban egyik testvér sem gondolhatott arra, hogy az országgyűlések és zsinatok egész során szentesített valláspolitikai viszonyokat átalakítsa. Mászt nem tehettek, mint hogy a további hitújításnak elejét vették. István lengyel királynak azonban ama rendelkezése, hogy a jezsuitákat az országba behozta és így Magyarországon az ellenreformáció tulajdonképeni megindítója lett, hamarosan lényeges változásokat hozott maga után.

Erdélyben a jezsuiták beköltözésekor a katolikus papságnak kiűzése már erősen érezte hatását. Természetes, hogy a Jézustársaság működésének megindulása a három protestáns felekezetben ellenhatást váltott ki. Alig néhány évtizedes hatalmukat veszélyeztette és ezért bár István király tekintélyével szemben nem mertek föllépni, halála után az ifjú Báthory Zsigmondnál kierőszakolták a jezsuiták eltávolí-

tását. Zsigmond fejedelem Leleszi János jezsuita atya neveltje volt és egész életére magába szívta a katolikus hitelveket. Amikor azonban az 1588. évi medgyesi országgyűlésen nagykorúsítását a rendek a jezsuiták eltávolításától tették függővé, beleegyezett, hogy a Jézustársaság tagjait 25 nap alatt örökre eltávolítja Erdélyből és a magyar részekből. Miután a jezsuiták ez első tevékenysége következtében a Báthoryakon kívül más katolikus főurak is voltak az országban (Jósika, Keresztúry, Wesselényi, Sombory, Géczy, Lázár), az országgyűlés megengedte, hogy az 1566. évi törvény szigora annyiban enyhíthessék, hogy a főurak birtokaikon egy-egy katolikus papot tarthassanak. Ezzel az engedéllyel élt Zsigmond fejedelem, amikor a maga számára Carrillo Alfonz jézustársasági atyát hozatta Erdélybe, akit az 1594. évi nagy politikai változás után több más rendtag is követett.

Carrillo Spanyolországban született, Alcalá de Henaresben, a Madridtól északkeletre fekvő kis kasztíliai városban, 1553 novemberében. Régi nemesi család sarja. Apja Juan Carrillo a kánonjog egyetemi tanára volt és Alfonz tőle örökölte tudományos hajlamait. Iskoláinak elvégzése után 1571-ben 18 éves korában lépett a Jézustársaság toledói noviciusainak sorába. Itt két évig volt novicius, utána pedig Caravacába küldték, ahol egy évig mint a grammatika tanítójának segédje működött, majd három évig bölcseletet tanult, a következő négy éven át pedig Rómában hallgatta a teológiát. Az 1581. évi egyetemes rendgyűlésen, amelyen Claudio Aquaviva atyát választották generálissá, tűnt föl először nagy tudásával és hitbuzgóságával. Ennek következménye volt, hogy a francia rendtagok párizsi dogmatikai tanszékekre hívták meg tanárnak. Itt a jezsuita főiskolán mint lector philosophiae et theologiae nyolc évig működött. Megszerezte a doctor theologiae fokozatot is. 1589-ben Bécsbe rendelték Viller Bertalan osztrák rendtartomány főnöke mellé segítőtársul, akinek kezébe 1590 márciusában tette le az utolsó rendi fogadalmat. Mint gyakorlott tanár itt is foglalkozott a teológia tanításával és a provinciális annyira méltányolta tehetségét, hogy amidőn Báthory Zsigmond Aquaviva generálistól jézustársasági gyóntatóatyát

kívánt, az Carrillót hozta javaslatba. Így került Carrillo 1591 tavaszán a fejedelmi udvarba. Harmadmagával magyar papi ruhában érkezett Erdélybe szentiványi Bodoni István kíséretében, aki velencei követségéből éppen hazatérőben volt. Eddigi működését a sokkal felelősségteljesebb, nagy politikai érzéket is feltételező fejedelmi gyóntató szerepével cserélte fel oly országban, amelyet eddig csak hírből ismert és oly emberek között, akik rendtársait kiűzték és a legnagyobb gyűlölettel voltak eltelve velük szemben. Felsőmagyarországon és a Részeken átvezető hosszú útjuk április 6-án ért véget. Másnap virágvasárnapja volt; Carrillo a fejedelmet az országgyűlésre összejött rendek előtt üdvözölte. A fejedelem nevében Kovacsóczy Farkas kancellár válaszolt és a fejedelem jóakarataról biztosította a három jövevényt. A Jézustársaság Erdélyben újra megtelepedett tagjainak igen nehéz feladata volt: meg kellett erősíteni és terjeszteni a katolikus vallást, megtartani a fejedelem jóindulatát és arra serkenteni őt, hogy idővel visszahívja a rend tagjait az országba és a rend előbbi jogait visszaállítsa. Mindjárt munkához is láttak. Carrillo Gyulafehérvárra és Fogarason, Báthory Boldizsár birtokán rendházat létesített. Két magyar jézustársasági atyát: Vásárhelyi Gergelyt és sikefalvi Ladó Bálintot Moldvából hazahívta, hogy segítségére legyenek az iskolák vezetésében és a pasztoráció sokágú munkájában. A munkából az oroszlánrész Carrillónak jutott. Ezek mellett behatóan tanulmányozta a helyzetet és környezetet, hogy további tervei végrehajtására előkészítse a talajt. Működésével annyira megnyerte a fejedelem bizalmát, hogy Zsigmond az év végén magával vitte hosszú országos útjára. E két hónap alatt bő alkalma nyílt, hogy Erdélyt a moldvai határokig megismerje. Carrillót természetesen elsősorban az egyházi ügyek érdekelték; mivel azonban mind a katolikus vallás terjesztése, mind pedig a Jézustársaság visszahívásának kérdése országos ügy volt, nem kerülhette el, hogy szorosan az egyházpolitikán kívül eső más ügyekkel is ne foglalkozzék. Így került azután Carrillo akaratán kívül is Erdély politikai életébe és legnemesebb törekvései ellenére is, főként a fejedelem állhatatlansága miatt környezete gyanakvását, sőt ellenszenvét keltette fel. Carrillo megismerve a viszonyokat,

eredeti céljait messze túlhaladó vallási és egyházpolitikai terv előmozdítására szánta el magát: Erdélyt megtartani a kereszténységnek, függetleníteni a török fennhatóságtól, a fejedelem számára a pápa erkölcsi és anyagi pártfogását biztosítani és ezen túlmenően a moldvai és havasalföldi vajdát, továbbá Lengyelországot, végül pedig a keresztény rácokat és bulgárokat egy hatalmas szövetségbe kovácsolni, amely ellenállhasson a török terjeszkedésének.

Ez a terv akkor került először szóba, amikor 1592 nyarán Attilio Amalteo pápai követ VIII. Kelemen megbízásából a fejedelmi udvarba érkezett, hogy Zsigmondot három unokabátyjával: Istvánnal, Boldizsárral és András bíborossal kibékítse. De a kancellárnak és a fejedelmi udvar több protestáns vezéremberének nem állott érdekében, hogy ez a kibékülés tartós legyen, mert tudták, hogy a kibékülés következménye a katolicizmus megerősödése és a Jezus-társaság visszatelepítése lesz. Ezért elhitették a fejedelemmel, hogy Boldizsár ellene törekszik. Mikor kiderült, hogy híresztelésük koholmány, mert Boldizsár az állítólagos merénylet napján katonák és fegyverek nélkül érkezett Zsigmond látogatására, a fejedelem haragjában két főemberét Gálffy Jánost és Gyulai Pált megölette. A hangulat ezzel elcsendesedett, mert a tanácsstagok félelmükben nem mertek Zsigmond ellen áskálódni, a fejedelem pedig egyelőre nem tartotta időszerűnek a vallási kérdések bolygatását. 1593 nyarán a Sziszeknél kitört háború következtében egyre-másra érkeztek a hírek Szinán pasa előrenyomulásáról, úgyhogy Zsigmond komoly aggodalmakkal volt eltelve országa sorsa miatt. Carrillo buzdítására mindinkább azzal a tervvel kezdett foglalkozni, hogy lerázza a török jármot és szomszédai-val szövetségre lép a félhold ellen. Szeptemberben Carrillo Zsigmond megbízásából Rómába ment és tárgyalásokat kezdett az új nagy terv érdekében. Hangoztatta Rómában, hogy a fejedelem kész fegyvert fogni a török ellen, ha a pápa őt megfelelő segélyben részesítené és a prágai udvarban is kieszközölné, hogy Rudolf császár nem hagyja cserben, ha a török Erdélyre támadna. 1594 első napjaiban Carrillo a császári udvarba ment és oly sikerrel vezette tárgyalásait, hogy egy hét múlva már jó reménységekkel el-

telve indulhatott vissza Erdélybe. Zsigmondot a vett hírek nagy reménységekkel töltötték el, de addig nem akart határozni, amíg a Lengyelországból hazahívott Báthory Andrást meg nem hallgatja. A császári udvar ígéretére támaszkodva ezután abban állapodtak meg, hogy a következő tavasszal Boldizsár működjek közre az erdélyi hadak élén a császári hadsereg török elleni támadásában. Az összes feltételeket írásba foglalva Carrillo február 13-án indult Prágába, ahol heteken át tárgyalta a birodalmi tanácsosokkal és magával a császárral is. A császári udvarnak szorongatott helyzetében kapóra jött Zsigmond ajánlata, amihez a prágai politika azt a reményt is fűzte, hogy az akció sikeres végrehajtása után Erdélyt is a császár számára lehet majd megszerezni. Ez utóbbi törekvésnek Erdély megfelelő eréllyel a törökkel való leszámolás esetén ellenállhatott volna, de a baj abban rejtett, hogy a császári udvar nem vette komolyan ígéreteit és csakhamar kitűnt, hogy a szövetség nélküli a szükséges tárgyi alapot. Carrillo azonban ezt nem tudhatta; nem ismerhette a császári udvar hitegető politikáját, nem látta tisztán a birodalom súlyos pénzügyi helyzetét és előtte csak az a cél lebegett, hogy létrejön a fejedelmek megegyezése, amelynek segítségével a törököt Magyarországból és Erdélyből kiűzhetik. Ezért tehát jó reménységekkel eltelve indulhatott vissza Erdélybe, ahol a fejedelem Rudolf feltételeit elfogadta és azt a kívánságát is teljesítette, hogy a megegyezést a rendek által is jóváhagyatja. A kolozsvári véres országgyűlésen megtört azoknak az ellenállása, akik a törökkel való viszony megszakításához nem akartak hozzájárulni. A szövetség megkötésének e szomorú fejezeténél Carrillo nem volt jelen és nem is tudott róla. Már augusztus elején Regensburgba ment, hogy a birodalmi ülésen szorgalmazza a fejedelemnek ígért hadisegélyt és a véres országgyűlésről csak később értesült. Báthory András, aki Boldizsár bátyja elfogatásáról Lengyelországban értesült, a pápához írt levelében Carrillót tette felelőssé az erdélyi eseményekért, de közben pontosabb értesüléseket szerzett és a krakkói országgyűlésen tartott beszédében, amikor Zsigmond elleni vádjait összefoglalta, Báthory Boldizsár megöletéséért sem Carrillót, sem a Jézustársaság más tagját nem illette váddal.

A szövetség megkötésére és részleteinek államszerződésbe való foglalására a fejedelem az év végén anyai nagybátyja, Bocskay István vezetésével díszes küldöttséget mentetett a prágai udvarba, ahol Carrillónak a pápai és spanyol követek segítségével minden kétséget sikerült eloszlatnia. Hónapokon át fáradozott Báthory Zsigmond érdekében és főként neki köszönhető, hogy a jól előkészített államszerződés megszövegezésében Erdély megőrizte teljes függetlenségét. A szerződést 1595 január 28-án írták alá. Hogy a megkötött szövetség minél erősebb, a keresztény világ érdeklődése és támogatása pedig állandó legyen, Carrillo bizonyára megbízásból elősegítette Zsigmondnak rokoni kapcsolatát a Habsburg-házzal. Teljes hónapot vett igénybe annak a tervnek megvalósítása, hogy Zsigmond Rudolf unokahúgát, Mária Krisztinát feleségül vegye. Carrillo Bocskayval és követtársaival Grácsba ment a menyasszony lakóhelyére. Egy hétre rá tartották meg „per verba de praesenti” az esküvőt, amelyen a fejedelem hozzájárulásáról szóló nyilatkozatot Carrillo olvasta fel. Az erdélyi követekkel hazaindulva abban állapodtak meg, hogy a főhercegnő anyja társaságában pünkösdre jön Erdélybe. Azonban teljes három hónapos késedelem állt elő, úgyhogy a tényleges esküvőt a gyulafehérvári székesegyházban csak augusztus 6-án tarthatták meg. Az esketési szertartást Visconti Alfonz püspök, erdélyi pápai követ végezte, Carrillo pedig az üdvözlő beszédet mondotta és hangoztatta, mily dicsőség fog származni a Habsburg- és Báthory-házakra e házasság következtében. A házasság ugyan soha nem lett tényleges házasság, de egyelőre legalább beváltotta a hozzáfűzött reményeket, mert néhány héttel az esküvő után Zsigmond táborba szállt és havasalföldi győzelmes hadjáratával (Tergovistya, Bukarest, Gyurgyevo) az egész keresztény világ előtt nagy tekintélyt szerzett magának. A törökön keresztény fejedelem valóban már rég nem aratott ekkora győzelmet. Ezután Zsigmond személyesen is be akarva mutatkozni Rudolf császárnak, Carrillo társaságában Prágába ment, hogy a császárt további elhatározásaiban megerősítse. Mivel azonban a prágai udvar ígéreteiben nem igen bízott, hazaindulva Bécsből Rómába küldte Carrillót azzal a megbízással, hogy a hadjárat foly-

tatására a Szentszéktől pénzbeli segílyt kérjen és onnan menjen a spanyol királyi udvarba is II. Fülöp király anyagi támogatásának biztosítására.

Carrillo mindkét diplomáciai küldetésében eredményesen járt el. Rómában a pápa készségesen ajánlott fel 60,000 tallért. Carrillo ezután április közepén látogatást tett az északolaszországi fejedelmi udvaroknál azzal a kérelemmel, hogy Erdély fejedelmét a török elleni hadjáratban ők is segítsék. Majd Genovában hajóra szállt és hetednapra Barcelónába ért, innen tíz nap múlva Madridba. A beteges királyt azonban csak Toledóban érte el és ez meghallgatván lelkes előterjesztését, négy hónapra, vagyis az év adakozására alkalmas idejére a Fuggerek velencei bankháza szülő 80,000 tallér segílyt utaltatott át a fejedelemnek. Carrillo két erdélyi kísérvével szárazföldi úton Franciaországon keresztül indult vissza Erdélybe. Velencében felvette a spanyol király segílyt és a Szentszék 60,000 tallérjával együtt két megakott társzekérrel sietett haza Erdélybe. Szeptember közepén érkezett Gyulafehérvárra, itt azonban a fejedelem nem fogadta őt az elért sikerekért és jó hírekért várható és méltán remélt örömmel. Mindjárt megérkezésekor tudatta Carrillóval, hogy nem hajlandó tovább fonák családi életét folytatni és ezért sürgösen válni akar feleségétől. Carrillónak rögtön indulnia kellett Prágába és Grácha, hogy az újabb nehézségeket előadja és annak akadályait elhárítsa. Küldetéséből karácsony estéjén jutott vissza Erdélybe, ahonnan 1597 januárjában már ismét visszatért Prágába, hogy előkészítse Zsigmond látogatásának, illetőleg a fejedelemségről való lemondásának ügyét.

A magyarországi hadjárat kudarca és a keresztény seregek veresége miatt (Temesvár, Mezőkeresztes) a prágai udvar nem akart semmi változást Erdéllyel való viszonyában, hanem ismételtén arra kívánta rábírní Zsigmondot, hogy álljon el lemondási szándékától. De Báthory állhatatos maradt és végre is abban állapodtak meg, hogy feleségét azon a címen, hogy a háborús idők miatt Erdély helyzete nem nyújt kellő biztonságot, hazaviszik a szülői házba. Mária Krisztina testvérei Rudolf levelének hatása alatt beleegyeztek abba, hogy testvérük megtartva erdélyi birtokai-

nak jövedelmét, visszatérjen Grácba és a válást egyelőre halasszák el. Mire azonban Carrillo hazatért, Zsigmond már nem kívánta felesége távozását, mert a teljes válás és a fejedelemségről való lemondás gondolata erősödött meg benne, hogy ezáltal szabaduljon felesége közelségétől és az uralkodás gondjaitól. Carrillo a fejedelem terjedelmes utasításaival májusban indult Bécsen és Grácon át újabb útjára, egyenesen Rómába. Június utolsó hetében ért az örök városba és előadta a pápának Zsigmond kérelmeit. A pápa újra 40,000 tallért folyósított a török elleni háborúra, de a válásról nem akart hallani és az egymással házaseletet nem élő házastársakat türelemre intette. A pápa halasztó tanácsát a gráci főhercegek is helyeselték. Közben azonban Della Torre gróf Gyulafehérvárról visszatérve azt jelentette, hogy a fejedelem lemondásának kérdése egyre égetőbbé válik, mert Zsigmond szilárd elhatározása, hogy papi pályára lép és visszavonul a császártól Erdélyért cserébe kapott sziléziai birtokaira. Prágában ezt a kérdést tárgyalták, amikor Carrillo szeptember 15-én olasz földről odaért. Carrillo azt hitte, hogy a prágai udvar készségesen ragadja meg az alkalmat, amelynek révén Erdély jóformán az ölébe hull, de keservesen győződött meg az udvar kicsinyes, kétszínű politikájáról. A birodalmi tanácsosok közül csupán Pezzem Bertalan tanúsított megértő önzetlenséget, aki őszintén feltárta Carrillo előtt, hogy meggyőződése szerint Erdély megszerzéséért nem szabad a kárpótlásokkal fukarkodni. Carrillonak több mint két hónapig kellett fáradnia, míg létrejött a megegyezés az Erdélyért nyújtandó kárpótlás ügyében. Így csak 1598 január 1-én hagyhatta el Prágát, hogy Bécs érintésével Erdélybe siessen a nagyföntosságú szerződés tervezetével.

Prágában azzal biztatták Carrillót, hogy mire hazaér, megérkeznek az Erdély átvételére küldött császári biztosok is. Ezeknek azonban nyoma sem volt, noha attól kellett tartani, hogy a titokban folyt tárgyalásokról a török értesül. Zsigmond trónjára pedig sokan pályáztak, már csak azért is, hogy azt az idegen Miksa főherceg el ne foglalja, noha Miksának sem pénze, sem bátorsága nem volt Erdély elfoglalására. A helyzetet Carrillo bölcsesége mentette meg, ami-

dön Rudolf hozzájárulását megnyerte ahhoz az ajánlatához, hogy Erdély kormányát addig, míg a császár öccse megérkezik, a fejedelemszony vegye át. Ezt a megoldást fogadták el a Rende is, amire Zsigmond az ország rendjei előtt elbúcsúzott a fejedelemségtől.

Carrillo úgy látta, hogy szerepét már betöltötte és ezért a közelettől vissza akart vonulni. De Zsigmond nem bocsátotta el hű emberét, hanem magával vitte a számára tartózkodási helyül jutott Oppeln várába. Alig érkeztek meg, az állhatatlan Zsigmond rögtön látta, hogy milyen rossz cserét csinált; a szép Erdélyért a rozoga Oppeln mily méltatlan kárpótlás. El is határozta, hogy visszatér Erdélybe és megbosszulja magát a császáriakon a méltatlan bánásmódért. Carrillo csak nagy nehezen csillapította le haragját és maga sietett Prágába, hogy a lemondott fejedelemnek méltóbb lakóhelyet és jövedelmezőbb birtokot adjanak cserébe. Öt hétig volt távol, de üres kézzel, csupán ígérekkel érkezett vissza. Zsigmondot az is nagyon bántotta, hogy sem a kilátásba helyezett bíborosi kalap, sem a házassága alóli fölmentés nem érkezett meg Rómából. De azért türtöztette magát. Ígéretének megfelelően elbocsátotta gyóntatóját és amikor Carrillo valóban eltávozott, másnap ő is útnak indult és meg sem állt Kolozsvárig, ahol az ország ismét visszafogadta fejedelmének. E nem várt fordulat Carrillót a gráci udvarban találta, de nem lepte meg, mert előrelátta és meg is írta a Szentseknek, hogy amennyiben az ígérek teljesítése körül késlekedés áll be, a fejedelem kiszámíthatatlan tettekre ragadtatja magát. Hogy a helyzeten könnyítsen, hirtelen elhatározással Róma felé indult. A pápát már útközben Ferrarában találta, aki Carrillót mindjárt visszaküldte Erdélybe azzal az üzenettel, hogy Zsigmond maradjon továbbra is szövetségben Rudolfal, feleségével pedig iparkodjék jó egyetértésben élni. Így került Carrillo ismét Erdélybe. Zsigmondra a gyalui kastélyban akadt november 4-én. Zsigmond meghallgatta a híreket és biztosította gyóntatóját arról, hogy kész főnntartani a békét. Amint visszatért Fejérvárra, a karácsony előtt megnyílt országgyűlésen kijelölte két követét, akik Prágában ismét följajnlják szolgálatait Rudolfnak. Carrillo őszintén fáradozott a szövetség helyreállításán, bár a viszonyok lénye-

gesen megváltoztak. A mostani és félév előtti helyzet közötti különbség olyan, mint ég és föld — írja újév másodnapján, amidőn Zsigmond Della Torre útján ismét felajánlotta országát a prágai udvarnak. Egyébként a fejedelmet betegesnek találta és nem remélte, hogy sokáig él. Ebből az állapotból magyarázta hirtelen kedélyváltoztatását és állhatatlanságát is. Carrillo jókor észrevette, hogy Zsigmond változékony természete számos baj forrása lesz, de ezt ellensúlyozni nem volt módjában. Sejtette ugyan, hogy valami készül a császár ellen és arról is küldött értesítést, hogy Báthory András hazahívására titkos követ indult Lengyelországba, de hogy száműzött nagybátyját miért hivatja vissza a fejedelem, erről Carrillo nem szerezhette tudomást, pedig Zsigmond e közben András bíborost a medgyesi országgyűlésen utódjának választotta meg, hogy ezzel álljon bosszút a császáron. András már az előző esztendőben figyelmeztette őt arra, hogy a császáriakban ne bízzék és ha mindenáron le akar mondani, ne feledkezzék meg a Báthory-család multjáról és dicsőségéről. Gyóntatójának mindezt nem mondta el, de könnyű volt elhiteni vele a bíboros megérkezésekor, hogy országát titokban a lengyel királynak engedi át, feleségét pedig András veszi el, miután az egyházi méltóságáról lemond. Zsigmond igazi szándékát Carrillo csak akkor tudta meg, amikor Zsigmond kívánságára utána ment Szebenbe és Fogarasba, ahol Mária Krisztinát az ő gondjaira bízta, maga pedig a bíborossal a medgyesi országgyűlésre sietett. A dolgok további alakulására Carrillónak nem volt befolyása. A fejedelem után ment ugyan Medgyesre, de a fejedelem egy nappal a gyűlés megnyitása előtt Fehérvárra küldte. Carrillo maga, mint írta, legjobban szeretett volna ezer mérföldnyire távol lenni az eseményektől, de a pápa határozott kívánságára kénytelen volt mégis maradni, nehogy a változások közepette Báthory András az erősebb törökkel szövetkezzék és az országban a régi politika fenntartásával igyekezzék népszerűséget szerezni. Ezeket az eseményeket Carrillo sem megérteni, sem méltányolni már nem tudta, ő csupán azt látta, hogy Zsigmond eljárása jogtalan, hiszen a Rudolffhoz küldött meg egyezés szövegét a fejedelemmel együtt az ország rendjei is megerősítették. Ily körülmények között még annak sem

tudott örülni, hogy a rendek hozzájárulásával visszaállították a gyulafehérvári kollégiumot, amelynek ő éveken át buzgó vezetője volt. Sietve hagyta ott Erdélyt, mert nem akart többé, mint mondta, ilyen változékony országban élni, amelyről megjósolta, hogy háborúba bonyolódik. Eltávozván a fejedelem mellől, Deésről írt levelében még figyelmébe ajánlja Báthory Andrásnak a fehérvári jezsuiták ügyét, Szatmárról pedig Zsigmondot figyelmeztette, hogy visszavonultságában is maradjon híve a kereszténység ügyének. Rudolf császárnak is írt, beszámolva neki a változások részleteiről. A császár válaszát Turócbán vette azzal az értesítéssel, hogy siessen hozzá és adja elő előszóval a történetek lefolyását. Útját Bécsből Prágának irányította, ahová május közepén érkezett meg. Rudolf e hírek hallatára most már maga is elodázhatalannak tartotta unokahúga házassága semmisségének kimondását. Carrillo innen Grácba, majd pedig Rómába ment, ahová június 24-én érkezett meg. A házasság felbontása előtt a római kúria most már nem zárkózott el és a szükséges formaságok elintézése után a pápa felhatalmazásával június 12-én tért vissza Grácba, ahol azután öt hét múlva végre kimondták a semmisséget ebben a szerencsétlen politikai házasságban. Ezzel most már egyelőre csakugyan befejeződött Carrillo ezirányú működése, amelyből azzal a meggyőződéssel vonult vissza, hogy minden másként történt volna, ha a szerencsétlen Zsigmond az ő tanácsára hallgat.

Carrillo további sorsa a magyar földdel szoros kapcsolatban maradt. A bécsi tartományfőnök ugyanis a Turócról Vágsellyére áthelyezett kollégium vezetését bízta rá, tudván, hogy ott szép tér nyílik a működésre és működése most már valóban sikeres volt. Teljesen a kollégiumnak szentelte életét, noha továbbra is élénk figyelemmel kísérte a világ eseményeit. Erdély ügyeiről is tudósították ismerősei és nem sokáig kellett várnia, hogy bekövetkezzenek azok a szomorú idők, amelyeket megjövendölt. Erdély viszontagságait onnan magyarázta, hogy az erdélyiek elszakadtak Rudolftól, aki többszörös államszerződés alapján is jogot formálhatott Erdélyre. Azonban méltan vádolta Zsigmondot is a bekövetkezett eseményekért és amikor híre ment a sellenberki csatának: András bíboros futásának és megöletésének, azt a

megjegyzést tette, hogy Isten bocsásson meg Zsigmondnak, mert ő az oka mindennek.

Carrillo sellyei működése csak egy évig tartott. 1600 szeptember 4-én Aquaviva generális az ausztriai rendtartomány provinciálisává nevezte ki. Lakását ezért Bécsbe helyezte át és onnan kormányozta a nagy rendtartományt, amely magában foglalta a két Ausztriát, Stájerországot, Karinthiát, Krajnát, Cseh- és Morvaországot, végül Magyarországot és Erdélyt. Idejének jórészét ezentúl a rendházak felülvizsgálásával töltötte. Első látogatását Sellyén kezdte meg, melynek kollégiumát P. Dobokay Sándor vicerektorra bízta. A kollégium vezetésével nem lévén megelégedve, Grácból Pázmány Pétert rendelte melléje segítőtársul. A következő évben ismét Sellyén találjuk, ahonnan a téli időjárás ellenére Erdélybe sietett, hogy annak két kollégiumát megvizsgálja. Ereje és buzgósa szinte kifogyhatatlan volt. A gondjaira bízott iskolák fejlesztése és a katolikus hit terjesztése érdekében mindenkit megkeresett, akitől ügyeiben támogatást remélt. Egy régi rendtársa figyelmeztette is, hogy ne írjon gyakran a fejedelmeknek és a magas egyházi dignitáriusoknak, nehogy ismét magára terelje a figyelmet és alkalmat adjon arra, hogy újra világi dolgokkal és követségekkel bízzák meg. 1602 őszén Prágában találjuk. A közeli libochovicei birtokán élő Báthory Zsigmond amint ennek hírért vette, magához kérte őt, hogy kibeszélje magát régi gyóntatójával. Majd Sziléziába ment és 1603 elején ismét Sellyére, hogy két magyar jezsuita fogadalmát meghallgassa. Azután Grácba indul és itt éri a pápa felszólítása, hogy menjen a regensburgi birodalmi gyűlésre a pápai követ támogatására. Erre az évre esik túl buzgósaiban elkövetett tette is, amelynek reá nézve súlyos következményei voltak. Augusztus elején ugyanis a császár-király ajándékozása folytán katonai segítséggel foglalta el a karinthiai eberndorfi ágostonrendi zárdát a nélkül, hogy erre a Szentszéktől meghatalmazása lett volna. Ez a cselekedet Rómában nagy megütközést keltett és sokáig nem is akartak levelezni vele. Elhamarkodott cselekedetért Prágában érte utol a pápa dorgálása, amelyre bűnbánóan felel és bocsánatért esedezik. Ezentúl elővigyá-

zatosabb volt s nem kevésbé szolgált neki elégtételül az ellenreformáció megindulása.

A katolikus megújulás elindulásának jegyében történt újabb erdélyi küldetése is. Rudolf megbízásából 1603 karácsonya táján indult Erdélybe. Útja Kassán át vezetett, ahol 1604 január 8-án Belgioioso tábornok meghívására tanúja lehetett a kassai nagytemplom visszafoglalásának, amelyben nagy lelki gyönyörűségére most már maga is misézhetett. Útjának főállomása ezúttal Kolozsvár volt, ahol Básta György tábornok segítségével sikerült helyreállítania a sokat szenvedett Jézustársaság jogait. Az elmúlt évben ugyanis az unitáriusok erőszakkal rombolták le a Jézustársaság iskoláját és rendházát, amelyekért most Básta az unitáriusok kezéből kivett főtéri templomot adta nekik kárpótlásul. A további sikeres misszió érdekében Carrillo Argenti János atyát hívta meg Lengyelországból és nevezte ki viceprovinciálissá. Erdélyből hazatérve Grácba ment. Hamarosan elterjedt a hír, hogy Forgách Zsigmondot, a két év múlva országbírává kinevezett főurat, sikerült a katolikus Egyházba visszavezetni, noha fivére, a nyitrai püspök, ezen hiába fáradozott. Az év végén Carrillo ismét hazánkba jött, hogy Kassán jezsuita missziót alapítson. Ennek az útjának részleteiről azonban semmit sem tudunk, mert az 1605. évi működéséről minden adat elkallódott.

Bocskay István sikerei következtében 1606 elején a prágai udvarban arról tanakodtak, hogy Carrillót Rómán át Spanyolországba küldjék, hogy előszóval tegyen jelentést a spanyol királynak a birodalom szomorú helyzetéről. Rómából azonban a prágai nunciusnak értesére adták, hogy Carrillót a Vatikánban nem kívánják látni és így Róma érintése nélkül egyenesen Spanyolországba utazzék. Carrillo Rómát csak visszafelé jövet akarta érinteni és ezért Mátyás főhercegtől ajánlólevelet kért V. Pál pápához, akit még nem ismert. Április közepén hagyta el Bécsét, küldetésének igazi célját azzal leplezve, hogy egyik főherceg nevében leánynézőbe megy. Május elsején érkezett meg Lyonba és a hónap végére a spanyol udvarba. Itt, mint írták róla, oly ügyesen forgolódott, akárcsak valami világi követ. Pénzt azonban mégsem tudott szerezni, de annyit mégis elért a királynál, hogy a

Magyarországon szolgáló két spanyol ezred fizetését továbbra is magára vállalta, sőt kilátásba helyezett még kétezer gyalogost és harmincezer tallérnyi segítséget is. Carrillo bizott abban, hogy római útja sikerekben teljesebb lesz. Rómába augusztus 23-án érkezett meg, pénzt ugyan itt sem kapott, de némi vigasztalásként magával vihette az új pápa levelét és üzenetét, amelyben hozzájárul a főhercegek titkos megállapodásához, hogy a legközelebbi birodalmi gyűlésen Rudolf helyére Mátyást választják meg császárrá.

Nagy útjából október közepén érkezett vissza Prágába, ahol rendi munkakörének ezer gondja várt reá. Erdélyből e közben ismét kiűzték a jezsuitákat, akiket a generális Carrillo különös gondjaiba ajánlott és meghagyta neki, hogy vezesse vissza őket Erdélybe, vagy legalábbis helyezze el az atyákat a határmenti községekbe, ahol nagy szükség volt papokra és hithirdetőkre. A következő tavasszal sok baja volt csehországi rendtársaival, akik abba a gyanúba keveredtek, hogy részük volt Rudolf ellen írt emlékiratban. Ez a gyanú Carrillo tekintélyét is némileg aláásta, mert a köteles ellenőrzés elmulasztásának vádjával illették őt. Ennek következtében Carrillo levonva a tanulságot, 1608 elején római útja alkalmával a rend generálisának felajánlotta lemondását és gyöngye egészségi állapotára való hivatkozással más működési kört kért. A rend hatodik egyetemes rendgyűlése alkalmával március 7-én, Miksa főherceg kívánságára is, Carrillo helyébe Argenti János atyát, az Erdélyből kiüldözött tudós jezsuitát nevezték ki az ausztriai tartomány provinciálisává. Carrillo ekkor még visszatért Bécsbe, hogy ügyeit rendbehozza, de innen Spanyolországba indult, hogy szülőhelyén az alcalái kollégium vezetését vegye át. Így tért vissza ifjúkori munkaköréhez, ismét foglalkozhatott a tudományokkal mint pályája elején párizsi tanár korában. Tudós rendtársának Vazquez Gábornak két teológiai művéhez írt előszavai tanúságot tesznek mély tudásáról, bölcselő gondolkodásáról és tiszta erkölcsi felfogásáról egyaránt. Régi barátai és ismerősei a politikai világ zajától távol eső tartózkodási helyén is felkeresték leveleikkel és kérelmeikkel. Elvonultsága ellenére sem térhetett ki a magyar királlyá választott Miksa főhercegnek Pozsonyból hozzá intézett kérelme elől, aki felszólítja őt, hogy tekintélyé-

vel iparkodjék ellensúlyozni a spanyol udvarban a róla terjesztett hamis híreket. Még nehezebb feladat hárult rá, amikor 1609 nyarán Báthory Zsigmondot spanyolországi útjáról kellett lebeszélne. Carrillo itt az udvar álláspontját volt kénytelen magáévá tenni. Az udvar attól félt, hogy Zsigmond Madridban Rudolf ellen vádakat emel; a spanyol diplomácia jól tudta, hogy a prágai udvar a fejedelemnek tett ígéreteit nem teljesítette becsületesen. De csakhamar alkalma kínálkozott Carrillónak, hogy a fejedelem iránti hűségének és ragaszkodásának újabb tanújelét adja. A prágai politikai kurzus ugyanis nem elégedett meg azzal, hogy Erdélyt az ingatag fejedelemtől úgyszólván üres ígéretekért szerezte meg és áldozatát már évek óta csöndes fogságban tartotta, hanem az udvari körök még lakóhelyét is sajnálták Zsigmondtól és Báthoryt összeesküvéssel kezdték vádolni. A vád úgy hangzott, hogy Zsigmond a lengyel királlyal folytat titkos levelezést és az a célja, hogy lengyel segítséggel ismét elfoglalja Erdélyt. Így azután egy napon a prágai miniszterek katonasággal vették körül Zsigmond házát, a libochovicei kastélyt és őt magát minden tiltakozása ellenére Prágába hurcolták. A hradzsini vár börtönébe került, ahol 14 havi fogságot szenvedett. 1611 júniusában levelével felkereste egykori gyóntatóját, amelyben tudatja, hogy fogságából a főhercegek segítségével végre kiszabadult. Arra is kérte Carrillót, hogy járja ki számára a spanyol királynál a már régebben ígért évjáradékot, mert olyan helyzetbe került, hogy pusztá életén kívül egyebe nincs. Életét napról-napra nyomorúságosan tengeti: birtokait lefoglalták és ingóságait sem adták vissza.

Carrillo majdnem két éven át küldte emlékiratait a spanyol királyhoz egykori ura érdekében. Lépten-nyomon bekopogtatott érte a királyi udvarba, míg végre célt ért és rendelet ment a prágai spanyol követnek, hogy juttasson valamit Erdély volt szerencsétlen fejedelmének, de csak titokban, nehogy a császáriak tudomást vegyenek erről. Carrillo ekkor már nem tartózkodott Alcalában. 1611-ben a toledói rendtartomány provinciálisává léptették elő. Új hivatalát öt évig viselte lelkes buzgalommal. Tartományfőnöki működésének nyomai a salamancai jezsuita kollégium

vizitációjának jegyzőkönyvében, a castiliai tartomány ügyének rendezése érdekében írt emlékiratában és egy 1615 aug. 10-én Barcelónából írt levelében találhatók meg. Lankadaltan buzgalmát Rómában is állandóan figyelemmel kísérték és ennek elismeréséül a Társaság 1616 január 26-ik hetedik egyetemes rendgyűlése Carrillót a római generális mellé spanyol asszisztenssé, tanácsossá választotta.

Tízévi távollét után április havában tért vissza Carrillo ismét Rómába. Ezúttal már nem mint világi fejedelmek diplomatája, hanem rendjének megbízásából, mert az egyetemes Társaság vezetésében is igénybe akarták venni tapasztalatait. Életének előbbi rendkívül mozgalmas korszaka után az öregedő szerzetesnek Róma most már némi nyugalmat is biztosíthatott. Működése utolsó korszakáról kevés írásbeli emlék került a nyilvánosság elé, mindössze néhány elsárgult levél az, ami szétszórtan fennmaradt életének utolsó éveiből. Ezekben az években különben egészsége rohamosan hanyatlott. A sok fáradság, a szárazon és vizen megtett sokezer mérföldes utazások aláásták egészségét és mikor Rómában fájdalmaira enyhülést nem talált, 1618 nyarán generálisának rendelkezésére a közeli sienai hőforrásokban keresett enyhülést. De napjai már meg voltak számlálva; ereje lassan fogyatkozott, míg végre november 10-én a sienai kollégiumban elköltözött az élők sorából. Hazánk sorsa iránt még betegen is érdeklődött és örömmel továbbította azt a magyarországi hírt, hogy a rendek Ferdinánd főherceget magyar királlyá választották.

Carrillo működésének fellelhető írásos emlékeit Veress Endre gyűjtötte össze és bevezetéssel ellátva a Magyar Tudományos Akadémia 1906-ban adta ki.* A kötetből élénk táruló hatalmas levelezés anyaga meggyőz arról, hogy Carrillo egyike rendje ama nagy tagjainak, aki minden reá bízott hivatáskörben Isten országának szolgálatát tekintette egyedüli céljául. A Társaságnak 1608-ban, amikor Carrillo mint ausztriai provinciális működött, 10,640 tagja volt, akik 31 tartomány 306 kollégiumában, 40 próbaházában, 65 rezidenciában és

* Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria Vol. XXXII. Carrillo Alfonz jezsuita atya levelezése és iratai.

misszióban működtek. Carrillo annak a tízezerfőnyi hadseregnek volt a tagja, mely csak magasabb céloknak élt, és pedig oly elszántsággal, hogy a tagok — mint Loyolai Szent Ignác mondja — egy szál deszkán is nekimenjenek az Óceánnak, ha más közlekedési eszköz nem kínálkozik és akkora odaadással, hogy ha írás közben kapnak rendeletet, befejezetlenül hagyják a megkezdett betűt, szívesen végrehajtva az Egyház rendelkezéseit és közvetlen felettesük akaratát. A rend nagy alapítója ezzel új ideált teremtett, amelyet úgy fogalmazott meg, hogy a Jézustársaság tagjai csak az Istenért és a lelkekért éljenek, de nem a világtól elvonultan, mint a középkori szerzetesek, hanem a társadalomban és az élet forgatagában jópéldával előljárva. A Jézustársaság tagja mindenkinek mindene kell, hogy legyen, mint az apostolok voltak, hogy mindenkit megnyerjen. Ez az eszmény, amely a munka és a tevékenység nemességét hirdeti, volt hódító fegyvere az új rendnek és ez biztosította óriási elterjedését éppen a magasabb műveltségű társadalmi osztályokban. Isten és a katolicizmus céljainak föltétlen szolgálata volt a katolikus megújulás korában az Egyház kezében a leghatalmasabb fegyver, az igazi reform végrehajtására és a valláserkölcsi élet elmélyítésére.

Carrillo fő jellemvonásai: mély lelki élet, szerénység, buzgóság és szigorú kötelességérzet. Ezért nem csodálkozhatunk, hogy amikor útja Erdélybe vezérli és látja azt a teljes elhagyottságot, amelyben a katolikus Egyház hívei pap és tanító nélkül teljesen magukra hagyva élnek, lelkét nagy megdöbbenés tölti el. Munkáját a nagy hithirdető apostoli buzgalma jellemzi. Súlyos felelősséggel járó és nagy szellemi rugalmasságot feltételező diplomáciai tevékenysége közepette is elsősorban a híveknek lelkipásztorokkal és tanítókkal való ellátásán fáradozik, hogy ezzel is Isten ügyét és a katolikus Egyház érdekeit szolgálja. Mind ebben, mind pedig politikai célkitűzésében működése nagyon hasonló szintén kiváló rendtársa, Antonio Possevinoéhoz. Jellemzi még a kitartó szívósság, amellyel terve megvalósításán fáradozik és amelynek valóban csak a korlátoltság és feneketlen romlottság állhattott ellen. Midőn Prágában a Báthory Zsigmonddal kötött szövetség ügyének létrejöttét sürgeti, reggeltől estig jár az

udvar méltóságainak nyakára és nem egyszer sír keserűségében, hogy elleneseit ezáltal is megindítsa és tettekre sarkallja. Nem rajta múltott, hogy a prágai udvar hatalmasain, Rumpfon és Trautsohnnon minden rábeszélés hatástalanul pattant vissza. Noha kötelességét kínos lelkiismeretességgel teljesíti, mégis mindig attól tart, hogy hivatását nem tudja méltóan betölteni és érdemtelen felettesei bizalmára.

Mint diplomata ismerte és fel is használta a rábeszélés és meggyőzés minden eszközét. Erdélyi kortársai közül az elfogult Szamosközy István bőbeszédű, jó deák, okos, ravasz és álnok embernek nevezi egy mondatban, de azért készségesen elismeri tehetségét, az európai udvarok politikai nézeteinek ismeretéből fakadó tudását és nyomatékosan hangsúlyozza, mily nagyra becsülte őt Báthory Zsigmond: tanácsára annyira hallgatott, hogy attól egy körömfeketőnyíre sem tért el. Viszont az események kialakulásából, de magának Carrillónak a levelezéséből tudjuk, hogy Zsigmond, bár nagyon bízott benne, beteges lelkiületével állandóan más és más impressziók hatása alatt cselekedett és bizony ritkán fordult elő, hogy Carrillo tanácsait maradék nélkül követte volna. Sőt éppen Zsigmond volt azon kevesek egyike, akinek lelkébe Carrillo sohasem tudott egészen behatolni és tetteinek rúgóit kiismerni. Zsigmond testi és lelki tökéletlenségében gyökerező jellemgyengeségéből következett, hogy csak tetteinek és szándékainak eltitkolásában volt következetes az állhatatlan fejedelem, amiben viszont az egészséges hajlamú és ösztönű ember őt követni sohasem tudta. Noha Carrillo Zsigmond gyóntatója volt, mégis nem egyszer megtörtént, hogy a fejedelem más gyóntatót vett igénybe és Carrilloval hónapokon át nem törődött. A magas erkölcsi szinten mozgó egyéniség tulajdonsága, hogy tud alkalmazkodni a viszonyokhoz, de azokat mégis bizonyos emelkedettebb lelkiiségen át tekinti és ezért az embereket a valóságnál jobbakként tartja, ígéreteiknek hitelt ad és nem tudja elképzelni, hogy az adott szó és kötelező ígéret szentségét mások ne vegyék komolyan.

Hosszú ideig folytathatnók Carrillo emberi, papi és diplomata egyéniségének ismertetését, de vonásai a tárgyalatok alapján is bőségesen kiviláglanak. Megemlítjük még nagy

önzetlenségét, amellyel távoltartott magától minden világi hiúságot, földi jutalmat, amelyek nélkül kortársainak legnagyobb része alig képzelhető el. Báthory Zsigmond 1597 tavaszán értékes szolgálatai jutalmául őt akarta erdélyi püspökké kinevezni, midőn a gyulafehérvári székesegyház visszafoglalásával a 40 év óta megszűnt erdélyi püspökséget ismét helyreállította. De Carrillo elhárította magától e méltóságot és még Aquaviva generális közbenjárását is kérte, hogy a fejedelem mást nevezzen ki a püspöki székbe.

Az életnek és javainak tisztultabb értékelő felfogása mellett is gyakran csalódott Carrillo. Látnia kellett, hogy fáradozásainak fő tárgya: Erdély függetlensége és katolikussá tétele nem lehet tartós. A császári politika erélytelensége és romlottsága miatt keserű megadással tapasztalta, hogy sem az adott szó szentsége, sem az eskü ereje nem védi meg az ország függetlenségét, ha az nem elég erős arra, hogy a szövetségnek és szerződésnek legfőbb hatalmi biztosítékával: fegyverrel is erőt és tiszteletet vívjon ki magának. Fáradozásainak kudarca mellett mégis meg volt az az elégtétele, hogy életének részint hazájában, részint Rómában töltött utolsó szakaszában az Egyháznak és rendjének szentelhette nagy képességeit.

BENTO DE GOES

1561—1605

Hegycsúcsokon át Krisztus felé!

Vannak emberéletek, amelyek magukban véve semmitmondók, de regénnyé varázsolja őket tehetséges vagy kevésbé tehetséges írók tolla. És vannak emberéletek, amelyek izgalmas regénynél regényesebbek, de sosem fog róluk regényt írni senki. Az utóbbiak közé tartozik Goes Benedek S. J. testvér élete is.

Felfedező volt, de nincs róla márványtábla; harcos volt, vitéz katona, de nem szólnak róla diadalénekek; világ-hódító uralkodók barátja volt, indiai királyleányok megsegítője, de emlékét belepte az ázsiai sivatagok fehéres-szürke pora; naplójában megörökítette küzdelmes felfedező útját, de néhány sárgult papírlap maradt belőle mindössze. És mindezekén túl Goes testvér még volt valami: az Úr Jézus bátor és hűséges katonája. Ezért elevenítjük fel emlékét és ismertetjük meg vonzó példáját.

Élete 1561-ben indul el az Azori-szigetek forró tala-ján. Az Indiai Óceán parttalan síkján fut tovább, míg elől-járói rendeletére neki nem vág a Himalája gránit meredek-einek és jeges csúcsainak. Ezek után pedig elér a „Meny-yei Birodalom”-ba, Kínába, ahol már megpihenhet.

Lelkének élete párhuzamosan halad testi életével. Külső élete szinte mélyértelmű szimbolummá válik. Sokáig halad a lelki életben a lapályon. Él úgy, mint a többiek, ritkán gondol a lelkére. De a Lélek nem hagyja nyugton és Indiában egy pillanat alatt megfordítja lelki életének irányát és nekiindítja az életszentség meredek és sziklás, de ragyogó és tiszta csúcsainak. Végül pedig lelke is eljut

az igazi „Mennyei Birodalomba“, Királyának véget nem érő országába.

*

Gyermekkoráról csak sejtjük, hogy olyan volt, mint a többi fekete hajú, barnára sült bőrű, kis azori élete. Egészséges, vidám ifjú volt. Sokszor megmászta a sziget-jük kihalt magas tűzhányóit. Nem ijedt meg a vihartól a tengeren. Erős volt, de művelt és jómodorú is. Fiatalon belép a portugál hadseregbe. Örömmel élte az ottani vidám, mozgalmas életet és ábrándozott dicsőségről, haditettekről, szép lányokról. De közbejött valami. Nem tudjuk mi csoda. Talán a töre túl gyorsan szaladt ki hüvelyéből vagy valami adósság volt a dologban? Mindenesetre ajánlatos volt egy időre eltűnnie a hadseregből. Elmegy tehát és beáll az indiai hajóhad matrózai közé. És jól érezte magát itt is. Új világok után vágyott. Érezte, hogy rá valami vár. Nem volt sem rosszabb, sem jobb, mint a többiek. A kikötőkben felkereste a matrózkocsmákat, de felkereste a templomot is. Néha letérdelt csendes kápolnák Madonna-kepei előtt és a Szent Szűz lovagjának érezte magát. Egyszer Indiában Travankur mellett a kolecsai kápolnában a Boldogságos Szűz Mária képe előtt imádkozott. Visszagondolt elhagyott hazájára és eddigi életére. Az emlékezés szégyenpírral borította arcát. Megdőbbenve vette észre, hogy mennyi tehetséget, erőt, egészséges testet, fiatalos lendületet kapott a jó Istentől. Egyszerre égetni kezdtek tenyerét az Istentől kapott talentumok. Szégyenkezve látta, hogy még milyen keveset tett az Isten országának terjedéséért. Hirtelen megvilágosodott előtte, mi vár rá. Nemes lelkét nem tudta többé kielégíteni a matrózelet.

Ezentúl az Istenért, az örökkévalóságért akart dolgozni. Megismerkedett Goában a jezsuitákkal. Elhatározza, hogy ő is az lesz. Igen ám, de nincs elég képzettsége ahhoz, hogy pap lehessen. Jelentkezett segítőtestvérnek. Az előjárók alkalmasnak találták, felvették. Később kitűnt, hogy könnyedén el tudná végezni a felszenteléshez szükséges tanulmányokat, de a testvér ismételten elhárította magától ezt az ajánlatot. Előjárói nem erőszakolták tovább, de nemsokára nagyon fontos és kitüntető feladattal bízták

meg: Agrába, a hatalmas mogul császárnak, Akbárnak udvarába küldték.

*

Akbár nagyon rokonszenvesnek találta a keresztény vallást. Személyes jóbarátai közé számította P. Aquaviva Rudolf jezsuita híthírdetőt és a többi páttert, akik már évek óta tartózkodtak a császári udvarban. De mivel a császár nem tudta hinni a Szentháromság hittitkát, nem keresztelkedett meg, azért a goai jezsuita előljárók visszahívták az atyákat, noha a császár könyörgött, hogy ne vigyék el őket és maga P. Aquaviva is úgy vélte, hogy „nem lenne tanácsos elfoglalt állásukat elhagyniok, amíg meg nem kíséreltek mindent India nagy részének megtérítésére. Amit eddig India megtérítéséért tettek, az csak a tengerpartra szorítkozott”.

Akbár ismételten követeket küld misszionáriusokért Goába. Rómában szintén helytelenítették az atyák visszahívását. Így tehát újra kis csapat indul a fatipuri császári udvarba. A csoport vezetője Xavier Jeromos, Xavier Szent Ferenc unokaöccse. 26 éve van már Indiában. Több helyen volt előljáró. Bölcs, erényes és buzgó apostol. A másik páter az okos és tevékeny P. Pinheiro. A harmadik jezsuita Goes Benedek segítőtestvér.

A három jezsuita csakhamar megnyerte a császár tetszését. Xavier híhetetlen gyorsan megtanul perzsául és írásaival terjeszti a hitet. A császár biztatására megírja az Úr Jézus életét perzsául, amelyet a császári udvarban is többször felolvastak.

1598-ban felszentelik az első katolikus templomot Lahorban. Még ugyanabban az évben Xavier és Goes elkíséri a császárt Kasmirba, ahol rettenetes éhség pusztított. A jezsuiták mindent megtettek az éhínség leküzdésére és így itt is ismeretessé lett a keresztény szeretet.

Fellelkesülve az eredményen P. Xavier Lahorban hagyja P. Pinheirot, visszamegy Agrába és elhatározza, hogy a missziót kiterjeszti egészen Kathay országig. Tervét helyesli a császár is.

De miféle ország az a titokzatos Kathay?

Csak annyit tudnak róla, hogy a XIII. században a

mongolok ezt a hatalmas birodalmat is elfoglalták. Marco Polo is írt róla. A mendemonda szerint papkirályok uralkodnak benne. Közismertté vált a mese a híres János papkirályról. A lahari császári palotában egyszer véletlenül többet is megtud P. Xavier erről a Kathayról. Egy 60 év körüli mohamedánt vezettek eléje, aki azt vallotta, hogy Chetayából jött. Ez nem lehet más, mint Kathay. A kereskedő 18 évig élt ennek az országnak fővárosában, Kambalukban. Szerinte nagyon sok ott a keresztény. De vannak még zsidók és mohamedánok is. Azt hiszi, hogy a lakosság nagy része keresztény, sőt maga a császár is, mert igen gyakran jár a keresztények templomába. A templomban festett és faragott képek vannak a Megfeszítetttről. Minden templomnak van papja. Ezek nőtlenek, iskolákban tanítanak, fekete ruhát viselnek és olyan főveget, mint P. Xavieré, csak nagyobbat.

P. Xaviert ez a hír nagyon fellelkesítette. Sejtette, hogy ez nem lehet más, mint Kathay. Elhatározta, hogy felfedező útra indul. Azonnal értesítést küldött előljárójának Goába. A császár örömmel támogatta kezdeményezését. Az indiai missziók felügyelője helyeselte a tervet, úgyszintén a pápa és a portugál király, akikkel szintén tudatták felfedezésüket. Goában és Pekingben felszólaltak a terv ellen, mert szerintük Kathay nem lehet más, mint maga Kína. Agrában azonban így okoskodtak: Kínában kevés keresztény van, a mohamedánok pedig határozottan állították, hogy ebben az országban sok a keresztény. Ez tehát nem lehet más, mint János papkirály országa, melyet a ferencesek térítettek meg. Ki kell kutatni, miféle ország ez. A tervet helyesli a pápa, és a portugál király utasította az indiai alkirályt, hogy mindenben legyen segítségükre a hithirdetőknek ebben a munkájukban. Akbár császár követtséget küldött Goába az előljárókhoz. Ezek végre is megadták az engedélyt és Goes testvérben meg is találták azt az alkalmas embert, akire rábízhatták az egész expedíció vezetését. Választásuk szerencsés volt. Goes testvért maga a császár is tisztelte. Tökéletesen beszélt perzsa nyelven és jól ismerte a mohamedánok szokásait. Tetters, okos és áldozatos ember volt.

1602-ben érkezett vissza Goes testvér Agrába. Jelentős pénzösszeget kapott a goai érsektől és az alkirálytól. Megkezdte az út előkészületeit. Akbár ajánlólevelet adott neki és 4000 aranyat. Goes örmény kereskedőnek öltözött. Haját, szakállát megnövesztette és Abdulah Izai (Jézus szolgálja) nevet vette fel. Maga mellé vett egy szír papot, Grimanus Leót, meg Demeter görög kereskedőt és négy mohamedánizmusból megtért szolgát. A goai alkirály és a császár bőségesen ellátták áruval.

1602 október 31-én hagyta el Agrát az expedíció. December 8-án Lahorba érkeztek. Manapság a Great Indian Peninsula úgynevezett „Punjab Mail”-jével ez az út mindössze egy-két napba telik, de akkor lovakkal és nagyon sokszor gyalogszerrel haladó karavánok számára keserves hosszú út volt ez a fehéren szürkés sivatagon keresztül. Ha a szél kissé felkerekedett, mindent elborított a vastagon rárakódó finom ázsiai por.

Lahorban végleg elkészült a testvér a nagy útra. A négy szolga helyett maga mellé vett egy Izsák nevű keresztény szolgát. Útrakészen várt, míg Lahorban — mint minden évben — kialakul a Kasgarba induló karaván. A kereskedők összetömörülnek és együtt indulnak útnak, hogy eredményesebben védekezhessenek a támadó rablókkal szemben. Ez alkalommal körülbelül 500 emberből állott a karaván. Hozzájuk csatlakozott Goes testvér is. Elindultak. Egy hónapi fárasztó menetelés után eljutnak Attakba. Átkelnek az Induson. Ahol ma emeletes híd feszül a sodró habok fölé, ott Goes testvéréknek 11 napra volt szükségük, hogy az egész karavánt átszállítsák a széles folyón. Két nap múlva eléri Peshawant. 20 napot töltenek ebben a községben, mely már az indiai „Vadnyugat” keleti pillére. Előttük állott a kabuli út, az életveszélyes Khaibar-szoroson keresztül. Ez a szoros volt a rablók főfészke. Még ma is megborzong az utazó, mikor a „Peshawar Mail” expresszvonata prüszkölve fúrja magát alagútból alagútba és mélyen alatta kanyorog a karavánok szerpentin útja a Safed Kob közel 5000 méteres csúcsainak árnyékában. A vonat ablaka mellett egymásután maradoznak el az állomások vasbeton épületei; komor acélszekrényeiből gépfegyverek csöve csillog elé és szikrázik az izzó melegben. Mi lehetett

itt négy évszázaddal ezelőtt! A rablók rendszerint úgy támadták meg a karavánokat, hogy hatalmas sziklákat zúdítottak a nyakuk közé. Legtöbbször nem volt más megoldás, mint hogy ostrommal foglalják el a magaslatokat és verjék vissza a rablók támadását. Hány kereskedő lelte itt halálát? Érthető, hogy mikor Goes testvérék karvánja Kabulba érkezett, 8 hónapig kellett várakozni, mert a rablóktól való félelem miatt nem akart karaván indulni Kasgar felé.

Lassankint mégis új karaván alakult. Ezzel utazott haza a kasgari király egyik leánya is, a khotani ifjú király édesanyja, Hajji Khanum. zarándok hercegnő. Mekkában volt, visszatérőben azonban pénze elfogyott. Kölcsönkért egy mohamedán kereskedőtől, de az vonakodott neki kölcsönözni. Goes testvér, mikor értesült a főhercegnő pénzzavaráról, azonnal 600 aranyat ajánlott fel kamatok nélkül. Ezzel megszerezte magának Kasgar királyának jóindulatát. Számára ez nagy jelentőségű volt, mert annak országán vezetett az út Kathay felé.

*

Végre elindult a karaván. Útjuk legnehezebb szakasza előtt voltak. A Hindukus jeges csúcsai nem nagyon bizalmatkeltően integettek feléjük északkeletről. Több mint 500 km-es út 5—7000 méteres hegyeken keresztül. A rablók itt is hűségesen körülöttük settenkedtek. Goes mindig épen került ki a rablókkal folytatott csatározásokból. Friss erőben haladtak Csarikárig, majd Parván és Bukharán keresztül tovább, míg végre szerencsésen megérkeztek Serpanilba, egy elhagyatott városba. 20 napi további menetelés után feltűnt szemük előtt Sarikul. Márcsak egy hóval borított hegyszakadékon kellett átvergődniök, hogy Jarkand síkságára érjenek. 6 napig tartott ez a keserves útdarab, mely áldozatul követelte a karaván több tagját. A dermedt hidegben sokan megfagytak. Majdnem hasonló végzet érte magát Goes testvért is. De végre novemberben Jarkandba érkeztek.

Jarkandban vártak. Innen minden évben indul karaván Kathayba. Valami zsírköveket szállítanak innen, melyet Kathay népe babonásan tisztel. Mivel a kövek kivite-

lének monopóliuma a kasgari király kezében volt, most nagy hasznát vette a testvér Hajji Khanum hercegnő iránti nagylelkűségének. A királyi udvarban halával és tisztelettel fogadták. A király útlevelet adott neki, mely országán belül minden kellemetlenségtől megóvta.

Ebben a városban mégis majdnem baj történt. Khotai kirándulása alatt az a hír terjedt el a testvérről, hogy a mozlimok megölték, mert nem esküdött Mohamed nevére. Erre a hírré a mohamedán papok szemet vetettek a testvér értékes áruira, a hűséges Izsák azonban megvédte ura készletét. Mikor Goes egészségesen visszatért, halából gazdag alamizsnát osztott ki a szegények között.

Más alkalommal meg majdnem áldozata lett a szaracén fanatizmusnak. Eppen mohamedánok között ült, akik vendégségbe hívták, mikor egy fanatikus ember fölugrott és éles kardját Goes testvér mellének szegezve követelte, hogy esküdjék Mohamed nevére. Goes kereken megtagadta ezt. Asztaltársai hirtelen segítségére siettek és megmen-tették életét.

*

Egy évi várakozás után karaván alakult, amely Kasgarba indult. A karaván vezetője kérte Goest, tartson velük; a király is ezt tanácsolta neki. A testvér teljesítette a király óhaját, de kért tőle menlevelet egészen Kathayig. Felkészült az útra. 10 lovat vásároltak maguk és az áru szállítására. Egyedül Izsák maradt már csak mellette, a többiek féltek s visszafordultak.

Útjuk már két éve tartott, mikor 1604 novemberében ismét útrakeltek. Első állomásuk Aksu volt. Itt is, meg Kucsában is jól fogadták őket. Cialisban hosszabb ideig pihentek. Eppen indulásra készülődtek, mikor mohamedán kereskedők Kathayból visszatérő karavánjával találkoztak. Ezek sokat beszéltek Goes testvérnek Kathay fővárosában látott keresztény papokról, félre nem ismerhetően leírták a pekingi jezsuiták, különösen P. Ricci Máté munkáját és működésének körülményeit. Goes bámulattal vette észre, hogy Kathay és Kína egy és ugyanaz az ország. A mohamedánok elmondták, hogy a hithirdetők a császárnak igen szép ajándékokat adtak: zenélő órákat, festményeket és

egyéb európai holmikat, s hogy a császár nagyon szereti az atyákat. A kereskedők még az atyák arcvonásait is pontosan leírták. Nagyon megörült a testvér e híreknek és most még jobban vágyódott útjának célja felé.

A király új menlevelet állított ki számára. Mikor azt kérdezték tőle, hogy a levélben kereszténynek írják-e, határozottan felelte: „Igen! Egész utazásom alatt mindig nyíltan kereszténynek vallottam magam”, mondotta. Ekkor egy jelenvolt mohamedán mulla, egy tiszteletreméltó öreg, le tépte saját fejről turbánját és tisztelete jeléül a földre dobta: „Ez az ember — kiáltotta — igazán rendíthetetlen az ő vallásában. Itt, te előtted, király, aki máshitű vagy, és mi előttünk egy pillanatig sem habozik Jézus nevét megvallani. Ez megszégyenítő a mi híveinkre, akikről sokszor joggal mondják, hogy a hitüket a lakásukkal változtatják.” Ezután nagy és elismerő tisztelettel hajolt meg a testvér előtt.

Továbbhaladva és vad sivatagokon átvégződve elérték végre a híres kínai nagy falat. Kia-Yu-koan-ban kellett továbbutazási engedélyt kérniök, de ezt csak 25 nap múlva kapták meg. Innen, Kia-Yu-koan-ból már csak egy napi járóföldre volt Szut-Csü, a testvér fáradságos utazásának végállomása.

Megérkeztek! Megsegítette őket a jó Isten. A testvér most már bizalommal nézett a jövő felé. Volt 30 tevéje, 5 hajcsárja, 2 szolgája és kb. 25.000 arany értékű zsírköve. Mindannyian egészségesek is voltak, s remélték, hogy már nemsokára elérnek Pekingbe a többi atyához.

Reményeikben csalódniok kellett. A szaracén kereskedőknek fáj a foguk a sok értékes holmira, amit Goes testvér magával vitt. Addig mesterkedtek hát, míg a kínai hatóságok gyanúsnak nem találták a gazdag keresztény „kereskedőt” és le nem tartóztatták. Sikerült azonban két levelet küldenie Pekingbe az atyákhoz, melyben kérte őket, szabadítsák ki kellemetlen helyzetéből. Sajnos, az atyák csak 10 hónap múlva kapták meg a testvér levelét. Azonnal útnak indítottak tehát egy portugál fiatalembert, Fernandez Juant, egy kínai kereszténnyel, hogy szabadítsák ki a testvért és hozzák el őt a fővárosba.

Fernandez elindult télnek idején, csikorgó hidegben.

Magával vitte P. Ricci és két más atya levelét Goes testvérnek. Ütközben Singanfuban majdnem mindenét elrabolták, de azért ment megállás nélkül tovább és március végén megérkezett Szut-Csuba.

Itt a testvért már rossz állapotban találta. A sok kellemetlenség és gond aláásta egészségét, betegsége súlyosra fordult. Nem lehetett már messze a halál. Fernandez megérkezése előtti éjjelen azt álmodta Goes testvér, hogy a Jézustársaság egyik tagja Pekingből megérkezett. Reggel hívta a hűséges örményt és megparancsolta neki, hogy menjen a bazárba, vásároljon pár apróbb ajándékot és ossza szét a szegények között, maga pedig szívből kérte a jó Istent, hogy álma valóra váljék. Mikor az örmény a bazárban megjelent, újságolták neki, hogy egy idegen érkezett Pekingből és az éppen arramenő Fernandezre mutattak. A hű szolga azonnal Goes testvérhez vezette Fernandezt. Ez belépve a helyiségbe, ahol a testvér betegen feküdt, portugálul üdvözölte honfitársát és átnyújtotta neki az atyák levelét. A beteg testvér az ismerős szavakat hallva fölegyenesedett, a leveleket nagy tisztelettel a magasba emelte és könnytől elcsukló hangon felkiáltott: „Nunc dimittis...” Most bocsásd el, Uram, a te szolgálodat békében. Elolvasta a leveleket és szívéhez szorította őket. Fernandez mindent elkövetett, hogy a testvért talpraállítsa és annyira megerősítse, hogy a pekingi utat kibírja. Sajnos, Goes ereje minden szívóssága ellenére is kimerült, s Fernandez megérkezése után 11 nappal visszaadta nemes lelkét Teremtőjének, akinek nagyobb dicsőségéért nekivágott a számtalan veszéllyel fenyegető hosszú utazásnak.

*

Goes testvér élete kis élet, elfeledett élet a nagyvilág szemében. Ki tud és ki beszél róla ma? De az Isten országában sok, nagyon sok ilyen kis élet van. Mind egy-egy vízcsepp. És az Isten országának ez a milliárd és milliárd vízcseppje együtt hömpölygő, hatalmas árrá dagad, mely mindent elsöprő erővel ragad meg lelkeket, vonz magához lelkes, fiatal szíveket. És ezzel, ezekkel a friss, új cseppekkel még hatalmasabb lesz az áradat, még dübörgőbb a hangja és még sodróbb az ereje.

Igy beleágyazva a Krisztusba, már sokatmondó nekünk Goes testvér élete, az „Abdulah”-nak, a hű szolgának az élete, mert megismertet magával a Folyammal, melyből való. Nemcsak őt látjuk már magában, amikor őt látjuk, hanem benne látjuk a többi hős, mindent feláldozó misszionáriust is.

Igy talán teljesebben értjük meg a testvér életét, mely sugárzó és melegítő világosságot és irányt mutató fáklya volt az ázsiai éjtszakában. Egyik életrajzírója találóan mondja róla: Kínát keresve megtalálta az eget. Igaza volt.

Irodalom: Schlesinger: Jesuiten porträts. Hebbel, Regensburg. 320. kk. lapok. — Grinivason: Explorer of Cathay. Bento de Goes. New Review 3 (1936, Calcutta) 70—79. l., térképpel. — Sykes: A la recherche du Cathay. Angolból fordította R. Godet. Paris, Payot, 1938. E mű végén található Goes megkapó jellemzése, 227—234. ll. — Cornelius Wessels cikke: The grave of Brother Bento de Goes. Archivum Historicum S. J. 4 (Roma, 1935) 337. k. l.

Pázmány Péter.

CLAUSER MIHÁLY:

PÁZMÁNY PÉTER
1570—1637

Róla az első nagyobb szabású életrajzot ezelőtt mintegy száz esztendővel írta Podhraczký József. Azóta a történelmi és irodalomtörténeti kutatás a legkülönbözőbb szempontokból világította meg élete folyását és vizsgálta meg műveit. Az immár háromszáz éve halott Pázmány azonban állandóan vonzza a magyar tudományt és a magyar közönséget. Valóban, aki találkozott vele, nem jött el tőle üres lélekkel. Minden újabb tanulmány, értekezés fölfedezett valami olyat, amit még más nem vett észre. A „fölfedezések” közül az újabbak Pázmány lelkiségének két oly elemét tárták föl, amelyek nélkül a korábbi vizsgálódások elvégezhetők egyes részletkérdések tisztázását, de „teljes” képet nem rajzolhattak. Nélkülök a szellemóriás egy-egy vonását megragadhatjuk: látjuk a nagy főpapot, bámuljuk nyelvművészetét, csodáljuk államférfiúi bölcsességét stb. Mindezek azonban csak részletvetületei az egyén teljességének, amelyek sejtetik ugyan a belső indítékok gazdag áradását, de azt a maga egységében még nem tárják föl.

Bizonyos, hogy ezt az egységet, ami egyértelmű lelkének teljességével, híven visszaadni még akkor sem lehetne, ha szemtől-szembe állanánk vele, aminthogy senkiről sem lehet ilyen hű viasznyomatot készíteni. A festő is önkénytelen beleviszi saját szemléletét a portréba, ugyanúgy az irodalmi műbe, az arcélbe is belekeveredik a szerző fölfogása és értékelése. Mégis, amikor Pázmány lelkiségének két egyénítő vonását vettük zsinórmértékül: — a *magyar embert* és a *jezsuita szerzetest* — úgy hisszük, hogy sikerült kiküszöbölni a belemagyarázás hamar hamis utakra terelő csábítását.

Pázmány e két, minden ízében egyénítő vonására

Szekfü Gyula hívta föl a figyelmet. Az ő felismerése a közelmúltban két tanulmányt eredményezett. Az egyik P. Bangha Béla S. J. tollából jelent meg „Pázmány Péter, a jezsuita” címmel, a másik „A patrióta Pázmány” címmel e sorok írójától. Jelen tanulmány tehát jó alkalom az eredmények összefoglalására; nem az a célja, hogy vitassa, vajjon a magyar vagy a jezsuita Pázmány Péter volt-e a nagyobb, hanem az, hogy megrajzolja benne a legnagyobb *magyar jezsuitát*.

I.

Aki tudja, hogyan lehet az ellentétek feszítő erejét egy magasabb cél érdekében felhasználni, aki tud uralkodni önmagán egy Eszme előtt alázatos főhajtással, az nem morzsolódik szét a sokféle húzó energiák között. Sőt, amint éppen Pázmány példája mutatja, hasznosítani tudja az így kapott erőt. Egész életében az igazság fáradhatatlan keresőjének mutatkozik, s így lesz az Igazság fáradhatatlan munkása. Az ilyen élet fölösleges mozdulatot, üres pillanatot nem ismer. Minden mozzanatát a szolgált Érték értékévé ihleti. S mert az Érték örök, a szolgálatában véghezvitt cselekedetek is részesülnek a maradandóság attribútumában.

Valóban kevés ember van, akinek élete pályájáról méltán tudnánk annyit, mint Pázmányéról, — mert kevésünknek adatott meg, hogy úgyszólván mindennap alkosson valami maradandót. Fraknói Vilmos, Hanuy Ferenc, Galla Ferenc, Félegyházy József és mások páratlan szorgalmú kutatása aligha eredményezett volna olyan köteteket, aminőkkel rendelkezünk, ha Pázmány tétlenül éli le napjait, s ha a Gondviselés kegyelme nem örzi meg számunkra roppant tevékenységének emlékeit.

Életének első szakasza természetesen képzés, az átalakulás és gyűjtés kora. Protestáns család gyermekeként született 1570 október 4-én Nagyváradon. Atyja, Miklós, Bihar vármegye alispánja volt. Anyja Massai Margit, szintén tősgyökeres magyar családból, korán, 1580 táján elhunyt. Pázmány Miklós másodszor is megnősült. Második felesége a katolikus valláshoz állhatatosan ragaszkodó

Tholdi-család sarja: Borbála. Az akkori felekezeti viszonyokat tekintve Pázmány Miklós aligha választott volna katolikus nőt feleségül, ha felekezetének buzgó tagja lett volna. Ebből következik az is, hogy nejének buzgalma hamarosan meggyőzhette őt vallási kérdésekben. Másképp alig képzelhető el, hogy az 1581-ben Nagyváradra érkező első magyar jezsuitának, Szántó Istvánnak, szavai termékeny talajra találtak a családban, amit bizonyít az is, hogy az alig tizenhárom éves Pázmány Péter áttérhetett a katolikus vallásra.

Az áttéréskor megismert igazságok az isteni kegyelem folytán elmélyülnek a serdülő ifjúban, s hova-tovább hivatást érez azok szolgálatára. Hogy e szolgálatot épp a jezsuita rend tagjaként óhajtotta felvállalni, az természetes már Szántó atyának kezdeményezéseiből és abból, hogy tanulmányait a rend nagy hírű kolozsvári iskolájában folytatta. Kolozsvárott érlelődött tette elhatározása. 1587-ben, tizenhét éves korában belépett a rendbe. Az ujoncidő két esztendejét Krakkóban kellett volna töltenie, de a zord éghajlat Pázmány egészségét megrongálta, s ezért küldték előljárói 1588-ban Bécsbe. Itt fejezte be a hároméves bölcsészeti tanulmányokat is 1589—1592-ig. Tehetségével csakhamar magára vonta előljárói figyelmét. Így került Rómába, ahol elvégezte a négyéves hittudományi tanfolyamot. S bár ezidőtájt élt ott Bellarmin, Suarez és Vazquez, valamennyien egyszersmind jezsuita rendtársai, egyik sem tanította őt. Munkáikat azonban behatóan tanulmányozta, sőt még később, 1603-ban is, a Bellarmint támadó Whitaker ellen írt értekezést.

E tanulmányok során látszólag veszít az egyéniség, voltaképen azonban kiteljesedik. Pázmány előljárói nagyon jól tudták ezt, s épp ezért küldték 1592-ben Grácba. Ha nem is keresünk szimbolumot Pázmány későbbi tevékenységének magyarázásához, akkor is előképül kínálkozik Grác. Ez a város volt, amint azt az újabb kutatások megállapították, az ausztriai rekatolizáló mozgalom gyújtópontja, s a feladat itt is a jezsuita rendre hárult. Iskolájuk hamarosan egyetemi rangra emelkedett, s ennek bölcsészettudományi tanára lett Pázmány Péter. A tanítva-tanulni elv gyakorlati megvalósítása tehát a következő tíz esztendő.

Aristotelest magyarázta itt Pázmány Szent Tamás alapján. Előadásaira gondosan készült. A magyar bölcséleti és vallástudományi irodalomnak mindenkor nagy büszkesége marad az a hatalmas, kötetnyi sajátkezü jegyzete, amit reánk hagyott.

Ez a húsz esztendő mélyen beleégette a keresett és megtalált Igazságot lelkébe, s a tekintély dicsfényével övezi a logika lámpása. A visszaverődő sugár megedzi hivatástudatát, s akár meghalni kész hitéért. Fölgyullad benne a jezsuiták missziós tüze, előjárói tehát 1601—1603-ig Magyarországra küldik. Igen, Magyarország ezidőtájt missziós terület volt már csak a katolicizmus részére! Három részre szakadva minden egység megszűnt lakóiban. A töröktől megszállt területen a barbár hódítók fanatizmusa tiporta semmivé az Egyház vetését. Erdélyben és a királyi Magyarország földjén a hitszakadás fordította el a híveket az Egyháztól. Ahol nem a török, ott a protestantizmus bénította meg a katolicizmust. De mert a bensőséges hitélet helyét elfoglalta a vallási vita, nemcsak jó papnak kellett lennie annak, akit ideküldtek, hanem jól felkészült, támadó szellemű férfiúnak is. Ilyen volt Pázmány. „Bene doctus, natura cholericus”, jól képzett és szenvedélyes természetű, ezt a jellemzést írják róla előjárói Rómának. Adottság és tanultság egyaránt alkalmassá tették őt arra a küldetésre, amit előjárói szántak neki.

A vágsellyei missziós központból először Kassára ment. Az elvont tudományok embere a gyakorlat terére lépett. Az egyetemi katedrát, a szerzetesi cella szűk körét felváltja a szószék nyilvánossága. Kitűnő alkalmazkodó képességgel rögtön magáévá tette a kor prédikátorainak beszédmodorát. Sem elvont fejtegetést, sem érzélgősséget nem bírt el az a közönség, amelyhez szólnia kellett. Eleven, csatározásszerű előadás szükséges, melyben szinte kézzelfogható érvek szerepelnek. Példa, utalás, idézet, emlékeztetés, következtetések, megannyi észmüvelet: ez Pázmány korának egyházi beszéde. Ellenfelei csak példát mutattak neki, ő viszi azt arra a tökéletességre, amelyről méltán írhatták még kétszáz esztendő múlva is a protestánsok, hogy Pázmányhoz „hasonló Tudóst az akkori Európa keveset, Prédikálót pedig talán egyet sem mutathatott”.

Azt fölösleges külön is bizonyítanunk, hogy Pázmány útja valóban misziós út volt. Tele gonddal, nehézséggel, szenvedéssel. Elég, ha utalunk a pár évvel később épp Kassán vértanúhalált halt rendtársaira. Pázmányt semmi sem törte meg, sőt annál nagyobb hévvel vetette magát a küzdelembe. Bizott nemcsak az élő, hanem a leírt szó hatalmában is. Ugyanazok a szerkesztési elvek mutatkoznak meg vitairataiban is, amiket szónoklatai fölépítésében figyelhetünk meg.

Első vitairatát Forgách Ferenc esztergomi érsek ösztönzésére bocsátotta közre Magyarai István „Az országokban való sok romlásoknak okairól...” című munkája ellen. A „Felelet”-tel Pázmány hihetetlen gyorsan készen volt. A támadás és a visszavágás között nem telt el egy esztendő sem! E mellett figyelmeztetnünk kell t. Olvasóinkat arra is, hogy Pázmány volt az első jezsuita, aki magyarul írt, s hogy általában töretlen úton haladt, amikor élő nyelven adta elő azokat az igazságokat, amelyekre a legalkalmasabbnak eddig mégis a latint tartották. Am az a *gyakorlatiasság*, amire szintén a Rend nevelte, az ilyen látszólagos akadályokat könnyen elhárította. S mi csak csodálkozhatunk, hogy a közel húsz esztendeje hazájától távol élő Pázmány mind nyelvi, mind tartalmi szempontból milyen kitűnően oldotta meg a vállalt feladatot.

A Magyarai István művére írt Felelet természeténél fogva nemcsak teológiai, hanem politikai tartalmú is. Épp ezért nem hangsúlyozhatjuk eléggé Pázmány eme munkájának jelentőségét. A világos okfejtéssel, tiszta magyarsággal előadott vallástanításhoz történelmünknek és törvényeinknek olyan ismerete kapcsolódik a Feleletben, amely kétségtelenül döntő fontosságúnak tartható szerzőjének későbbi pályafordulatait is tekintve.

De fontosnak tartotta e művét maga Pázmány is. Bizonyítják ezt a Felelet egyik föntmaradt példányában sajátkezű bejegyzései is. A bejegyzések egyrészt arra vallanak, hogy Pázmány talán újból ki akarta adni művét, s ezért javításokat eszközölt az eredeti szövegen; másrészt azt mutatják, hogy Pázmány később, nagy művének, a Kalaúznak, megírásakor is visszatért a Felelethez és annak egyes részeit a Kalaúzba fölvette.

A Felelet a XVI. és XVII. század korszerű kérdésére: vajjon a törökveszedelmet a katolicizmus vagy a protestantizmus okozza-e, katolikus szempontból válaszol, és természetesen visszautasítja azt a vádat, hogy az Egyházban történt visszásságok miatt mérte Isten ezt a csapást Európára. Ami a visszásságokat illeti, Pázmány nem habozott azonnal föltárni azokat a nézeteltéréseket, amelyek a szektákra bomlás veszélyével fenyegették már akkor a reformációt. Az erkölcsi süllyedés fokozódását az isteni és egyházi törvények lábbaltiprásának következményeképp fogja föl. Amikor pedig Magyarit azzal kérkedik, hogy a katolikusokat bálványimádóknak nevezi, Pázmány a fejére olvassa, hogy ezzel csak a rég megcáfolt manicheizmus álláspontját foglalta el.

„Az mi sanyaruságunkra térvén immár: nyilván aki-nek szeme vagyon, eszébe veheti, hogy az mi Nemzetsé-günkön az Istennek boszszu álló, haragos ostora vagyon. És nem csak úgy sanyargat minket, mint jó fiakat, hanem mint gonosz szolgálkat.” E szavakkal vezeti be Pázmány Magyarországot siralmas állapotának rajzába. Elismeri, hogy az ország romlása Isten büntetése, de rögtön megcáfolja, hogy ennek a katolikusok lennének az okai. Cáfolata meg-semmitő, hiszen éppen Magyarit érveléséből folyik. „Azt mondod és igazán is mondod, — szól Pázmány a sárvári prédikátorhoz — hogy Magyar Ország öt száz esztendeig erős és az Törököknek rettenetes ország volt... így va-gyon Magyarit Uram: Ha az Isten ez-előtt szerette, óltal-mazta és fölmagasztalta: Ha dücsőségbe, bőségbe, békeségbe tartotta mind addig, míg az mi Hitünkön és Vallá-sunkon volt: Ha akkor kezdett romlani és pusztulni, mi-kor az ti Uj Tudomántok támada, hogy mered azt mondani, hogy a mi Vallásunk oka ez romlásnak?” Ez a védekezés már magában hordja a támadó élt is, ám Pázmány még vissza is vág, amikor kijelenti, hogy „az Keresztyéneknek iszonyu veszedelme és országok változtatásával való ha-dakozási mind azokon az Nemzetségeken voltak, mellyek az mi Religiónktul elszakattak...” Majd így folytatja: „Az mi Országunk régutátul-fogva hadakozik az Török ellen. És jöllehet niha igen megverettek az Magyarok — úgymint 1444. esztendőben Várnánál, holott Uladislaus ki-

rály elvéssze, az-után 1448. esztendőben Rigó-mezején: de mindazáltal úgy eltérítette Isten az ellenségnek erejét és eszét, hogy az országba belé nem kaphatna. Miuta pedig ti támadatok, ugyan kitor országunkból."

A magyar ember aggódo szeretete a Haza iránt és a jezsuita szerzetes tudós buzgalma az Egyház iránt egyképen visszatükröződik a Felelet lapjairól. Aki írta, abban erősen sajnált az ország mostoha jelene, de hite megerősítette reményét, hogy tud majd dolgozni jobb jövőjéért. Egyelőre azonban mintegy tanulmányainak fokozottabb elmélyítésére előjárói ismét Grácba rendelték, hogy a főiskola hittudományi tanszékét foglalja el. 1603—1607-ig, tehát magát újból képezve tanít. De fölismerve azokat a szükségleteket, amelyek a magyarországi hitéletben mutatkoztak, újabb meg újabb munkáival igyekszik azokat kielégíteni. 1604-ben Kempis-fordítását adta ki. Az a tény, hogy ebből a kiadásból ma egyetlen példány sem ismeretes, a mellett bizonyít, hogy Pázmány kapós olvasmányt nyújtott kortársainak.

A következő esztendőben pedig hatalmas támadást indít „Az mostan támadt uj tudományok . . ." ellen. A mű Luther, Kálvin, Dávid és Zwingli követőivel éppúgy perbe száll, mint „Mahomet"-tel, s az magyarázza, hogy könnyű egyik tévelygésből a másikba esni. „Így láttyuk, — úgy mond —, . . . hogy a hon fészket vertek az Uj Tudományok, lassan arra jutnak az emberek, hogy semmit nem hisznek és vagy Atheusokká vagy Törökökké lesznek . . ."

1606-ban „Keresztyéni imádságos könyvet" ad ki. Imaszövegeinek méltatásával érdemes lenne behatóbban is foglalkozni a tudománynak, hiszen hosszú időn át számtalan kiadás mutatta meg, hogy Pázmány az ájtatosságok gyakorlott vezetője volt. Az a körülmény, hogy egy protestáns lelkész, alig módosítva valamit az eredetint, a maga neve alatt közölte az imákat, újabb bizonyíték Pázmány remekelése mellett.

Az 1607. évben Forgách Ferenc esztergomi érsek, aki Pázmányt missziós útján ismerte meg és a Magyarinak adandó válaszra ösztönözte, a Rendet arra kérte, hogy küldjék udvarába a lelkes és nagyeszű jezsuitát. Pázmány épp ezidőtájt fejezte be új művét, amelynek már a címe

is elárulja a kor vetélkedési modorát: „Keresztyéni felelet a megdicsőült szentek tiszteletirül, értünk való könyörgésekrül és segítségül hívásokrul. Iratott Pázmány Péter által a Gyarmathi Miklós, helmeczi prédikátornak a bódog emlékezetü Monoszlai András veszprémi püspök és pozsonyi prépost könyve ellen írt csacsogására.” Alig száradt meg a nyomdafesték, Pázmány útrakészen állt és még 1607 őszén elhagyta Grácot, hogy Forgách esztergomi érsekhez siessen.

Forgách ezúttal az 1608. évi országgyűlésen óhajtott Pázmánynak jelentős szerepet juttatni! A rendek többsége azonban protestáns lévén, vétót emelt a jezsuita Pázmány ellen. Hivatkoztak a bécsi békének arra a pontjára, amely szerint a jezsuitáknak semmiféle joguk sincsen az országban. Jóllehet Pázmány épp a bécsi békének pontjaira támaszkodó emlékiratban védte meg úgy a maga, mint a Rend érdekeit, fölterjesztése hatástalan maradt. Erdemes mindazonáltal futó pillantást vetnünk erre az iratra, mert ebben mutatkoznak meg először Pázmány politikai képességei.

Pázmányt e kudarc nem csüggesztette el, ha nem is politikai téren, de a hitviták során folytatta felvilágosító működését. Támadó kedve nem hagyta el, sőt fokozódott. 1609—1616-ig több mint tíz iratot szerkesztett. Neve különösen az Alvinczi Péter kassai református prédikátor ellen intézett támadó iratai és „Az nagy Calvinus János Hiszekegyistene” c. merész, polemikus könyve miatt országos hírvé vált. Sőt az 1609-i országgyűlésen a protestáns rendek azt követelték a nádortól, hogy utóbbi irata miatt jelenjék meg az országgyűlés előtt. A rendek fölháborodása miatt az okosság azt tanácsolta, hogy Pázmány az idézésre kitérő választ adjon, hivatkozva arra, hogy „a vallás ügyében fölmerülő viták és tévedések az egyházi törvényszék, nem pedig a világi bírák hatáskörébe tartoznak...”

Hosszadalmas lenne még csak minden munkájának címét is idéznünk, tartalmilag különben is mind megegyeznek abban, hogy maga szerényen háttérbe húzódik, a maga ellenvetései helyébe óriási fölkészültséggel a Szentírást, a szentatyákat, zsinati határozatokat olvas ellenfelei fejére. A Tan szól a Tanért műveiben. S a Tan a maga csodálatos

struktúrájával csakúgy árasztja az Egyház tekintélyének fényét, amely előtt azután megsemmisül a zavaros egyéni találmány. Tévedés lenne persze azt hinni, hogy Pázmány csak a maga taborában jártas. Nagyon jól ismeri ellenfeleinek vezéreit és fegyvertárát. Ő írja egyhelyütt: „... sok üdőtül-fogva olvasom az Új tanítók írásit”. E hatalmas tudáson kívül azonban még két vonásban mutatkozik meg Pázmány egyénisége. Az egyik vitatkozó modora, a másik csodálatos nyelvezete.

A kettő találó jellemzését Horváth János így foglalta össze: „... ő kitűnő logikus fő; világos, erős, józan ész vezérli kifejezéseit is, biztosan megvonva számára a követendő medret. Mindaz, ami e hatalmas férfiúban szenvedély, és egyáltalán érzelmi energia, csak e logikus vezetés nyomán tör elő s buzogja ki magát. Már akkor nem árthat a gondolat rendjének, csak zúgóbbá teszi; nem hibázhatja már el a vágást, csak érzékenyebben sujthat. A nyelvet pedig színessé, fordulatossá pezsdíti. Csúfondáros, olykor illetlen képekkel, találó közmondásokkal, anekdótákkal figurázva ki ellenfele érvét, s teszi kézzelfoghatóvá logikátlanságát.”

Ugyanez jellemzi latin nyelven írt munkáját is, amelyek különös stílusa még a latinul nem tudó előtt is megcsillogtatja humorérzékét. Ime egyik válasziratának címe 1612-ből: „Logi Alogi, quibus Baptae Calamosphactae Peniculum Papporum Solnensis Conciliabuli et Hyperaspisten legitimae Antilogiae vellicant, veritatis radiis obruti”.

Ha magyarul írt, kerülte az e féle homályosságot, de minden erőltettség látszata nélkül adta elő fejtegetéseit. Tösgyökeres magyar kifejezéseket használt, népies adomákkal és közmondásokkal tarkította vitáit, találó hasonlataival pedig a közérthetőségen túl élénkséget kölcsönzött előadásának. Magyarosságát, sőt nyelvtisztaságát csak akkor tudjuk igazán értékelni, ha meggondoljuk, hogy milyen latinos műveltségű világban élt, s hogy a teológiai tárgyak mennyire kapcsolatban álltak a latin nyelvvel. Pázmány magyar géniusza leküzdött minden nehézséget, „az elvont dogmatikai vitatkozástól a gyakorlati célú prédikációig s az ájtatos imádságig nyelvének megvan minden színe, minden árnyalata”.

II.

Éppen tíz éve, hogy megjelent első könyve, a híres, sárvári prédikátornak írt Felelete, s az így elmúlt tíz esztendő óta szinte állandó harcban töltve, most, 1613-ban mintegy eddigi munkásságának összefoglalásaként kiadja a *Kalaúz*-t. Korábbi munkái hasonlóak az iskolamester nád-pálcájának suhintó csipősségéhez, vagy ha úgy tetszik, a vívó ember kardjának egy-egy éles vágásához, az Isteni Igazságra Vezérlő Kalaúz azonban súlyos pöröly, amelynek rettenetes erejével meg akarta semmisíteni ellenfeleit. Erdemesnek tartjuk, hogy Pázmány e művét legalább nagy vonásokban bemutassuk, hiszen amennyire rendszeres kutatás nélkül is megállapítható, a Kalaúz két századon keresztül elevenen ható tanítás maradt. Nem egy probléma megoldásakor került le mint „kézikönyv” a magyar plébániák könyvespolcáról.

A mű, amit „az új tudományok rontására” írt, három részre tagozódik. Pázmány e három részről így nyilatkozik: „Első részben a természetbe oltatott okosság vezérléséből megmutatom, hogy a világnak egy teremő Istene legyen, kit igaz hittel és religióval tartozunk tisztelni: ezen igaz hit pedig a keresztyénségen kívül nem találhatik. De mivel a keresztyénség zászlója alatt sok ellenkező szakadások pártolkodnak; azt is világosan megbizonyítom, hogy az emberi okosság, vagy maga vezérléséből, vagy azokból a szent-írás fundamentomiból, melyet jóváhagynak valakik keresztyén nevet viselnek, világosan kijelenti, hogy a római gyülekezettől elszakadott vallások, igazak és Isten előtt kedvesek nem lehetnek. Második részében megmagyarázom: elsőben a keresztyének között való egyenlenségek gyökerét; annakutána bizonyos módot mutatok azoknak leszállításában. És az Ecclesiának méltóságát kifejezván, megbizonyítom, hogy egyedül a római gyülekezet az igaz Ecclesia, melynek tanítása ellen senkinek nem szabad tusakodni; a római pápának méltóságát is derék bizonyosságokkal állítom. Harmadik részében egynéhány nevezetes dolgokban, melyekről főképen versengések támadtak, megmutatom: hogy semmit az újítóknak nem kedvez a szent-írás, sőt ha ezt okosan egybehordjuk és nem facsar-

juk tétova agyarkodásunk szerint, hanem egyenes folyásában és elejétől fogva meggyökeredzett értelmében hagyjuk, mindenekben a mi tanításunkat erősíti."

Az itt velős foglalatlanban előadottakat azután 15 fejezetben tüzetesen megvizsgálja, s így egyesíti a támadást és védelmet. A pöröly tehát lesujtott. A hatás valóban bénító volt. A hazai kálvinisták éppúgy, mint a lutheránusok döbbsen zavarodottsággal tekintettek a könyvre. Amazok inkább a gyalázkodáshoz folyamodtak, s nem átalították azt hirdetni, hogy nem érdemes vele foglalkozni; az evangélikusok mégis akartak felelni. Itthon nem akadt erre emberük. Ekkor mintegy négy esztendő kemény munkával latinra fordították és eljuttatták a wittenbergi egyetemnek. Itt Balduinus Frigyes, a tudós egyetemi tanár vállalkozott a mű „megrostálására”. Ő csak 1626-ban készült el a felelettel, amire Pázmány nyomban válaszolt „Az setét hajnal csilag után bújdosó luteristák vezetője, mely utba igazítja a vitebergai akadémiának Fridericus Balduinus által kibocsátott feleletét a Kalaúzra” c. munkájában. Erdemes megjegyeznünk, hogy a Kalaúz, amely kb. kétszáz fólió iv terjedelmű, még négyszer jelent meg: 1623-ban, 1637-ben, 1766-ban és 1897-ben.

Pázmány ezidőtájt és később, érsek korában is írt álnéven néhány kisebb munkát. Vajjon miért tette? A legelfogadhatóbb feleletet a kérdésre a kitűnő Pázmány-kutató, Fraknoi Vilmos így adta meg: „Sajátszerű, hogy kedve telt ezen eljárásban; habár tudhatta, hogy mindenki fölismeri az igazi szerzőt, és később maga is sajátjának vallotta azon munkákat. Talán azt akarta elhitetni, hogy nem áll elszigetelten a harcztéren, és hatalmas szövetségesek vannak oldala mellett. Vagy előljárói vélték ily módon elhárítani rendjükről a gyűlöletet, melyet heves támadásaival fölidézett."

Valóban, nem állt egyedül! Egyikük, Balásfi Tamás, ekkor c. boszniai püspök, megérdemli, hogy nevét ideiktassuk. Ő volt az, aki 1614-ben, amikor Pázmány először járt hivatalosan magyar egyházi ügyekben Rómában, elvállalta Pázmány akkor sajtó alatt lévő iratainak gondozását, ill. kiadását. A kis munka a híres kassai prédikátor, Alvinczi Péter, ellen íródott. Balásfi hosszabb „ajánló levelet"

illesztett hozzá, melyben egyszersmind őszinte csodálattal emlékezik meg Pázmányról. A levél híven tükrözi az akkori magyar papság vélekedését az egyszerű jezsuitáról, s egyszersmind megmagyarázza Pázmány hirtelen magasbátorító pályáját. Pázmányt u. i. 1616-ban Róma bizalma és a királyi kegy az esztergomi érseki székbe emelte.

III.

Pázmánynak fentvázolt tevékenysége meggyőzte kortársait arról, hogy a leghelyesebben akkor cselekszenek, ha az ő kezébe helyezik a magyarországi katolicizmus vezetését. Elődje, Forgách érsek is meg volt erről győződve, s épp ezért mindent elkövetett, hogy örökébe Pázmány léphessen. Pázmányt szerzetesi fogadalma tiltotta a magas egyházi méltóság elfogadásától. Ezért mind a Szentszék-nél, mind a Rendnél a szükséges lépéseket megtették, amelyek azután eredményre is vezettek. Pázmány 1616 november 29-én ünnepélyesen bevonult az időközben elhunyt Forgách érsek székhelyére, Nagyszombatba.

Amilyen örömet váltott ki érseki székbe iktatása katolikus körökben, olyan gyanakvással nézték ezt a protestánsok. Hiszen az esztergomi érsek nemcsak egyházi, hanem az első magyar közjogi méltóság is. Féltek, hogy hatalmát erőszakos intézkedésekben fogja megmutatni, s hogy esetleg hajlandó még a magyar alkotmány megsértésével a nemzet érdekei ellen cselekedni. Tévedtek.

Bár kezdetben sok nehézséggel kellett megküzdenie, éppen Bethlen Gábor folytonos háborús fellépései miatt (1616, 1619—22), király- és nemzethűségében pillanatig sem tántorodott meg.

Kétségtelen, hogy volt politikája, s tanulságos is lesz foglalkoznunk vele. Az alaptételeket az érseki szék elfoglalása után Thurzó György nádorhoz intézett levelében olvashatjuk: „Én is szinte olyan magyarnak tartom magamat, mint akárki; Hazámnak, nemzetemnek bocsúlletit, s csendességét szeretem és Istentől óhajtvá kérem, az Nemes-ségnek is privilegjomoit szeretem és tehetségem szerint ol-talmazom...” Ehhez fűzi azt a megjegyzését, hogy „azt megbizoníthatom, hogy Szent István király idejétől fogva

jószágos nemesemberek voltak eleim". Ime, a magyar nemzet becsülete, a béke és az alkotmány védelme, ez az a három pillér, amelyen politikája felépült. S a család eredeztetésének általa említett hagyománya: a Werbőczy Hármaskönyvének szellemében fogant büszke vallomás és zálog a magyarság felé. A magyar rögtől a magyar röghöz visszahajló töretlen ív bizonyítéka Pázmány magyarságtudata. A félezeréves ív elbírt a Róma és Bécs terheit!

Pázmányról, akit magas közjogi méltósága kötelezett arra, hogy részt vegyen a napi politika irányításán túlmenő nemzeti feladatok megoldásában, különösen levelei tanúsítják, hogy mennyire hívatott a magyarság problémáinak megoldására.

Ami az elsőt, a nemzeti becsület megőrzését és tiszteltebbé tevését illeti, főleg két meggondolása volt. Az egyik: világosan látta, hogy Magyarország romlásának tulajdonképeni oka a II. Ulászló kora óta fölbujrázott korrupció, ami Moháccsal nem fejeződött be, sőt állandósulva a nemzeti életet elfekélyesítette és csaknem elpusztította. A mélyebb hitéletet és az ország rekatolizálását ezért látta nemzeti érdeknek.

De szerette nemzete „csendességét” is. Törvénytiszteletén kívül ez magyarázza meg, hogy miért nem lépett az erőszak útjára. Különben is hitt tolla és szava erejében, fölöslegessé vált így előtte a fegyver. Ugyanekkor tisztában volt azzal is, hogy az önálló nemzeti lét és annak fenntartása minden ellene irányuló nyugati és keleti törekvessel szemben csak akkor valósítható meg, ha a nemzet megerősödik. Ennek pedig előfeltétele a béke! A törökkel való leszámolás, Európa területéről való kiszorítása, sajnos, még Pázmány „népszövetségi” elgondolása alapján sem történt meg.

Ilyen meggondolások után fogott Pázmány egy magyar-célú, európai látókörű politika kialakításához. Főtételét így adta elő 1623 március 27-én Bethlen Gáborhoz intézett levelében: „Az Isten is úgy áldja meg Felségedet, ha a szent békességnek megőrzésével ezt a mi kicsiny fogaték hazánkat és nemzetünket takargatja inkább és velőzteti” (azaz növeli, erősíti). Bethlen harmadik támadásakor a közvetítését kérő felsőmagyarországi rendekhez ugyanilyen

féltő aggodalommal írta, „hogy kegemetek az szegény megromlott és fogyatéknak darab hazánkknak ily szörnyű nagy romlásán és pusztulásán szánakodik, sőt igyekezik azon is, hogy messzebb ne terjedjen, azt kegemetek igaz magyarokhoz illendő jó indulatból cselekszi, kötelessége is mutatja kegyelmeteknek, hogy édes hazáját oltalmazza. Mert ha nekünk nem fáj saját nemzetünknek fogyása, romlása, nem tudom, kinek fájhat”.

Aki mint csak diplomata ír, az nem így ír! A diplomácia már az ő korában sem ismert érzelmi érveket, hiszen ő írta egyik prédikációjában: „aki nem ég, fel nem lobbant-hat egyebeket”. Igen, alig lehetne racionálisabban kifejezni békepolitikáját, mint ahogy ő tette, amikor a támadni készülő Rákóczi Györgynek ezt írta: „De attul tartok, ami bizonyosan meg leszen, hogy annyi németiség jó szegény hazánkra, hogy kegemed törökivel együtt utolsó pusztaságra juttatják nemzetünket, — ... mert ez a mi nyomorult nemzetünknek szerencsétlensége, hogy az oltalomtul majd annyit kell félnünk, mint az ellenségtől.” Törökben és németben egyaránt a magyarság végromlását látni — sajnos — kevesek érdeme volt a XVII. században. Az egyik rész ezekkel, a másik amazokkal szövetekezett, magyar a magyar ellen! Pázmány tettekkel is bizonyította szavát és levelezését. Fáradozásai különösen I. Rákóczi György idejében sikerrel is jártak. S amikor e helyen érintjük szembehelyezkedését a nádorral, Esterházy Miklóssal, akkor megint csak ezeket az indítékokat említhetjük Pázmány ellenvéleményének megértésére. Okait így tárta föl: „Édes Palatinus uram, kettő a dolog, mely mellől én el nem állok. Egyik az, hogy ha lehet, új hadban ne keverjük ő f(elsé)gét. Mert maga is ő felsége azt kívánja. És nagy sok belső dolgok arra majd ugyan kételenítenek. Másik, hogy ha ugyan egyéb nem lehet benne, fundamentummal nyúljunk a dologhoz, és arra vigyázzunk, hogy kezünkbe ne szakadjon. A Vármegyén és insurrection én csak annyit építék(!), amennyit kell. Egy két holnapi dolog. És ami sok főtől függ, nem állandó. Csak magyarral Erdélyet (!) soha bizony nem rettentí senki. Németnek kell lenni, mert anélkül ha ki mit cselekszik, megengedik ugyan, de csak nézik és nem applicálják...”

Pázmány a „reálpolitikus” szemével nézte a helyzetet. A „nagy sok belső dolgok”, arra a romlásra utalnak, amik a háborúval járnak. A vármegye és az insurrectio esetében tudta, hogy Erdély ellen nem fog mindenki fegyvert a királyi területen, de meg egy-két hónapnál tovább senki sem viselné a fölkeléssel járó terheket. S mert Erdély igen is erős, a török is támogatja, bekebelezéséről szó sem lehet, Pázmány egyenesen Erdély függetlensége mellett foglalt állást. Ez a függetlenség azonban nem jelenthet egy, a magyarországgal ellentétes politikát, mert éppen Pázmány az, aki Erdélyt a „keresztyénség szép védőbástyájának” nevezi, mely „ha... elveszne, bizony másoknak is jutna a nyavalyában”.

IV.

Azonban Pázmány a magyar függetlenségnek nemcsak alkotmányjogi és politikai biztosítékainak megszerzésén fáradozott, hanem belső támaszt is keresett hozzájuk. A belső támaszt az *önálló magyar művelődés* kialakításában látta megvalósíthatónak. Ezt célozta a később róla elnevezett egyetem megalapítása. Mihelyt főpapi jövedelmeit — nem kis erőfeszítések árán — annyira tudta fokozni, hogy megtakaríthatott belőlük valamit, rögtön olyan intézmények felállítására fordította, amelyek közvetve, közvetlenül a nemzeti és keresztény művelődést szolgálták. Kolostorok, plébániák, konviktusok, papnevelő-intézetek egész sorával telepítette be a Magyar Parlagot. De ugyanígy volt gondja arra is, hogy a magyar papnövendékek külföldre is kijuthassanak és ott gyarapíthassák ismereteiket. Fraknói Vilmos hozzávetőlegesen egy millió forintba teszi azt az összeget, amit Pázmány művelődési célokra áldozott 1619-től 1637-ig.

Művelődéspolitikai elgondolásait így foglalta össze az *egyetem* megalapításakor: „Midőn gyakran elmélkednénk aggódva a felől, hogyan kellene előmozdítanunk a katolikus vallás terjedését Magyarországon, s egyszersmind emelni a nemes magyar nemzet díszét, legbiztosabb eszközül egy tudományegyetem fölállítása látszott, amelyben a

harcias nemzet erkölcsi szelidülnének, és az egyház valamint az állam igazgatására alkalmas férfiak neveltetnének."

Pázmány sohasem felejtkezett meg a jezsuita rendről, leghűségesebb támogatói egykori rendtársai voltak, s közülük választotta majd minden munkatársát. Az egyetemi oktatást is rájuk bízta. Rendházakkal és iskolákkal emelte a Rend tekintélyét és biztosította befolyásukat. A Szentírás fordítását is a jezsuita Káldi Györgyre bízta. Természetesen nem hanyagolta el a magyar katolikus Egyház anyagi és erkölcsi erejének növelését más vonatkozásban sem. Ezért hívta össze 1629-ben Nagyszombatba az ú. n. esztergomi egyházmegyei zsinatot, ezért rendezte a papság végrendelkezési joga körül felmerült vitás kérdéseket, ezért igyekezett visszaállítani a magyar katolikus Egyház jogtalanul elidegenített birtokait stb. Irodalmi működésével sem hagyott föl. Régebbi munkáinak új kiadása mellett nem egy hatásos vitairatban ismertette a katolikus álláspontot, s így több mint harminc műve látott napvilágot. Utolsó művét, a „Minden vasárnapokra és egy-néhány innepekre rendelt evangéliumokról *predikációk*”-at három évig nyomták Pozsonyban, ahol 1636-ban jelent meg a mű. Maga már törődöttsége és egyre hatalmasodó asthmátikus betegsége miatt nem igen tudja előszóval terjeszteni Krisztus igéit és elveit, ezért rendezte sajtó alá prédikációit. Ezekben a hétköznapi élet erkölcsi elveit boncolgatja, és pedig olymódon, hogy „akár mely együgyő (!) ember is, ha olvasni tud, tudgyon belőle prédicalni”. Prédikációi valóban nagy népszerűségnek örvendtek, s a régiségben még kétszer, 1695-ben és 1768-ban újra kiadták.

Ilyen tevékeny életben még az olyan hatalmas akaraterejű ember is kifárad, mint Pázmány. 1629-ben, tehát halála előtt vagy kilenc évvel Bethlen Gáborhoz intézett levelében azt írta, hogy „remélem, hogy az Úr Isten megelégedik immár az én zarándokságommal, és hamar haza szólít, kiért örökké áldott legyen az ő szent neve”. Az örök béke nyugalma azonban megelőzte éppen ebben az esztendőben a földi elismerés legkitüntetőbb formája: a *bíbor*, mely ugyan — ahogy VIII. Orbán pápa alkotmányozó brevéjében kifejezte magát — „a keresztrefeszített Jézus véréből piroslik, a fájdalomnak és nem a dőlőfnek jelvénye!” Erde-

mes néhány sort idéznünk a pápa soraiból, amelyek oly megragadóan figyelmeztetnek Pázmány érdemeire: „Az önként elvállalt szegénységben gazdag és az alázatosságban diadalmas erényeiddel már a kolostor magányában magadra vontad a földi és mennyei uralkodók figyelmét; majd az esztergomi egyház kormányzatára hivatva megmutattad Magyarország népének, hogy az egyháziak az áhítattal, amellyel Istent engesztelik, össze tudják kötni a közjó előmozdításához szükséges bölcseséget.”

Ime Pázmánynak, a papnak és hazafinak apotheózisa... A bitor terhe újabb lendületet adott lelke szárnyalásának, de a test elfáradt. Hatvanhét éves korában, 1637 március 19-én Pázmány meghalt. Végrendelete értelmében egyszerű fakoporsóban, balzsamozatlanul, fekete jezsuita biréttal a fején, vörös főpapi ruhában, de jelvények nélkül, kezében egyszerű rózsafüzérrel temették el Pozsonyban. Sírkövére csak ennyit véstek: Petrus Pazmany Cardinalis.

Ez a név hatalom volt addig, amíg élt hordozója, halála után pedig erő lett. Az az erő, amely táplálkozik hagyományból, tiszteletből és kegyeletből. De az emlékezés örök tüzenél égessük a hála tömjénét az Úrnak, hogy országunk és Egyházunk végveszedelemből való megmentésére olyan prófétát támasztott nekünk, mint Pázmány Péter!

Jegyzetek: Pázmány legteljesebb életrajzát Frankl (Fraknói) Vilmos írta meg három kötetben, de még 1868/72-ben. Azóta természetesen egyes adatait helyesbítette a további kutatás. Részben maga Fraknói a Magy. Tört. Életrajzok 5. kötete gyanánt megjelent művében. (Bp. 1886.) — Pázmány levelezésének törzssanyagát Hanuy Ferenc tette közzé két hatalmas kötetben. (1910/11.) Ehhez 39 levelet Galla Ferenc tárt még föl 1936-ban. — Pázmány összes műveit a bp. Tudományegyetem 13 kötetben 1894/1906-ig tette közzé. — Pázmány újabb méltatása Szekfü Gyula érdeme a Hóman—Szekfü-féle M. Történetben. (2. kiad. Bp. 1935. IV. köt.) — L. még ehhez P. Bangha Béla S. J. tanulmányát a M. Kultúra 1937. 331—4. l.-ján és tölem a Regnum egyháztört. évkönyv 1937. 173—186. l.-ját. — A filozófus Pázmányt ketten is megrajzolták napjainkban: Félegyházy József és Gerencsér István. — Tanulságos Petró József tanulmánya: P. P. teológiája címmel 1932-ből. — Pázmány stílusáról Horváth János: Barokk ízlés irodalmunkban (Napk. 1924.) és Tolnai Vilmos: A nyelvújítás (1929. 9. l.) c. tanulmányai vizsgálódnak. — Összefoglaló irodalomtörténeti méltatást l. Pintér Jenő Magyar irodalomtörténetének III. kö-

tetében (1931). — Prédikációról az idézetet Czobor Alfréd: Lósy püspök P. postilláiról c. közléséből vettem. (M. Könyvszemle, 1926.) — Nagy haszonnal forgatható Brisits Frigyes: P. világa c. összeállítása. (M. Irodalmi Ritkaságok, 20. sz. 1933.) — Idézeteim betűhívek; fordított szöveget Fraknoi nyomán (1886.) a mai nyelvhez alkalmazva közöltem. — Pázmány legsikerültebb és összefogó ismertetését Sík Sándornak köszönhetjük: Pázmány. Budapest, Szent István-Társulat, 1939.

KÁLDI GYÖRGY
1572—1634

Káldi György a hitviták korának tagadhatatlanul egyik legérdekesebb és legkiválóbb magyar képviselője volt. Híven követte nagy mesterét, Pázmány Pétert, aki sohasem vonta meg tőle sem szellemi, sem anyagi támogatását; tőle, aki kiváló segítőtársa, ama harcos idők egyik legderekabb katonája volt.

I.

Születésének éve vita tárgyát alkotja.¹ Elszegényedett régi nemesi családból származott. Valamikor jómódú ősei a vasmegyei Káld község polgárai voltak s innen kapták nevüket is. A reformáció beköszöntével a Káldiak is átmentek a protestánsok táborába, később azonban közülök sokan ismét katolizáltak, visszatértek az Anyaszentegyház kebelébe; ezek között volt az a család-rész is, amely Nagyszombatba szakadt s amelyből György született.

Tanulmányait szülővárosában, Nagyszombatban kezdte végezni, de csakhamar Kutasy János nagyprépost udvarába került. Mélyen vallásos ifjú volt. Mintegy atavizmusként jelentkezett benne a család protestáns ősei által rövid időre háttérbe szorított, elnyomott katolikus szellemiség, amely valamilyen megnyilatkozási formát keresett magának. Ez akképen valósult meg, hogy 1598-ban, midőn épp Rómában tartózkodott, belépett az aktivitásáról híres Jézustársaságba. Ettől az időtől kezdve ő is a fiatal jezsuiták vándoréletét élte. 1600-ban Erdélybe került, hogy ott Krisztus ígéit hirdesse. Nehezebb feladatot — kezdő prédikátor létére — nem igen kaphatott volna. A református fejedelmek által kormányzott sűrűvérű protestáns nép nyílt

ellenszenvvel fogadott minden odavetődő katolikus szerzetest vagy világi papot. Káldi György derekasan látta el nehéz tisztét, de nem sokáig maradhatott az exponált őrhelyen: 1603-ban, miként már annakidején 1588-ban is, ismét kiűzték a jezsuitákat Erdélyből. Rövid ideig Brünnben, majd Vágsellyén élt, 1605-ben pedig újra visszakerült Erdélybe, Kolozsvárra. Itteni tartózkodását azonban most sem kísérte szerencse; még az év vége előtt Bocskay István fejedelem megint száműzte a jezsuitákat. Káldi Lengyelországba menekült, 1606—1616-ig pedig, tehát tíz évig Ausztria és Csehország jezsuita rendházaiban működött; megfordult Bécsben, Olmützben, Brünnben, Leobenben, Grácban, sőt 1607-ben rövid időre a jezsuitákkal szemben egyáltalában nem vendégszeretőnek mutatkozó Erdélybe is ellátogat. 1616-ban visszakerült Magyarországra; a nagyszombati jezsuita ház és intézet élére került. Hányatott életének hája azonban ezzel még korántsem ért révbe. Bethlen Gábor fejedelemnek Felvidéket járó hadai menekülésre kényszerítették a jámbor nagyszombati atyákat is, akik csak 1621-ben tértek ismét vissza. Ez időtől kezdve Káldi György magára vállalta a bécsi udvar és Bethlen Gábor közötti közvetítő nehéz szerepét, s a talpraesett jezsuita páter e kényes diplomáciai feladatának igen szép eredménnyel tett eleget. 1622-ben Pázmány Péter bizalma a jól tanuló szegény ifjak számára alapított Bursa Sancti Adalberti élére állította, 1624-ben a nagyszombati nemes ifjak intézetének igazgatója lett, 1629-től pedig a pozsonyi rendházat vezette. Tevékeny életét, amelynek jóformán minden percét Isten nagyobb dicsőségének és embertársai boldogulásának szentelte, 1634 október 30-án fejezte be. Igazán jó harcot harcolt; tündöklő példaképe volt és maradt Isten fáradhatatlanul vítézkedő katonáinak.

Viszontagságokkal és hányattatásokkal teli életének csupán egyetlen mozzanatát kívánom kiemelni, amely maga különösségében leginkább megragadja az ember figyelmét. Ez Káldi György és Bethlen Gábor egymáshoz való viszonya. Hogyan kerültek egymással érintkezésbe a protestánsok ellen dörgő lánglelkű katolikus hitszónok és a katolikusokat üldöző nagytudású protestáns fejedelem? 1618 szeptemberében még Káldinak is menekülnie kellett

a fejedelem csapatai elől; 1621-ben Bethlen Gábor kezdte meg a közeledést s arra kérte fel, hogy vállalja el közte és a bécsi udvar között a békeközvetítő szerepét; 1623-ban pedig a bátor jezsuita már azt is meg merészelte tenni, hogy kétórás beszédben dorgálta meg a hatalmas fejedelmet rossz politikája miatt. Képzeljük csak el ezt a szinte hihetetlen jelenetet: az egyszerű katolikus szerzetes tanácsokat ad a büszke protestáns nagyúrnak, sőt kritizálni, helyteleníteni meri egész politikai vonalvezetését! S mit csinál erre a nagynevű Bethlen Gábor? Felcsattanást, dühös kifakadást várnánk tőle, vagy azt, hogy szó nélkül elvezetteti maga elől a magáról megfélemedezett papot. Ezzel szemben azonban mi következett be? A fejedelem az igazi bölcs nyugalomával hallgatta végig a dörgedelmes szónoklatot, miközben bizonyára inkább az ügyes dialektikai fordulatokra, mint a tartalomra fordította figyelmét. Nem sértődött meg, nem lobbant haragra, sőt megvendégelte, jóindulatáról biztosította az imponálóan bátor, szókimondó szerzetest s mindezen felül — ami a legmeglepőbb — még 1000 tallért is adott neki, hogy ez összeggel a katolikus magvar Szentírás kinyomtatását ő is előmozdítsa, siettesse. Bethlen Gáborban itt a tudós győzedelmeskedett a protestáns s ezért énnannyira megérdemli a bámulatot, mint Káldi, aki vakmerő beszédével és határozott, félelmet nem ismerő fellépésével ily nagy hatást tudott elérni. Szava ezután is sokat számított a nagyúr előtt, s elsősorban neki köszönhető, hogy Bethlen Gábor 1626-ban megengedte, hogy Jézustársaságának harcos katonái ismét letelepedhessenek Erdélyben. Meg is rótták a fejedelmet ez engedékenységeért és jezsuita-barátságáért az erdélyiek, miként azt Hevenesinél olvashatjuk: „Az mi az boldog emlékezetű Bethlen Gábor fejedelemtől két bizonyos jezsuita szerzetes való pátereknek ez országba, sőt fejedelemnek székhelyére, Fejérvárra való behozatásokat illeti, azokat az üdvözült Bethlen Gábor fejedelmünk az országnak constitútiói és consensusa nélkül cselekedte; sőt bizonyos okok miatt az országból ki kelletvén fejedelemsége előtt menni, az országon kívül való dolgainak promótiójában azoknak szolgálatjokkal élván, abbeli fáradságokat akarta a beneficiummal remunerálni.”² Bethlen Gábor azonban magasan felülemel-

kedett minden előítéleten és gáncsoskodáson; ő elsősorban a tudós, képzett embert látta Káldi Györgyben s csak azután a más valláson lévő szerzetest.

Káldi nevét elsősorban 1626-ban megjelent bibliafordítása tette halhatatlanná. Bethlen Gábor előbb említett 1000 tallérnyi hozzájárulásán kívül a pozsonyi magyar királyi kamara 100 magyar forintnyi és legfőképpen Pázmány Péter hatalmas összegű anyagi támogatása tette lehetővé e hatalmas mű nyomtatásban való megjelenését. Kézirata, amely 1186 lapnyi terjedelmű, a budapesti Egyetemi Könyvtár értékes darabja. Az istenfélő szerzetes munkáját a következő latinnyelvű mondattal kezdi: „Belefogtam Isten nagyobb dicsőségére Gyulafehérvárott 1605 október 11-én”; nagy művét pedig e szavakkal fejezi be: „... a munka végére értem Olmützben 1607 március 25-én”. Mindössze másfél évre volt tehát szüksége, hogy a teljes Szentírás lelkiismeretes, pontos fordításával elkészüljön. Bámulatos, szinte emberfölötti teljesítmény, amelyben lehetetlen nem észrevennünk Isten csodálatos megvilágosító és kitartást adó erejét. A munka megjelenési dátumának eltolódása azután már nem a szorgalmas fordítón, hanem a kor mostoha anyagi körülményein múlott. 1626-ban, tizenkilenc évvel a nagy mű kéziratának lezárása után jelent meg első kiadásban a „Szent Biblia”, mégpedig Bécsben s kétezres példányszámban. E „Szent Bibliá”-nak Káldi által meghatározott magyar szövege — modernizált formában — voltaképpen még ma is a magyar katolikusok hivatalos Szentírás-szövege.

II.

Nem Káldi György volt az első, aki a Szentírás katolikus szellemű magyarra fordításával megpróbálkozott, de őt illeti meg a dicsőség azért, hogy a katolikus részről hivatalosnak elismert teljes magyar Szentírást nyomtatásban először ő jelentette meg. A kódexekben lévő és egyéb fordítás-töredékektől eltekintve csak a legfontosabb előzményt említem meg. Rendtársa, Arator Szántó István (1540—1612) nem sokkal előtte már lefordította az ószövetségi szent könyveket, sőt az újszövetség fordításába is

belekezdett, de művének befejezésében a halál megakadályozta. 1605-ben sok följegyzése elpusztult, mégpedig azért, mivel Bocskay hajdúi elpusztították a túróci rendházat, ahol abban az időben élt, de valószínűnek látszik, hogy némely irománya Káldi György kezébe kerülhetett, mert ez 1612-ben, midőn Szántó István Olmützben elhunyt, éppen ugyanott tartózkodott. Mivel azonban Káldi művének kéziratát már 1607-ben lezárta, Szántó fordítás-töredékeinek legfeljebb szövege korrigálásánál vehette csak hasznát, ez pedig semmit sem von le művének eredetiségéből és értékéből.³

Lássuk ezekután a „Szent Bibliá”-t, amely először 1626-ban jelent meg Bécsben. (Második kiadása 1732-ben Nagyszombatban, harmadik kiadása pedig 1782-ben Budán jelent meg. Ezeken kívül több más, átdolgozott kiadása is van.) Az 1258 lapnyi mű nagy ívrét alakban, szép kiállításban jelent meg. Elejét díszes címlap ékesíti, amely többek között a magyar szentek képmásait is feltünteti. E szép és gondos kivitelű címlap hatalmas és nagyértékű munkát takar. Káldi fordítása nemcsak tartalmát tekintve, hanem nyelvezet szempontjából is kiváló munka. Kazinczy Ferenc, a magyar irodalom nagytekintélyű bírálója mondja róla a következőket: „Végre neki áll a (t. i. Versegly) még a lelkes Káldi bibliájának is és azt a maga eretnekségeivel akarta eltölteni, de szerencsénkre kihalt a gonosz szándékban. Mi ő Káldi mellett! Hol áll ő Káldi megett! kinek valóban nem méltó saruit is feloldozni!”⁴ Tatay Jánoshoz intézett egyik levelében pedig e sorokat olvashatjuk: „Legyetek rajta, hogy nyelvünk bennetek Bourdaloueket, Bossueteket, Fenelonokat találhasson, Telegdi, Pázmán, Káldi már szerencsével elkezdtek futni a pályát. Induljatok utánok!”⁵ Valóban, Káldi sok tekintetben, elsősorban a nyelvezetet illetőleg, bátran versenyezhet Pázmány Péterrel, nagy kortársával, sőt Kis Ignác „Káldi György nyelve” c. tanulmányában arra a következtetésre jut, hogy „Káldi nyelve simább, egyöntetűbb és következetesebb Pázmányénál”,⁶ Kazinczy pedig egyenesen a „tót eredetű nemzetek után a biblia legszebb fordítójának” nevezi.⁷

Bibliáját szigorúan a Vulgata szövege szerint fordította s fordítását a nyomdába adás előtt többen is átnéz-

ték, sőt javítottak is rajta, mint például Forró György jezsuita páter. Mindez pontosan a katolikus Egyház előírásai szerint történt, amelyek értelmében más vagy mások által is gondosan átnézett, a szükséghez képest esetleg javított szövegeket szabad csak a „Nihil obstat” jelzéssel kinyomtatni. E változtatások azonban semmit sem vonnak le Káldi érdemeiből; a nagy mű minden során észrevehetően érezhető egyéniségének bélyege.

Lelkiismeretesen s szabatosan fordított, ennek következtében stílusa több helyen idegenszerűvé s homályossá vált. E hibáktól eltekintve a Szent Biblia „szép és csinos nyelvezete, általában tős-gyökeres és zamatos magyarsága, az előadásnak folyékony menete, a stílus numérosus és erőteljes volta Káldit a magyar stílus egyik legnagyobb mestere gyanánt mutatják be”.⁸

Különösen meglepő nemesveretű, zengzetes magyar nyelvezete, amely nem áll messze a ma beszélt nyelvtől sem, a „Szent Bibliá”-hoz csatolt „Oktató Intés”-ben, amely csak az 1626-i első kiadásban jelent meg, a későbbi kiadásokból már elmaradt. E húsz fejezetre tagozódó munkában a kiváló polemikus villogtatja meg toll-fegyverét. A Vulgata egyedül hiteles szövegét védelmezi s Károli Gáspár és Szenczi Molnár Albert protestáns szellemű bibliafordításai ellen hadakozik. E küzdelemben nem egyszer a maró gúny ostorát is megsuhogtatja. Szereti az „ad hominem” bizonyítást, amely valóban mindig frappáns és hatásos.

E támadó élű „Oktató Intés” kiprovokálta az ellentábor feleletét is, amelyet Dengelegi Péter „Rövid Anatomia” című terjedelmes munkájában⁹ adott meg. Kemény hangú kirohanást intéz a Szent Bibliához „biggyesztett” Oktató Intés ellen s nem egyszer a legdurvább személyeskedésig is elmegy. Ez azonban a hitviták korának forró légkörében egyáltalán nem tartozott a ritka jelenségek közé, sőt a kor egyik legjellemzőbb sajátsága volt.

III.

A „Szent Bibliá”-ban a gondos fordító, az „Oktató Intés”-ben az ügyes polemikus, prédikációiban a nagy tudású hitszónok mutatkozik be. Két kötet egyházi beszéde

jelent meg még életében kinyomtatva: „Az Vasarnapokra-
valo Predikatzioknak Első Része...” (Pozsony, 1631),
amelyet Pázmány Péternek ajánlott, s „Az Innepekre-
valo Predikatzioknak Első Része...” (Pozsony, 1631), amely-
nek dedikációja Esterházy nádornak szólt.¹⁰ Prédikációit
lelkes tűz hatja át. Meglepő tájékozottsággal idéz az ókori
klasszikusok, a szentatyák, sőt protestáns szerzők művei-
ből is. Solon, Sokrates, Platon, Aristoteles, Plutarchos,
Xenophon, Cicero, Horatius, Vergilius, Plinius mondásaira
éppoly jártassággal és precizitással hivatkozik, mint Szent
Cypriánus, „Sz. Gregórius Nazianzénus”, Aranyszájú Szent
János Szentírás-magyarázataira, vagy Kálvin „Institúciói”-
nak egyes állításaira. Szívesen és bőségesen használja az
idézeteket, leginkább ott, ahol saját mondanivalóinak sú-
lyát akarja velük fokozni.

Szentbeszédei egyenként kerek, lezárt egységet al-
kotnak. Legtöbbször három, néha csak kettő, ritkábban
pedig négy részre tagozódnak. Szereti a rövid, hatá-
rozott befejezéseket. Szívesen foglalkozik korának ak-
tuális kérdéseivel. Nem kíméli a rokonokat pénzelő főpapo-
kat s a magukat tovább nem művelő, elmaradt papokat
sem. Megdorgálja a „cifrálkodó menyecskéket” s azt ajánlja
nekik, hogy a maguk cicomázására szánt pénzt adják in-
kább a szegény, arra rászoruló koldusoknak. A protestán-
sokkal szemben kerüli a durva tónust — elég szokatlan
jelenség a maga korában! — s inkább a gúny fegyverét
használja. Néha egészen megértő hangot üt meg, de gúny-
tól ekkor sem mentes. Egyik szentbeszédében¹¹ például
arról beszél, hogy a protestáns prédikátoroknak néha bi-
zony anyagi okokból kell másként beszélniök, mint ahogy
valójában érznek. „Magam is egynéhányat ismértem köz-
zülök, kik a mint földes Urok változott, úgy szabták tani-
tásukat: és semmi szabó a hosszú uju felső ruhából olly
könnyen csonkauju mentét nem tudna szabni, mint ezek
a Lutheranismust Calvinismusá, és ezt amazzá fordítyák,
különben úgy kiadnak rajtuk, mint a patai szűrőn.”¹²

Mindenkinek prédikált. A művelteknek klasszikus idé-
zeteket, az egyszerűbbeknek közismert szentírási példáza-
tokat, izes közmondásokat szőtt beszédeibe. Ez utóbbiakat

különös szeretettel használta s ezek valami teljesen eredeti magyar zamatot adnak prédikációinak.¹³

Halála után, 1681-ben jelent meg „Istennek szent akarattya” című szentbeszéd-gyűjteménye, amelynek ki-nyomatását gróf Kollonich Lipót püspök anyagi támogatása tette lehetővé. E prédikációinak beosztása, anyaga és nyel-vezete teljesen hasonló életében megjelent két gyűjtemé-nyes kötetének darabjaihoz. A tekintélyes kötetből egyet-len idézetet kívánok csak kiemelni, mégpedig érdekes iro-dalomtörténeti vonatkozása miatt. Káldi is, miként korá-nak minden katolikus egyházi férfia, keményen elítélte a szerelmes virágénekeket: „A külső fajtalan szók is, kívált-képpen ama bujaságra indító Virág-énekek, tekerik, facsar-ják, a gonosz kívánság által, a nyomorult lelket.”¹⁴

A felsoroltakon kívül egyéb munkákat is tulajdoní-tanak Káldi Györgynek, ezeknek azonban semmi nyomuk sem maradt; eltűntek, vagy talán meg sem jelentek. Eze-ket meg sem említem.

S ezzel röviden áttekintettük Káldi György viszon-tagságos életét és egyházi, irodalmi s művelődéstörténeti szempontból oly kiválóan fontos működését. Pázmány Péter mellett tagadhatatlanul ő volt a magyarországi hit-viták korának legmarkánsabb jezsuita-egyénsége. Bátor férfiú, ügyes diplomata, talpraesett polemikus, nagyszerű szónok s képzett stilisztá volt, akiről még Kazinczy Ferenc, a finnyás ízlésű esztéta-lélek is csak dicsérőleg tudott meg-emlékezni. Tanulmányommal csupán azt a célt szerettem volna elérni, hogy rövid, összefoglaló áttekintésem alapján Káldi György érdekes alakja valamivel erőteljesebben domborodjék ki a lassanként mindent ellaposítani akaró időtengerből, negyedfél évszázad homályba vesző távla-tából. Az ő életét és alkotásait minden katolikus embernek ismernie kellene, aki csak kezébe veszi a magyar nyelvű Szentírást, az ő halhatatlan szellemének halhatatlan ha-gyatkát.

JEGYZETEK

¹ Kazi Ferenc (Hist. Univers. Tyrnav. 64. 1.), Szörényi Sándor (Pannonia docta című kéziratában) és nyomukban Podhradczky József Nagyszombati Káldy György című tanulmányában (Tudománýtár. Új

folyam. Második év. Harmadik kötet. Budán, 1838. 298. l.) születését 1570-re teszik, viszont Dobronoky György (a nagyszombati kollégium évkönyveiben), továbbá Katona István (Hist. Crit. Regum. Hung. Tom. XXXI. 825. l.) az 1572. év mellett törnek lándzsát. Lassanként az 1572. év kezd Káldi születési évének a köztudatba átmenni, midőn Martin Aurél a nagy bibliafordítás megjelenésének háromszázadik évfordulója alkalmából írt cikkében (Káldi György emlékezete. Katolikus Szemle. 1926, 587. l.) ezt a dátumot is megváltoztatja s egy, a bibliafordítás kéziratának 360. levelén, Oseás próféta könyvének végén lévő személyes megnyilatkozás alapján Káldi születésének időpontját 1573 február 4-ére teszi. Pintér Jenő Magyar irodalomtörténete III. kötetében (Budapest, 1931) ismét visszatér a Martin Aurél előtti felfogáshoz s születési évként az 1572. esztendő jelöli meg.

² Hevenes MSC. Tom. XXXV. 387—388. l. — L. erről bővebben Tárkányi Béla cikkét: „A legújabb magyar Szentírásról.” Értekezések a nyelv- és széptudományi osztály köréből. I. 3. Pest, 1868. 7—8. l.

³ Rosty Kálmán: „Pótló adatok a magyarhonai Jézus-Társaság könyvészetihez 1711-ig.” Magyar Könyvszemle. 1881-ik évi folyam. 227—230. l.

⁴ Kazinczy Ferenc: „Pályám emlékezete.” V. könyv, I. szak. Pótlások. 332. l.

⁵ Kazinczy levelezése Berzsényivel. Pest, 1860. 148—149. l.

⁶ Kis Ignác: „Káldi György nyelve.” Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XI. kötet, VIII. szám. Budapest, 1883. 3. l.

⁷ Kazinczy Ferenc: „Magyar régiségek és ritkaságok.” Pest, 1808. 18. l. jegyzetében.

⁸ Révai Sándor: „Káldi György biblia-fordítása.” — A pécsi áll. főreáliskola értesítője az 1902—1903. tanévről. 18. l.

⁹ Gyulafehérvár, 1630.

¹⁰ Mindkét műnek csak az első része jelent meg.

¹¹ Az Innepekre-valo Predikatzionknak Első Része. 582. l.

¹² V. ö. Novák Béla: „Káldy György élete és munkái.” — A szombathelyi kir. kath. főgymnasium értesítője. 1900—1901. 16—23. l.

¹³ Kis Ignác: „Káldi György nyelve” c. tanulmányában (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XI. k. VIII. sz. Bp. 1883.) érdekes összeállítást ad azokból a ritkább szavakból és szóalakokból, sajátosságos szólásmódokból és nyomatékos kifejezésekből, közmondásokból és közmondásszerű kifejezésekből, amelyeket Káldi szentbeszédeiből gyűjtött össze. Csak néhány érdekesebb mondatát említem meg: „A ki miben bűnös, abban gyanós.” (V. ö. Pázmánynál: „Ki miben tudós, abban gyanós.”) „A Historicusok az Igasságnak aranyos kalánával ezer hazugságot nyeletnek-el.” „Az aszszony állatnak hosszú a haja, rövid az elméje.”

¹⁴ Istennek szent akarattya. Nagy-Szombat, 1681. 167. l.

FRIDECZKY JÓZSEF :

ROBERTO DE NOBILI
1577—1656

India építészeti remekei, királyi palotái, hatalmas sziklatemplomai lenyűgözik az utazó tekintetét, amint a forró nap fényében izzva először tűnnek szeme elé óriási méreteikkel. Amint közeledünk a hatalmas épületek felé, és a gopurák finom csipkedísze ötlík szemünkbe, megértjük, hogy a mester nemcsak hatalmas eszmét öntött kőbe, hanem szorgalmas, türelmes pepecseléssel sikerült neki a dzsungel kusza tarkaságát is ráaknía ezekre a hatalmas alkotásokra. Így vagyunk India második apostolával, Roberto de Nobilivel is, akinek sikerei a hindu térítésben első pillanatra megkapnak, de igazi egyéniségét csak akkor értjük meg teljesen, ha szorgalmas, ezer apró részletből összetett hangyamunkáját követjük nyomról-nyomra.

I.

A toszkánai Montepulcianoban született 1577-ben hercegi családból. A toszkánaiakat a többi olaszokkal szemben jellemzi világos, logikus gondolkodásuk és az a való élettel számoló józanság, amely fontos alapvonása minden propagandának. A fiatal Roberto előtt nyitva állt az út magas állások felé, hiszen előkelő családokkal állott rokonságban, így a Cervini-családdal, mely II. Marcellus pápát adta az Egyháznak és a Bellarmino-családdal, mely a nagy hitvitázót, Bellarmino Robertót adta a jezsuita rendnek. De Roberto de Nobili a saját erejével és tudásával akart mást és mégis nagyot alkotni. A jezsuita rend nagy hithirdetőinek példája ragadta meg képzeletét, szülei akarata ellenére belépett a rendbe tizennyolc éves korában és felszentelése után, 1604-ben megindult lelkeket hódí-

tani az Egyháznak. 1605-ben ér az indiai portugál gyarmat fővárosába, Goába és 1607 végén már jövő apostolságának helyén, Madurában találjuk.

Itt volt hát álmai földjén, a mesés Indiában, amelynek fantasztikus szépségéről, csodáiról annyit hallott. A világot járó utas, aki Indiát a kellemes téli hónapokban járja be, csak a szépet, az érdekeset keresi és a monszun okozta félelmes felhőszakadások évadjában, vagy a nyár tikkasztó forróságában nem ismeri Indiát. A térítőnek lasan, — sokszor, mint Nobili esetében is — veszedelmes lázak árán kell hozzászoktatnia szervezetét ehhez a sorvasztó éghajlathoz. Madura vidéke pedig, a Dekhán-fennsík keleti lejtője alatt, India déli csücskében, ahova a délnyugati esőt hozó monszun nem tud eljutni a nyugati szegély-hegység, Ghat miatt, egyike a leggyilkosabb száraz és forró vidékeknek. Ha az esős évadban el is jut néha idáig az eső, az is felhőszakadásszerű és a forróságot csak még elviselhetetlenebbé teszi. A politikai viszonyok sem voltak kedvezők a hitterjesztői munkára Madurában. India ez időben majdnem teljesen, éppen ennek a déli csücsöknek kivételével, mohamedán hódítás alatt, a delhii nagy mogul, Jehangir uralma alatt senyedett, úgy, mint Magyarország a török alatt. A mohamedán mogul egy évvel Szigetvár el-este előtt, 1565-ben India déli részét is már-már meghódította, mert a tálicóti csatában megverte a Dekhán és Dél-India hindu fejedelmét, a bijayanagari ráját, de Dél-India mégsem került soha muzulmán kézre, mert a mogulok udvarában kitörtek a viszályok. Muttu Krisnappan, Madura és Trichinopoli ekkori ura a rájának volt adófizetője, de azzal folytonos viszálykodásban állott. A vidék dravida őslakossága, akik között Xavier Ferenc több mint félszázaddal előbb annyi hívet szerzett az Egyháznak, nyomasztó adóterhek alatt nyögött és hindu urai annál mélyebben megvetették. Maga a város, Madura, Trichinopoli mellett Dél-India legélénkebb városa volt Shiva isten óriási templomával, mely India egyik legnagyobb temploma, s amely templom egyszersmind találkozó és előadó helyül szolgált az akkori hindu bölcselőknek. A tanítványok száma, akik a templom különböző helyiségeiben hindu teológiát és filozófiát hallgattak, ezrekre rúgott és a templomhoz tartozó

helyiségekben ellátást is kaptak. A hindu filozófiának és műveltségnek ezt a legerősebb végvárát, Dél-India Athénjét akarta Nobili bevenni.

A tapasztalt Fernandez atya bizonyára mosolygott a fiatalember furcsa tervei fölött, hiszen ő tudta, hogy tizenkét évi ottléte alatt egyetlenegy hindut se sikerült megtérítenie. A Xavier Szent Ferentől megtérített gyöngyhalász népség madurai társai, akiket követői térítettek meg, egész szép számmal járt ugyan a jezsuiták madurai templomába, de a nagytudású brahminok megvetése a keresztény kereskedők és hitterjesztő társaik iránt áthatott a népre is és a térítés megakadt. Magát a várat, a brahminok erősségét kellett tehát bevenni. Hogy merhetett erre egy „prangí” vállalkozni? A brahminok a fejedelem, a nayakka környezetében megvetéssel néztek le az európai „prangí”-akra (Keleten a keresztesháborúk óta a megvető csúfnév a frank név, melyből a prangí lett), akik megeszik az állatok húsát, még a tehénét is, akik kufárkodnak, akiknek a szavában nem igen lehet bízni, és akik messze elmaradtak a hinduk műveltsége mögött, amely a Krisztus előtti tizennegyedik században kezdődött a Védákkal. Hogy lehetett a műveltségnek ebbe az erődítményébe bejutni egy pranginak? A tamil és telogu nyelveket ugyan jól-rosszul a többi hithirdető is megtanulta, de csak a néppel való érintkezéshez szükséges pár száz szót. A magasabb tamil nyelv, a tudományos nyelv éppoly érthetetlen volt előttük, mint egy magyar paraszt előtt lehetett a kétszáz év előtti urak latin műszavakkal kevert magyar nyelve.

Fernandez atya hiába beszélt neki, Nobili megpróbálta a lehetetlent. Ismerte jól az Egyház történetét, tudta, hogy az Egyház, bármily keményen ragaszkodik is a hittételekhez, amelyekből egy betűt sem engedhet, annyira eleven erővel tudott mindig hozzásimulni külsőségekben az új környezethez. Pál apostol soha nem tehetette volna világvallássá a kereszténységet, ha a jeruzsálemi zsinat nem mondta volna ki, hogy a keresztényeknek nem kell a régi zsidó szokásokat követniök. Az Egyház nem átallott pogány szokásokat is átvenni, de azokat a maga céljaira alakította át. Így átvette a Ferialia pogány ünnepet és csinált belőle halottak napját, átvette a magyar pogánynak látszó elne-

vezést „Boldogasszony” és Szűz Máriára vonatkoztatta, végül egész közel Nobili korához a görög egyház után a ruténeket is befogadta saját szertartásaik meghagyásával. Nobili jól ismerte ezeket a példákat és világosan látta, hogy ha a távolállót meg akarja hódítani, annak köntösébe kell öltöznie és lassú, türelmes munkával aláaknázni védőműveit. Szerzetének, a jezsuita rendnek, külön módszere, hogy nem ajtóstul rohan a házba, hanem gondos, türelmes, aprólékos előkészítéssel halad előre, nem támad erőszakosan, hanem igyekszik beleélni magát az ellenfél gondolatvilágába és belülről megingatni azt. Ily fölényes, higgadt, minden fanatikus elfogultságtól ment munkával hódítottak, inkább mosolyogva, mint korholva Canisius, Possevino, Bellarmino és Xavier Ferenc is. Nobili is ezt az utat, az úgynevezett alkalmazkodási módszert választotta.

Madura brahmin negyedében kis templomot és kunyhót építtetett, letette a fekete reverendát, mely prangí voltát mutatta és a hindu brahminok fehér ruháját vette föl, derekán a „kétszer-született” brahmin-kaszt jelvényével, a zsinórral, melyre keresztet tett. (A „kétszer-született” elnevezés onnan származik, hogy a brahmin igazi születésének a nagykorúsítást nevezi.) A brahminok homlokán csillogó kasztjelet, a santálfából való tilakát, nem vette föl, mert úgy szerepelt új környezetében, mint sannyási, azaz vezeklő, aki csak egyszer eszik napjában és akkor is csak zöldséget, tejet és rizst. A brahminokra jellemző hajcsimbókot azonban, a kudumit is megnövesztette, a haj többi részét beretválva. Úgy szerepelt új környezetében, mint akinek a portugál kereskedőnegyed zagyya népességéhez semmi köze, hanem római rája, azaz herceg, de vezeklő, sannyási-köntösben. Ezzel az átalakulással elérhette ugyan, hogy a büszke brahmin társaság bevette őt maga közé, de a kaszttal egyenrangúvá csak az tehetné végleg, ha annak műveltségét is magáévá tudta tenni. A tamil nyelvet tehát újból át kellett tanulnia a szanszkritből kölcsönzött filozófiai szakkifejezésekkel együtt. Amint nem képzelhetjük el, hogy európai filozófusok vitába állnának olyasvalakivel, akinek a filozófia latin-görög műszavai teljesen ismeretlenek és csak a közbeszéd szavaival akarná őket meggyőzni, éppoly képtelenség lett volna

Nobili térítése a magasabb nyelv és a hindu filozófiai tanok ismerete nélkül. Nobili keményen nekiállt a munkának és már 1606-ban egy hindu guru-val, azaz tudóssal vitatkozik arról, hogy Isten semmiből teremtette a világot és a bizonyításhoz a hindu Siddhanta filozófiai rendszer érveit használja föl.

A római rájának, a tudós sannyásinak, hamarosan híre ment a művelt brahminok közt és megtelt a kis temploma magasrangú hindu hívekkel, akikkel a hindu filozófiai rendszerek érveire támaszkodva vitatkozott. Sikerére jellemző, hogy az 1610. év folyamán hatvan magasrangú hindu tért az Egyház kebelébe. Az igazi életküzdelem azonban csak ezután várt reá és abban is keményen megállta helyét.

Saját rendtársai közül az egyik, az a Fernandez atya, aki tizenkét év alatt egy hindut se tudott megtéríteni, téves információ alapján feljelentette őt a rend indiai tartományfőnökénél, valamint a rend indiai vizitátoránál, hogy ő maga is hinduk hitére tért át és megtagadja keresztény voltát. Egyideig ugyan dr. Roz cranganori érseknek sikerül őt támogatnia, de a jezsuita rend által kiküldött bizottság Goában elítéli térítési módszerét, úgyhogy működése a madurai brahminok közt 1616-ig, hat évig szünetel. Pártfogója, a cranganori érsek, nem nyugszik, hanem a kérdést India primása, Menezes és a goai inkvizíció elé viszi. Az úgynevezett „malabári szokások” ügye mind nagyobb port ver föl és a legfájdalmasabb csapás akkor éri Nobilit, mikor unokabátyja, a nagy Bellarmino is megrója őt levelében 1613-ban. Erre ő maga veszi kezébe a tollat és megírja híres védelmi iratát, melyet elküld Rómába. Ez végre felnyitja a szemeket Európában is, Bellarmino egymásután írja a leveleket érdekében a primásnak, majd Portugália inkvizítorának és 1615-i levelében elismerését fejezi ki unokaöccsének. Végre a harc Nobili javára dől el Rómában is és 1616 április végén a tanítási tilalom véget ér.

Erzékenyebb, gyöngye idegzetű embert ez a sok üldöztetés végleg elkésérített volna és az elítélés után csüggedten adta volna fel a küzdelmet a hindu filozófia és európai rövidlátás ellen. Őt a nehézségek csak még jobban megedzették. Életének az üldöztetés éveik egyik legmunká-

sabb szakasza. Elsősorban itt van a munkának egyik értékes gyümölcse, saját védőirata. Halomra dönti benne az ellene felhozott vádakat. Ha ő megvetéssel szolt a prangi elnevezésről a brahminok előtt, az nem a keresztények lenézése, mert a prangi szó nem keresztény szót jelent, hanem az európai nép sópredékét. (E vádpontnál persze a portugál önérzet is sérelmét hangoztatta az olasz hercegi sarjjal szemben.) A sannyasi kifejezés, mellyel magát jelölte meg, egyszerűen „minden emberitől elváltat” jelent Amarasinha szótára szerint és nem hindu vallású szerzetest. Ha guru-nak nevezte magát, az csak „világosan tanító”-t jelent, míg a „rája” használatát a vád se kifogásolta. Ha ő az imákba és szertartásokba szanszkrit kifejezéseket vett föl, azok soha nem hamisították meg a keresztény jelleget. Tényleg, a vádnak itt vannak a legneveztésebb részletei, melyeket könnyű volt támadnia, így a Szentlelket világléleknek, az Anyaszentegyházat világegyháznak fordította (chutumana), az „ég” megjelölésére a hindu „svarga” elnevezést fogadta el, mely a pogányok ege, s végül a Miatyánkban a „mennyekben” szó helyébe a „moksam” szót tette, mely tökéletes boldogságot jelent. Sokkal lényegesebb azonban a vád azon pontja, mely azért támadja, mert a brahmin-kaszt jelvényeinek, a zsinórnak, a hajcsimbóknak (kurumbi) és santálfából készült homlokdísznek, a tilakának használatát megengedte (az első kettőt maga is használta). Széles tudását a hindu filozófiában itt mutathatja meg leginkább. A régi hindu könyveknek egész sorából vett idézetekkel bizonyítja, hogy ezek a jelek tisztán csak kasztjelek, melyek a brahminokat az alsóbb kasztoktól különböztetik meg és nem vallási jelek, hiszen azt India legkülönbözőbb szektáihoz tartozó brahminok viselik. Ebben az egyben a római döntés mégis kikötötte, hogy a kasztjeleket ugyan a megtért hinduk ezután is használhatják, de a zsinórt nem szabad a brahminizmus szertartásai szerint felvenni s a végén keresztet kell hordani.

De a tilalomnak, a lelki számkivetésnek az éveiben Nobili egyébként sem nyugszik, hanem védíratának megszerkesztése mellett hozzáfog a hindu filozófia és tudomány nyelvén, a szanszkritnak a tanulásához is, hogy

ő maga olvashassa a hindu filozófia műveit, tanulmányozás közben is folyton fegyvereket keresve a későbbi munkához. Ez életének egyik legbámulatosabb munkája. Ma sem volna könnyű elhatározás egy nyelvtudós részéről, hogy a szanszkrit nyelv tanulmányozására adva magát, teljes erővel belemerjen a szanszkrit filozófiai és vallási könyvek tanulmányozásába, pedig ma nyelvtanok, szótárak, szövegek, segédeszközök mindenkinek könnyen hozzáférhetőek. Nobili azonban ezen a téren, mind a szanszkrit filológia, mind a hindu filozófia terén úttörő: az első európai, aki a sűrű, áthatolhatatlan dzsungelekbe hatol be először.

Már maga a szanszkrit nyelv tanulmányozása nehézségeket ad a nyelv nagyszerű logikai felépítése mellett is. Mindjárt az írás különként húz vissza. Ha csak a szótagjeleket kellene megtanulni, hamarosan menne, de a mássalhangzók torlódásánál ezek a jelek is változnak, sokszor szinte felismerhetetlenül, úgyhogy jóideig tart csak ezeknek a megismerése. Aki cirill betűkkel írt nyelvet tanulmányozott, tudja, mily nehéz odáig jutni, hogy a szavakról teljes képe legyen és folyékonyan tudjon olvasni. Mennyivel nehezebb ez a szanszkritban! De az olvasási és a rendkívül gazdag szóalakok nehézségein átesve is újabb nehézség a szókeresés a szótárban, tekintve, hogy a szanszkrit szövegekben egész többszavas kifejezések vannak egybeírva, ahol az egyes szavak végét, éppen az eset- vagy személyvégeket a legnehezebb megtalálni, mert a szóvégző -as vagy -us, o-ba, illetve ur-ba változik át és még ez az r hang is bele van kanyarítva a következő szó első mássalhangzójába, a szóvégi m meg éppen csak ponttal van jelezve. E nehézségek után az úttörőnek újabb fejtörést okoztak a filozófiai kifejezések, amelyek a hindu gondolkodásból fakadnak és pontosan le nem fordíthatók. Gondoljunk csak a görög „idea” vagy a latin „substantia” fogalmakra, amelyeket könnyebb megérteni, mint lefordítani. Ilyenek a szanszkrit „sanskára” és „karman” szavak is, amelyeknek pontos fordítása a filozófiában semmit sem mondanak. További nehézség az, hogy a nyelv háromezer éves irodalmi élete alatt erősen változott és vidékenként is eltéréseket mutat, mintha csak tudósainknak homéroszi, ógörög, úgörög vagy oszk, latin, olasz és francia nyelven kellene

olvasni filozófiai forrásaikat. És a filozófiai műveknek milyen őserdeje, ha egyszer meg is van a nyelvkészség? Képzeljünk el egy hindu tudóst, akit európai kollégái Herakleitos, Platon, Aristoteles, Duns Scotus, Descartes, Spinoza és Kant idézetekkel akarnak álláspontjából kiközököltetni, s akkor megérthetjük Nobili helyzetét Indiában.

II.

Nem szándékom a hindu filozófia teljes ismertetését adni, ahhoz kötetek sem volnának elégségesek, de ízelítőnek elég lesz pár szó is. Elphinstone India történetéről írt könyvében, amelyben nem akarhat teljes ismertetést adni, hat főrendszert különböztet meg, amelyekben belül az egyes filozófusok még külön tanokat képviselnek. Nobili működésének megértéséhez ezek közül csak a Védánta-rendszer és az egymással rokon Sankhya- és Yoga-rendszerek alapvonásaira akarok rámutatni. Különbözik valamennyi rendszer a brahman vallás félelmes lélekvándorlási hitétől megrendülve, utat keres, amelyben ettől a rettenetes fenyegetéstől megszabadulhat az ember. A megszabadulást a lélek-vándorlás rémétől már Buddha tanítása is kereste, de az ő tanítása hamarosan kiszorult Indiából, mert a kasztrendszert igyekezett megingatni s a brahminok iskoláik fegyvereivel felszerelve lassan kiszorították. Indiában teljes győzelemre jutott az ortodox Védánta-rendszer, amelyet európai kifejezéssel szellemi monizmusnak nevezhetnénk, szemben a materialista monizmussal. Csak a szellem, Brahma, az advaita, a „párnélküli” létezik, az anyag csak látszat, a világ csak Isten része. A bölcs a szemlélet útján felszabadul, és végül egyesül a világsszellemmel. A rendszer első nagy tanítója a Védák kétezeréves tanítása alapján Sankara, másik harcosa Rámánuja éppen Dél-Indiából, Trichinapoliból a XI. században Kr. u. Ez az iskola még ma is hódít és a modern hindu misztikusok, Ramakrishna és Vivekananda, ennek az iskolának fiai. De európai ismeretöivel hódító útjára is megindult a rendszer és a materialista világnézetből kiábrándult emberiség, amely kapva kap új divatokon, a pantheista monizmusba ugrik át, keresve az érdekes, misztikus megoldásokat. Nem ártana, ha

egy Nobilihez hasonló lelkes propagandista alaposan megismerkednék a Védánta-tanítással, természetesen az eredeti szövegek alapján. Volna tere Európában is a hitterjesztésre. Ha alapvonásaiban e tan messze elűt is az Egyház tanításától, misztikus oldalaival igen sikeresen lehetne szembeállítani a német és a spanyol misztikus írókat, így elsősorban Nagy Szent Terézt.

A másik hindu filozófiai rendszer, a Sankhya, két iskolára oszlik. Ezek közül Kapila rendszere, a voltaképeni Sankhya, atheisztikus, míg a másik, Pantanjali Yoga-rendszere, az Isten-hiten alapszik. Míg a voltaképeni Sankhya a természet megismerése által akarja a lelket felszabadítani, a Yoga-rendszer misztikus és fanatikus utakat keres az elmélyedésre a természetben, így elképzei az oroszlán erejét, látomásokban világokat lát, együtt rohan képzeletben a széllal. Az európai teozófiába is belekerült lélek-elmélete, a lelkeket magában foglaló finomabb és durvább testhüvelyekről. Külső módszerében ez az iskola a szörszálhasogatásig osztályozó és sokszor úgy hat tanulmányozása, mint Aristoteles karikatúrája. A rendszer emberei, a yogák, a különböző logikai módszereket bámulatos ügyességgel és csodálatos emlékezőtehetséggel kezelik. E szempontból kiválik a rendszer mellett Gótama logikai iskolája, amelynek módszereit is felhasználta Nobili.

A férfikora delén álló, minden oldalról üldözött jezsuita ezeket a rendszereket mind áttanulmányozta, amint azt az ebből az időből származó művei mutatják. Mint katolikus hitterjesztőnek első feladata kellett, hogy legyen a pantheista és a lélekvándorlási tanok cáfolata. Mint kiemelt, a lélekvándorlás kérdése éppen az, amely a hindu gondolkodást legjobban izgatja. Igen érdekes megfigyelni most már, hogyan hatol be a hindu módszerek logikai részein át a fáradhatatlan jezsuita. Ebből a célból kitűnően használhatjuk egyik főművét, az Áttumanirunaya-t, mely magyarrá fordítva „A lélek tudományát” jelenti.

Mint igaz katolikus, Márk 8, 36. versével kezdi: „Satvahnasya mrtvasya nikhilajagatilábhénápi kim prayoja-

nam?";* azaz „Mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri is, lelkének pedig kárát vallja? Rögtön benne vagyunk a katolikus világnézetben, mintha csak a katekizmus első kérdését hallanók, Loyolai Szent Ignác lelkigyakorlatainak kiindulópontját: „Mi végre vagyunk e földön?” De ugyanakkor benne vagyunk a hindu filozófiai rendszerek alapgondolatában is: „Hogyan kell a lelket felszabadítani?” A következő lépés teljesen hindu gondolat, a Sankhya gondolata, hogy minden baj okozója az ajjnána, a tudatlanság. Feladatunk tehát megismerni a lelket. Az első rész szörszálhasogató beosztásaival teljesen a Sankhya ízlése szerint halad előre, de mihelyt a lélek lényegét igyekszik megmagyarázni, merész elhatározással az aristotelesi entelecheia fogalomra (Arist. De Anima, II. 1.), vagyis mint Aquinói Szent Tamás nevezi, a forma fogalmára (Súmma qu. 76., 1. és 7.) ugrik át, melyet igyekszik megértetni tudós olvasóival. Talán voltak olvasói közt kiváltságos szellemek, akik megértették fejtegetését az aristotelesi entelecheiáról is, de bizonyára a nagy többség ijedt tanácstalansággal látta ezt az új fogalmat, melyről az ő tudósai semmit sem mondanak. Ezek előtt az író tekintélye egyszerre toronymagasságba emelkedett. Ezek után a lélek képességeiről és felosztásáról írva sok tekintetben Aristotelest követi ugyan, de a hozzá hasonló Sankhya-rendszer skatulyázását szemmel tartja. A bevezető fejtegetésekkel megszerezve a tudós olvasó bizalmát, sok esetben talán bámulatát is, áttér a pantheizmus és lélekvandorlás cáfolatára, melyekkel végül is az Egyház tanítását állítja szembe az üdvözülésről. De mennyire más jellegű a munkának ez a része a bevezető metafizikai fejtegetésekkel szemben. Mintha eddig komolyképű tudóst hallgattunk volna, aki a világ legnehezebb kérdéseit fejtegeti csak a kiválasztottak számára megközelíthető szakkifejezésekkel. Itt, mintha már teljesen elfelejtené tudós voltát, amelyre csak a tekintély megszerzéséért volt szüksége és mintha arcfintorokat vágna visszafelé. Az első rész fejtegetéseinek a voltaképeni cáfoló rész érvei semmiesetre sem alapulnak. E helyett a vitának

* Szórol-szóra: „Lelke halálának, egész világot megnyervén is, mit használ.”

különböző logikai eszközeit ügyes kezekkel forgatja és csúfondáros reductio ad absurdum-mal nevet a lélekvándorlás babonáján. Ha ezzel kezdte volna a fejtegetést, talán felháborodva fordultak volna el tőle. De ő agyfúrt elvonásokkal kezdi, s mikor az olvasó szája már tátva marad, akkor rohan neki az öklével és halomra zúzza képzelődéseit. Ha, amint a Sankhya-rendszer tanítja, az ember mostani életét egy előbbi életében elkövetett tettei pre-desztinálnák és a jötettek jutalma az élvezetek gyönyörűsége volna egy jövő életben, akkor bizonyára egy tiszta életű nő a jövő életben prostituált lenne. Ha van mennyország is, mint a hinduk is hiszik, akkor mirevaló másféle jutalom egy későbbi életben, — ha pedig az előző élet hat ki mostani életemre, akkor az első emberek életét mi pre-desztinálta. — Ha állatba és növénybe is átmehet a lélek, akkor nem szabad se állati, se növényi táplálékot venni magunkhoz gyilkosság nélkül, s éhenhalunk — és egy sereg reductio ad absurdum, amely rendszert Gótama logikai iskolája is örömet használt. Nagyon jól tudta azonban, hogy a nevetségessé tétel nem elég eszköz a lélekvándorlás cáfolatára, mert a lélekvándorlás tana egyik főeszköze Indiában a kasztrendszer fenntartásának. A brahmin részére az alsó, ma már rengeteg számú kaszt lenyomása csak úgy lehetséges, ha az alsó osztályokat azzal hitegeti, hogy a jövő életben brahminok, sőt istenek is lehetnek. Ezért Nobili igyekszik bebizonyítani, hogy a kasztok eredete nem a lélekvándorlásra vezethető vissza, hanem az osztálykülönbség örök emberi, társadalmi szükségszerűség, melynek a valláshoz semmi köze. Itt egy ránk nézve már talán elcsépett, de a hindukra meglepően új mesét mond el, Menenius Agrippa meséjét a tagok lázadásáról a gyomor ellen Plutarchos alapján. Végül ki kell emelni ügyességét, hogy a hinduktól megkövetelt kényelmes folyású stílusban ír, a hindu életből vett képekkel színezve. Így ellenfelei tanítását egy alkalommal a szemet gyönyörködtető gopurás (tornyos) épülethez hasonlítja, amelynek alapja korhadt, és ha az alapot megcáfoltuk, a gyönyörű gopura is összeroskad, — a hangya lelke semmit sem tudna tenni az elefánt testével — a lélekvándorlás bizonyítékai az ész le-

helletére úgy eltűnnek, mint a pamut, amelyet a vihar ragad el — és hasonló képek.

III.

Igy harcol Nobili, mialatt ellenfelei tönkre akarják tenni egész munkáját. Végre megjön az elégtétel, Róma mellette dönt. Ellenfelei akkor sem nyugszanak. Áthelyeztetik Cranganorba, majd Cochinha, ahová gyalog indul a távolba, majd a cranganori érsekkel Goába megy, ahol Palmiero vizitátort vitáitával megnyeri és Bellarmino hatása alatt Mascarenhas, lissaboni főinkvizitort is. A sok hányattatás alatt műve Madurában összedül. Egy áruló renegát fölgyújtja templomát is, úgyhogy 1623-ra híveinek száma százra apadt. Ugyanekkor éhínség is sújtja Madurát, valamint az udvar átköltözése Trichinopoliban is érezteti hatását. Az ő elpusztíthatatlan életerejét ez sem csökkenti. Ő is hívei után megy és a trichinopoli udvarnál a hatás kedvéért mint sannyasi rája lép föl két brahmin kíséretében, akik közül egyik a napernyőt tartja, másik a szenteltvíztartót. Alighogy megalapítja az egyházközséget, Sandamangalába megy, majd Salembé, ahol eleinte barátok nélkül áll, s az éjjeli hidegben megfázik. Mégis keresztültöri magát a nehézségeken és özönlenek hozzá a hindu tudósok vitatkozni. 1624-ben újra Cochinha rendelik, majd visszamegy Madurába, ahol közben Tirumalu, a nagy nagyakka, építi föl palotáját, mely ma is hirdeti nevét és udvara idegen, mohamedán katonasággal, háromszáz elefánttal és megszámlálhatatlan bajadérral itt telepszik meg. A színházi előadások egymást érik, a művészek rendelkezéseket kapnak és a tudósok újra gyülekeznek Shiva templomának ezeroszlopú csarnokában, vagy a templom lótusztavának partjain, s a tudományos élet újra felpeteszül. Nobili kis községe újra felvirul és nemsokára kisegítőt is kell hozatnia rendtársai közül. A mult tapasztalatain azonban már okult. Az ifjúság lelkesedésén túl érett ésszel belátja, hogy a siker igen sokszor csillog, de nem állandó és a sokszor tudós, de igen gyakran tudákos, tetszetős elméleteket és mindig újat kereső brahminok nem teljesen megbízhatók állhata-tosságban; élete lefelé hajlásakor, az öregkor küszöbén új

hódítási teret keres; Tirucharapalliban 1640-ben hozzá-kezd az alsóbb néposztályok, kasztok térítéséhez. A mellette lévő atyákat kétfelé osztja és míg egyesek csakis a brahminokkal érintkeznek, a többi az alsó kasztok közt dolgozik. Teljesen új harcterület az eddigi után.

Míg az ősi Indiában, a Védák Indiájában, négyféle kaszt volt, a két középső kaszt, a ksatriyák és a veisják kasztja, katonái és kereskedő osztály a keveredés folytán számtalan új kevert kasztot hozott létre és eredeti mi-voltában megszűnt. A kasztok folytonos keveredése, új életformák alakulása folytán India egyes helyein belátha-tatlan a kasztok száma, amelyek egymással nemigen keve-rednek. Akárcsak a parasztok és mesteremberek kölcsönös elfogultságát látnók a mi falvainkban. Voltak kasztok, amelyeknek minden tagja rabló volt, így a Thag-kaszt, amely hegyi búvóhelyeiről le-lecsapott a falvakra is és meg-sarcolta azokat, vagy más kasztok, amelyeknek feladata éppen védelem volt a Thag ellen. Az ezekbe a kasztokba tartozó néphez ismét más módszerekkel lehetett csak köze-líteni. Ezek a kasztok voltak, amelyek annakidején kapva-kaptak Buddha tanításán is, aki megszabadulást ígért a földi vándorlásoktól a megsemmisülés, a Nibbána, útján. Amíg a Buddha-féle erkölcsfilozófia, melynek a logikai rendszerezés nem fontos alkatrésze, túl elvontnak tűnt föl az alsóbbrendűek előtt, a brahminok nem tudták neki meg-bocsátani, hogy a kasztrendszer meg akarta dönteni. Így érthető, hogy rendszere magában Indiában megbukott és helyét sok tekintetben a jaina-felekezet igyekezett elfog-lalni. A Buddha-vallás után a jaina-vallás Madura kör-nyékét is sokáig tartotta hatalmában. Ez a vallás, melyet Vardhamáni alapított, háttérbe szorította a régi hindu iste-neket és legfőképen saját nagy embereit, a tirtankharákat, tisztelte templomaiban. Főleg a nép fantáziájára akartak hatni és papjaik, a jatik, különös öltözetükkel, piszkos kül-sejükkel a brahmin kötelező fürdőzésnek fittyethányva, igyekeztek tekintélyt szerezni. A jainizmus hanyatlása után a nép is nagyképű tudákos embereket keresett vezetőkül a brahminokat majmolva. Bölcseik a yogi-k, ugyan hal-latlan emlékezőtehetséggel tudtak tudományos szövegeket idézni, de főleg különcködő életmódjukkal hívták fel magukra

a figyelmet. Így némelyek meztelenül járták az utcákat (nagák, totapurik), mások szájukra lakatot tettek, ismét mások élve temették el magukat. Sokan a népszerű demokrata költőnek, aki a brahminokat is kicsúfolta, Valluvanak a költeményeit szavalták, mások az ötbetűs tudományt, a pancaastaram-ot tanították. Voltak, akik a Védanta-tan alapján az egyesülést hirdették Istennel, voltak vezeklők, voltak aktív életet kereső, voltak a tétlen életet kereső yogi-k. Némelyek erkölcstelen orgiákba vitték a népet, némelyek Rama és Shiva kegyeit hirdették. Nobili öregkorában új emberek közt új utakat keresett. Fegyvere, a hindu nép gondolkodásának ismerete, a kezében volt és tudta, hogyan kell tekintélyt szereznie. Így alapította meg az úgynevezett Pandára-svámi-t, azaz az alsó néposztályok térítését. Ennek az új akciónak hamarosan meglelt a sikere és Madurában három templom látta el a hívek lelki szükségleteit, egy a portugálok részére fekete reverendás pappal, egy az alsóbb kasztok részére épített és egy a brahminokat ellátó templom, az utóbbi kettő fehér ruhás pappal. E mellett hitoktató iskolát is állított föl, amelyben bennszülött hindukat nevelt a hitterjesztésre. 1644 és 1646 között a brahmin hívek száma apadt ugyan, mert Tirumalu udvara újra távozott Madurából és Tirumalu verebége után a madurai vidám életnek vége volt, a nayakka is csak alattvalói kizsákmányolásával tudta tartani magát. Ezzel szemben az alsó néposztályokban annál nagyobb volt a siker.

Az úttörő, a mester azonban már nem láthatta, hogy idegölő, hajthatatlan munkája, az elvetett mag, milyen termést hozott, mert 1647-ben félig megvakult és a fáradt öreget rendje Ceylonba, a jaffnai házba vitette. Még itt is tamil és szanszkrit műveket tanulmányozott. Majd San Tomebe és végül Madura közelébe, Meliaporebe tették, hol teljesen megvakult és élete hátralevő napjait vezeklés és ima között töltötte. Itt halt meg 1656 január 21-én, majdnem nyolcvanéves korában.

Tanítványai az ő nyomaiban haladtak tovább és míg 1646-ban Nobili 26 brahmint és 3500 más kasztba tartozó keresztényt hagyott Madurában, 1667-ben a Maravada-

kerületben 40,000 volt a keresztények száma 32 templommal.

Módszere, az adaptációs módszer, azóta teljes sikert aratott és a protestáns tudósok és térítők bámulatát is kivívta. Persze könnyebb most már a kijárt úton tovább haladni, mint az első utat vágni a rengetegbe. A szanszkritológia úttörőjét tiszteli Nobiliben és az indo-germán nyelvhasznítás alapjait is ez alapokon rakta le rendtársa, a francia Coeurdoux, úttörő a hindu filozófiai ismeretek birodalmában is, a tamil nyelvben nyelvújító szanszkrit alapokon, de a legnagyobb hervadhatatlan érdeme, hogy csüggedés nélkül szolgálta végső lehelletéig új utakat keresve az Egyház ügyét Isten ígéjének hirdetésével.

FORRASOK

- Robert de Nobili S. J., Ein Beitrag zur Geschichte der Missionsmethoden und der Indiologie, P. Dr. Pater Dahman S. J.
 Pastor, Geschichte der Päpste, XII. k. 6., 255—256. l.
 Venerabilis servi Dei Roberti Bellarmini S. R. E. Card. e Soc. Jesu, Epistolae familiares.
 Mountstuart Elphinstone, The History of India.
 Schmidt József, Buddha élete, tana, egyháza.
 Pauler Ákos, Aristoteles.
 Romain Rolland, La Vie de Ramakrishna.
 Aristoteles, De anima, edidit Biehl.
 S. Thomas Aquinatis, Summa Theologica, 1937.

FRIDECZKY JÓZSEF:

SILVESTRO PIETRASANTA

1590—1648

A tudós jezsuita szónoknak, Pietrasantának, életrajzát megírni nem hálás feladat. A halála óta lefolyt viták során ugyanis annyi idegen réteget raktak reá támadói és védemezői, hol fondorlatos ördögnek, hol tökéletes mintaképnek tüntetve föl, hogy az igazi, húsból-vérből való embert igen nehéz ez idegen rétegek alól kihámozni. Nem kívánom a viták érvelését pontról-pontra nyomon követni, hanem rajzolni akarom először Pietrasanta alakját, amint az az egykorú forrásokból élénk tárul, megbírálvá természetesen e források szavahihetőségét is és az ebből kibontakozó jellemrajz alapján megállapítani óhajtom azokat a felelősségeket, amelyek felett a vita lefolyt.

Élete és jelleme

Életrajzához a legtöbb adatot Ianus Nicius Erythraeus (Gian Vittorio Rossi) adja „Pinacotheca”-jában. Ez adatok szerint Pietrasanta 1590-ben született előkelő családból. Tizennyolc éves korában a világ csábításai elől a szerzetesi életbe menekül és 1608-ban a S. Andrea in Quirice jezsuita noviciátusba veszik föl. A Collegio Romanoban tanul és a híres jezsuita történettudósnak, Famiano Stradanak is tanítványa. A kollégiumi évek alatt vesztí el bátyját, Pietrót, aki Pietro Ubaldini titkára a bolognai legáción, és halálára elégiát ír. Nevelői pályáját Sienában kezdi meg, ahol három évig irodalmat tanít, majd két évig Fanóban bölcseletet ad elő. 1624-ben Pierluigi Caraffa tricaricoi püspök, kölni nunciussal, magával viszi gyóntatójául Németországba. Itt éles vitákat folytat a protestánsokkal és vitairatokat is ad ki, így az

„Epistola centra Petrum Molinaeum” címűt, melyben Molinos gallikán tanait támadja, továbbá a „Thaumasia verae religionis contra perfidiam sectarum” című háromkötetes művet, melynek első kötete az ó- és újszövetség csodáit tárgyalja, második kötete a katolikus szertartások csodáit, harmadik kötete pedig az Egyház csodáit. Megírja azonfelül Caraffa kölni nuncius látogató körútjait Németországban. Itt beszéli el Ianus Nicius Erythraeus egy német fejedelem megtérítését Pietrasanta által, a fejedelmet azonban nem nevezi meg. A protestáns fejedelem egyik katolikus rokonát akarja feleségül venni, aki azonban csak katolikushoz akar férjhez menni. A fejedelem alattvalóira és protestáns rokonaira való tekintettel óvatos és áttérését titokban akarja tartani. Pietrasanta — hogy az átvétel az Egyházba valóban feltűnés nélkül történjék — arra az éjjelre elkéri a jezsuita rendház kulcsait a rektortól, maga engedi be a rendházba a magas vendéget s az áttérés meg is történik. A szükséges felmentést is kieszközli részükre, tekintve rokonságukat, úgyhogy a házasság létrejön. Az életrajzíró szerint sokan támadták Pietrasantát, hogy a titkos áttérésbe belement. Visszatérésének idejéről Németországból nincsenek adataink, de nagyon valószínű, hogy mikor Gusztáv Adolf betörése Németországba Kölni is fenyegette 1631-ben, Pietrasanta már újra Rómában volt. 1637-ben II. Ferdinánd halálakor a bíborosok közül senki sem vállalta magára, hogy az elhunyt császár felett halotti beszédet mondjon és az utolsó pillanatban a jezsuitákat bízzák meg vele. Noha Rossi szerint csak hat órányi ideje volt a készülésre, Pietrasanta elvállalja a beszéd elmondását és nagy sikert arat. 1640-ben, a jezsuita rend százéves fennállására rendezett ünnepélyekre átengedi a Collegium Lauretanum díszleteit, mert a nagyurakat a rend ellenségei elriasztották, hogy díszletekre segílyt adjanak. 1642-ben kezdődik fájdalmas vesebaja, mely halálát is okozza. 1643 május 9-én a Szent Hivatal, a római inkvizíció, kinevezeti őt a piarista rend vizitátorává. (Életrajzírója e feladatáról egy szóval sem emlékezik meg.) Megbízatása a piarista rend lefokozásával 1646 március 16-án véget ér. Utolsó éveiben a „Roma Pia” című művén dolgozott, melyben a jezsuita rend ellenségeivel szemben be akarta bizonyítani a rend

érdemeit a római vallásos életben, de ezt a munkáját már nem tudta befejezni. Betegségét Rossi szerint a legnagyobb nyugalommal tűrte és fájdalmát egy acrcándulással sem árulta el. Az utolsó veszedelmes műtetre, mely halálát okozta, úgy ment, mintha lakomára menne. A jezsuita rend főnöke ötszáz misét ajánlott föl érte, de ő ezek kegyelmi hatását a tisztítóhelyen szenvedő lelkekre alkalmazta. Az operáció napján misézett és imádkozott, hogy Isten akarata történjék és az Oltáriszentség csodáiról beszélt. Rossi szerint hat galambtojás nagyságú követ vettek ki belőle, de a műtét nem sikerült és utána rohamosan gyengült. 1648 május 6-án reggel negyednyolc órakor csendesen elszenderedett.

Munkái közül a fent említetteken kívül megemlíti Rossi a Fuligatti-féle Bellarmino életrajz latin fordítását, az emlékbeszédet Bonsi bíboros felett a S. Luigi de'Francesi-ben s végül az „Arma” címűt, melyben az előkelő családok címereiről és történetéről ír. Élete vége felé ugyanis a Mária-Kongregáció (Sodalitas Deiparae Virginis) vezetője volt, amely társulatba bíborosok és Róma előkelő urai voltak beíratkozva.

Az életrajz folyamán Rossi részletes jellemrajzot is ad Pietrasantáról. Legerőteljesebben hangsúlyozza nagy tudását és éles elméjét. Kiemeli, hogy már fiatal kezdő tanár korában teológiát és filozófiát tanított. Latin stílusának tisztaságát és eleganciáját emeli ki és szerinte a latin írásban és beszédben vezetett rendtársai közt. Szónoki tehetségét Rossin kívül X. Ince pápa életrajzírója, Ciampi is dicsőíti. Ciampi szerint Róma legünnepeltebb szónoka ugyan ez időben Oliva volt, X. Ince gyóntatója, a későbbi jezsuita rendfőnök. De míg Oliva beszédeit a barokk kor cikornyáival rakta tele, úgyhogy sokszor homályos volt, a kor másik három nagy szónoka, Tornielli, Fornarro és Pietrasanta világosságukkal szereztek közkedveltséget. Rossi különösen dicséri Pietrasanta szónoki tehetségét, mert értelmesen, világosan tudott beszélni, teljes folyékonyasággal, beszédmodora fennkölt, szentenciái nem elcsépeltek, érvelése találó és tudáson alapszik. A német protestánsok is félnék tőle, mert éleselméjű, folyton tanul és folyton új érveket keres.

Diplomáciai tehetségét szintén dicséri Rossi. Így előkelő

származásánál fogva, írja, különösen az előkelőkkel szemben volt modora megnyerő. Ez tette őt alkalmassá arra is, hogy az urak kongregációjának vezetője legyen. Az előkelő vendégek fogadásáért általános dicséretet nyert. Rendje előtti tekintélyét mutatta, hogy a német protestáns fejedelem áttérésekor a rendház rektora minden ingadozás nélkül hajlandó volt kezébe adni a rendház kulcsait.

Végül az életrajz során Rossi újból és újból dicséri jellembeli kiválóságát. Dicséri nyájasságát, vallásos buzgalmat, példás türelmét betegségében, és elismeréssel írja, hogy nem haszonleső. Idézi saját atyjának, Orbán pápa bizalmasának dicsérő szavait Pietrasantáról: „*vir coelestis ingenii, aeternaeque eruditionis*”. Végül a legmelegebb szavakban ír arról az őszinte barátságról, mely az életrajz íróját Pietrasantához kötötte. E barátság harminc évig tartott és Pietrasantának több alkalma volt ezt a barátságot bebizonyítania. Így a rendi gyűlés idején, mely 1646-ban Caraffát választotta rendfőnökké, Rossit bízta meg, hogy a kongregáció nevében imádkozzék a jezsuita templomban, a Gesù-ban, ünnepi beszédét kinyomatja és versben köszöni meg Rossinak, hogy beszédét mondott. Végül hálásan írja, hogy mikor beteg volt, Pietrasanta orvosságot hozott neki és vigasztalta, bátorította.

Teljes szárazsággal és bírálattal nélkül elmondva ez az, amit Rossi Pietrasanta életéről és jelleméről ír. Minthogy eltekintve ezektől az iratoktól, melyek Pietrasanta vizitatori megbízatásával függnek össze, egyebet alig tudunk életéről, mint amit Rossinál olvasunk, elsőrendű fontosságú e forrás szavahihetőségének a kérdése.

Gian Vittorio Rossi, mint maga is írja, VIII. Orbán pápa egyik bizalmas emberének fia és Pietrasanta barátja. Nevét görögös alakjában a Ianus Nicíus Erythraeus név alatt műve, a „*Pinacotheca*” tartotta fenn, mely műben korának érdekes és neves embereinek életét és jellemét adja három sorozatban. Felvette ebbe a pápák és egyes bíborosok életrajzán kívül kora minden nevezetes emberének életrajzát: tudósokét, orvosokét, festőket, zeneművészekét le egészen a furcsa, bogaras, félcsavargó, félművész emberekig, sőt cortigianáig. Némelyik életrajz rövid, másik hosszabb,

Pietrasantáé egyike a leghosszabbaknak, majdnem egy egész ív, míg a rövidек féloldalnyiak. Úgyes, színestollú író, de igen sokszor inkább anekdótaszerű részleteket tudunk meg ez életrajzokból, mint pontos adatokat. Művelődéstörténeti szempontból kimeríthetetlen tárháza ez a könyv az érdekesnél érdekesebb adatoknak, de a színesség nem mindig jelenti természetesen a pontosságot is. Ami most már a Pietrasanta életrajzadatait illeti, a száraz életrajzi adatokat, nincs okunk kételkedni hitelességükben, hiszen, mint írja, Pietrasanta barátja volt, tehát első forrásból értesülhetett róluk. Egészen más a kérdés, ha jellemrajzi adatait bíráljuk. Itt az első megsejtésünk az lehet, hogy egy jó barát természetesen elmond minden jót barátjáról és a kevésbbé fényes részeket homályban hagyja. Itt tehát a belső evidencia tanúságát kell keresnünk. Pietrasanta nagy tudását és elméjének élességét Rossi ékes szavakban dicséri, de hogy azt el is higgyük, arra Rossi tanúsága egymagában nem elégséges, mert ő maga nem lévén szélestudású ember, ezt meg nem ítéltette és mint Pietrasanta barátja, érthető, hogy bámulta a nála nagyobbtudású embert. Azonban nincs is szükségünk Rossi tanúságára a kérdésben, mert Pietrasanta tudományos képzettségét eléggé bizonyítja irodalmi munkássága, melynek termékei a saját korában közkézen forogtak. Ha nem is hasonlíthatjuk nagyságban Bellarminóhoz, akinek beretváéles okfejtését, világos magyarázatait a kornak kevés írója éri el, sem Bentivoglióhoz, akinek kellemes, érdekes előadástmodora nem felelhetett meg az ő higgadtabb vérmérsékletének, leginkább mesteréhez, Famiano Stradahoz lehetne hasonlítani, kinek előadástmódja azonban az ő világos előadástával szemben mesterkélt. Ha Pietrasanta korszakalkotó munkát nem is írt, munkálkodása mégis komoly tudományos munkálkodásnak számított korában. Munkáinál még fontosabbak szónoklatai. Itt sem kell feltétlenül elfogadnunk, amit akár Rossi, akár a modernek közül Ciampi mond róla, hiszen nem maradtak meg szónoklatai, amelyekből ellenőrizhetnők tehetségét. Annyit azonban fel kell tételeznünk, hogy ha valakit azzal bíznak meg, hogy egy császár, vagy egy francia bíboros felett mondjon emlékbeszédet, az bizonyára nem lehetett az utolsó Róma akkori szónokai között. Általános

tekintélyét a jezsuita rendben Rossi két adata mutatja, melyeknek valóságában nincs okunk kételkedni. Az egyik, hogy a német fejedelem áttérésekor a jezsuita rendház rektora habozás nélkül átadja neki a ház kulcsait, a másik, hogy Caraffa rendfőnök a végzetes vesekömvét előtt misét mondott a műtét szerencsés kimeneteléért. El kell tehát fogadnunk, hogy Pietrasanta, ha nem is volt korszakalkotó tudós, világosfejű, nagytudású ember volt, aki gondolatait meg is tudta írni és azonfelül még híres szónok is, úgyhogy rendje keretén belül nagy tekintélyben állott.

Rossi kiemeli Pietrasanta diplomáciai tehetségeit is, és ha azt a Rossi-féle életművészek nem is tudnák kellőleg megítélni, az életrajz adataiból is kihámozhatjuk. Ha a jezsuita rend Róma előkelő urait kongregációba csoportosította, a Sodalitas Deiparae Virginisbe, és e kongregáció élére Pietrasantát állította, nem igen valószínű, hogy a diplomáciai képességéről híres jezsuita rend annyira szűkölködött volna tehetségekben e téren, hogy rosszmódorú, darabos, alkalmazkodni nem tudó embert bízott volna meg a vezetéssel. Így nincs okunk abban az adatban sem kételkedni Rossinál, hogy módorával az előkelőket meg tudta hódítani. Ilyen diplomáciai mestermű a német fejedelem megtérítése is. Az is igaz, hogy az erőszakos durvaságot az emberek szívesebben bocsátják meg, mint a diplomáciai ügyességet. Pedig az objektív ítélet csak azt kutatja, hogy a diplomáciai tehetséget ki hogyan használja fel.

Ami jellembeli kiválóságát illeti, Rossi atyjának kifejezése, a „*vir coelestis ingenii*” magábanvéve lehet egy elfogult bámulónak dicsérete, viszont semmi ok nincs kételkedni Rossi adatainak hitelességében Pietrasanta türelmében betegsége alatt. A diplomáciai hajlamú emberek nem igen szeretik indulataikat, fájdalmaikat közzsákmánnyá tenni, mert az emberek sajnálatában igen sokszor több a káröröm, mint a valódi részvét. Ami vallásos buzgalmát illeti, ezt minden akkori életrajzíró minden egyházi személyről elmondja, hacsak nem egészen közismert az ellenkezője, de később lesz alkalmunk kifejtetni azt, hogy valóban jó szerzetes volt.

Az eddig tárgyalt jellemvonások még nem adják Pietrasanta teljes erkölcsi képét. Ezek alapján őt egyszerűen

tehetséges, az átlagon felülemelkedő, diplomatikus, de talán kissé rideg embernek hihetnők, akiben az érzelmek teljesen hiányoznak. Első megjelenése tekintélyt parancsoló, de talán kissé félelmes. Itt egészíti ki a képet teljessé Rossi egy-két adata, amellyel barátságukat jellemzi. Ha az élesnyelvű Rossi, aki nagyon szívesen elmond kellemetlen pletykákat is előkelő emberekről, ennyi melegséggel tud beszélni Pietrasanta önzetlen barátságáról és szeretetéről hozzá, és ha ez az életörömöket kereső író éppen betegsége alatt tudta így megszeretni a látszólag komor szerzetest, akkor mégsem lehet teljesen rideg ember az, akiről ily baráti melegséggel emlékeznek meg. Rossi többi adatából is az tűnik ki, hogy Pietrasanta őszinte barát, aki azt meg is mutatja barátja támogatásával, mikor arra szükség van.

Pietrasanta és a piaristák

Igy bizonyos bepillantást nyerve Pietrasanta jellemébe, áttérhetünk annak a vizsgálatára, hogyan és mennyiben oldotta meg feladatát, mikor a Szent Hivatal kívánságára a piarista rend vizitátorává nevezték ki 1643 május 9-én.

Ennek megértéséhez azonban előbb ismernünk kell mind a piarista, mind a jezsuita rend akkori helyzetét és egymáshoz való viszonyukat.

A piarista rend, melyet Calasanzi Szent József alapított, — Szent József első iskoláját 1597 őszén nyitotta meg — ez időtájt súlyos belső válsággal küzdött. Az ilyen természetű válságok a legtöbb szerzetes rendnél beállottak a rend életének negyedik, ötödik évtizedében, a rend első hirtelen terjedésének idejében. E válságoknak hármaskoruk szokott lenni. A rend terjedésével, első sikerei után, a hívatasok mellett már kalandorok is érdemesnek tartják a fejlődő rendbe belépni, ahol gyors előmenetelre lehet esetleg kilátásuk. Minél lelkesebbek a rend első tagjai, a ridegen számító kalandoroknak annál könnyebb az előremenetel. Ehhez járul továbbá az is, hogy egy fejlődő rendnél a vezető egyházi emberek is kezdenek érdeklődni a rend iránt és pártfogoltjaikat igyekeznek az új, életerős rendbe behozni. Ezek a pártfogoltak pedig nem mindig feltétlenül kíváncsiak elemek. Végül az ellentétes érdekek küzdelmében

a különböző politikai irányzatok mindent elkövetnek, hogy a már tekintélyre emelkedő rendet maguknak megszerezzék. Ne felejtjük el az emberi hibák mérlegelésénél, hogy még maguk az apostolok között is akadt egy Júdás. Nem csodálkozhatunk ezután, ha Assisi Szent Ferenc is megtalálta szerzetében Illés testvért, aki utolsó életéveit megkeserítette. De nem sokkal a piaristák válsága előtt ment át a jezsuita rend is a saját gyermekbetegségén. Félszázaddal alapítása után Aquaviva rendfőnöksége alatt egyik áruló a másik után akadt, aki a rend megbontására és a rendfőnök hatalmának megtörésére törekedett. Egészen természetes tehát, hogy a gyorsan fejlődő piarista rendben, mely az olasz alapítások után Ausztriában, majd Lengyelországban is terjeszkedni kezdett, szintén akadt két kalandor áruló, Mario Sozzi és Stefano Cherubini, akiket szintén csakis hatalomvágyuk ragadott, és a rend fegyelmét meggingatták. Stefano Cherubini kiváló családból származott, atyját, Laerziot és egyik testvérét, Alessandrót Rossi mint nagytudású, tehetséges embereket rajzolja; Francesco Cherubini Pamfilj bíborosnak volt udítóreja s mikor ez X. Ince néven pápa lett, bíborossá nevezte ki őt. Nagy összeköttetései voltak mind VIII. Orbán családjával, a Barberiniekkel, mind X. Incével. Egy alkalommal csakis Francesco Barberini bíborosnak köszönhette, hogy a piarista rendből ki nem tették. De bele került a fejlődő rend a politikai küzdelmek központjába is. Elsősorban a Barberiniek nem nézték jó szemmel, hogy a rendet, melynek alapítója spanyol volt, a spanyol érzelmű államok — Nápoly, Genova, Toscana és az osztrák örökös tartományok — vették pártfogásukba, mikor az elbizakodott spanyol királysággal, a spanyol és osztrák Habsburgokkal a Barberiniek nem a legjobb viszonyban állottak. De a toszkánai piaristák is, kik a Barberiniek ellenségének, Ferdinánd nagyhercegnek udvarában befolyásosak voltak és hozzá még az inkvizíciótól megbélyegzett Galileinek a tanítását követték a természettudományokban, szállka voltak a Barberiniek szemében. Ezt az ellentétet használta fel Mario Sozzi is, aki beárulta társait az inkvizíciónál, a Szent Hivatalnál, és így beférkőzve a Szent Hivatalnál befolyásos asszessornak, Albizzinek a kegyeibe, lassan igyekezett magának

megszerezni a rend vezetését is és a háttérbe nyomni a rend alapítóját és főnökét, Calasanzi Józsefet. A piaristák, akik a végsőig ragaszkodtak szentéletű alapítójukhoz, felháborodással fogadták Mario törekvéseit és őt, mint a Szent Hivatal kiküldöttét, tetteleg is bántalmazták. A Szent Hivatal, a pápaságnak legerősebb fegyelmi szerve, tekintélyében látta megtámadva magát ezáltal és csakhamar Calasanzi Józsefet letette a rendfőnöki hivatalról, a vezetést ideiglenesen Marióra bízta és kereste a módozatokat, amelyekkel a rendet engedelmességre szorítja. Hozzájárult a nehézségekhez még az is, hogy ebben az időben készült kitörni a castrei háború, amelyet Farnese pármái herceg indított s amelyben a toscanai nagyherceg is közbelépett. A Szent Hivatal idegességét ez a háborús helyzet még erősebben fokozta. A helyzetet az is komplikálta, hogy egyes piaristák és jezsuiták között surlódások támadtak. E surlódásoknak oka az volt, hogy mindkét rend tanítórend lévén, iskoláik erős versenyt indítottak egymás ellen. De kiélesítette az ellentétet az is, hogy a piaristák legfontosabb támogatói éppen a jezsuiták legnagyobb ellenfelei voltak. Így Toscanába Scioppius ajánlotta őket, akinek élehangú röpiratai a jezsuiták ellen közismertté tették nevét. Ausztriában ugyancsak a jezsuitákra neheztelő főpapok, Dietrichstein bíboros és Harrach prágai érsek támogatták a piaristákat, az utóbbi az ugyancsak jezsuitaellenes működéséről ismert kapucinus, Magni, tanácsára. Természetesen a piaristák terjedését a jezsuita renddel szemben előmozdította az is, hogy a harmincéves háború vége felé növekvő elszegényedéssel kapcsolatban mind több és több nemesi növendék ment át a piarista iskolákba, ahol nem kellett tandíjat fizetnie. A rend kapcsolatait tekintve az új természettudományos műveltséggel, modernebb rend hírében is állott, nem annyira a humanisztikus képzésre, mint inkább a pozitív tárgyak előadására helyezte a fősúlyt.

A jezsuita rend helyzete teljesen kialakult e korban. A rend belső zavarainak lecsillapultával elérte fejlődésének zenitjét és teljes belső békét élvezett. De a zeniten megállás pillanata sem kedvező egy rendre. Ilyenkor a rend összes ellenségei megmozdulnak. És a jezsuita rendet sok ellenség

támadta. Hatalma, befolyása teljes volt majdnem minden katolikus udvarban s a királyi és fejedelmi gyóntatók sokhelyütt jezsuiták voltak. A császári udvarnál II. Ferdinánd gyóntatója, Lamormaini jezsuita atya, egyike volt a bécsi udvar leghatalmasabb embereinek. Mikor Ferdinánd a luttari csata után egész Németországot hatalmába kerítette és a híres edictum restitutionis-szel Németország protestáns részeiben is visszaállította a katolicizmust, a reformáció korában lefoglalt kolostorokat és javadalmaikat igen sok esetben a jezsuiták kapták meg, és nem régi tulajdonosaik, amit e rendek Lamormaini rovására írtak. III. Fülöppel, a spanyol királlyal is ellentétbe keveredett a rend, mert az úgy vélte, hogy Lamormaini a bécsi udvarnál franciabarát politikát támogat, mint flandriai francia származású ember, habár a politika kudarcot vallott. Ezenkívül Lamormaini minden kiválósága mellett tehetségének és hatalmának tudatában kissé elbizakodott, — így vélték azok, akik helyébe szerettek volna kerülni — ami ellene hangolta az osztrák örökös tartományok néhány főpapját (Dietrichstein, Harrach), sőt magát a bécsi nunciust, Carlo Caraffát is. Franciaországban egyes jezsuiták Richelieu politikája mellé állanak és XIII. Lajos jezsuita gyóntatói, így főleg Pierre Cotton atya, nagy befolyásra tesznek szert, ami a francia püspöki kar néhány tagjában nagy féltékenységet és ellenszenvet vált ki. A francia és belga püspököknek ezt az ellenszenvét, valamint a spanyol és belga egyetemeknek csatározásait a jezsuiták ellen használja ki a janzenizmus is, s ez magyarázza, hogy a janzenizmusnak eleinte, míg az Egyház el nem ítélte, az egyetemeken és a püspöki karban sok volt a követője. Ahol a janzenizmus nem volt elterjedve, ott a püspökök sokszor a kapucinusokat és a piaristákat támogatták a jezsuiták rovására. A pápasággal a rend viszonya e korban állandóan zavartalan. A Barberiniekkel egyes félreértéseket leszámítva viszonyuk kitűnő. A Pámfil-pápa, X. Ince pedig elsősorban Lugo jezsuita bíboros támogatásának köszönhette megválasztását. E pápa mégis 1645-ben, Vitelleschi jezsuita rendfőnök halála után, a rend interregnuma alatt igyekszik megváltoztatni a rendalkotmány néhány pontját és megnyirbálni a rendfőnök hatáskörét noha sikertelenül.

Ily körülmények közt lesz Pietrasanta a piarista rend

vizitátorává. Az a gondolat, hogy a piarista rend megvizsgálását éppen egy jezsuitára, tehát egy a piaristákkal konkurrens rend tagjára bízta, nem volt sem Mario, sem Cherubini eszméje, mert nekik sem lehetett érdekük függésbe kerülni bizonyos fokig a jezsuita rend egyik tagjától, ha mégoly jó volt is viszonyuk azzal. Ellenben nagyon valószínű, hogy a Szent Hivatal, elsősorban Albizzi, megúnva a folytonos nehézségeket a piarista renddel, a Mario vezetésének ellenszegülő rendet mindenáron be akarta törni a Hivatal hatalma alá s így a Hivatal megingott tekintélyét visszaállítani. Annál inkább igyekezett erre, mert a szomszokok rendjéből kinevezett Ubaldini vizitátor sietve visszaadta megbízatását. Bizonyosfokú megfontolatlanság volt Albizzi részéről, hogy az új vizitátort éppen a jezsuiták közül választotta ki. Valószínű, hogy jól ismerte Pietrasanta pártatlanságát és diplomáciai érzékét, őt különösen alkalmasnak tarthatta erre a feladatra, s ilyen előterjesztést tett feletteseinek.

Pietrasanta vizitátorságának elfogadása a jezsuita rend részéről, mint a fejlemények mutatták, melléfogásnak lenne nevezhető. De mit tehetett a rend a felsőbb meghagyás ellen? Számíthatott ugyan a jezsuita rend arra, hogy Pietrasantával és a jezsuitákkal jó viszonyt kereső Mario és Cherubini megszüntetik majd a surlódást a két rend között. Az ügykör és a kényes helyzet hozta magával, hogy a jezsuiták gyanúsításoknak tették ki magukat, amint a fejlemények valóban igazolták. Nagyon természetes, hogy ezután a jezsuita rend ellenfelei nyíltan hangoztatták, hogy a jezsuiták célja Pietrasanta vizitátorságával a piarista rend tönkretétele, és mikor a rend lefokozása meg is történt 1646-ban, tényleg ezt is mondták. A piaristák, akiket a csapás ért, egész természetesen a konkurrens rendre gyanakodhattak és a jezsuiták ellenfelei igyekeztek is őket megerősíteni hitükben. Az is igaz, hogy Albizzinak, illetve a Szent Hivatalnak, közvetve tehát a pápa határozott kívánságával szemben a jezsuita rend vezetőinek meg kellett hajolniuk, mikor a vizitátor kiküldésébe beleegyeztek. Maga Pietrasanta bizonyára nem örült a nehéz küldetésnek, de Albizzi igyekezett őt rávenni, hogy ismert részrehajlatlanságával és diplomáciai érzékével állítsa helyre a piarista rend fegyelmét, hogy az

engedelmeskedjék a Szent Hivatal akaratának. Albizzi nyomása alatt Mario és Cherubini is a kezére járhattak és támogatták feladatában, de a legnyomósabb ok ránézve mégis a szerzetesi engedelmesség lehetett a pápa nevében rendelkezők akaratával szemben.

Első megjelenése a piaristák körében rögtön meghozta az Albizzi részéről kívánt hatást. A rend engedelmessége a Szent Hivaltól kirendelt vezetővel, Marioval szemben helyreállt. Pietrasanta erélyes hangja, megalapozott rendelkezései megtették hatásukat, de az már nem tőle függött, hogy rögtön felkeljen egyesekben az ellenszenv a vizitátor személye iránt. Viszont ha Pietrasanta fellépése lágy lett volna, félremagyarázták volna és ha Mario hatalmát meg nem erősíti, akkor megbízói és Albizzi intenciói meghiúsultak volna.

A déli temperamentum megnyilatkozásai magasra lobbantak, mikor Mario halálával 1643 novemberében a vezetést a Szent Hivatal nem volt hajlandó visszaadni magának az agg rendalapítónak, hanem helyébe vezetőnek a rend másik ellenszenvvel nézett tagja, Cherubini került. Tekintve Mario és Cherubini barátságát a zavarok alatt, érthető, hogy a Szent Hivatal a vele barátságosabb viszonyban levő és így neki megbízhatóbb Cherubinit akarta Mario utódjául. Kinevezését természetesen Pietrasanta is elősegíthette, mert Cherubini azok közé tartozott, akik őt kiküldetésekor nem ellenszenvvel, hanem kötelező tisztelettel fogadták és így eddigi munkáját megkönnyítették. Annál sürgetőbb volt a vezetést a Szent Hivatalnak megbízható emberre bízni, mert a Barberiniek elleni koalíció, melyhez a toscanai nagyherceg is csatlakozott, megverte a pápai seregeket és féltő volt, hogy Róma ellen vonul. A római Szent Hivatal Pietrasanta megbízásával egyidejűleg külön bíborosi bizottságot is küldetett ki, amely azt is megvizsgálta, hogy a piarista rend törvényesen felállított rend-e és kívánatos-e a rend fenntartása, tekintve fegyelmének felborulását a Szent Hivatal akaratával szemben. A piarista rend több tagja ebben az eljárásban is, kellő alap nélkül, a jezsuiták kezét sejtette. Mivel sem a felettes Szent Hivatallal szemben, mely a pápa akaratát képviselte, sem a jezsuita renddel szemben nem mertek

szembeszállni, hiszen a rend mostani kényelmetlen és kinos helyzetét is a Szent Hivatal meghatalmazottjával, Marióval szembeni ellenszegülés okozta, érthető módon az ellen fordultak, akiben a Szent Hivatal eszközét látták, vagyis Pietrasanta ellen. Vádoló iratban összegezték panaszaikat.

A vádpontok szerint Pietrasanta a piarista rend eltörlésére törekszik, a rend főnökét, Calasanzi Józsefet el akarja távolítani a vezetéstől és Marióval, illetve Mario halála után Cherubinivel összejátszik a piarista rend rovására. Az 1643. év végén benyújtott vádiratra Pietrasanta a következő év februárjában adja elő ugyancsak írásban védekezését.

A vád első pontját Pietrasanta könnyen cáfolhatta, mert csak arra kellett hivatkoznia, amit a piarista rend megvizsgálására kiküldött bíborosi bizottság elé terjesztett jelentésében mondott. E bizottság tagjai tudomással bírtak arról, hogy ő nem a rend eltörlését javasolta, hanem ellenkezőleg, a rend fenntartása mellett volt, tekintve az alapító életszentségét és a rend sok tagjának példás erkölcsseit. Hogy Pietrasanta ezután sem javasolta sohasem a rend megszüntetését vagy lefokozását, az kitűnik a bíborosi bizottság egyik tagjának, Paoluccinak feljegyzéseiből. E feljegyzések-ből, melyek Calasanzi József szenttéavatási pörében is szerepeltek, világos képet nyerünk a bíborosi bizottság üléseiről, Pietrasanta jelentéseiről és a bizottság tagjainak a véleményéről. Megtudjuk, hogy a piaristák eltörlését két bíboros, Spada és Roma kívánták, míg velük szemben Falconieri és Ginotti bíborosok, majd a később a bizottságba választott Queva bíboros, továbbá Monsignore Paolucci és Albizzi, a rend fenntartása mellett voltak, azonban Albizzi azt kívánta, hogy a rendet egyszerű fogadalmas kongregációvá alakítsák át. A fenntartás mellett szavazó tagok nézetüket Pietrasanta jelentéseire alapítják. Pietrasantának egyik jelentése fenn is maradt teljes szövegében és ez teljes elismeréssel ír a rendről, a rend alapítójáról és az akkori fegyelemről is, s a piarista rend fenntartását kívánja. A bizottság 1645 július 17-i gyűlésén pedig a Paolucci-féle jegyzetek szerint éppen Paolucci ajánlotta Calasanzi József visszahelyezését a rendfőnöki székbe és az indítványt a bizottság tagjai, köztük

Pietrasanta is egymásután elfogadták azzal a fenntartással, hogy a rend alkalmas pártfogó bíborost kapjon és Pietrasanta megmaradjon vizitátornak. A bíborosi bizottságnak ezt a határozatát maga X. Ince pápa — aki más rendek életébe is belenyúlt és ebben önállóan járt el — borította föl, ki rendeletet adott ki, hogy a piarista rendet le kell fokozni és a bíborosi bizottság már csak a lefokozás módzatait állapíthatja meg. Ezt a rendeletet hajtotta végre a bíborosi bizottság 1645 szeptember 7-i ülése, és 1646 márciusában meg is jelent a lefokozást elrendelő bréve.

A piaristák eddig a lesújtó döntésig nehéz éveken mentek keresztül. Látták, hogy szentéletű alapítójukat két kalandor rendtársuk ügyes fondorlattal háttérbe szorította, látták azt is, hogy a Szent Hivatal, mely ezek mögött állott, egy konkurrens rendből adott nekik vizitátort, látták, hogy ez a vizitátor diplomata képességű ember. Nem tudták elhinni, hogy Pietrasanta ne legyen ellensége a rendjüknek és úgy vélték, hogy Pietrasanta nyilvánosan a bíborosi bizottság elé kedvező jelentéseket terjeszt ugyan, de kéz alatt a piaristák ellen dolgozik. Mikor pedig később kitudódott, hogy a bizottság elé egy névtelen irat is került, mely a piaristák lefokozása mellett szólt, a vizitátort gyanúsították meg ezzel a névtelen irattal. A lefokozott rend elkeseredése teljesen érthető. A szerencsétlen döntésért elsősorban Mariót és Cherubinit, de másodsorban azokat okolhatta, akik e két kalandor fondorlatait lehetővé tették.

Pietrasanta jellemrajzának kiegészítésére tehát feltétlenül el kell döntení a kérdést, hogy akarta-e ő a piaristák tönkretételét. A világos bizonyítás kedvéért tegyük föl, hogy akarta. Ebben az esetben igen könnyű feladata lett volna. A bíborosi bizottság határozatait az ő jelentése alapján hozta és így neki jelentésében egyszerűen el kellett volna mondania a piaristákról, hogy a rend fegyelme meglazult, — hiszen pl. a pisai rendház még mindig tagadta, hogy a rendfőnökön kívül bárkinek volna beleszólása ügyeibe — jelentenie kellett volna, hogy Cherubinit a római ház fenyegetésekkel fogadta és csak az alapító rendfőnök közbenjárása mentette meg őt a bántalmazástól. Megtehetette volna mindezt a nélkül, hogy bárki hazugsággal vádolhatta volna. Ilyen be-

állítású jelentéssel könnyen keresztülvihette volna a rend eltörlését, főleg ha még a jelentés hatását diplomatikus utakon is támogatta volna. Ha Pietrasanta akarta volna a piarista rend romlását, így járt volna el. E helyett jelentéseiből látszik az igyekezet, hogy minél objektívebb legyen és így, amikor a rend példás fegyelmét említi, túl is lő a célon. Ami pedig a névtelen emlékirat szerzőségét illeti, feltehető-e az, hogy az az ember, akit mint diplomatikus tehetségű embert ismertünk meg, a jelentéseiben, ahol árthatna, nem használja föl ezt az eszközt, hanem névtelen emlékiratokkal próbáljon célhoz jutni? Csak a szenvedélyesség képzelheti Pietrasantát ily elvetemültnek, de ily ostobának nem képzelheti. Névtelen emlékiratokat az szerkeszt támadó céllal, akinek semmi más eszköz nincs a kezében, amivel árthatna, és a legprimitívebb józansággal megáldott ember is beláthatta, hogy egy bíborosi bizottságot talán mégsem lehet névtelen ajánlatokkal befolyásolni. Ezt az emlékiratot egész nyugodtan a piaristák valamelyik jelentéktelen ellenségének, esetleg a jezsuiták valamely hivatlan, túlbuzgó barátjának a rovására lehet írni. A kézirat fölé idegen kézzel az van írva, hogy az emlékirat valószínűleg Cherubini műve. Ez sem hihető el. Cherubini minden jellemtelensége mellett értelmes ember volt, aki ilyen gyöngye eszközökhöz nem folyamodhatott. Nem éreztelen felvetni a kérdést Pietrasanta felelősségével kapcsolatban, hogy a jezsuita rend hibás-e a történetekért? Mint fönt kifejtettük, a jezsuita rend tényleg hibát követett volna el, ha önszántából engedte volna Pietrasantát vizitátorrá kinevezni, vagy ezt maga kérte volna, mert ezzel a gyűlöletet és gyanúsítást magára zúdította. Amint láttuk, engedelmességből történt az elfogadás. Nem bizonyítható be a jezsuita rend befolyásának latbavetése a piarista rend lefokozása érdekében, sőt ellenkezőleg, Pietrasanta ebben az ügyben nem függött rendjétől. Nem is valószínű ez, mert éppen a piarista rend lefokozásának idején maguknak a jezsuitáknak a befolyása is problematikus volt X. Ince udvarában. A Vitelleschi rendfőnök halálát követő interregnum alatt a pápa mindent elkövetett a jezsuita rend néhány alapszabályának a megnyirbálására, így pl. az egyetemes rendgyűlés idejét előírta, úgyhogy ily

helyzetben nem valószínű, hogy a rend vezetőinek sok gondjuk volt a piaristák ügyére. De ha a piaristák lefokozása bizonyos tekintetekben előnyére vált is a jezsuita rendnek és így a „cui predest” elv alapján ki lehetett téve a meggyanúsításoknak, nem igen kellett volna közbenjárnia a lefokozás mellett, mert a piaristáknak éppen elég ellenfelük volt ebben az időben. Így a Szent Hivatal assessorán, Albizzin kívül, akivel egyesek uj Rathúztak, X. Ince pápa nagybefolyású sógornője, Olimpia Maidalchini is, akire a pápa minden fontos dologban hallgatott, neheztelt a piarista rendre és főként a piarista rendalapítóra, aki volt gyóntatóját, Taccioni piarista atyát elhelyezte Rómából. De Ince pápa maga is az akkori nehéz, inséges helyzetben a szerzetesrendek csökkentését kívánta és a piaristákat bizonyos fokig Olimpia és a Szent Hivatal szemüvegén át ismerte. A piarista rend főrendeltetését, a szegény gyermekek nevelését illetőleg is, a közfelfogás a nehéz gazdasági válságban sokhelyütt a szegény gyermekek tanítása ellen volt, mint minden válságos időben. A cui predest elvet pedig éppúgy lehet alkalmazni az összes többi szerzetesrendekre és így nem lehet elég alap a vádra a jezsuitákkal szemben.

Visszatérve a vád második pontjára, hogy Pietrasanta a szentéletű rendalapító háttérbe szorítása mellett volt, védekezésében arra hivatkozik, hogy éppen ő ajánlotta Calasanz József visszahelyezését a rendfőnöki székbe. Ennek igazságában nincs okunk kételkedni, hiszen ha állítása hamis lenne, a bíborosi bizottság ellene nyilatkozhatott volna. Egy tekintetben azonban korlátozni kell az állítás jelentését. Az ő véleménye ugyanis valószínűleg az volt, hogy a piarista rend alapítója életszentsége ellenére, előrehaladott korára tekintettel (már a nyolcvanas éveinek végén, a kilencven felé közeledett) a vezetésre nem volt teljesen alkalmas és így vicariusra lett volna szüksége, ha vissza is helyezik. Így bizonyára csak mint a rend élő jelképét, akinek életszentsége teljes tekintélyt vívott ki még a piarista rend ellenfelei előtt is, kívánta visszahelyezni. Pietrasanta nem látott tisztán. Calasanz József egész ekkori működése, leveleinek hangja is bizonyítja, hogy elméjének teljes erejében és életszentségének magaslatán állott, és hogy a rendet

Mariótól megvédeni nem tudta, az tisztán annak tulajdonítható, hogy egy fondorkodó emberrel szemben egy szentéletű ember hatásos eszközökkel nem rendelkezik, az ő erkölcsi magaslatáról nem ereszkedhetik le az ilyen küzdelmek sarába.

Végül a vád harmadik pontjára térve át, Pietrasanta egyetlen komoly tévedése volt a két kalandornak, Mariónak és Cherubininek támogatása. De ebben a felelősséget megosztja Albizzivel, akinek köszönhetik elsősorban uralomra jutásukat, de megosztja a bíborosi bizottsággal is, amely szintén tekintélyével védte őket. Valamennyiök részéről az is tévedés lett volna, ha egy jellemileg kifogástalan embert erőszakkal tartottak volna meg a rend élén, mikor az az egész rendnek ellenszenves; annál inkább hibáztatható oly emberek alkalmazása, akik közül az egyikről rendtársai jogosan feltették, hogy áruló és kém, a másiktól pedig eddig is tudták és hamarosan köztudomású lett, hogy mennyire könnyelmű, a rend vagyonát pazarló, egyáltalán nem szerzetesnek való ember. Pietrasanta is, Albizzi is széleslátású és diplomatai tehetséggel megáldott emberek voltak, de itt két olyan emberre találtak, akiknek őket is sikerült befonniok. Bele kell azonban képzelnünk magunkat az akkori helyzetbe: a Szent Hivatal egy lázongó rendet akarata előtti meghajlásra akar kényszeríteni, azért a megingott fegyelem helyreállítására vizitátort küld ki. Képzeltetjük, hogy ezt a vizitátort az elmarasztalt rend hogyan fogadja; de az is elképzelhető, hogy a vizitátor látva a viselkedést, érthető módon azokkal fog össze, akikben megbízója, a Szent Hivatal, a fegyelem egyedüli biztosítékát látja és akik valóban hajlandók is intézkedéseit teljesíteni és az általános ellenszenv közt egyedül fogadják szívélyesen. A piaristák első vizitátora, a szomaszka Ubaldini, a helyzetet látva, gondolkodás nélkül megszökött a feladat elől. Pietrasanta engedelmességből talán túlbecsülte erejét és vállalta a kitűzött feladatot, a rend fegyelmének helyreállítását el is érte, amiért a Szent Hivatal hálás lehetett iránta, de ugyanakkor szintén érthető bizalmatlanságot és ellenszenvet keltett a piaristákban, ami a következő korokban hozta meg káros gyümölcseit.

Ami pedig megítélését Marióval szemben illeti, hangsúlyozni kell, hogy Mario semmi olyan bűncselekménynek

minősíthető dolgot nem tett, amivel a kívülállók becsülését el kellett volna veszítenie. Mario nagy hibája volt mérhetetlen becsvágya és hálátlansága a szent rendalapítóval szemben, kisebb hibáin kívül. Ő a Szent Hivatal megbízható eszéke volt és így érthető annak megbecsülése iránta, amelyet a bíborosi bizottság is osztott a Hivatallal és maga Pietrasanta is. Cherubini nagy tudása, kitűnő diplomata érzéke, síma modora miatt, előkelő származása és összeköttetései révén közbizalomban állott a Barberiniek és a Pamfílek udvarában. Pietrasanta tisztán csak megosztotta ezt az általános becsülést iránta, főleg mert bizonyára síma modorával őt is megnyerte.

Pietrasanta így egész életének munkásságával, Istentől adott tehetségeivel megérdemelt tekintélyt vívott ki kortársai körében, de szépen emelkedő pályájának a legvégén kellett oly feladatra vállalkoznia engedelmességből, amely elől mások meghátráltak és amely számára is csak félreértést hozhatott. Ha valaki ennek az embernek nem akarja megadni a tiszteletet, legalább ne vonja meg tőle tragikus küldetése miatt a sajnálatot.

A piaristák rendjük lefokozásában Pietrasantának nem kis szerepet tulajdonítottak. Senki sem kívánhatja, hogy egy szigorú vizitátor népszerű legyen egy rend előtt, különösen az adott körülmények közt. Érthető, hogy a rend az őt ért szégyent és kárt nagyrészt a félreismeret vizitátor rovására írta. Az is természetes, hogy a rend egyik kiváló tagjának a meggyanúsítása rendi ügyé lett a jezsuiták szemében is. Ezt az ellentétet az ellenesek igyekeztek még erősebbre szítani, hiszen az ellenség mindig örül, ha két sereg, melynek szövetségben kellene állnia vele szemben, egymás ellen kél. E kérdés körül folyt vita is egyike azoknak a láncszemeknek, amelyek a katolicizmus tekintélyét kívül-belül aláásták. A mostani válságos világhelyzetben, amikor a külső ellenségek ereje és száma meggyarapodott, öngyilkosság volna a régi ellentétek melengetése. De nincs is erre szükség, mert az Egyház történetében, a művelődés előrevitelében, hazafias szolgálatokban mindkét rend derekasan kivette részét. Remélni kell, hogy a két rend a jövőben is vállvetve harcol az Egyház és Haza érdekeiért a közös ellenségek ellen.

FORRÁSOK

Iani Nicii Erythraei Pinacotheca, Roma, 1647. III. rész, 73.

Pastor, Geschichte der Päpste, XIII. rész, II. k. III. 2., 344. 1.

Döllinger J. und Reuch H., Die Selbstbiographie des Kardinals Bellarmin, Bonn, 1887.

Vizitátorságát illetőleg: Sac. Rituum em^{ss}mi et rev^{ss}mi D. Caroli Imperiali Beatificationis et canonisationis Ven. Servi Dei Patris Iosephi a Matre Dei C. R. P. M. D. S. P. Animadversiones nonnullae.

Scripturae inventae in Archivo E. mi Card. Paolucci, ab anno 1615 ad 1646.

A piarista-jezsuita vitairodalmat illetőleg:

Piarista részről: Talenti, V., Vita di S. Giuseppe Calasanizio della Madre di Dio, fondatore de' cherici regolari delle scuole pie, Roma, 1767.

Tosetti, U., Compendio storico della vita di S. Giuseppe Calasanizio, fondatore della scuole pie. Ed. XVII. Genova. 1841.

Timon—David, Vie de Saint Joseph Calasancet fondateur des écoles pies. I.—II. k. Marseille, 1884.

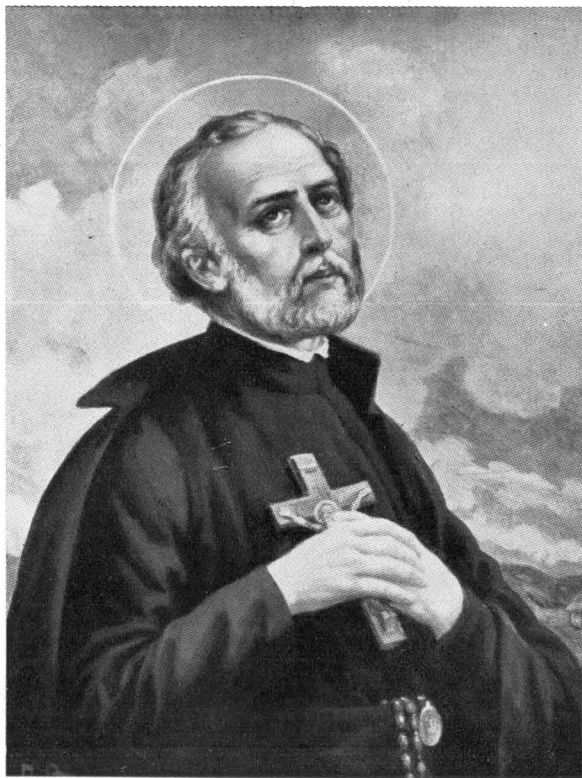
Réponse du chanoine Timon—David à la brochure intitulée: Le père Pietrasanta, Marseille, 1890.

Jezsuita részről: Sentimenti e fatti del P. Silvestro Pietrasanta di Co. di Gesù in difesa di S. Giuseppe Calasanizio e dell'ordine delle Scuole Pie, compilati delle posizioni per la canonizzazione del medesimo santo dal P. Giuseppe Boero D. C. D. G., Roma, 1847.

Le père Pietrasanta, Rectification historique par un père de la Co. de Jesus, Lille, 1890.

Jezsuita rend akkori helyzetéről I. Astráin, A., S. J., Historia de la Compañia de Jesus en la Asistencia de España, V. kötet. Madrid, 1902. stb.

Duhr. B. S. J., Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge im 16. Jahrhundert, II. Freiburg, 1913. Mindkettő alapos és megbízható munka.

Andrzej Bobola.

ANDRZEJ BOBOLA

1591—1657

A hitegység vértanúja

A katolikus Egyház történetében gyakran találkozunk vértanúkkal és vértanúsággal. Hiszen sok millióra becsülik azoknak a számát, akik életüket és vérüket adták az igaz hitért. Aki ismeri a vértanúk szenvedéstörténetét, az alig talál az újabb vértanúk életében olyan kínzást, melyet a régebbi korok fanatikussai nem alkalmaztak, hogy megtörjék e hősök lelki erejét. Túlzás nélkül állítható, az Egyház egyik a legutóbbi időben oltárraemelt szentjének, Páter Bobola András jézustársasági áldozópapnak a szenvedéstörténete és vértanúsága olyan megdöbbentő és borzalmas, hogy a kiváló történettudós hírében álló XI. Pius pápa is kijelentette: Nem tud róla, hogy ilyen kegyetlen halált szenvedett-e valaki a megelőző századok hithősei közül! Erről különben mindazok személyesen is meggyőződhetnek, akik 1938 június 10-én budapesti időzésekor megtekintették a szent vértanú épenmaradt testét, mikor a földi maradványokat hazánk fővárosán keresztül szállították Rómából Lengyelországba.

Előjáték

Miért nevezik Bobola Andrást a hitegység vértanújának? Lengyelország az újkor elején ezer sebből vérzett, állandó és elkeseredett harcban állott befelé saját fiaival és alattvalóival, kifelé a környező országokkal. Nemcsak kisebb csatározások, hanem fergeteges hadjáratok is végiggázoltak a szerencsétlen népen. A lengyel birodalom nem volt egységes, mert több, valamikor önálló területet egyesített magában. Csak külső erő és nem belső egység tartotta össze

a széthullásra mindig hajlamos részeket. A fenyegető veszedelem nem mindig politikai oldalról származott. A támadókat nem mindig a rablás és hódítás vágya ösztönözte a harcra, hanem sokszor a vallási kérdés is.

A lengyel korona főhatósága alá tartozó népek közül a lengyelek és litvánok Rómát követték, vagyis a kereszténység nyugati ágához csatlakoztak, míg az ukránok (rutének) és oroszok Konstantinápolyt ismerték el fejüknek. Az ukránok püspökei 1595-ben Breszt-Litovszkban egységre léptek Rómával, a pápát elismerték fejüknek, elfogadták az egyesülést, de a keleti szertartásokat és a liturgia nyelvét továbbra is megtartották. Az ukránok színe-java szívesen fogadta az egyesülést, de a papság és a nép tekintélyes része hallani sem akart a hitegységről, és így két pártra szakadtak. Az egyesültek és szakadárok hamarosan szembe kerültek egymással a templomok és egyházi javak birtoklása miatt. A lengyel hatalom az egyesülteket pártolta, ugyanígy tett a katolikus papság és a jezsuiták is. Lassanként elültek a harcok és csendesség költözött a két párt életébe. De a rövid nyugalmat hamar megzavarta és a kedélyeket újra feltüzeltelte Theophanes jeruzsálemi szakadár pátriárka látogatása, aki a 17. század első negyedében beutazta a Moszkvától délre elterülő országokat és Kijewben több szakadár papot püspökké szentelt. Az elkeseredett harcban a szakadárok számos egyházi és világi egyesült hitút öltek meg. Ekkor szenvedett vértanúságot Kuncewicz Jozafát polocki görög katolikus érsek is. Maga a Jézustársaság ezekben az évtizedekben nem kevesebb mint 50 rendtagot tud felmutatni, akik a szakadárok dühének és gyűlöletének estek áldozatul.

A vallási harcokat tetézték és tarkították a kívülről támadó háborúk és belső politikai forrongások. Ekkor már régén elmúlt Báthory István lengyel király erőskezü és dicsó uralma, utána gyenge uralkodók kerültek a lengyel trónra. A vérszemet kapott törökök, tatárok, svédek és oroszok, sőt az egyik Rákóczi is Erdélyből, gyakran betörték lengyel területre. E harcok idején mindtöbbet találkozzunk a kozákok nevével. Eredetileg az volt a feladatuk, hogy Dnyepermenti telepeikről védelmezzék a lengyel határokat a török

és tatár beütések ellen, de a 18. század közepén annyira erőre kaptak, hogy hadat üzentek saját gazdáiknak és az elhódított területet a mögöttük álló moszkvai nagyfejedelemség kezére játszották. A század derekán érték el e csatározások tetőfokukat, de nem végüket. A békét 1667-ben kötötte meg a lengyel királyság és a moszkvai nagyfejedelemség.

Ebbe a vérzivataros korba esik Bobola András szereplése: élete, működése és vértanúsága.

Felkészülés

A Bobolák Sziléziából kerültek Kislengyelországba. Az új honfoglalás meglehetősen furcsán kezdődött, de annál dicsőbb volt e kezdet után a folytatás. I. Henrik sziléziai herceg, Szent Hedvig férje, 1223-ban Günther leubusi apátnak adományozta Seichau falut, s ugyanekkor a birtok jobbágynak szabad költözködést és birtokvásárlási jogot biztosított. A Bobolák Heinrichau környékén vettek meg egy tekintélyes földterületet, melyet róluk Bobolowitznak neveztek. Az egykori jobbágyság, most már földesurak, hálából szívesen támogatták jótevőjüket számos hadjáratában. De nem sokáig örülhettek a dicsőségnek. A bobolowitzi urak ereiben nyugtalan vér folyhatott, mert hamarosan összeütközésbe kerültek a törvénnyel. Rablásaik és útonállásaik miatt perekbe keveredtek s végül is a 14. század elején kénytelenek voltak Lengyelországba vándorolni. Új hazájukban sohasem tudtak nagy gazdagságra szert tenni és magas méltóságokra emelkedni, de az őseiktől örökölt hithez a 16. század forrongó korában is hűek maradtak.

Ebből a családból sarjadt ki hősünk. Bobola András sokat örökölt őseitől. A kegyelem a természetre épít, egyik feltételezi a másikat. Ezt tapasztaljuk a Bobola-család életében is. A család több tagja baráti kapcsolatot tartott fenn a Jézustársasággal. Erejüktől telhetőleg támogatták a rend új házait, alapítványokat tettek és mindenképen előmozdították a rendtagok munkáját, sőt fiaikat is a rend vezetése alatt álló iskolákba járatták. Közülük Bobola Sebestyén 1607-ben felvételét kérte a Társaságba.

Hősünk szüleiről, családi körülményeiről és ifjúkoráról nagyon keveset örököltettek meg az évkönyvek. Annyi bizo-

nyos, hogy ha a Bobolák nem is voltak dúsgazdagok, állásukhoz, nemességükhöz és befolyásukhoz mértén viszonylagos jólétben éltek. András 1591-ben született a sandomiri vajdaság területén, közelebbi és pontosabb helymegjelölést — adatok hiányában — nem adhatunk. Középiskolai tanulmányait a jezsuita rend egyik középiskolájában végezte, közben annyira megkedvelte nevelői és tanárai életmódját, hogy felvételét kérte a Társaságba. 1611 július 31-én kezdte meg a kétévi noviciátust. A próbaévek letelte után teljesen Istennek szentelte magát a szegénység, tisztaság és engedelmeség hármas fogadalmával, s ezzel lemondott a reá váró elég tekintélyesnek mondható atyai örökségről és a világi életben elérhető sikerekről. Három évig bölcseletet tanult és négy évig hittudományt hallgatott. E két főiskolai kurzus között egy-egy évig a rend hagyományainak megfelelően Braunschweigben és Pultuskban a rend vezetése alatt álló középiskolában tanította az ifjúságot. A róla fennmaradt feljegyzések mind hangsúlyozottan kiemelik nagy képességeit és beszámolnak a tanulmányokban elért sikereiről. Gyors felfogás szerencsésen egyesült benne alapossggal és kitartással. Több idegen nyelvet nagy könnyedséggel sajátított el, köztük a nehéz görögöt.

A hosszú előkészület után ütött végre a boldog pillanat, amikor eddigi tanulmányaira rátehetette a koronát: a felszentelés nagy kegyelmében részesült. Előljárói 1622 március 12-ét választották e nagy esemény napjául, mert erre a napra esett a rendalapító Loyolai Ignác és Xavier Ferenc hitvallók szenttéavatásának ünnepe. A Társaságban a tanulmányok befejezése utánra rendelt harmadik próbaév letelte után végeszakadt a hosszú előkészületnek és várakozásnak, ekkor immár teljesen az annyira áhított apostoli munkákra szentelhetett életét.

Mindíg kiváló sikerrel végezte tanulmányait és az átlagot felülmúlta teljesítményével, mégsem vágyott tudományos működésre vagy katedrára, mert adottságai, természete és tüzes apostollalke a mozgalmasabb lelkipásztori tevékenység felé irányították figyelmét. Az említett okok mellett még az a remény is befolyásolhatta, hogy így sokkal többet segít-

het a szegény és elnyomott népen és a szenvedőkön. Evangéliumi beállítottságában kész volt értük minden áldozatra.

Harcvonalban

Első munkatere mindjárt ott volt, ahol a harmadik próbaévet végezte. A rend nieswiezi templomában mint szónok olyan sikerrel hirdette az ígét, hogy a hallgatóság, jelesen a környék falvainak népe, nagy számban sereglettek szószéke köré. Fáradhatatlan buzgósággal kereste fel a vidék templomait és népmissiók tartásával erősítette a falvak népét hitében. Hamarosan olyan híre kerekedett szónoki sikereinek és apostoli buzgóságának, hogy a varsói és wilnai rendházak előljárói versengve akarták megnyerni házaik számára. Wilnába került. Itt a Szent Kázmér-templomban ismét nagy buzgósággal prédikált s átvette a nemrégén alapított férfikongregáció vezetését. A városban dühöngő pestis idején fáradhatatlanul látogatta a betegeket és készítette elő a nagy útra a haldoklókat. Az ünnepélyes fogadalmak letétele után, 1630 nyarán a bobrujski új rendház kormányzását bízták rá előljárói. Két évig maradt e nehéz állásban, innen 1633-tól kezdve egymásután Plockban, Varsóban, Lomsában, Pinskben és újra Varsóban találkozunk nevével; legtöbbször a szónok, gyóntató, egyesületi elnök munkakörét bízták rá, de az is előfordult, hogy a rend iskoláiban tanított rövid ideig. Több éven keresztül mint vándorszónok járta be Litvánia nagy részét, később különösen Pinsk környékét. Nagy tudása, nyelvismerete, kellemes hangja, élénk előadása és apostoli buzgósága miatt az ország legnevesebb szónokai közé számították. Mint népmisszionárius, gyakran járta a falvakat és tanyákat és felkereste a legkisebb kunyhót is. E buzgóságának tulajdonítható, hogy nemcsak egyesek, hanem családok és többször egész falvak is áttértek a katolikus hitre. Egyénisége, igénytelensége, alázatossága és önmegtartózkodott élete mindenkit megnyert és vonzott. Kítűnt áhítatával az Oltáriszentség és a Boldogságos Szűzanya iránt. A gyakran fellépő járványok idején, melyek nem egyszer tizedelték a környék lakosságát, mindig rendkívüli önfeláldozással és készséggel sietett a betegek lelki és testi gondozására.

Mindig vágyott a vértanúságra. Mintha biztosan tudta

volna, hogy ez lesz osztályrésze; legalább is ezt sejthetjük leveléből, melyet egyik rendtársának írt 1657-ben. Ebben a többi között ezt is jelzi: Pinskbe megyek, hogy vértanúhalállal fejezzem be életemet! P. Bobola 1652-ben került először Pinskbe. E város jezsuita kollégiumában volt állandó szállása és innen vonult ki apostoli útjaira a környék falvaiba. A várost és a kollégiumot 1649-ben bevették a kozákok és teljesen kirabolták. Mikor P. Bobola megérkezik új állomáshelyére, még mindenütt láthatók az ellenség pusztításának nyomai. Ennél fájdalmasabban érintette az erkölcsök eldurvulása és a hívek lanyhasága. A szakadárok lélekrablónak nevezték, a katolikusok Pinsk apostolának és lélek vadásznak hívták, oly feltűnést keltő sikereket ért el rövid időn belül missióival. A szakadár szerzetesek nyilvános vitára hívták ki, hogy a nép előtt is megmutassák fölényüket, de P. Bobola könnyűszerrel megcáfolta hamis állításait.

Ekkor 60 éves volt, s körülbelül 5 évig tartott ez a vándorélet tele sikerekkel és szenvedéssel. Az egykorú leírások így ismertetik külsejét: Erőtelmes és közepes termet, kerek arc, szőke és kevésbé őszülő haj, pirosas arcbőr és töretlen munkaerő jellemezte. Ez az öt esztendő megmutatta, mire képes a vértanúlelkű apostol: a tettek és eredmények férfia volt, nem ijedt meg a küzdelmektől és fenntartás nélkül szentelte magát hivatásának.

Hősi halál

1657 tavaszán újult erővel tört ki a lengyel-kozák- orosz háború. A betörő kozákok és oláhok szerteportyáztak az országban s mindent elpusztítottak, ami kezük ügyébe akadt. Házak, városok, falvak és templomok estek áldozatul az ellenség dühének. Ebben az időben P. Bobola Bobrinszkban időzött, de előjárói óhajára visszatért Pinskbe, hogy erősítse az elhagyott katolikus lakosságot hitében. A város egyideig tartotta magát, de a túlerő leszerelte a gyenge lengyel őrséget és elfoglalta a várost. P. Bobola ekkor éppen az egyik közeli községben működött, melyet ő térített a katolikus hitre. Május 16-án Janowba érkezett egy kozák osztag, mely kegyetlen mészárlást vitt véghez a védtelen lakosság körében. Természetesen P. Bobolára vadásztak leg-

jobban, aki a szomszéd helységben készítette elő a népet az úrnapi ünnepre és körmenetre. Éppen mise utáni imáit végezte, amikor néhány menekült közölte vele a történeteket. Sürgették, hogy mentse meg életét, mert a veszély nagyon közel van s minden pillanatban megérkezhetnek a kozákok. Eleinte hallani sem akart a menekülésről, de végre is engedett a körülállók unszolásának, felült egy előkerült kocsira és elhajtatott.

A kozákok néhány árulótól megtudták, hogy merre távozott a misszionárius, utána vágattak és Magilno falunál elfogták. Előbb jóakarató rábeszéléssel, majd hízelgő ígéretekkel és fenyegetésekkel akarták hittagadásra kényszeríteni. Hasztalan volt minden fáradozásuk. P. Bobola állhatatossága és bátorsága örült haragra gerjesztette a kozákokat. Ruháit derekáig letépték róla, a közeli kerítéshez kötötték, kancsukával ütötték-verték. A közelben dolgozó falubeliek nem mertek lelkipásztoruk védelmére sietni, hanem elmenekültek és elrejtőztek. A kozákok látva, hogy a korbácsolással célt nem érnek, zöld fűzavesszőkből koszorút fontak és oly erővel nyomták fejére, hogy koponyacsontjai ropogtak és a szeméből vér buggyant elő. Kezén annyira felszaggatták a bőrt, hogy vér borította el. A kevésszámú kozák attól tartott, hogy a közben észbekapott lakosság megzavarhatja munkájukat, azért kezét két nyereghez kötötték és így vonszolták magukkal a szomszédos Janowba. Mikor már nem bírta az iramot és elvágódott az úton, a mögötte vágató kozákok bárdütésekkel és lándzsadöfésekkel kényszerítették további kitartásra. E kegyetlen csapások két mély sebet ejtettek a karján. A szoros és kínzó fűzfonatot is a fején hagyták.

Janowban haladék nélkül a parancsnokhoz hurcolták és azonnal vallatni kezdték. A vad parancsnok dühösen kérdezte az elcsigázott P. Bobolát:

— Mit, te latin pap vagy?

— Úgy van, — felelte bátran a vértanú — katolikus pap vagyok, a katolikus vallásban születtem s ebben is vágyom meghalni. Vallásom az igaz hit, mely az üdvösségre vezet. Térjetelek vissza ti is, tartsatok bűnbánatot, mert . . .

Be sem fejezhette szavait, mert az előtte álló parancs-

nok dühösen kirántotta kardját s menten széthasította volna a fejét, ha a vértanú ösztönszerű mozdulattal fel nem emeli a kezét és hirtelen félre nem ugrik. Így csak jobbkeze hüvelykujját érte a csapás. Egy újabb gyors vágás a ballábát sebesítette meg, átvágta a láb főerét és a csontot is megsértette. P. Bobola összeesett, de bátran és határozottan ezeket mondotta a körülállóknak:

Hiszem és vallom, hogy csak egy Isten, egy igaz Egyház van, és ez a katolikus Egyház. Önként szenvedek és halok meg e hitemért.

A nyugodt méltósággal mondott szavak egyáltalán nem hatották meg a jelenvoltakat. Az egyik kozákot annyira felizgatta a vértanú szelíd és szemrehányó tekintete, hogy lehajolt a földön fekvőhöz és kiszúrta a jobb szemét.

Janow piacán egy kis pajtaszerű épület állott, itt vágták le a helység mézárosai a kimérésre szánt állatokat. A kozákoknak ördögi ötletük támadt. Azt vélték, hogy a kínzásra alkalmas szerszámokat és késeket találhatnak majd a vágóhidon, azért megragadták a vértanú bal lábát és nagy sietséggel ebbe a házba vonszolták. Ez a művelet oly durván történt, hogy a láb csípőnél kirándult helyéből. Odaérkezve azonnal a vágóasztalra fektették a hőst és nekigyürköztek a kínzásnak. Az odalopakodó kíváncsiak a falréseken át szemlélték a történeteket. A kozákok mindenáron azt akarták, hogy hittagadásra kényszerítsék P. Bobolát. Az lett volna a legnagyobb elégtételük, ha egy jezsuitát, katolikus papot megingathatnak hitében.

Az asztalon fekvő vértanút tüzes fadarabokkal piszkálták és égették, folyton nógatták, hogy hagyja el a katolikus Egyházat, de ő viszonzásul imádkozott értük. Mikor észrevették a papi hajkoronát a fején, csontig kivágták onnan a bőrét. Azt is tudták, hogy a felszenteléskor szentelt olajjal kenik meg a pap kezét és ujjait, rossz tréfát akarván csinálni, balkezén megsebesítették a hüvelykujját, jobbjáról lenyúzták a bőrt és húsdarabokat téptek ki testéből. Arccal lefelé fordították s hátát, kezét szabdalni kezdték e szavakkal: „Felőltöztetünk egyházi ruhákba!” A vállán tátongó sebekbe pelyvát szórtak és hanyatt fektették, hogy a szúrós jószág

sebeibe hatoljon. Borzasztó volt, amit a vértanú szenvedett. Elárulták ezt fájdalmas sóhajai:

— Fiaim, mit cselekesztek? Gondoljatok magatokra! Jézus, Mária, József, ne hagyjatok el! Uram, világosítsd meg, térítsd vissza őket! Legyen meg akaratod . . . Kezedbe ajánlom lelkemet.

A gyilkosokat nem indította könyörületre a vértanú hősi türelme. Arcát ütötték, néhány fogát kiverték, tűt és faszilánkot szúrtak körmei alá, levágták orrát, ajkát, húsdarabokat szakítottak ki szíve tájékáról, sátáni ötlettel a nyakán nyílást vágtak és kihúzták a nyelvét, kötelet kötöttek a lábára és fejjel lefelé felakasztották a gerendára. Mikor látták a szenvedő görcsös vonaglását, így tréfálózta egymással:

— Látod, hogy táncol a polyák!

Nagyon belefáradtak már a kínzásba, függve otthagyták áldozatukat a vágóhídon, aki még körülbelül egy óráig élt. Egyik idősebb kozák arra jártában benézett a helyiségbe és két kardcsapással átvágta a nyakát.

Mindez 1657 május 16-án történt. Délután három órakor fejeződött be a P. Bobola dicső élete. 66 éves volt akkor.

Megdicsőülés

P. Bobola András volt a 49-ik jezsuita, aki áldozatul esett a kozákok és szakadárok dühének. De nem volt az utolsó, mert többen követték a vértanúságban. Ez a körülmény és a még következő háborúk, melyekbe a lengyel nép nemsokára bonyolódott, nagyon hozzájárultak ahhoz, hogy P. Bobola emléke feledésbe ment. Igaz ugyan, hogy halála után nemsokára valóságos diadalmenetben szállították át holttestét Pínskbe és a jezsuita templom kriptájában helyezték földi nyugalomra. Közel ötven éven át pihentek a Szent földi maradványai a templom sírboltjában. Közben a kollégium többször a háború és tűzvész martalékává vált. 1700-ban történt, hogy a kollégium rektora, P. Godebski Márton, elfáradva a sok igyekezettől, hogy a rábízott intézetet lábra állítsa, pihenés közben azon gondolkozott, honnan kaphatna segítséget tervei megvalósítására. Az egykorú évkönyvek szerint megjelent neki lélekben Bobola András és bátorította

a csüggedőt. Azt kérte a rektortól, hogy holttestét különítse el a többiektől, mert pártfogója akar lenni a kollégiumnak. A sírt kibontották, a ruhák szétmállottak, de a holttestet teljesen épen találták, 1730-ban újra és hivatalosan is megvizsgálták a Szent testét. Ismét épnek találták, bőre síma és puha volt, a vér megalvadt, de nem romlott meg, csak azok a részek hiányoztak, melyeket a kozákok kínzás közben levágtak. A vértanú közbenjárásának tulajdonított imameghallgatások és feltűnő gyógyulások arra indították a lengyel vezető köröket, hogy kérjék Rómában a boldoggáavatási eljárást megkezdését. 1755-ig annyira előrehaladt a vizsgálat, hogy ebben az évben XIV. Benedek pápa ünnepélyesen kijelentette, Bobola András igazi vértanú és megadta neki a tiszteletreméltó címet. A boldoggáavatás azonban elmaradt, mert a Jézustársaságot 1773-ban eltörölte XIV. Kelemen pápa, s csak 1853-ban következett be, hogy IX. Pius ünnepélyesen a boldogok közé iktatta. A Szent épenmaradt ereklyéit Pinskből Polockba szállították, ahol a rendnek a Társaság eltörlése után is fennmaradt a kollégiuma. Innen vitték el a vörösök 1922-ben Moszkvába, hogy egyik múzeumban közszemlére tegyék ki mint látványosságot. Az Oroszországban működő pápai szeretetakció jezsuita tagjainak sikerült a szovjet kormányt rávenni arra, hogy a Szentiséktől kapott jók viszonzásaképpen a Boldog földi maradványait a pápának ajándékozzák. Az orosz kormány beleegyezett a kérés teljesítésébe, csak azt kívánta, hogy ne Lengyelországon keresztül történjék a szállítás és a szeretetakció tagjai ne térjenek vissza többé Oroszországba. XI. Pius pápa megengedte a feltételek elfogadását, így 1923-ban Walhs Ödön jezsuita atya valóban elutazott a Szent testével Rómába, ahol előbb a Vatikánban, rövid idő múlva a Jézus Nevéről címzett templomban helyezték el. Hamarosan megindult a szenttéavatási eljárás, és pedig olyan sikerrel, hogy XI. Pius pápa 1938 április 17-én, húsvétvasárnapján ünnepélyesen a szentek közé írta.

Ugyanebben az évben ismét előtérbe került a Szent ereklyéinek hazaszállítása Lengyelországba, annál inkább, mert már korábban is, de a világháború kezdete óta sokat beszéltek és írtak arról a jövőndölestről, melyet a Szent a

mult század elején egy domonkos szerzetessel közölt. Az egykorú híradás szerint feltárta előtte a bekövetkező háború borzalmait és tudtára adta, hogy e harcok közben Lengyelország feltámad romjaiból, visszanyeri önállóságát és fontos szerep vár rá a katolikus Egyház és a nyugati kultúra védelmében.

Épp ezért a lengyel egyházi és világi hatóságok ki-
eszközölték a pápától a szükséges engedélyt és 1938 június
elején hozzáláttak a szükséges intézkedések megtevéséhez.
Rómából elindulva Lajbachon keresztül értek a bizottság tagjai
Budapestre. Itt a Keleti-pályaudvarról a Rózsák-téri Szent
Erzsébet-templomba vitték a vértanú ereklyéit, ahol a
pálos rendfőnök a jezsuita rend tagjainak segédletével nagy-
misét mondott és ünnepi beszédben méltatta a Szent vértanú
életét és jelentőségét. Az ünnepi istentisztelet után egészen
a délutáni 5 óráig folyton tódultak a hívek az ereklyék meg-
tekintésére és tiszteletére. Az ép testet még aznap vonattal
szállították Pozsonyon keresztül Lengyelországba.

P. Bobola András megdicsőülése nagy ünnepe a jezsuita
rendnek és a lengyel népnek, sőt az egész Egyháznak is.
Ma, amikor nemcsak egyesek és szervezetek támadnak Isten
jogai ellen, hanem országok és nagy birodalmak indítanak
harcot ellene, a vértanú élete és példája mindenkinek meg-
mutatja az utat az igazság felé, de elsősorban azoknak, akik
elszakadtak Péter sziklájától, mert csak így találhatnak vissza
az elhagyott akolba és a hit egységébe.

A Gondviselés útjait nem tudjuk mindig áttekinteni, de
annyi biztos, Isten útjai mindig észszerűek és célrátörekvők.
Bobola András felmagasztalása bárcsak kezdete lenne a szaka-
dárak egyesülésének. Ezért élt, dolgozott és áldozta életét.

Valóban a hitegység vértanúja volt!

IRODALOM

Gyenis András S. J. cikkei a Mária-Kongregáció 31. (1938) 9. száma
3—4. lapján; Utunk 4. (1938) 10. száma 22—24. lapján, Magyar Jezsuiták
1937 1. száma 4—5. lapján, és a Jézus Szíve-Naptárban, 1939-re. Több
kisebb cikk jelent meg még A Szívben, Nemzeti Újságban, Keleti Egy-
házban és más lapokban a Szent ereklyéinek budapesti időzésével kapcso-
latban. — A Mária-Kongregáció 8. (1914) 2. száma 80—83. lapján közli az
ismeretes jövendölést Lengyelországgal kapcsolatban. Életrajzai közül

újabbak a következők: Jan Urbán S. J.: *Bl. Andrzej Bobola*. Ötödik kiadás megjelent Krakówban 1934. Ennek egyik korábbi kiadását fordította magyarra és ki is adta Novák János: *Boldog Bobola András* címmel Budapesten 1918. — Alfred Rothe S. J.: *Der Hl. Andreas Bobola*. Leutensdorf 1938. — Jan Poplatek S. J.: *Bl. Andrzej Bobola*. Kraków 1936. — Hugues Beylard S. J.: *La vie et la mort héroïque de Saint André Bobola*. Paris 1938. — Cesare Moreschini: *S. Andrea Bobola*. Isola Del Liri 1938.

KERKAI GYÖRGY S. J.:

ÉTIENNE LE FÈVRE

1598—1659

A cin-lingi csodatevő

1598-ban született (valószínűleg december vége felé) Franciaország Mourieres nevű községében Avignon közelében. Szegény szülei nem tudták taníttatni, ő azonban papi pályára vágyott s ezért tizennégyéves korában, 1612-ben beállott inasnak a jezsuiták avignoni kollégiumába, ahol közben hat évig egyúttal tanult. 1618-ban belépett a jezsuita noviciátusba s két évre rá letette fogadalmait. Három grammatikai év után két évig filozófiát és matematikát hallgatott Lyonban, majd a teológiára visszatért Avignonba. Itt találkozott 1627-ben P. Vieira Sebestyén japán misszionáriussal, a későbbi hős vértanúval, aki hazajött jelentést tenni a Japánban kitört üldözésről és gyalog ment Lisszabontól Rómáig. Az ifjú teológusban égő vágy ébred a missziós élet után és kérte előljáróit, engedjék el P. Vieirával Japánba.

Spanyolországban befejezte tanulmányait és kitöltötte az előírt harmadik próbaévet, néhány évi hányattatás után 1630-ban megérkezett Makaóba. Itt tudta meg, hogy az időközben súlyossá vált üldözés miatt előljárói nem engedik Japánba s ezért a kínai missziót kérte. Huszonkilenc évet töltött Kínában, éspedig négy vagy öt esztendőt Senszi tartományban P. Vagnoni Alfonz spanyol jezsuita híthírdető mellett. Itt átélt egy hatalmas éhínséget, mikor is különösen a gyermekek megmentésére vetett nagy gondot. Egyesek szerint ekkor vette kezdetét az azóta egész Kínában elterjedt Szent Gyermekség intézménye. Ezután 1640-ig a Senszi tartományban szervezett misszió élén állott, majd három évig a pekingi csillagvizsgálóban P. Schall Ádám S. J. mellett dolgozott

mint a matematikai kormányshé elnöke. A hívek kérelmére előjárói visszahelyezték előbbi helyére, hol egészen 1659 máj. 22-én bekövetkezett haláláig működött.

A mandarinok, főképek Han István keresztény mandarin támogatásával és személyes szent életével, csodáival, fáradhatatlan buzgalomával és ékesszólásával megsokszorozta a P. Trigault Miklós és Schall Ádám által kezdeményezett kereszténységek számát. Szentség hírében halt meg, de az Egyház még hivatalosan nem nyilatkozott tisztelete felől.

Ezekután lássuk, milyen emlék maradt róla hívei és az utókor lelkében. Megtértek és pogányok egyaránt tisztelték s gyakran fordultak a még élőhöz, de ezután a már megholthoz is segítségért. Mi volt ő a rábízottaknak és kinek látták vagy érezték, azt mondják el a következő epizódok.

A cin-lingi pagodák titka

Nem mindennapi eset a missziók történetében Le Fèvre kínai missziósatya esete, kinek tiszteletére a cin-lingi hegyek hálás pogány lakossága pagodákat emelt. Ezekben a mai napig is ott látható füsttel borított képmása, és pedig teljes papi díszben. Még a ci-kin is ott van a fején, az a négyszögletes, magas papi főveg, amit a kínai katolikus pap mise közben a fejére tesz; ezt a belső váza úgy tartja a fejen, hogy földetlenül is van, ahogy a szertartáskönyv előírja és földve is, ahogy a kínai illem megkívánja.

A szokatlan megtiszteltetés oka egy titokzatos, csodás esemény, amelyet később beszélünk el s amelynek következtében egyszersmindenkorra eltűntek a tigrisek a cin-lingi hegyekből. Ezen az Assisi Szent Ferencre emlékeztető eseményen kívül még több említésreméltó rendkívüli történetet is megőrzött a szájhagyomány, főleg a Senszi tartomány déli részének kereszténységeiben, melyek még Le Fèvre atya — amint ők nevezik Fang-yé — működésére vezetik vissza eredetüket. Ezek a kereszténységek rendkívüli bátorsággal tartottak ki az üldözések közepette és erejüket jórészen első térítőjük emlékének köszönhetik.

Fang-yé-sze-tang

Az atya sírja ott áll Sziao-csai-ce közelében, ahol a Sa-ho beletorkollik a Han-kiang-hóba. Öreg pagoda és egy másik épület áll ott, amely valamikor bonckolostor volt Niku-ngan néven. A boncokat az atya megtérítette, azok visszatértek a világba, az épületek pedig átmentek a keresztények tulajdonába. Itt temették el a keresztények szeretett atyjukat s azóta a helyet Fang-yé-sze-tangnak, P. Fang síremlékének nevezik.

A sekély, szinte tóvá szélesedő víz közelében, árnyas fák között ma is áll a síremlék, rajta az alábbi írással:

I. H. S.

Fang úr, a Jézustársaság tudósának síremléke.

Fang úr, keresztnevéen Té-vang (István), nemesi előnéven Yü-c-ing (a nefritkő tiszta csillogása) az európai földrésről, a nagy nyugati francia királyságból való férfiú volt. Ifjú korában lépett a Társaságba, hogy ott a valódi tökéletességre törekedjék. Kínába Csong-cseng császár alatt (1630), a Ming-dinasztia idején jött a hitet terjeszteni. Meghalt a Soen-cse dinasztiaiabeli C'ing uralkodása idején (1657) 61 éves korában, 37 évet töltött a Társaságban.

A síremlék adatai annyiban tévesek, hogy a halál dátumát 2 évvel előbbre teszi, szerzetében pedig 41 évet töltött el a megboldogult.

Ascensio

Halálát így adják elő az egykorú források.

Éppen szokásos misszióskörútját járta, mikor legkedvesebb kereszténységében, Sziao-csai-ceben hirtelen betegség verte le a lábáról. Amint a szájhagyomány beszéli, néhány hónapon át tartó betegsége idején le sem vetközött, le sem feküdt, hanem egy támla nélküli apró zsámolyon kuporogva szokott aludni. Mikor állapota rosszabbodott, csak annyit engedett, hogy cipőjét levessék, de ezt úgy kellett a harisnyával együtt lefejtetni rettentően megdagadt lábáról. Ezek a szegény lábak 29 éven át gyalog rótták Kína gödrös, sáros

utait, mert az egyetlen hajóutat kivéve járművet soha nem vett igénybe.

A helység együgyű lakói gyógyították, ahogy tudták, de hiába, végre is teljesen hatalmába kerítette a láz. Egyetlen társa, Da Costa atya tíznap járőföldre, Szi-ngan-fuban tartózkodott. Mikor értesült róla, hogy missziótársa gyengélkedik, rögtön izent neki, hogy ha állapota komolyra fordulna, segítségére jön. Az atya azonban nem engedte meg, hogy érte küldjenek.

— Nem engedhetem, — mondotta — hogy Da Costa atya félbeszakítsa a lelkekért folytatott értékes munkáját egy olyan nyomorultért, mint én. Bántana, sőt nagyon elszomorítana, ha egyetlen lélek hátrányt szenvedne e miatt.

Da Costa atya azonban nyugtalanzkodott a beteg állapota miatt, és egy fiatal keresztényt küldött utána, hogy a fővárosba szállítsák, ahol mégis jobban gondoskodhatnak a gyógyításáról. Elő is készítettek számára egy hordszéket, de a hosszú útra nem kerülhetett sor. Akkor már olyan volt, mint a csontváz. Mintha csak le akart volna vetközni magáról minden földit, az égi út előtt. A gondoskodás nagy vigaszára volt ugyan, de úgy látszik, Isten tudtára adta halálának óráját. Megparancsolta ugyanis a követnek, hogy áldozócsütörtökön kora reggel induljon útnak és mondja meg Da Costa atyának, hogy többé már ne legyen gondja őrá. Néhány sort is írt missziós társának, de abban még nem említi halálának idejét. Csak miután a fiatalember útrakelt, írt egy újabb levelet, melyben búcsút vesz Da Costa atyától és a legalázatosabban bocsánatát kéri hibáiért.

Erre az ünnepre sok hívő sereglett össze, hogy szentmisét hallgassanak és meghallgassák a jó atya oktatását. A mennybemenetel szent ünnepén a haldokló elmondta még a szentmisét élő híveiért. Utána levetette a miseruhát és egyszerű fehér kínai ruhájában odatérdelt az oltár elé, hogy elvégezze a hálaadást. Egyszerre csak kérte, hogy hozzanak neki egy zöld ágat. Kezében a remény jelképével még utolsó intésben részesítette híveit.

— Tartsatok ki — mondotta — a hitben és az új életben, melybe a keresztség által beléptetek. Higgyétek, ez a legjobb előkészület a halálra és az elkerülhetetlen ítéletre,

ahol mindenért meg kell fizetni; íme, én is ezt teszem ma. Elmúlik a világon minden, vesződség, nyomorúság. Csak a lélek ama kincse marad meg, amit a hit, remény és a szeretet által szerzett.

Még megáldotta őket a kereszt jelével, de nem tudott mást mondani, mint Jézus és Mária szent nevét és holtan borult le Szűz Mária virágos oltára elé.

1659 május 22-én történt ez, délben, Urunk mennybemenetelének ünnepén.

A cin-lingi tigrisek

Fáradt csapat bukkant ki az erdő sarkán, ahol a szakadékos út a fennsíkra kanyarodik. Napok óta követik már Fang yé nyomait, akit Han mandarin, a yangi kerület előljárója hívott meg Szi-ngan-fuból, hogy terjessze el az ő kerületében is a kereszténységet. Igazán nem tudós emberhez illő dolog ilyen útra vállalkozni. A hegyi népnek főfoglalkozása a rablás, ha pedig azok kezéből valaki megmenekül, biztosan a tigriseknek esik áldozatul, mert a vidék hírhedt ezekről a fenevadakról. Bizonyíthatják ezt az utazó kereskedők, akik csak fegyveres kísérettel mernek átkelni a hegységen és még így is nem egyszer pórul járnak. Fang yé pedig gyalog, fegyvertelenül, csak a mandarin szolgájának és egy másik szolgának kíséretében indult neki a tíz napos útnak. Mikor le akarták beszélni, így válaszolt:

— Csak akkor kellene félnem, ha kereskedés, vagy más emberi dolog miatt indulnék útnak, de én egyedül Isten dicsőségét keresem, nem kell tehát tartanom sem az emberektől, sem a tigrisektől.

Így mondta. És a hangjában olyan biztonság csengett, hogy senki sem mert többé ellenkezni. Csak másnap szedtek össze hirtelenében egy fegyveres csapatot, hogy utána menjenek, ha lehet, megvédelmezzék, ha pedig későn érkeznének, legalább hátrahagyott csontjait szedjék össze. Már napok óta úton voltak a hegység vad ösvényein s még mindig nem sikerült behozni az egy napi előnyt, pedig már ugyancsak fáradtak. Alig pihennek, későn fekszenek, korán kelnek, erőltetett menetben haladnak. Ma is már napfelkelte

előtt útnak indultak, mert bizonyos jelekből úgy ítélték, hogy Fang yé nem lehet messze előttük.

A tisztás, amelyre most a fák közt rábukkantak, elég széles fennsík-féle. Majdnem embermagasságú fű és bozót borítja, amelyek közt elvész az ösvény. Nyugatról magas sziklafal zárja le, folytatása annak, amely eddig a szakadékos út egyik oldalát képezte. Most magasan feltornyosodik, míg a szakadék másik, fás oldala egészen ellaposodott és beolvad a fennsíkba. A tető keleti oldalán most jelentek meg a felkelő nap első sugarai és aranyosra festik a sziklafal kiemelkedő csúcsait.

A meglepetés és a borzalom halk kiáltása hagyta el az egyik fegyveres ajkát. Mindnyájan arra néztek, amerre mutatott. Nem messze tőlük a sziklafalban széles, barlangszerű nyílás volt látható. Ott pillantották meg Le Fébre atyát teljes papi díszben, fején a ci-kinnel. A magával hozott felszereléssel a sziklákon oltárt rögtönzött és a felkelő nap sugarainál áhítattal olvasta a szentmise szövegét. Két kísérője mögötte térdelt, ministráltak.

Megkapó jelenet volt. Ha valami vissza nem tartja őket, akkor a fegyveresek odalopakodnak mögéjük és végig térdelik a szentmisét. De a lábuk a földbe gyökerezett az ijedelemtől. A barlang előtt ugyanis több hatalmas tigris állott és mereven bámult a miséző papra. Kettőt vagy hármat világosan ki tudtak venni, de a fű és a bokrok mozgásáról ítélve több is lehetett.

Tanácstalanul álltak és szorosabban markolták fegyvereiket. Nem tudták, mit csináljanak. Az atya és kísérői nyilván halálos veszedelemben voltak, de úgy tettek, mintha mit sem sejteneének a bajról. Pedig Fang yé többször is kifordul Dominus vobiscumra . . . Lehetetlen, hogy észre ne vette volna . . .

Az állatok nyugalmit veszélyes lett volna megbolygatni. Hisz egyetlen ugrással végezhetnek áldozataikkal. Így hát szívdobogva, feszült idegekkel húzódtak meg a fák védelme alatt, készen arra, hogy az első gyanús mozdulatra egetverő ordítással vessék magukat a fenevadakra s elijesszék azokat.

Ám nem került sor a támadásra. Az atya nyugodtan

befejezte a szentmisét és utána kilépett a barlang szájához a tigrisek elé.

— Tigrisek! — kiáltotta — Isten, teremő Uratok nevére kérlek benneteket és parancsolom nektek, hogy mindörökre hagyjátok el a cin-lingi hegyeket!

Hangja szelíd volt és erős és csengőn verték vissza a szomszédos hegyek. Így csendülhetett az első ember szava, mikor még tiszta volt a büntől és parancsolt az erdők vad-jainak. A tigrisek is láthatólag úgy fogadták a parancsot, mint fölējük rendelt uralkodó rendeletét. Legalább is a szemtanúk úgy hagyták ránk, hogy mélyen meghajtva fejüket világos jelét adták engedelmes beleegyezésüknek. Megfordultak és hatalmas ugrásokkal átszelve a füves teret neki-iramodtak a rengetegnek.

A fegyveresek, akik lassankint előmerészkedtek, alig tudtak hova lenni a bámulattól. Megtapogatták az atyát és kíséőit, hogy valóban épen menekültek-e meg a veszedelemből és hangos szóval adtak hálát Istennek a barlang oltára előtt. De aztán el is vitték az eset hírét mindenfelé, úgyhogy a hegység pogány lakosai is értesültek róla. Ezek bizonyára ígéretet tettek, hogy ha a hír valónak bizonyul, akkor pagodát emelnek az atya tiszteletére, mert pogány hitük szerint csak istenek képesek ilyen cselekedetekre. Valószínű, hogy így történt, mert az atya halála után, mikor már nem tiltakozhatott ez eljárás ellen, a tigrisek nem mutatkoztak, meg is építették a pagodákat azokon a helyeken, amelyek azelőtt a legtöbb áldozatot követelték. Persze nem helyeselhető ez a cselekedetük, mert tévhitükkel kapcsolódik, ki tudja azonban, hogy a kellő felvilágosítás mellett nem válhat-e még valaha megtérésük fontos eszközévé.

A cseng-kui tűzvész

— Itt már emberi erő aligha segíthet — mondotta Han mandarin a körülötte álló előljáróknak. A hirtelen kerekedett szél hordta a pernyét, a szikrát, majd itt, majd ott gyulladt ki valami épület. A lakosság tehetetlennek bizonyult az elharapódzó veszedelemmel szemben. Rengeteg vizet mertek ki a Han folyóból és hordták az égő házakra,

de hiába, a tetők lángja hatalmas lobogással világította meg az esti szürkületet.

— Valóban alig marad más hátra, mint a menekülés — vélte egy kisebb mandarin. A polgárok a tűz közelében eső házakból kezdték kifelé cipelni értékesebb tárgyaikat, targoncára és tolókoksira rakni, hogy idejében mentsék, ami menthető.

Ekkor az északi kapu felé vezető úton csödület és kiáltozás támadt. Valakit erre kísér a tömeg, valakit, akitől azt remélik, hogy hatalma van az elemek felett és meg tudja állítani a tüzet. A kapuórség egyik előresiető tagja jelenti, hogy Fang úr érkezett meg Yangból, akit a mandarin várt.

— Ő az, akiről beszéltem nektek! — magyarázza Han mandarin a többieknek, miközben megindulnak a csoportosulás felé. — A menny Ura küldte őt ebben a veszedelemben. A nagy reménység hordozója ő, neki megvan a hatalma rá, hogy megvigasztalja a kétségbeesetteket. Miután Yangból ide helyezték át, mindjárt írtam neki, hogy hozza meg ennek a kerületnek is a nagy reménységet. A legjobbkor érkezett.

A nép nem engedte továbbjutni az atyát. Hírből már mindnyájan ismerték s ösztönszerűen megérezték, hogy ez az idegen pap ki tudja őket menteni kétségbeesítő helyzetükből. Elállták az útját, leborultak elébe, úgy kérték, könyörüljön meg rajtuk s mentse meg őket a csapástól.

Néma meghajlással üdvözölték egymást a mandarinnal. Meg sem várta, hogy az előljáró is tolmácsolja a nép kívánságát, hanem emelt hangon így kiáltott a körülálló tömeghez:

— Beleegyezem kívánságotokba, ha ti is beleegyeztek abba, amit én kérek: ha felveszitek azt a vallást, amely megszabadít titeket az ördögtől és a pokol örök tűzétől.

— Beleegyezőnk — zúgta a tömeg.

Akkor az atya kibontotta batyuját és elővette azt az edényt, amelyben a szenteltvizet tartotta. Majd hangosan mondvá Szűz Mária litániáját az égő házakhoz vonult, meghintette a tüzet szenteltvízzel s utoljára még rózsafüzérét is bedobta a lángok közé.

És amire nem volt elegendő a Han folyó vize, arra

elég volt a hit és néhány csepp a szenteltvízből. A szél alábbhagyott és nem hordta tovább a szikrát, az égő házak tüze lassan kialudt.

A polgárokat megrendítette az esemény. Alig győztek betelni a szent igék hallgatásával és tömegesen hajtották fejüket a keresztség alá. Nagy volt a megtérők száma a város környékén is, ahol sok kereszténység még ma is büszkén vallja alapítójának Le Fèvre atyát. Mert a Csengkuban történt csodás esemény mindenkit meggyőzött arról, hogy a szent keresztség ereje az egyetlen menedék a pokol örök tüze ellen.

Ember a víz közepén

A Han folyónak ezen a vidékén, a yangi és a csengkui kerületben ismeretes még egy történet, melyet az összefüggés kedvéért itt beszélünk el, jóllehet az atya missziós tevékenységének későbbi idejéből való, mikor Peipingből ismét elfoglalta állomását. Ezekben az években lázadások verték fel a csendet Kína egész területén, a mandzsu tatárok elűzték a Ming-dinasztiát és helyébe saját vérükből való uralkodót ültettek. A mandarinok el voltak foglalva mindenütt a lázadók és rablók megfékezésével, nem értek rá a vallás ügyeivel foglalkozni. Sok helyütt egyenesen összetévesztették a keresztényeket a veszedelmes titkos társaságokkal és csak nehezen sikerült a félreértéseket eloszlatni. Ily körülmények között újabb nagyszámú megtérésről nem igen lehetett szó. Az atya is arra törekedett elsősorban, hogy a már megalapított kereszténységeket megtartsa és megerősítse a hitben. Kongregációkat létesített mindenfelé és ezekben mélyebb lelki életre serkentette a híveket.

A yangi kerület új mandarinja ugyancsak kemény kézzel látott hozzá a lázadók és rablók megfékezéséhez. Mint az alábbi eset mutatja, itt-ott törvénytelenégektől sem riadt vissza, ha arról volt szó, hogy a kezébe került gonosztevőket vallomásra bírja és a többieket hasonló tettektől visszatartsa.

Történetünk szenvedő hőse valószínűleg nem volt közönséges rabló és talán valami titkot akart belőle kicsalni

a mandarin, azért bánt vele oly kegyetlenül. Nem volt ugyanis törvényes eljárás, hogy eltörette lábszárait s aztán ruháitól megfosztva kitétette a Han folyóba, egy vízből alig kiálló szirtre.

A Han-ho medre itt erősen megszűkül s míg feljebb helyenkint oly széles és sekély, hogy könnyen át lehet lábolni rajta, innentől kezdve mély lesz és sebes. A sziklás talaj csak még egyenetlenebbé teszi folyását s futtában ragadozó örvényeket kavart. A sziklacsúcs, amelyre az elítélt kapaszkodott, csak arra volt jó, hogy görcsösen átölve azt, fejét és vállát kissé ki tudta emelni a vízből. Törött lábain nem tudta magát fönttartani. Amint fejét a sziklára hajtotta, máris olyan volt, mint a hulla, melyet a víz odasodort. Arra kárhoztatták, hogy az éhség, a hideg és a kimerültség vessenek véget életének.

Amikor az atya hosszú vándorútján erre a helyre érkezett és néhány szóval tájékoztatta magát a történekről, nem habozott sokáig. Úgy, amint volt, teljes öltözetben, a habok közé vetette magát.

Csak a jó Isten tudja, hol tanult úszni s tudott-e egyáltalán. Valószínűbb, hogy most is, mint annyiszor, az isteni Gondviselésre támaszkodott: Isten ügyében jár, kell, hogy az Isten megsegítse. Annyi bizonyos, hogy a partonállók határtalan bámulatára baj nélkül elérte az elítéltet és ugyancsak baj nélkül vissza is tért a partra. Az őrtálló katona a meglepetéstől el is feledkezett tiltakozni, utána pedig bizonyosan a meghatottság tartotta vissza ettől.

Az elítéltnél így folyt le a látogatás. Kábulatából felocsúdva egyszer csak azt látja, hogy csuronvizesen egy fehér ruhás alak emelkedik ki előtte a vízből, mint egy más világ hírnöke. Beszél neki az irgalmas Atyáról, aki őt szeretettel várja, a Fiúról, aki emberré lett, hogy megváltsa és a Szentlélekről, aki a szívébe száll, ha felveszi a keresztséget. A szegényt megindította a nemvárt nagy szeretet és megérintette lelkét az isteni kegyelem, azért hitt és megakart keresztelkedni. Erre az atya még kioktatta a legszükségesebbek felől, bánatra hangolta bűnei felett, majd a folyó vizéből merítve, kiszolgáltatta neki a keresztséget. Így ugyanaz a víz hozta meg neki az örök életet, amely földi halálát

jelentette. Rövidesen azután, hogy az atya visszatért a partra, az elítélt elmerült és a folyó magával ragadta testét a tenger felé.

Sáskajárás

A Ming-dinasztia idejében, 1636 vagy 1637 nyarán, midőn az atya a cseng-kui kerületben térített, óriási sáskajárás pusztította a tartományokat. A sáskahadak Mongólia felől jöttek, leszálltak a mezőkre és mindent fölfaltak, ami növényzet az útjukba akadt. A kétségbeesett nép az atyához fordult segítségért. Beszélük, hogy bejárta a mezőket, meghintette szenteltvízzel és minden sáska eltávozott a vidékről. De egyik csoda a másikat követte, mert a sáskahadak nem repültek el azonnal, hanem csoportokra oszolva visszatértek azoknak a pogányoknak a földjére, akik ígéretük ellenére sem akartak megkeresztelkedni. Csak miután megriadva újból az atya lábához vetették magukat és komoly ígéretet tettek, üzte el az ő földjükről is a csapást a megismételt szertartás.

A szomszédos Sziao-csai-ce, magyarul Kis-körút, amelyet az atya a végpusztulástól mentett meg, akkor tért teljes egészében a keresztény hitre s a későbbi üldözések minden szenvedése sem tudta lakóit állhatatos hitükben megingatni.

A Senszi és Kanszu tartományok nagymandarinja abban az időben a Kanszu tartománybeli Lan-cseu-fuban tartotta székhelyét. Ezt a tartományt is ellepték a sáskák s a mellett nagy szárazság is volt, úgyhogy a nép éhínségnek nézett elébe. Mikor az alkirály értesült a csodákról, miket az atya Han-csong-fuban művelt, írt Han mandarinnak, vegye rá a pátert, hogy jöjjön át és szabadítsa meg az ő népét is a veszedelemtől. Az atyának nem kellett sok biztatás, mert az ilyen üzenetekben Isten akaratát szokta felismerni. Azonnal útra kelt és az ő rendes közlekedési eszközén, az apostolok lován, vagyis gyalog, meg is érkezett Lan-cseu-fuba, ahol az alkirály örömmel fogadta és teljes működési szabadságot engedett neki.

A vidék szomorú képet mutatott. Kiaszott fű, tilkadó növényzet mindenfelé, itt-ott leveleitől teljesen megfosztott fák. Hatalmas szárnyas sáskák repültek jobbra-balra a mezőn-járók lába előtt, hogy azután újra nekiessenek a vetések-

nek. A falánk állatnak mindegy volt, hogy falevél, rizsültetvény, vagy gabona kerül-e az útjába, konok kitartással pusztított mindent, amit megemészthetett. A lakosság nem tudott velük mit kezdeni. Ha kergették, felrepült, de újra visszatért a mezőkre. Most már apatikus megadással ültek házaikban és arról tanácskoztak, hogy koldusbotot ragadjanak-e, vagy meghaljanak idehaza.

Az atya érkezésének hírére aztán egyszerre nagy tömeg verődött össze. Komoran és kíváncsian várták, mihez fog ez a furcsa, kopaszodó és szakállas idegen. Ő pedig a tömegtől kísérve kivonult a mezőkre, alkalmas helyet keresett és ott oltárt épített. Aztán karinget öltött magára és imákat mondva körüljárta a várost. A házakat és a mezőket mindenütt megáldotta és meghintette szenteltvízzel. És amerre járt, a rettegett sáskahad felemelkedett a magasba és többé nem tért vissza a környékre.

Visszaérve az oltárhoz, imába merült. Úgy látszik nagy küzdelme volt Istennel a város testi-lelki életéért, mert egész éjszaka imádkozott. Reggel aztán nagyot dördült az ég, megnyíltak a menny csatornái és bőséges eső szakadt a kiszáradt földre. Olyan jelek voltak ezek, melyek világosan mutatták, hogy Isten megkönyörült a városra, immár megszabadítja a gonoszlelektől és bőséges kegyelmet áraszt reá.

Még szakadt az eső, midőn megjelent az alkirály és az egész magisztrátus, hódoltak az oltáron felállított szentképek előtt és ünnepélyesen köszönetet mondtak az atyának közbenjárásáért. Különféle drágaságokat is hoztak magukkal, hogy felajánlják megmentőjüknek. Az atya természetesen nem fogadta el, lelkeket akart ő és nem kincseket.

Volt is bőséges aratása. A szónok és hallgatóság egyaránt fáradhatatlan volt. Az írástudóknak külön képzést kellett adni, hogy ezek aztán maguk adhassák tovább a népnek a hallottakat. Beszélték, hogy a kenyerüket féltő bonccokkal itt nyilvános vitába is bocsátkozott és oly találó érvekkel cáfolta meg tanaikat, hogy azok szégyenszemre legyőzötten hagyták el a vita helyét. Ő viszont a tömeg tapsai között oly erővel és meggyőződéssel, kedvességgel és melegséggel fejtegette hitünk titkait, hogy a hallgatóság

nagy része azonnal késznek nyilatkozott a keresztség felvételére. Ekkor alapította a lan-cseu-fui és a cin-cseui kereszténységeket, amelyek fennmaradtak mind a mai napig.

Hajón

Utoljára hadd beszéljük el azt az egyetlen víziutat, amelyet az atya Kínában töltött ideje alatt megtett s amelynek nyomán oly bőséges áldás fakadt a Vei-folyó partjának lakóira. Ezzel az úttal fejezte be nevezetes első missziós körútját a Senszi tartomány déli részén és Kanszuban. Az útra alkalmat az a körülmény adott, hogy Han mandarint Csong-cseng császár kinevezte egy Sanszi tartománybeli erőd parancsnokának. Jellemző a mandarin buzgalmára, mindjárt arra gondolt, hogy tudna az esetből tőkét kovácsolni az atya térítői tevékenysége számára. Úgy gondolta, hogy katonáival együtt bárkákon ereszkedik le a Vei-hon a Hoang-ho délnyugati kanyarulatáig, ahonnan már a nagy folyamon fölfelé folytathatja útját. Irt tehát az atyának, aki rögtön félbeszakította Kanszuban folytatott sikeres apostoli munkáját és barátjához csatlakozott.

Ez a hetekig tartó hajóút önkénytelenül is eszünkbe juttatja azt a halászbárkát, amely egykor éjjel és nappal, viharban és derült ég alatt annyiszor átszelte a Genezáretitavat, meg-megállt egy parti város, vagy halászfalu alatt és egy magas, méltóságteljes, napbarnította arcú férfi a bárkában ülve csodálatos dolgokat mondott a parton összegyűlt népnek az Isten országáról. Ő Krisztus, te biztosan szeretettel néztél le késői apostolodra, Le Fèvre atyára, mikor most ő is bárkára szállt, hogy megvigye az örömhírt a szegény kínaiaknak: elérkezett hozzájuk az Isten országa. Talán eszedbe jutott Kafarnaum és Korozaín, a hűtlen városok, melyek az utolsó ítéleten a poklokig szállnak alá, mert nem hittek Neked, sírtál és Szívedbe nyúltál, hogy két kézzel szórd a kegyelmet a vei-ho-parti lakosoknak, bizonyára azért volt oly páratlan a kegyelem aratása. Feltételezhető, hogy az atya is állandóan meghatottságban úszott, mert folyton Reá kellett gondolnia, sőt talán Han mandarin is belelálta magát olykor Péter apostol szerepébe.

A parti községek lakói talán meg is ijedtek először,

mikor meglátták a bárkák hosszú sorát a folyón lefelé úszni. Talán azt mondták:

— A cin-lingi rablók jönnek ellenünk! — és becsukták a kapukat.

Han mandarin bárkája az élen méltóságteljesen úszott lefelé. Vitorláján ott díszlett a hosszan tekerdő sárkány, Kína címere, de az árboc csúcsán bizonyára ott volt a kereszt is. A nyugvó nap fénye pirosra festette a víz tük-rét, és a falakra rendelt őrség félt, hogy nemsokára az ő vére festi majd veresre a köveket.

Am ez a fegyveres csapat a békét és boldogságot hordozta bárkáiban. Mikor kikötöttek, és a lakosok meggyőződtek róla, hogy a császár emberei érkeztek a falak alá, egyszerre kinyíltak a kapuk és jó vásárt csaptak a katonákkal. Mikor pedig elcsitult a zaj és kiültek a falakra, hogy hallgassák a katonák zenéjét és énekét, rendszerint ünnepélyes komolysággal megcsendült a mandarin hangja. Felhívta a lakosság figyelmét, hogy milyen csodálatos férfiút rejteget az ő bárkája, beszélt nekik tetteiről és a boldogító tanításról, amelyet hirdet. S miután kellően előkészítette a talajt, megszólalt az atya s a meghitt esti hangulatban megragadóan folyt ajkáról az evangélium. Nem szólnak róla a források, de biztosra vehetjük, hogy sokszor kezdte a beszédét ilyenénképen:

— Több mint ezerhatszáz évvel ezelőtt, Palesztinában, éppígy tanított egy férfi a Genezáreti-tavon, de az a férfiú az Isten Fia volt . . .

*

És most búcsúzzunk el az atyától ezen a helyen, hol annyira hasonlít a tanítvány Mesteréhez. Jól esik látnunk őt, Istennek ezt a rettenthetetlen harcosát, a tigrisek előző-jét, a tűzvész megállítóját, aki életét kockáztatta a gonosz-tevő lelkéért és vidékeket mentett meg a végpusztulástól, ebben a szelíd pózban. Csodálatos erők felett rendelkezett és ezek közt nem volt az utolsó az az erő, mellyel a szí-vekbe tudta ültetni Isten országának magvait, úgy, hogy háromszáz év multán is a reá való emlékezés erősíti a megkeresztelték hitét és ragaszkodását Krisztus Egyházához.

JAKOB BALDE

1604—1668

A barokk ember és a barokk költő

Az írói emberrajzolásban nincs végzetesebb valami, mint különválasztani az embert és a művészt. Mintha a művészet csak párlata lenne az egyéniségnek, vagy az egyéniség csupán teremője a művészetnek. Az a művész, ki csak a külre művész: efemér és hamisfényű színjátékkal kápráztatja el a világot. Az alapvető skolasztikus tétel, hogy forma dat esse rei, a művészeknél fontosabb, mint bárhol. A forma nem cicoma és nem adalék, a forma, a költői-teremői forma nem kivonat és nem kovász; a művészi forma a művészet első eleme, összetevő része, legbensője: lelke. S lelket csak az teremthet, kinek lelke van; művészetet az hozhat létre, kinek művészete a lélekig, az egyéniségig nyúlik le s ki nem véletlenül felszedett formaisággal, ezzel a megtévesztő lidércfénnyel kápráztatja el a közönséget.

Szükséges ezeket előrebecsátani, hogy egy tőlünk — látszatra — oly távoli kort, mint a barokk, s egy oly távoli embert, mint Balde, meg tudjunk érteni. A mai idők szenvedő nosztalgijája, mely a távolba néz és tán nem is a középkori dómok imacsendű áhítatát, hanem a barokk katedrálisok megdicsőült lendületét, tágasságát és kiteljesülését várja, tán megérzi a 16. és 17. századok nagy eszmejárásait s esettségében is felnyúló ígéreiteit. Csapán azt kellene átéreznie és törhetetlenül vallania, hogy a nagy túláradás nem sallang, hanem lélek és bensőség, miként a művészet. S ha a túláradás művészetté szublimálódik, életforma is, minthogy a művészet a társadalmi s egyéni életek sűrű és kibogozhatatlan találkozója, felemelője és záróköve. S valahányszor az élet forradalmi és a gettószellemet áttöri: a művészet diadalmas is, fékezet-

len is s az örök emberinek kifejezhetetlen felfokozója is. Ezért jön vissza meg vissza a barokk, ezért kísért ott minden újtáson és minden elmúláson, óságon és tagadáson. Ezért van ott a 17. század palotáin, fegyverein, könyvein és emberein. Baldén is, a nagy jezsuita költőfejedelmén.

Költők a költőről

Először Herder mondta ki Balderól: Ein neuer Horaz. Azóta közmondásossá lett, hogy Balde a második Horatius, a „német Horatius”. Nekünk, a XX. század embereinek bizonyára nem sokat mond ez a két szó, miként az se mondana sokat, ha egy fejedelemre azt mondanók: II. Augustus Caesar vagy II. Nagy Sándor. Az ily rövid kijelentését nagy embereknek csak úgy érthetjük meg, ha kiemeljük a megszokás sablonjából s az eleven környezetbe helyezzük vissza, ahonnan sarjadt. Bizonyára pogányul és tán mosolygósan hangzik, ha a reneszánsz Róma Szent Pétert és Pált „Róma védőistenei”-nek nevezi. De ez akkor több volt, mintha azt mondták volna: védőszentjei és apostolfejedelmei. S érdekes, hogy épp azok a korok nevetik meg az elődök emberiesen naív életformáit, melyeken az utókor jóízűt fog kacagni. Hány katolikus férfit mondjuk mi is a legszebb elragadtatásainkban, hogy „Übermensch”, titáni férfi. S holnap tán ugyanúgy gúnytárgyai lesznek az ily felkapott, de jól kifejező epitetonok, mint ahogy ma értelmetlenül állunk meg ily jelentések előtt: „Második Horatius.” De a neoklasszicizmus Herderének más volt a hangsúlya, mert tudjuk, hogy legkedvesebb költője és ihletője — protestáns létére — éppen a jezsuita Balde volt. Balde „ódái adtak neki kedvet, vidították és vigasztalták, gyakran igazságos haragra gerjesztették; ezek az ódák vele keltek fel és vele feküdtek le” — írja felesége.

Goethe feljegyezte naplójában, hogy a római pápában szerfőlött csalódott, mert hiába jutott be nagynehezen a pápa miséjére, a Szentatya ugyanúgy misézett, „mint a többi csuhás”. De ugyanez a Goethe a szokatlan csodálkozás hangján beszélt Balderól, valahányszor szóba került. Ugyanígy Schiller is. Az ember kétkedve olvassa Albert Knappnak sorait; de nem tud a józan ész ítélete elől menekülni: protestáns és ezért jezsuitával nem rokonszenvező irodalmi

embernek nem lehet célja nagyobbítani az exponáltan hűség-
ges katolikus szerzetest; ha mégis felújítja az ő emlékét,
bizonyára az elfogulatlan pillanat kicsattanása ez a bizony-
ság. „Azt hiszem, — írja Knapp — hogy Balde Jakab min-
den idők egyik legnagyobb költője; szellemóriás, aki még
mindig nem kapta meg az őt illető elismerést. Milyen ma-
gasan áll ez a szellem más milliók fölött, akik tehetséggel
megáldva hasonlíthatatlanul kedvezőbb körülmények közt
éltek és mégis mérhetetlenül kevesebbet alkottak.” (L. Duhr
S. J.: Geschichte der Jesuiten . . . II. k.)

Az igaz, hogy nálunk édeskeveset tudnak Baldéről.
Leszámítva egy nagyobb dolgozatot egyik értesítőben s néhány
műfordítást, melyet P. Rosty s némely rendtársa alkotott (s
részben eltorzított), senki sem foglalkozott Baldéval. De az
ismeretlenség nem annyi, mint jelentéktelenség. Hányan ismer-
ik nálunk Szent Ágostont, Newmant vagy Pascalt s mégis
ők a szellemi elit legelső képviselői közé tartoznak. Jöhet
még kor, mely Baldét kiássa a szándékos vagy nemtörődő
feledésből, az életet megismeri abban, kinek minden sora a
túlbuzgó élet jegyében íródott.

Az ember öröksége

Egy író kitűnőségét abban kell keresni, amiben gyön-
géje megmutatkozik. Baldét ott kell megérteni, ahol számunkra
idegen. Küldetésében.

A küldetést legtöbben nem úgy kapjuk, mint valami várat-
lan póstát. Az velünk születik, nő és formálódik, vagy deformá-
lódik. Mindennek van része benne, mely közel jön hozzá s
mindenre kihat, mely nem zárkózik el tőle. Balde küldetése
is, mint minden emberi és égi küldetés, kirajzolódik azokra
a mezsgyékre, örvényekre és szirtekre, melyeken járnia kel-
lett. Saját küldetését ki tudná előrerajzolni? S a megtalált
küldetéshez, ki ne tudná felfedezni egész elmúlt életének
értelmét? Még akkor is, ha az élet indulása visszáját mutatja
a későbbi küldetésnek. Baldéé is azt mutatta. Fiatal volt,
szertelen és csapongó, tehetségeire büszke; mert rendkívüli
tehetség volt. 19 éves korában Ingolstadtban már megszerzi
a bölcséleti doktori rangot. Így ment át jogot hallgatni az
egyetem újabb fakultására. Csakhogy a könyvek nem vezet-

hették le lázas, robbanó természetét. A Jus Romanum és Jus Canonicum jegyzeteinek szélére oda-odarájzolja egy fiatal bájos lánynak alakját, s esténként — mint a régi trubadúrok — kedvese ablaka alá megy és saját szerzésű verseit énekli. Az utókor talán elmosolyodik azon, hogy ezek a tüzes, elzászi dalok nem találtak visszhangra s a spaletták nem akartak megnyílni; ha fontosnak tartanák Balde költészetét, valami olcsó fegyvert is kovácsolhatnának, melyre azt vésnék: nem lehettek valami jó versek azok, ha még egy gyulladákony leányszívet se bírtak meghódítani. Mi nem szállunk perbe ezekért az örökre elveszett első szerzeményekért; de tudjuk, hogy ugyanezeknek a szerenádoknak hangja átlényegül Mária-dalokká s Máriát — meg tudták hódítani. Talán éppen Máriáról zsolozsmáztak a szomszédos ferencesek, midőn az utolsó szerenád is visszhangtalanul halt el az esti csöndben s ez a zsolozsmázás szíven ütötte a fiatal jogászt. Amily indulatos és határozott volt, elgondolhatjuk, hogyan vágta gitárját a falhoz e szavakkal: „cantatum satis est, frangite barbita”. Akkor talán még nem tudta, hogy a *saját* lantját nem törheti össze senki.

Regénybe illik, mert a regények azzal vannak teli, hogy a csalódott szerelmes félrevonul a világtól, pap vagy szerzetes vagy tudós lesz, egyszerűval remete. Úgy állítják be a lelkeség felgyúlását, mintha *csak* máglya lenne a csalfa világi örömek alá. S nem sejtik, hogy e máglyák először ugyan elégetik a földi pelyvát, de aztán örömtüzekké lesznek, melyek — mint a rózsák — messzi virítanak az élet letörtjeinek. A lemondás csak tagadás, a tagadás nem teremt hangos igenekeket. S az Egyház önmegtagadottjai a legizgatóbb életigenek dalolói, új mesék és új szerenádok mondói, kiknek lelkében nem az öncsonkítás barbár gondolata, hanem a végtelenség álma rak fészket. Csak odaadón kell olvasni az örökké felfelé néző Baldét s megértjük, miért lett jezsuita, mi újat és el nem múlt hozott Baldeban a jezsuita. Istennel találkozott ő is, midőn 1624-ben élettől, erőtlől, tudástól s újonnan feselt szent ösztönöktől duzzadva belépett a landsbergi noviciátusba. Így jött a költő az új élet emberei közé: virágosan, bár megtapodta az e világ virágait, és feszülő energiákkal, bár energiáit már Isten szekerébe fogta.

Egy kissé nyugatosan, franciásan és egy kissé északosan, germánosan. Úgy mint Elzász küldöttje a bajor földön. Tán épp azért őrizte meg szülőföldjének, a két versengő nyugati nép mezsgyéjén épült városkának, Ensisheimnek vonásait lelkén, mert már 13 éves korában elhagyta örökre a családi fészket. Szülei szegények voltak s hamar elhaltak, így valószínű, rokonaihoz kényszerült Bajorországba. Az a kép, melyet kora fiatalságunktól magunkban hordunk, legmélyebben fekszik lelkünk csarnokában s valahányszor e csarnok legmélyére nyúlunk vallomásaink perceiben: megéled bennünk az első érzések világa, mélyen rejtett világ, emlékeinkben soha nem fakuló világ, s műveinkben kivirágzó világ: szülőföldünk. Nagyon régi emlék az, ami lelkünkkel rokon s a költők leg szebb dalaiban kicsendül az első nóták hangja, melyet még dajkánk dalolt. Az égi Anya képe a soha nem felelhető édesanya alakjába öltözik. A természetfelettség mint fény terül el embertermészetünk lejtőin és hegyein, s lelkünk prizmjája saját színeinkre bontja azt, ami minden természet egybefolyója, felülmúlója, ami nem a mi színünk: ami fehér.

Balde égi Anyja a *gyermekkor* öröksége; Balde zajló, fenségekre hajló lelkisége a *szülőföld* s a *család* öröksége; s virágtól, színtől, illattól túlhabzó *nyelvezete* első *szerelmének* öröksége. Ezt a hármat hozta mint ember s mint művész

„Jezsuita költő“

Költőnek nincs könnyű sorsa a Jézustársaságban. A költőt mindig egy kissé bohémnek gondoljuk, aki kiáll a rendezett sorok közül s ihletései szertelen útjain csapong, akinek semmi se jó, ami régi s maradi, ami szokott és általános. S talán jobban igazunk is van, mint sejtjük. Mindenesetre a történelem és filozófia szépen igazolja a Gondolat és Élet örök párbaját végig a korokon. S a költők mindig az Élet pártján álltak s únták a Gondolat egyeduralmát. Mármint, ha egy kitűnő tehetség, mint Balde, egy oly rendbe jő, melynek vezéreszméi a „józan ész“ s az állandó fegyelem: nem csoda, ha a lelkében haláláig hordozza a mindig felbukkanható küzdelmet egyénisége és rendi testvérei között, működése és a rendi cenzúra között, ambíciói és a Rend előjárói között. Ha a jezsuiták közmondásosan Isten

katonái, kik az első sorokban hullatják vérüket s becsületüket Krisztusért, ebből az is megértődik, hogy a lant kevés jezsuita kezében maradandó szerszám, s önként eszünkbe hozza a műzsák elnémulását: *inter arma*. A probléma megoldása típusok szerint háromféle. Az első az, hogy a költő félreáll a Társaság nagy harci életéből s csak önmagának él; csendes berkek veszik körül és saját dalainak csicsérgése elhessegeti a nagy gondok emlékét is. Ez a megoldás nem megoldás és gyakran a hivatás elvesztésével jár, mert nem bírja elviselni a külvilág s a belvilág kiáltó ellentétét. A második megoldás szélsőségében ehhez hasonló, csak radikálisabb. Abban áll, hogy a költő belépve egy kollektív eszmekörbe, felejtí egyéni küldetését s a lélek mélyéről felszökkenő költői áradásnak eleve útját állja. Kínlódás így az élet, míg össze nem roppan az állandó önvádolás és idegenség-érzés miatt. Ez is annyi, mint a kérdés megkerülése. A harmadik megoldás abban áll, hogy a költő az egyén és közösség, a különös és a közös keretek, az érzés és akarás kérdéseit nem akarja egy csapásra megoldani; mert azt nem lehet, ha nem akarja, hogy küldetése giccsé legyen. Hanem napról-napra, óráról-órára nekifog és a szüntelen fohászkodások nyelvén, örök nosztalgiában, de örökebb próbálkozásban, a végtelentől szomjasan, de szomjasabban a perc üdvözítéséért . . . az élet minden fázisában megalkotja a sohase kész szintézist. S ezt tette a Jézustársaság legnagyobb költője: Balde.

Hogy nem teljesen sikerült, az a legtermészetesebb. Az volna feltűnő, ha minden nehézség nélkül élt volna. — Elöljárói reá bízzák a bajor választófejedelmi ház udvari szónoklatait. Együtt él I. Miksa udvarában kora legműveltebb embereivel s Zsigmond hercegnek nevelése is reá háramlik. Eddig minden rendben van, mert marad idő bőven a „szent időre”, a verselés sok szép órájára. Téma is van bőven, mert a fejedelmi házban sűrűn fordulnak meg hadvezérek, magasrangú tisztek a harmincéves háború alatt s Balde indítást kap a versírásra. Soha oly harci kedvvel nem serkentettek baráti szívvel kitartásra és fanatizmusra a pogány ellenség ellen, mint ez a hevesvérű jezsuita. Aztán ott van a Mária-kongregáció, társadalmi élet, ünnepek, búcsújárások, melyekből Balde is — leginkább mint udvari költő —

kiveszi a részét. Nagy költői műveken, drámákon, pásztorjátékokon, versengéseken dolgozik (a barokk ember mindig transzcendens dolgokat énekel). Mindez csak lelkesít és ösztönöz s a jezsuita költő problémájának kijáratot ad . . . Igen, de egy szép napon jön a rendi megbízatás: át kell vennie P. Brunnertől, a neves történelembúvártól a bajor ház történetének továbbírását. Amily jelentéktelen a dolog másnak, oly jelentékeny egy embernek, mint az elzászi Balde. Öneki, aki hangos jókedvvel járta be München utcáit víg katonatisztek között, ki a csélcsp fiatalság soraiban érzi jól magát (mert a költő alakítani szeret), kinek élete a szónoklás, misszionálás, búcsújárók szervezése, a fenségek nevelése s — szép, népszerű versek írása — most be kell ülnie a könyvtár lomjai közé s kutatni oklevelek, pénzek s törött kopják között, száz értelmetlen írást felkutatni, míg egy értelmes adatra bukkan s mindezen hosszú délelőttön molyoskodni, midőn oly nevetőn nevet a nap és hívogat a szeretve szeretett anyatermészet . . . A munka biz nehezen haladt és *Somnium* c. versében kikel azok ellen, kik az álmok fenségéből az élet zűrzavarába hívták le. P. Brunner, ki historikus létére messze állt Baldetól, hogy megértse, azt írja: Balde „ein Mann, der kann, was er will, aber nicht alles will, was er kann. Több dicséretet érdemelne, ha másképp cselekedett volna. Így kivonni magát nem vet jó fényt ilyen elszánt férfira. Ritkán írok neki (P. Brunner Rómából figyelte műve folytatását) és nem merem e sebet érinteni. Mennyi harcom volt vele! Védeni nem tudom, vádlottak padján meg nem akar ülni.” Végre a harmincéves háború befejezése után Miksa herceg kérésére másra bízzák a „veszedelmes szirtteli” munkát — ahogy a költő nevezi.

P. Brunne tehát legkeserűbb perceiben is elismeri társának elszántságát; s Balde karakterét abból ismerjük meg, hogy megbotránkoznak rajta, mert nem tud ugyanoly lelkessedéssel és eredménnyel adatokat böngészni, mint verset írni és urak társaságában az evangéliumot hinteni. Megbotránkozni azon szoktunk, akitől jót várunk. S maga a tény, hogy egy ily kényes s a fejedelem szemében fontos dolgot reá bízta, mutatja, hogy Balde minden szertelensége ellenére, teljesen fel tudta venni a Társaság ütemét. Nemcsak felvette,

hanem a Társaság fiataljait és tehetségeseit maga köré gyűjtötte s őket a verselésben segítette, nevelte. Sőt az entuziasmus perceiben, talán egyébként is, vágyódik a pogányok közé és Krisztusért vérét akarja adni testvéreiért. Az már emberi sors, hogy a könyvtár s a száraz tudomány, a „terméketlen” munka vértanúságára nem tudta magát teljesen odaadni. Emberek sorsa, kik egy kicsit bohémek, egy kicsit költők.

Transzcendens alkotás

Isten intézményei hozzásímulnak az emberi történet folyamataihoz. Szerzetesrendek, lelki áramlások, eszmék, tervek és kiteljesülések is az embertermészet örökké változó arculatának vonásaihoz igazodnak; a Jézustársaság is. Ha vannak rendek, melyek a középkori gótikát mintázzák ki az emberi szívben, vannak viszont rendek, melyek a sok örömhöz és nagy diadalok hangját képviselik az Anyaszentegyház kórusában. Így a Jézustársaság. Nagylélekzész, diadalokért lihegő időkben ez a rend kifejthette belső, immanens erőt s emberei, mint Bellarmin, Pázmány, Suarez, stb. ma is mint óriások emelkednek ki a történelem távlatából. Balde is ezekhez tartozik — a maga területén. Az igaz, a 30 éves háború csatazaja nem a költők ideje volt; de az is igaz, hogy még e háború is nagyvonalúságában barokk volt. A kor lelke, mely szertelen és áradó szellemi és fegyveres csatában forrta ki magát, egyet akart: a transzcendens embert, az önmagán túllépő embert, a nagy dolgokra feltevő Embert. Nem volt kicsinyes és tépelődő e kor, nem volt önmagában élő és individualizmusa is az eszmeiség, a közös gondok univerzumához emelkedett fel. Szinte megdőbbsen a felfedezés, hogy Balde versei nem egoisták s az Ady nagy szavai: az Én és a Sorsom szinte elvész a barokk nevek alatt, a Mi és a Sorsok alatt. Korszellem volt ez, melynek isteni vetülete a szentignáci rend s a jelszó: „Isten nagyobb dicsőségére, a lelkek nagyobb megsegítésére.” Ezért volt a kor annyira a jezsuiták szellemének hatása alatt. A Társaság immanens eszméi a kor transzcendentizmusában fel tudtak oldódni; s a nagy emberek és nagy rendek akkor bontakoz-

hatnak ki csupán, ha immanens erők transzcendens kifutókban megteljesülhetnek.

Balde tehát nem magának írt, hanem az embereknek, nem magáról, hanem vallásról, harcról, evangéliumi alakokról s mindarról, ami másokat érdekel. Kissé eltér ez a fogalmazás attól, amit ma költészetnek s különösen lírának nevezünk; de kérdés, hogy van-e távlatunk megítélni, mi az igazi költészet, s modern fogalmaink nem szorulnak-e módosításra. A költő mindig élő lelkiismeret s a lelkiismeret mindig tükrözi az életnek. Ha az átlag elveszti legszebb eszményeit, a lelkiismeret visszazuhan a lét gyökereihez és önmagát tépve, új szavak és új gondok ébresztője lehet. De ha az élet csak eszmények cseréjét s nem feldúlását hozza, az írásművészet is a tisztultabb eszményekért rajong; hiszen a költő is azért dolgozik, ami az *egész* embert érdekli s a termékeny költészet pedig egyenesen provokálja az *egész* ember gondolatvilágát. Tehát nem hivatalos és megrendelt költészet Balde költészete, hanem a legszemélyesebb egyéni gond, művének gondolja. Így érthető, hogy legszebb verseit Tillyről, Wallensteinről, Skander bégről, Hunyadiról, a bibliai hősekről írja s miért nógatja III. Ferdinándot, hogy személyesen vezesse hadait a svédek ellen. Ezért küldi a véres harcterekre a poézis cserfakoszorúit egy-egy buzdító versben hadvezérekhez, mágnásokhoz; ezért inti a fenségeket kötelességeikre, buzdítja rendi testvéreit, P. Drexel aszkétikus íróhoz s P. Lerchenfeld rektorhoz lelkesítő ódákat küld. A bűnösöket ostorozza, az összes erényeket szimbolikus erővel ellátva a buzgóság piedesztáljára állítja. Ugyanaz a lélek az, mely az elharapódzó iszákosság ellen egy mozgalmat alapítat vele „Congregatio Macilentorum” (Soványok Egylete) címen, melynek célja az alkoholizmus leküzdése s a mértékletesség terjesztése. Ő maga „der dürre Orden”-nek (Száraz Rendnek) nevezi s mint elnök, orvosokat, papokat, nemeseket, hivatalnokokat szervez be. Ez a lélek írat vele, ami ma kissé komikusan hat, egy szatirát „contra abusum Tabac”. Ugyanez a lélek, mely — midőn öccse a missziókba megy — a vértanúságot kívánja s az egész világ rekatolizálásáról álmodozik. Ugyanez a lélek hajszolta őt, hogy a 30 éves véres embermészárlásnak, midőn a német birodalom 20 millió lakosa

4 millióra csökkent, útját állja s a westfáliai béke megkötését szorgalmazza. Valóban az ulmi fegyverszünetet (1647) d'Avaux gróf határozza el és Marsilly de Crossy írja alá; mindkét diplomata Baldenak személyes jóbarátja. Herder és Knapp szerint: „Több mint valószínű, hogy Balde a westfáliai béke korábbi elhatározására lényegesen közreműködött.” A magyarság is csak hálával gondolhat erre a barokk vezérférfirre és költőre, ki a török ellen hangulatot teremtett Németországban s így legalább távolról a 40 év múlva bekövetkezett Buda-felszabadításban némi része volt. Egyáltalán nála is, mint Horatiusnál, az állam és erkölcsi rend gondjai nem futottak lelkének csak külső sínein, hanem felgyullasztották egész egyéniségét; versben, prózában, tevékenységben, magánéletben e gondok mindig nála voltak. Szinte érdekes volna, a két egymástól mérföldre álló szellem között párhuzamot vonni s oly versekben, mint a horatiusi „Ad Romanos” s a baldei „Ad Germanos” a kor arculatát kitapogatni. Mindenesetre hatással voltak korukra s nem voltak csupán a lélek mélyén szunnyadó édes-bús érzések játékaik e sorok:

Surgite Teutones . . .
Surgite viribus
Ad arma conjunctis et una
Frenigeras sociate dextras.

Hozzánk kétszáz évvel később jutott el ez a szellem Berzsenyin és Vörösmartyn keresztül; de mintha csak az ő idejükben énekelték volna Balde Hunyadi-ódáját:

Ó, kelj sírodból, marcona hős vitéz,
Pannóniának csillaga, Hunyadi!
Amíg te álltal, Ámurátnak
Fénypalotája nem állt szilárdan.

— — — — —
Midőn az ellent vert hada halmain
Tiporva szúrá markolatig vasad.
Hadúr valál, s neved hírére
Fagy dideregve a gyáva tarfó.

A félelemnek jégnyila döfte át
A megfutamlók görnyedező nyakát
S török anyák szoptatva nyögék:
„Csitt! Hunyadit hívom el, ha sírsz még.”

Oh honfi, ily szent s hős vezető alatt
 Versenyre keljen szíttya szíved hevel
 S példája lángján, mint kohóban
 Forrjon erős, remegett acéllá.

(P. Rosty Kálmán fordítása.)

Amor Marianus

A nagy korokat nem lehet elképzelni nagy asszonyok nélkül. A nyugati ember — ellentétben a keletivel — lázas világhódításában mindig keres egy nőt is, aki értelmet ad emberfeletti erőfeszítéseinek, aki lefogja lázadó ösztöneit, felmagasztalja gyöngeségeit s fókuszot ad ellentmondó törtéteinek. Nyugat a lovagok földje s a lovag-szív a hitvesé, a választotté, a szerelmesé. A lelkület egy, ha a cél más is, akár égi, akár földi szerelemről van szó. Azon az éjszakán hiába dobta el dévaj lantját a fiatal elzászi, az Ég Asszonya, Szűz Mária már új lantot virágoztatott fel számára, az amor marianus lantját.

Szinte érthetetlenül áll meg a modern ember Balde máriás versei előtt. Nem érti, mert azokat nem érteni kell, hanem érezni. S nem érzi, mert azokat nem érezni, hanem élni kell. S az élet ma messze csatangol ettől a Mária-sze-relemtől. Példaképen leközlök egyet teljes egészében:

A Szent Szűzhöz

(Lyr. III. 18.)

Elpirult orcád ne takard előlem,
 Bár ezer vétek pirosítja szolgád;
 Hisz az én bűnöm, mely az új Ádámnak
 Tett Szülejévé.

Ó, de jóljárt, ó, ama bűn de jóljárt!
 Minden, ó minden kegyelem az első
 Éva fáján nőtt; szívesen törődöl
 Újra e gonddal.

Ő ajándékozott meg az édes nyállal,
 Mely lepattant a feszített idegről
 Megsebezvén a mi szívünk; kivérzett
 Onnan a vétkünk.

Lakni folyton ó ne szeress az égi
 Folttalan fénylő havi hattyú-körben:

Többet áldnak föld-fia barna hollók
Téged erénnyel.

(H. J.)

Vagy itt van egy hozzá hasonló, teljesen baldei máriás óda, mely a barokk női eszményt is, s a barokk dekorációt is bemutatja:

A Szűzanyához

(Lyr. III. 5.)

Szűzanyám, fényes sugarakkal ékes
Termeted; lábad simogatja a Hold
Csókkal és csókot hajigál a Nap-szol-
gád nyomaidra.

Boldog a költő, ha dalolja rólad:
Szűzanyám, fényes sugarakkal ékes.
Nem tagad tőled, Fiad így szólt, semmit,
Meg se tagadhat.

Ó, ahányszor szép szemedet lehúnyva
Elsóhajtottad szeretet melegét,
A dicső gyermek Szülejére áldva
Visszamosolygott.

(H. J.)

Egy költőt csak így lehet megismerni, ha verseit olvasuk. Talán nem is szükséges eredeti nyelven (Baldénál neoklasszikus latinul), vagy pontos műfordításban, amikor is a szellem szabadsága s az eredeti képzés szembetűnőbben mutatkozik meg. A barokk latinnál még azt is hozzá kell számítani, hogy a cicerói s horatiusi nyelvhez szokott fülnek eleinte idegenül hangzik s a megértéshez, átéréshez nem egy csúcsot kell megmásznia. Oly tömör ez a nyelv, mint Rubens ecsetje, s a késői kutatónak sok fáradságába kerül fonálról-fonálra szétszedni e gazdagon vert szövetet s még nehezebb aztán úgy összerakni, hogy az eredetit meg ne hamisítsa. Ezért szabadfordításban bemutatom az Amor Marianus című ódáját:

Fáj valamim? Hát annyira sértheti
szívemet az álom zuhanó nyila?
Bármí történt,
Ringásba lökte valami a levegőt.

De az ijvónó kezét jól ismerem
 s érzem a könnyűterhű vesszőnyilat,
 s keblemben hordom
 az aranyfegyver hozta mély sebet.
 Ó szép szűzeknek lejtő kórusa,
 ha nyomába toppansz Égi Nőnknek,
 jelentsd neki:
 az ő ékes lángjaitól
 ujjongva ég a lelkem.

(Lyr. IV. 12.)

Ma félnénk így írni, mert túlságosan óvatosak lettünk annak a mindenfelé elszórt vádnak a hatására, hogy a papi élet istenszerelme, sőt az Egyház misztikája, mely a lélek házasságáról s jegyességéről szól, csupán fifikus kibúvója és kifutója a testiségnek. De talán nincs messze az idő, midőn fordul a szél s ezt a vádat a visszájára fordítja Szent Pál szavaival: a testi házasság szimbóluma annak, amiért végeredményben létezik, a lélek házasságának Krisztussal, s Krisztus udvarával a szentek egységében.

A máriás lelkület nem új, elválasztható réteg a baldei életformában. Mindennek kiindulója:

Nélküled tél a tavasz s a május
 tar, setét és vértelen és február.
 S ha fölveted tüzzel körített szent fejed
 s mosollyal súrolod a réteket:
 buggyannak ismét a források
 s a liljomok vakítanak
 s a holt rózsák vérezni kezdenek.

(Sylv. VII. 1.)

Mily csodálatos lelkület ez, mely a magot is bimbóستul, gyümölcsöstül látja s üdvünk alapjait, ezeket a nehéz köveket is emelkedett, kivirágzott stílusban mutatja be; azóta külön választják a szépséget az ontológiai elsőségtől, s mint valami lét-takaró ruhát egy bensőleg roskadt épületre, önmagukra húzzák írónk. Balde a saját korában, midőn Szent Bernát alakja ismét feltűnt (a költőnél néha egész sorok Bernátra emlékeztetnek), jól leírhatta: superas id omne, quod Deus non est.

Mindnek fölötte vagy, ami nem az Isten,
 s lelked elmerül az Istenség teljében.

Csak merülj is el s míg az édes tenger
 mélye olyan fölösen emtet
 számunkra is hulljon egypár csepp malaszt
 s enyhítsd vele a földi könnyeket.

(Lyr. III. 8.)

Aztán a valláson túl ott volt a nemzeti szabadság gondolata, mely szintén a máriás lelkiségben összpontosult. Ezt a szellemet mi magyarok, a Regnum Marianum örökösei, különösen tudjuk értékelni. De Szűz Máriához, leszámítva az Árpád-kort, még mi sem tudtunk hivatalos állami életünkben oly közel jutni, mint a Bajor-ház s vele a bajor nép. Hol van az az idő, midőn a legnépszerűbb s legünnepeltebb költő le meri írni e sorokat:

(Mária) sujtott hazánkon erős paizs
 s méltóságos dísz s lángja korunknak,
 Betúliánknak szép Juditja,
 reménye a Tanácsnak, üdve a Népek,
 dicsősége a Fejedelemnek és Fenségeknak,
 s vigadozásunk forrása.

(Lyr. 3, 15.)

S akkor írták e sorokat, midőn a protestantizmus nyomában fellángolt a Mária-gyűlölet s egész tartományokban alig szóltak az Istenanyáról, csak a szitok és a káromlás hangján. Akkor, midőn a megmaradt nyáj is aggódkodott az iszonyatos vérzivatarban, hogy bízhat-e még győzelmében s az Istenszülő közbenjárásában. Balde ezekben az időkben kérelhetetlen fanatizmussal s töretlen hittel hirdette a Patrona Bojariae gondolatát. Verseit — főleg egypár német énekét, mert kisebb számmal, de anyanyelvén is írt verseket — búcsúkon énekelték s imakönyvekbe nyomtatták, s nyilvános ünnepeken mint korának prófétája bizalmat ébresztett a máriás hit győzelmében. Majd talán eljön az az idő, midőn a katolikus gondolat európai diadalát kikutatják s az „örök körforgás” nietzschei panteizmusa helyett a szentágostoni örök kibontakozás dogmáit hirdetik. Akkor Balde nevét nem hallgathatni el többé, se az egyéni, se a társadalmi, állami élet feltörekvő eszmeiségében,

Élő küldetés

Balde életében különösen az a meglepő, hogy vérbeli poéta létére a valóságos élet zúrzavarába éppoly kedvvel tud leereszkedni, mint bárki más. Ezt csak azok képesek mérlegelni, akik ösztönösen húzódnak a valóság rideg józan-ságától a plátói idealizmus felé s az élet kiábrándítóan szenny-s, sekélyes és kicsinyes vizei előtt a fellegek világába temetkeznek. Nem egyszer hősiesség kell, hogy az eszmék magasaiban járó szellemek lejöjjenek a köznapiságba; az meg mindig titok marad, hogy tud egy ember, mint nálunk Prohászka, egyidőben s állandóan fent és lent élni, a nagylelkiség ütőerén tartani kezét s ugyanakkor az elhagyatottság, a földiesség embereit mint testvéreket kézenfogni. Élő küldetés ez, melyet felismerni s betetőzni csak keveseknek adatott meg.

Ez az összetevő lélek pszichológiai szempontból a legátfogóbb magyarázat Baldéra és korára, egyéniségét s írását egyformán jellemzi. Herder csodálkozva említi a mostoha körülményeket, az ököljog s a vallási türelmetlenség korát, melyekben Balde oly tisztán őrizte s rajzolta meg az emberiség, önmértéklés, szeretet, béke s igazság tájait. Igen, mert nagy koncepciói közepette is úgy áll ön-maga előtt, mint pap és jezsuita s annak az azilumnak képviselője (mint a Jézustársaság házait nevezi az általános dűl-ás idején), mely sziklaként néz szembe a zúgó fergeteg-nek. A gondolatvilág, ahová nyúl, a középkoré, de a mód, ahogy érez, koráé. Mert számolt a barokk ízléssel s szívvel-lélekkel volt fia nemzedékének, hogy nemzedéke meg ne tagadj-a. Lehet, hogy az egyszerűség alkalmasabb az intuitív meg-látásra s érzések föl-keltésére (miként a másik nagy német barokk költőnél: Spel Frigyesnél láthatjuk is), de a kor divatos, dagályos nyelve is alkalmas volt az erő és szépség kifejezésére s Balde mindig a valóság talaján maradt. A reneszánsz elpogányosodása és elposványosodása nem jelentette, hogy a görög mitológia világa kifejezéstelen. Balde a mitológiát legvallásosabb verseiben is fel tudta oldani. Nála Mária ebben a mítoszi köntösben jó, Diva, Dea, Nympha, Virgo vagy az ószövetség hősnői neveivel; de ez kor-izlés volt, melyet meg lehetett szentelni, s a költő

meg is szentelte. Azt hiszem, a mai vallásos dinamika nagyon messze jár ettől a merészségtől, mely Baldéban az örök katolikumnak és a kor lelkének találkozását ünnepelte. Épp ezért a mesterségesen feledésre ítélt, nagy, katolikus visszahatás-korának Balde — már életében — ünnepeltsége lett. Himnuszai szájról-szájra jártak s egyik nagy művét (Urania), melyet VII. Sándor pápának ajánlott, a pápa aranyéremmel tüntette ki. Miután meghalt, a Római Birodalom fővárosában a szenátorok perbe szálltak pennájáért, s aki a végén megnyerte, ezüstbe foglalta. Abban a korban, ha katolikus irodalom volt, az jórészt Balde vagy Balde környezete. A kor ízlése szerint u. i. összegyűjtötte a katolikus verselőket s e céhbéli művészet tehetségeseinek nevei máig fennmaradtak. A késő utókor még mindig nem tudta feledni őt, s 1828-ban Neuburgban szobrot állíttatott neki. Balde hatását — természetesen — még nem lehet felmérni, csak azt tudjuk, hogy a XIX. sz.-ig ő a (legalább is katolikus) német irodalomnak legnagyobb alakja, s hogy a német költők (még Goethe, Herder is) nem egyszer az ő szuggesztiója alá kerültek. S így nagy szerepe volt abban, hogy a középeurópai költészet iránya nem a reneszánszpogány, hanem a barokk-katolikus hatása alá jutott. Fel merete venni az előtte 300 évvel elejtett Minne-dalok fonálát, s oly irányt adott szövéseinek, mely nem fajult két és fél évszázadon át a dévajságba. S a történelem folytonossága révén, — akik hűek maradtak a Hít, a Jog, a Szeretet, a Haza nagy fogalmaihoz, mi katolikusok, ma is egy kissé Baldénak, ennek az álhomályba burkolt költőnek és emberóriásnak járunk a nyomában.

IRODALOM: R. P. Jacobi Balde e Soc. Jesu poetica omnia . . . (nyolc kötet) Happach—Schlütter, Monachii, 1729. — Jacobi Balde S. J., Carmina lyrica — Ed. Franc. Hipler. Monasterii, 1854. — Duhr S. J.: Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutschen Zunge I—IV. Freiburg, 1913. — G. Westmayer: Jacobus Balde, sein Leben und seine Werke. München, 1868. p. 319. — Sommervogel S. J.: Bibliothèque de la Compagnie de Jésus I—IX. Bruxelles, 1890. — P. Budik: Leben und Wirken der vorzügl. Dichter der 15—18. Jahrhundert . . . Wien, 1828. — S. Silbereisen: Balde, Horatius Germanus. Altötting, 1861. p. 161. — J. Stiglmayr: Jakob Balde S. J., der „deutsche Horaz“. Stimmen der Zeit. 1918. 417. skk. — Fojtényi F.: Balde Jakab a nagy német-latin költő. Győri gimn. ért., 1859—60. p. 1—23.

VAJDA TIBOR S. J.

PIERRE CHAUMONOT

1611—1693

Csavargóból misszionárius

Csodálatosak az Isten útjai, mert sokakat közvetlenül vezet magához. Néha szentek születnek a földre, mások meg hosszú bolyongások után jutnak el Istenhez. Vannak bűnbánó szentek, akik csak későn tértek meg.

P. Chaumonot egyike Isten irgalma csodálatos bizonyítékainak. Úgy indult, mint a többi ember, sőt rosszabbul s mégis hová jutott Isten irgalmából! Benne Isten kézzelfoghatóvá teszi, hogy az emberek sorsát nem véges erők intézik, hanem ő maga. Öröktől fogva mindent úgy irányít, hogy az ember elérhesse és elérje örök célját.

A kanadai misszió

Mielőtt P. Chaumonot életét megismernők, a kanadai misszióról kell néhány szót szólnunk.

A kanadai misszió az Egyház egyik fénylő csillaga. 1626 óta francia jezsuiták dolgoztak a rendkívül nehéz terepen. A kilenc vértanúhalált halt jezsuitát az Egyház szentjei közé iktatta. Ezzel is kifejezést adott nagyrabecsülésének az emberfölötti munkateljesítményt nyújtó misszionáriusok iránt. Kiömlött vérük csodálatosan megtermékenyítette a kemény ugart. A konok indián-nyakak a kegyelem szavára meghajoltak s csodás hit, keresztény szeretet és nem egyszer hősies harcrakészség fakadt a kiömlő vértanúvér nyomán.

A lakosság elég primitív életnívón élt. Egész életét a vadászat, halászat, harc vagy harcra való előkészület töltötte ki.

A misszionálás sokáig vándormisszió volt, a páterek kunyhóról-kunyhóra jártak és így terjesztették a hitet. Együtt kellett lenniök az indiánokkal a szörnyű kunyhókban, ahol a füst szinte megvakította szemüket. Eleinte gúnyolták őket. A közös kunyhók minden tisztességet nélkülöző légköre kín tengere volt a tiszta és szent életet élő misszionáriusnak, de őrhelyén maradt, mert veszni indult lelkeket akarta megmenteni.

Kanada veszélyeit és kellemetlenségeit megsejtetik Brébeuf Szent János szavai: Ötvenszer forgunk naponta veszélyben, — írta egyszer — hogy vízbe fulladunk, vagy a sziklákon összezuzzuk magunkat; nappal a nap éget bennünket, éjjel a szúnyogok prédái vagyunk.

Ide kívánczozott Chaumonot Péter.

Hamis utakon

P. Chaumonot a Szajna-menti Challilon-ban született 1611 aug. 11-én. Szülei szegény emberek voltak. Pap nagybátyjához került taníttatásra, de pénzt lop tőle és a szemrehányások elöl megszökik. Nincs arra lelki ereje, hogy visszamenjen, bevallja vétkeit és bocsánatot kérjen. Inkább csavarogni kezdett, pedig nehéz volt az élete. Majdnem éhenhalt. Dolgozni nem tudott, koldulni eleinte nem mert, később mégis koldulásra adja a fejét, de alig csurran valami.

Olyan, mint a tékozló fiú. Otthon, nagybátyjánál a cselédnek is jobb sora van nála, de nem mer hazamenni.

A vándorúton majdnem besorozzák katonának. Egy plébánostól, aki könyörületből befogadta, éjnek idején kell elmenekülnie, mert valami félreértés okán gyilkosnak tartja.

Kóborlásában Olaszországba ért, egy vendéglőben sokszoros felülfizetéssel némi eledelhez jut, de már éjjeli szállítás nem maradhat ott, a kocsmáros kikergeti, mint egy veszett kutyát . . . A szabadban nagy vihar tör ki és bőrig ázik a zuhogó esőben. Az ingyen fürdő elöl szalmakazalba menekül és megpróbálja melegíteni jéghideg tagjait, de kóbor kutyák felfedezik rejtekhelyén és majdnem kizavarják onnan.

Ruhája cafatokban lóg. A cipője már nem is nevezhető cipőnek.

Súlyos fejbaja támad, az emberek utálattal fordulnak el tőle. Mivel az emberektől nem vár segítséget, Lorettóba megy és ott buzgó imádság után hirtelen meggyógyul. De még mindig nem találja nyugtát.

Terniben egy jogtudós szolgálatába áll. Azonban innen is hamarosan megszökik. Rómába zárándokol, de ott is majdnem éhen pusztul.

Majd ismét Ternibe kerül vissza és itt a jezsuita kollégiumban vállal tanítást. Természete lassan lehiggad, a sok nélkülözés letöri és lelke megérett a szerzetesi hivatásra. A sok megaláztatás megtörte kevélységét, a sok szenvedés Istenhez közel hozta. Azelőtt ő maga is koplalt és megtanulta, mily nehéz a szegény ember sorsa, ezért jövedelme nagy részét jótékony célokra fordítja.

Hosszú bolyongása véget ér. 1632-ben kéri a Jézus-társaságba való föl vételét. Föl is veszik.

Jezsuita

Ujoncéveit a római Szent András-noviciátusban kezdte. Megszentelt hely. Ott élt egykor a szent lengyel ifjú, Kosztká Szaniszló. Innen Firenzébe kerül és ott folytatja ujoncidejét.

Meg akar alázódni. Könyörög ujoncmesterének: érdeklődjék egy kissé multja felől. Meg is teszi. Kis gyakorlat, de nagyon előreviszi az életszentség útján.

Csapás csapásra éri, látszik: Isten kiválasztott edénye. Mivel heves fejfájások gyötrik, már-már elbocsátására gondolnak, de mégis megtartják és a hármass fogadalommal teljesen Istennek szentelheti magát.

Egyik hazájabeli rendtársától, P. Poncet-től a kanadai misszióra vonatkozó könyveket kap. Lelkében fellobog a vágy, hogy ő is odamehessen. Sokáig hiába imádkozik és kér, de végül is megkapja az engedélyt a misszióba távozásra.

Mélységes öröm tölti el, mert teljesen átadhatja magát az Istennek, elmehet idegen s vad népek közé, hogy hirdesse az ígét. Mélységes halát érez, s még jobban igyekszik az életszentségre, hogy alkalmassá tegye magát Isten kegyelmére és az apostoli élethivatás betöltésére.

Belső ösztönzésre fogadalmat tesz e közben, hogy

mindenben Isten nagyobb dicsőségét keresi. Nagy fogadás. Fogadalommal kötelezni magát a teljes önátadásra, nem csekély áldozat. Megteszi, mert az Isten felismert akarata és ő kész mindig és mindenben megtenni Isten akaratát.

Majd teológiát tanul és pappá szentelik.

Eljött a várva-várt pillanat: elmondhatja első miséjét. Micsoda áhítattal mutatta be a legszentebb áldozatot. Mély-séges alázattal és hittel mondta ki először életében az átváltoztató Krisztus-igéket: ez az én testem!

Most már pap volt, mehetett Kanadába, hogy teljes áldozattá legyen a lelkekért.

Kanadában

Három hónapos viharos tengeri úton jut el Kanadába, közben sokszor már minden veszni látszott, Isten azonban örködött a hajó fölött és védte utasait, mert akarta, hogy szolgálja Kanadába jusson.

Kanadában harminc napig tartó kalandos és szörnyű vízi úton ért el első állomáshelyére, rengeteg nélkülözésben volt része. Minden panaszszó nélkül csak pusztán megjegyzi: asztalunk és egyéb bútorkunk nincs, a földön eszünk és fakéregpohárból iszunk. Kunyhójukban nincs más világítás, mint a tűz fénye. A tűznél végzi a zsolozmát szinte vakulásig s ha még van ideje, tanulja a bennszülöttek nyelvét.

Milyen keserves munka volt ez, de szívesen vállalja, mert tudja, hogy áldozat nélkül sohasem érhet el célt, áldozat és erőfeszítés nélkül egyetlen indiánt sem téríthet meg.

Az indián lélek rendkívül nehéz talaj, sok küzdelembe, munkába és imádságba kerül megnyerése és mégsem akar puhulni a kemény talaj. De a misszionáriusok szívósan dolgoznak tovább, mivel nem a máért fáradoznak, a sikertelenség el nem csüggesztheti őket.

Az 1640-es ragály idején hasztalan minden igyekeztük, mindenki őket tartja a bajok okának. Mindezzel nem törődve látogatják a betegeket. Nem múló sikerekért küzdenek.

Mindíg nehezebb lesz a munka, a szívek mindjobban bezárulnak, mindjobban utat tör a bennszülöttekben a kételkedés és gyanú szelleme, álnok varázslóknak nevezik a hit-

hirdetőket, nem egyszer ócsárolják, gúnyolják és durván bántalmazták őket a vadak. De ők mindent szívesen elviselnek Krisztusért és a lelkekért.

Semleges indián törzsek között

Semlegesek voltak azok a törzsek, amelyek a huronok és az irokézek közti élethalálharcban semlegeseknek mutatkoztak.

P. Chaumonot Péter Brébeuf atyát kíséri az útra, csak hatvan óráig tartó fárasztó gyaloglással tudják megközelíteni céljukat. Mily keserves út. A szörnyű gyaloglás az állandó fagyasztó hidegben szinte minden erejüket kiöli, de azért mennek . . . a lelkek egy percig sem várhatnak.

A rengeteg szenvedés ellenére is szinte extatikusan kiált föl P. Chaumonot: Boldog volnék, ha az Úr szolgálataiban kezemet és lábamat törhetném.

Mily szörnyű ez az új munka. Renegátok rágalmazzák a hithirdetőket. Folyton életüket kell féltetniök, de kitarának őrhelyükön.

Sokáig szinte semmi eredményt sem érnek el, de tovább dolgoznak.

A hideg éjben nem egyszer kizárják őket a házakból s reggel meggémberedett tagokkal újból kezdik a harcot a lelkek megmentéséért. Hányszor megkísérthette őket a kishitűség, mégis kitartottak, mert a lelkeket meg kell menteni.

Csak egy helyen, egy indián csoportnál találnak barátságos fogadtatásra, de ezeknek is rendkívül sokat kell szenvedniök véreiktől a vendégbarátsáért.

A megalázásból is bőven kiveszik részüket. Nem egyszer leköpi őket az indiánok, de Krisztus szeretete mindenben erőt ad a hithirdetőknek. Krisztust is leköpték és a szolgál nem lehet jobb sorsban uránál.

Chaumonot közben meg is sebesül, egy harcos dühében éles kővel fejbeverve, mert rokonát megkeresztelte.

Az ellenséges érzület és a sikertelenség végül távozásra készítette mindkettőjüket. Itt hiába zörgettek, nem nyíltak meg előttük a szívek.

A huron misszió pusztulása

A páterek munkája másutt mégis megtermékenyül és a huronok között csodálatos hitelet virágzik. Az őskeresztény korra emlékeztető krisztusi lelkület sok örömmel tölti el a misszionáriusokat.

De közeleg a vég. Az irokézek, a huronok halálos ellenségei, ismét kiásták a harci bárdot és végső leszámolásra készülnek. Az irokézek támadásának egymásután áldozatul esnek a virágzó keresztény telepek. Templomaikat felgyújtják, harcosaikat megölik, asszonyaikat és leányaikat meggyalázzák. A misszionáriusaikat szörnyű kínzások közepette kivégzik. Ekkor hálnak vértanúhalált a szenttéavatott kanadai jezsuita vértanúk. Köztük Péter társa, Brébeuf atya is.

P. Chaumonot falujának harcosait lemészárolják. A hátramaradottak mit tehetnének mást, mint hogy elmenekülnék, a páter meg követi híveit, hogy legalább a vallás vigaszában részesíthesse a szenvedőket és sebesülteket.

Az úton rendkívül sokat szenved. Sokszor szeretne a földre feküdni és meghalni, de aztán arra gondol, mi lesz a híveivel? S a kötelességtudat erőt ad neki a nehéz küzdelemhez.

Az úton a nagy hidegben víz híján, keze melegével olvasztott hóval keresztel.

Mélységes vágy ég most is benne a vértanúság után és csak hibáinak tulajdonítja, hogy nem éri el. Hogy én nem lehettem vértanú, annak az én sok hibám az oka, mondotta.

Szenvedő híveivel teljesen együttérez és nevükben kiált föl a Zsoltárossal: Szánakozzatok rajtam . . . mivel az Úr keze illetett engem.

Híveit a sok szenvedés ellenére is csodálatos hit tölti el. Egyszer a nagy vérvesztiséget jelentő harc után az egyik indián vezér így imádkozik: Istenem, hogy testvéreim elestek, számukra a legjobb, mi emberek ugyan azt kérdezzük: miért történt ez így? De nekünk nincs elég belátásunk, te tudsz mindent egyedül, te tudod, mi a legjobb.

Időközben az összes huronok elköltöztek őseik földjéről, mert ki kellett tépniök magukat az irokézek fojtogató öleléséből, csak így védhették meg családjaikat a biztos pusztulástól.

Irokézek között

Az irokézek lassankint kezdtek jobb belátásra jutni és nagyon erősen keresték a franciák barátságát. A francia erődbe követeket küldtek békeajánlatokkal és hithirdetőket kértek.

P. Chaumonot nagy lelkesedéssel készült fel az útra. Örült, hogy új néphez viheti a Krisztust. Nyolcvanöt napig tartó fárasztó út után megérkezett az irokézek főhelyére: Onondagéba. Mindenki lelkesedéssel fogadta az érkező kis csapatot, különösen a gyermekek nem tudtak hova lenni örömlükben.

Az irokézekre nagy benyomást tett, hogy P. Chaumonot oly tökéletesen beszél nyelvükön. Kegyetlenségüket azonban nem tudta a hithirdető leszerelni, röviddel megérkezése után rettenetes kínzások közben kivégeztek a vadak egy ellenséges törzsből elfogott tízéves gyereket.

Néhány nap múlva hatalmas beszédben ismertette meg az indiánokkal a keresztény hitet. A hithirdetőnek az indián képzelethez alkalmazkodó beszédmódja mindenkit magával ragadott. Kezébe vett egy tiszta fehér papírt s ezzel jelképezte a tiszta, romlatlan hitet, majd egy papírt szénnel feketére mázolt s ezzel a rágalmakat és a bűnöket akarta jelképezni, azután a papírt darabokra tépte s ezzel akarta megmutatni hallgatóinak, hogy tör és zúz pozdorjává minden hamis hitet és minden rágalmat Krisztus igaz vallása.

P. Chaumonot nagyszerűen értette az indián nyelv minden változatát, — valószínűleg meg volt benne a nyelvek adománya, legalább is nem lehet másra visszavezetni, hogy egy indián tájszólás megtanulásával minden más dialektust kitűnően értett és beszélt.

Eleinte minden jól ment. Majd itt, majd ott tartottak összejöveteleket, együtt énekeltek, azután a hitre oktatta őket. Bemutatta a vértőlküli áldozatot, amelyen az indiánok eleinte érdeklődve, később hittel vettek részt.

Az asszonyok és az öregek könnyű terület volt, annál nehezebbnek bizonyult a férfítábor. Tetszett ugyan nekik a szemléletes prédikáció s erre szívesen eljártak, de az erkölcs-tant nem akarták bevenni. A bosszúvágyon és babonás szokásaikon győzedelmeskedni nem akartak.

Szörnyű bajokat okozott a lelkekben az álmok megvalósítása. Az volt ugyanis a vadak meggyőződése, hogy az álmot meg kell valósítani, kívánjon bármilyen ostobaságot vagy bűnt.

Lassankint azonban mindig több és több baj zúdult a hithirdetőre, mert a fiatal harcosok kezdtek elfordulni a kereszténységtől a házasság felbonthatatlansága miatt.

Az irokézek közben újból lázongani kezdtek. Szerintük a franciák nem tartották meg a szövetséget, mert még mindig nem telepedtek le közöttük. A franciák hosszú tanácskozás után elhatározták, hogy egy kis telepet létesítsenek az irokézek földjén.

El is jöttek a franciák és az irokézek nagy örömmel fogadták a kis telepes csapatot. A fogadtatási ünnepélyt P. Chaumonot ismét felhasználta a hit terjesztésére, hangoztatta, hogy nem anyagiakért jöttek hozzájuk, de ezt a vadak nehezen tudták felfogni.

Közben a szeneka indiánoknál is dolgozott. A kereszténység ellenségei itt is rágalmazták a hithirdetőt, de egy csodálatos eset semmivé zúzott minden vádat. Az egyik törzsfőnök keresztelésre jelentkezett, alighogy ez megtörtént, a combján lévő rákos sebéből hirtelen kigyógyult. Ez hatott. A bujtogatók elnémultak.

Az izgága irokézek közben ismét nyugtalankodni kezdtek. A telepesek tudomására jutott, hogy meg akarják támadni őket, azért hajóra raktak mindent és csellel elszállították. P. Chaumonot is velük tartott.

Az első irokéz misszió tehát véget ért. A lelkekben hagyott ugyan némi nyomot, de általában a harcias férfivilágot nem tudta meghódítani.

A quebeci huron gyarmat papja

P. Chaumonot az irokézeiktől való távozásától fogva egészen haláláig a huron gyarmat papja maradt és csodálatosan összeforrt híveivel.

Életében nem volt ritka a rendkívüli esemény. Ez itt is előfordult. Egy időben borzasztó fejfájás gyötörte, aludni sem tudott, de azután hirtelen meggyógyult.

Csodálatosan tudott hívei nyelvén beszélni. Gondola-

taít az ő felfogásukhoz mért hasonlatokba és képekbe öltöztette s annyira tudta a huron nyelvet, hogy megírhatta az első rendszeres huron nyelvtant.

Nyáron már korán reggel misézett, hogy hívei korán mehessenek dolgozni. Híveivel élénk kapcsolatban állt, a betegeket délelőtt, a családokat pedig a délután folyamán rendszeresen látogatta és tanította.

A hitélet fejlesztésére két egyesületet vezetett. Az ifjúságot a Mária-kongregációba, a családokat pedig a Szentcsalád-egyesületbe tömörítette. Csak a Szentcsalád-egyesületből kiáradó szellem és hatás, széleskörű kiáradása magyarázhatja meg a megtért indián családok bensőséges keresztény szellemét.

Hívei érdekében nagyarányú levelezést folytatott, akik a fáradhatatlan atya 50 éves papi jubileumát nagy fénnel ünneplik meg.

82 éves korában hal meg P. Chaumonot 1693 febr. 21-én. Halála egy szent halála volt. A hívek minden elmozdíthatót elvisznek emlékül a környezetéből, még reverendáját sem kíméli a hívek áhítata. Az általános gyász akkora volt, hogy temetésén a püspökkel az élén résztvesz az egész papság és a hívők óriási tömegei.

Jelleme

P. Chaumonot egész jezsuita életén a szinte végletekig bízni tudó lelkület vonul végig. Betegség vagy nyomor, mind imára és munkára serkentik és bizalomra, s ez a legnagyobb veszélyek idején sem hagyja el. Bizalmát Isten nem egyszer rendkívüli segítséggel jutalmazza meg. Életében kétszer csodás módon szabadul meg betegségéből. Ugyanez a határtalan bizalom jellemzi apostoli életét, nem tud és nem akar sohasem csüggedni, végsőkig megfeszítve erőit dolgozik és amikor minden összedől, mindent előlről kezd újra.

Napirendje egyszerű, de tartalmas. Rendkívül komolyan dolgozik. Már éjjel két órakor felkel, hosszú elmélkedést végez, majd misézik és breviáriumozik. Miséjét csodálatos összeszedettséggel mutatja be az Úrnak és mise közben mindig szól néhány szót híveihez. Reggeli után nyelvoktatást tart. Két misszionárius nemzedéket vezetett be az apostoli

munkába. Étkezésnél rendkívül mértékletes. Délben 1 órakor egyórás szentségimádást végez, zsolozsmázik, elmondja a rózsafüzért, majd híveit látogatja meg.

Élete vége felé már oly magasan jár az életszentség útján, hogy az egykorú híradások szerint imájára megszabadítja Isten a huron-földet a saskajarástól.

Imádságai mélyek és bensőségesek, órák hosszatt tud elszórakozás nélkül beszélni Urával.

Sokáig élt, de hosszú élete állandóan Isten felé vonta, amikor meghalt, már várta őt Jézus, hogy bevezesse Ura örömébe.

*

Milliók törtetnek az életúton.

Egyesek magasan járnak, országokon trónolnak, világok térdelnek a lábaik előtt.

Mások után ismét ezrek bomolnak, írásaikat forgatják, szobrokat kapnak, hálásan emlegeti az utókor a nevüket.

De mi ez mind P. Chaumonot dicsőségéhez képest, akit az egész örökkévalóságon át ezer és ezer megmentett lélek dicsőít és áld?

Egy dicsőség van csak: Isten dicsősége, s aki érte dolgozik, annak benne lesz része. Aki mindenben önmagát keresi, lehet ideig-óráig óriás, de eljön egyszer a szörnyű kiábrándulások órája. De akkor már késő, az elfecseirelt élet többé vissza nem tér soha.

P. Chaumonot tudta Kéért dolgozik, s bizonyára ha százszor kellene újból kezdenie, mindig ugyanúgy tenne, mert mindig és mindig Istenért tett: Isten nagyobb dicsőségére és a lelkek üdvösségére.

Irodalom: Anton Huonder: Bannerträger des Kreuzes II. Teil (218) Freiburg. 1915 Herder. (Magyar fordításban: Mária Kert 1923., 1924. évf.) Carayon A. S. J.: Documents inédits concernant la Compagnie de Jésus t. XIII: Autobiographie du P. Pierre Chaumonot. Poitiers, 1869. Campbell S. J.: Pioneer Priests of North America 1642—1710 t. I. New-York, 1908.

SÁMBÁR MÁTYÁS

1618—1685

Hitviták pergőtüzében

Nagyon különféle és sokszínű az a kép, melyet a történetírók és az irodalom kritikusai a XVII. század magyarországi vallásügyéről festettek.¹ A sok közül csak nagyon kevésnek sikerült tárgyilagos és megközelítően helytálló álláspontig eljutnia. Nehéz is olyan korról befejezett és igazságos ítéletet alkotni, melyben addig sem sejtett távlatok és távolságok nyíltak meg a kor egyedei és közösségei előtt és között; midőn az eszmék áramlását gátak szakadása jelezte; nagyraméretezett megmozdulások között folytak le a pártok harcai és a széles körökben gyűrűző lelki és társadalmi krízisek oly hullámverést idéztek elő, mely még ma is vészesen morajlik felénk. E század forrongó világában tűnt fel Sámbar Mátyás markáns alakja, akit az elfogult és rosszakaratú kritika olyan sötét színekkel ábrázolt s akit felelőssé tettek kora minden durvaságáért és eltévelyedéséért. Halálának 250 éves fordulója alkalmával nem menteni és igazolni törekszünk e sorokban, hanem csupán felidézünk emléket, vázoljuk életét és méltatjuk működését.²

Sámbar Mátyás horvát nemesi családból származott. 1618 április 27-én született a drávamenti Varasdon. Itt a családi körben gyökerezett bele lelkébe jellemének alapvonása: rendíthetetlen hite, mélységes katolikus érzése és magyar öntudata. Mert Sámbar magyarnak tudta és érezte magát s nemcsak magyar, hanem idegen rendtársai is annak tartották. De ugyancsak itt a végvárak területén, ahol a hadviselés állandó volt és a csatazaj sohasem ült el, formálódott Sámbar lelkülete bátorrá, sőt harciassá. Középiskolai tanul-

mányait Győrött fejezte be. Kiváló tehetséggel nagy szorgalom párosult benne s ennek köszönhetette, hogy fáradozását mindig kitűnő eredmény koronázta.

1637-ben, midőn a magyar katolicizmus nagy apostola elhunyt, Sámbar akkor kérte felvételét a jezsuita rendbe. Lehet, hogy más okok mellett az a gondolat is megfogamzott lelkében, hogy átveszi a nagy főpap szerepét, azonban biztos adatok hiányában ezt csak sejthetjük, de határozottan nem tudjuk. Mielőtt a noviciátust befejezte, a pozsonyi kollégiumba rendelték előljárói, hogy az ottani gimnázium első és második osztályát vezesse és tanítsa. Egyévi tanárkodás után vándorbotot ragadott ismét, mert 1640-ben a gráci kollégiumban bölcseletet hallgat. A filozófia hároméves kurzusának befejezése után Erdélybe, a kolozsmonostori iskola két felső osztályának tanítására küldik. Ekkor még nem volt felszentelt pap, így nagyobbarányú apostoli tevékenységet sem fejthetett ki, de neve ismertté lett mindenütt, mert tanári működése, vitatkozó készsége és az egyes ünnepi alkalmakra írt latin versei, a jelesebb katolikus főurak sírjára kerülő síríratai folytán híre ment a fejedelemségben.

Négy év után visszatért Grácba, hogy a teológia négyéves kurzusát elvégezze. Előljárói felajánlották neki az egyetem bölcseleti tanszékét, Sámbar azonban a kitüntető megbízatást elhárította magától, mivel érdeklődése és hajlama a mozgalmasabb apostoli élet felé vonzotta. Akárcsak Pázmány, úgy Sámbar is Grácban kezdi meg magyarnyelvű irodalmi munkásságát. 1652-ben újra Erdélybe szólította az engedelmesség, de ezúttal már a katolicizmus egyik veszélyeztetett végvárában, Székelyudvarhelyen telepedett le. Mindjárt első fellépésével bebizonyította, hogy nem könnyen ijed meg és nyílt sisakkal lép fel, mert másoktól eltérően, nem áruhában, hanem papi öltözetben mutatkozott Székelyudvarhelyen. Átvette a plébánia vezetését és oly eredményesen fogott munkához, hogy egy év alatt a katolikusok száma 10-ről 236-ra szökött. II. Rákóczi György 1653-ban kitiltotta a jezsuitákat a fejedelemség területéről. Mint rendtársai, Sámbar is áruhát öltött, de egyelőre Székelyudvarhelyen maradt s folytatta apostoli tevékenységét a városban és a vidéken; s csak akkor menekült Gyulafehérvárra, midőn pártfogóit perbe

fogták miatta. Sámbar ebben az időben szónoklataival hatott, írott művéről csak egyetlenegről tudunk.³ Apostoli buzgóságának szűk volt Erdély is, mert gyakran átrándult a szomszédos Moldvába és Havasalföldre, hogy az odaszakadt magyarságot a katolikus hitben megtartsa és az eltévelyedetteket visszavezesse az Egyházba.⁴

Sámbar szerette a küzdelmet, lángolt a buzgóságtól, nem ijedt meg az üldözésektől. Valóban rendkívüli bátorság kellett ahhoz, hogy abban a viharos időben annyi veszély között kitartson és oly fáradhatatlanul járja be apostoli körútjain a veszélyeztetett helyeket. Nem állt mögötte politikai hatalom, sem fegyveres erő, melyre támaszkodhatott volna, sőt ezek ellenére érte el azokat a sikereket, melyek „Erdély és Felső-Magyarország Pázmánya” címet szerezték meg neki. Neve annyira gyűlölt és rettegett lett a protestánsok között, hogy 1658-ban névre szóló határozattal tiltották ki Erdély területéről. A száműzött Sámbar Nagykaroly felé vette útját. Amennyire gyűlölték ellenfelei, annyira szerették a katolikusok, köznép és főurak egyaránt. Sámbar közbenjárására alapította Károlyi Ádám a nagykarolyi jezsuita rendházat, melynek az Erdélyből érkező Sámbar házfőnöke lett. Ugyanitt jelent meg két kisebb, ma már ismeretlen műve. 1659-ben az ország nyugati felén Komáromban bukkan fel, ahol a magyar szónok tisztét tölti be, két év múlva pedig Győrbe, a kollégium élére kerül és igazgatja a rend vezetése alatt álló iskolákat. Győri tartózkodásának legfontosabb eseménye, hogy a város közelében visszavezetett a katolikus egyházba egy egész falut és itt adta ki 1661-ben leghíresebb és talán legalaposabb művét, „Három idvességes kérdés” címmel, melyet mindenfelé olvastak az országban s mely miatt több évig tartó éles vitába keveredett több protestáns pásztorral és tanárral.⁵

Nemsokáig maradt Sámbar Győrött, mert 1662-ben Kassára tette át működésének és apostoli körútjainak székhelyét. A kassai rendházat Kisdi Benedek 1657-ben akadémivá, egyetemmé fejlesztette s így az itteni kollégium lett Felső-Magyarország katolikusságának középpontja. (A katolikus iskolaügy Magyarországon II/1, 24. kk.) Nagyban növelte a kassai kollégium jelentőségét az a körülmény, hogy

innen indultak ki apostoli körútjaikra a népmisziionáriusok és a kollégium közvetlen joghatósága alá tartoztak a közelben alapított kisebb rendházak tagjai is. Mivel a protestánsok szellemi vezérei a városban és a környéken éltek, mint Pósházi János, Matkó István, Czeplédi István és mások, a rend is kiváló tanárokat és lelkipásztorokat rendelt ide. Midőn Sámbar Kassára érkezett, már nem volt ismeretlen, mert híre megelőzte s a katolikusoknál népszerűséget, a másvalásúaknál tekintélyt szerzett neki. 14 évig maradt Felső-Magyarországon. Hol Kassán, majd Sárospatakon, hol meg Munkácson működött. Kassán több éven át a szentírásmagyarázat és hitvédelem tanára volt és egyúttal mint magyar szónok sokszor fellépett a város és a vidék templomaiban.⁶

1677-ben elhagyja apostoli sikereinek színterét és Győrbe költözik át, ahol a magyar szónok csendesebb szerepkörét tölti be. Sokat szónokol benn a város templomaiban és a környéken, de már nem a régi erővel és tűzzel, mert különféle betegségek mellett az asztma kezdi kínozni. 1681—82-ben előbb Kőszegen, majd Sopronban segít ki a lelkipásztorkodásban. Nagyobb teljesítményéről nem olvasunk, a templomban gyóntat és beteget látogat ebben a két városban. Sopronból a még délebbre fekvő Zágrábba küldi előljárója. Itt, távol minden harctól és vitától, éli utolsó éveit. Még egyszer fellángol benne a tettvágy s a kollégium csendjéből elvágyik ki a tettek mezejére, messze útra szeretne indulni, Júlián barát nyomában, hogy felkeresse a Scythiában rekedt ősmagyarokat és a katolikus vallásra térítse őket. Apostoli vágya nem teljesülhetett, mert 1685 február 14-én megadással viselt szenvedések között csendesen elhunyt.

Sámbar legszebb tulajdonsága apostoli lelkülete és buzgósága, mely űzi, hajtja, hogy bejárja Erdélyt és a szomszédos vidékeket és visszavezesse az Egyházba az eltévelyedetteket. Nem kímélt fáradságot, nem rettent vissza a hosszú úttól, hanem merészen és bátran tört előre. Egyesek szerint 12,000 lelket, másik forrás szerint 40,000-et térített vissza az Egyházba. Akkor volt leginkább elemében, ha a köznépnek szónokolt. Ilyenkor csupa tűz, élet és lángolás volt. Elragadó előadásával, gyújtó szavával és egyéni varázsával gyorsan meghódította hallgatóit. De nem ezek a képességei biztosítottak

neki halhatatlan nevet a magyar történetben, hanem hitvitái és az ezek köré csoportosuló művei.

Sámbár életében két nagyobb szabású és évekig elhúzódó hitvitáról olvasunk. Az egyiket kassai, a másikat felsőmagyarországi vita néven szokták emlegetni. A katolikusok és protestánsok közötti viták gyakoriak voltak Pázmány korában; a nagy vezér halála után kissé elcsendesedett mindkét tábor, de a harc annál magasabbra lángolt, midőn Czeglédi István kassai kálvinista pásztor 1663-ban megírta és kiadta „Barátsági dorgálás” című könyvét, mintegy feleletül Pázmány még 1631-ben megjelent „Bizonyos okok” címmel közzétett hitvédő iratára. Sámbár sem késett a válasszal és „Egy vén bial orrára való vaskarika” címmel adta ki válaszát. A cím bizarr és goromba, melyet azonban kiprovokált az idézett vitáirat és a kor ízlése. Czeglédi nem maradt néma s így a válaszra újabb írással felelt, sőt mások is belekapcsolódtak a szóvitába. Másfél év alatt több kisebb terjedelmű vitáirat hagyta el a sajtót. Durvább kifejezések, hangoskodások és személyeskedések bőven előfordulnak a vita közben kiadott művekben, de azt is meg kell állapítanunk, mondja Horváth,⁷ hogy a felek minden esetben mintha hangfogót tettek volna tollukra. Sokkal hevesebb volt az úgynevezett felsőmagyarországi vita, melyet bevezetett Sámbár említett írása, melyet 1661-ben adott ki „Három idvességes kérdés” címmel. Az első, ma már ismeretlen felelet névtelen szerzőtől jelent meg ellene 1664-ben. A nagyobb és érdemleges feleletet Pósházi írta meg 1666-ban „Sámbárnak a Három kérdéseire való felelet” címmel. Sámbár válaszol, de Pósházi sem marad némán, mások is belevegyülnek a vitába és így folyik a szellemi csata éveken keresztül.

Ez a szóvita akkor kezdődött, midőn Sámbár 1663-ban átrándult Kassáról Sárospatakra s a nyílt utcán elébe lépett Pósházi János és nagyobb közönség előtt történő szellemi mérkőzésre szólította. Sámbár elfogadta a kihívást. Ezek a viták eseményszámba mentek, akárcsak ma egy-egy válogatott csapat mérkőzése. Előfordult többször, hogy a viták elfajultak és botrányba fulladtak, de általában nem voltak oly gyűlölködők, mint azt a mult század történetírói és irodalomtörténészei beállították. Ez a kor érdeklődött vallási

kérdések iránt, szerette volna látni felfogása győzelmét, ezért rendezték a vitákat. A mult század liberális felfogása meghamisította ezt a szemléletet, mert saját korának eszméit és gondolatait vetítette vissza a multba. Fordító prizmán keresztül, tehát hamis beállításban nézte és értékelte a XVII. század nagy megmozdulásait s így hamis megvilágításba állította a kort és eszméit.

Nem akarjuk a szerecsent fehérre mosni, de Horváth-tal együtt könnyen megállapíthatjuk, hogy az irodalmi kritika Sámbar-t a szegyenoszlophoz kötötte, befeketítette és egyedül őt tette felelőssé mindazért az eltévelyedésért, aljas hangért és vallási gyűlölködésért, melyet a szenvedélyes irodalmi harcnak és vallási vitának hullámai felszínre sodortak.⁸ Neve amolyan herostratesi dicsőséggel került rá az irodalomtörténet lapjaira. A késő kor kritikusa olyan kifejezéseket is neki tulajdonított, melyeket Sámbar soha le nem írt, melyek egytől-egyig ellenfelei műveiben találhatók. Sőt az a melléfogás is megtörtént, hogy olyan művet varrtak a nyakába, melyet nem is ő írt. Célzunk itt egy ismeretlen protestáns szerző „Ötödik evangélistának, Sámbar Mátyás káplánnak Zenebonája” című könyvére, melyet az irodalomtörténészek sokáig Sámbar-nak tulajdonítottak, pedig már a könyv címe maga is sejtette, hogy másutt kell keresni a szerzőt. Ha elolvasták volna valaha, könnyen meggyőződhettek volna, hogy nem katolikus, hanem protestáns író művével van dolguk.

Sokkal igazságosabban ítélték meg Sámbar-t saját kora protestánsai, akik szívesen hallgatták ilyen vitái alkalmával. Midőn Sárospatakon egyik kálvinista tanár háza előtt a körmenetek üdvösséges voltáról szónokolt, a tanárnak anynyira tetszett a páter prédikációja, hogy egy kosár gyümölcsöt küldött neki elismerésül. Vagy más alkalommal szintén a pataki utca volt Sámbar egyik vitájának színhelye s mivel a vitát ott, a helyszínen nem dönthették el, az egyik kálvinista főember a saját házába hívta a vitatkozókat és ott a terített asztalnál folytatták a mérközést. Midőn a vita hevében egyik kálvinista akadémikus valami gorombaságot mondott a páternek, a kálvinista professzor „Hallgass, számár!” intéssel torkolta le az okvetetlenkedő fiatallembert.

Mennyire nem szabad a múlt század hamis szemlélete és beállítása után indulnunk, a sok közül felhozunk még egy példát. Midőn Sámbar 1664-ben kihívta vitára a pataki professzorokat, ezek egy katolikus úr kocsiján mentek csatába Kassára s velük tartott egyik pataki jezsuita páter is, aki ugyanabban a kocsiban utazott oda és vissza, melyben a kálvinista vitatkozó tanárok ültek. Békés csendben foglaltak egymás mellett helyet és társalogtak az eseményekről. Hajuk szála sem görbült meg, sem a vita színterén, sem útközben.

Kisiklások voltak: nem is mentjük azokat; de megértjük, ha a XVII. században divatos irodalmi stílusra gondolunk. De nem felel meg a valóságnak az, hogy Sámbar művei képviselik a hitvitázó irodalom teljes elfajulását. Azt se feledjük, hogy ellenfelei piszkolódó támadásaira írta válszól könyveit. Ha hibáztatjuk Sámbart, sokkal inkább a vádlottak padján van azok helye, akik messze felülmúlták őt a személyeskedésekben. Póсахázirol írja Széchy Károly, hogy „a gondolkodás és előadás energiájára jóval feljebb emelkedik” Sámbarnál.⁹ Mit akart mondani ezzel az óvatos kifejezéssel? Bodnár ezt így fejezi ki: az ilyen stílusban Póсахázi nyelvének nyers ereje nyilatkozik meg.¹⁰

Ha ezeket a tényeket megfontoljuk és mérlegeljük, akkor igazat adunk Horváthnak, aki ezekkel a szavakkal fejezi be értekezését: „Úgy vagyunk Sámbarral, mint azzal az emberrel, akit visszataszítónak és ellenszenvesnek festettek le előttünk mindíg s mikor szemtől-szembe kerülünk vele, gondolkozóba esünk, hogy ugyan miért is kiáltottak annyit erre az emberre!”¹¹

JEGYZETEK

Sámbarról szóló cikk megjelent a Magyar Kultúra 22. (1935) 5. szám. 201—206. lapjain.

¹ Lásd Szekfü: Magyar történet III—IV. kötetét a vallási életről. — Velics László S. J.: Vázlatok a magyar jezsuiták multjából. II. 125. kk.

² Sámbar életét megírta Horváth Lajos: Sámbar Mátyás élete és művei. Budapest, 1918. Élet nyomda. 104 lap.

³ Sámbar műveit lásd Carlos Sommervogel S. J.: Bibl. de la Comp. de Jesus VII. kt. 497—502. oszlop.

⁴ Horváth i. m. 18. k. 1.

⁵ Horváth i. m. 26. l.

⁶ Horváth i. m. 28. l.

⁷ I. m. 72. l.

⁸ I. m. 100. l.

⁹ A magyar irod. tört. II. 336. l.

¹⁰ Horváth i. m. 94. l.

¹¹ Horváth i. m. 104. l.

JOHANN GRUEBER
1623—1680

Egy hithirdető utazásai a XVII. században

A zemplénmegyei Sárospatakon jeltelen sírban, elfeledve pihen rendtársai között P. Grueber János, volt kínai hithirdető. Isten dicsőségéért és a lelkek üdvösségéért hevülő buzgósága arra készítette, hogy búcsút véve szülőföldjétől, ismerőseitől, a Távol-Keletre menjen s ott a tévelygések sötétjében botorkáló pogányok megtérítésére szentelje magát. Mesébe illő kalandok és viszontagságok között érkezett el működésének színterére. Azonban alig szokott bele új helyzetébe, előljárói megbízásából ismét vándorbotot ragadott, elszánt bátorsággal indult vissza Pekingből Kínán, Tibeten, Indián, Perzsián, Örményországon és Kis-Ázsián keresztül Európába, egészen Rómáig. Az út legnagyobb részét gyalog tette meg.

Nemcsak utazott egyik világrészből a másikba, hanem megfigyelte az útbaeső országokat, vidékeket és városokat, a lakosokat és szokásaikat; sőt jegyzeteket és rajzokat is készített róluk. Észleletei és tudósításai még ma is előkelő helyet biztosítanak neki a földrajzi kutatás történetében.

A következő vonásokban hadd vázoljuk ennek a bátor-lelkű hithirdetőnek eseményekben gazdag életét, működését és utazásait.

P. Grueber¹ János 1623 október 28-án született a felsőausztriai Linzben. A város fontos szerepet töltött be a német birodalomban. Ebben a mozgalmas életű városban töltötte gyermekéveit és ifjúkorát. Középiskolai tanulmányait a Jézustársaság virágzó gimnáziumában végezte. Hivatást és kedvet érezvén a szerzetesi életre, fölvételét kérte a Jézus-

társaságba. 1641-ben, 17 éves korában lépett a rendbe. A kétévi próbaidő után bölcseletet tanult. Már ekkor jelentkezett benne az apostoli buzgóság; előljáróitól ugyanis kérte, hogy tanulmányai befejezése után Erdélyben alkalmazzák. Meglehetősen nehéz és veszélyes feladat volt akkoriban katolikus papnak Erdélyben működni, a katolikusok lelki gondozását vállalni, mivel a másvallásúak szüntelenül életükre törtek és a katolikusokat ki akarták irtani.²

Bölcseleti tanulmányai mellett Grueber talált időt és alkalmat, hogy főleg mennyiségtani és csillagászati téren szerezzen igen alapos ismereteket. Későbbi kínai működése tanúskodik róla, hogy nem mindennapos jártasságra tett szert bennük. Közben egyik rendtársa, P. Diestl Bernát, fölszólította, hogy menjen vele Kínába, ott jól tudja majd értékesíteni tudását. Grueber örömmel fogadta a meghívást és miután előljárói beleegyezését megnyerte, kettőzött buzgósággal készült elkövetkező élethivatására.

Pappászentelése után elbúcsúzott hazájától és Rómába indult, hogy előkészüljön a hosszú útra.³ Utazása egészen különleges értelemben lett úttörővé.

Eddig ugyanis az összes hithirdetők Portugáliából indultak a missziókba és a Vasco da Gama által földeezett tengeri úton egész Afrikát megkerülve jutottak el küldetésük helyére. Mivel ez az utazás hosszadalmas, veszélyes és egészségi szempontból ártalmas volt, Nickel Goswin általános rendfőnök megbízta P. Gruebert, hogy az eddigi szokástól eltérve, szárazföldön igyekezzék eljutni Kínába.⁴

1656-ban szállt hajóra. Vele volt P. Diestl is. Velencétől Szmirnáig hajón, innen Kis-Ázsián, Örményországon, Szírián és Perzsián keresztül gyalog utaztak. Bender-Abbas kikötőjében ismét hajóra szálltak és az Arab-tengeren át az Elő-India északi részén fekvő Suratba érkeztek. Itt 10 hónapot kellett várniok a legközelebb induló hajóra. Az időt Grueber a város földrajzi fekvésének meghatározására és mennyiségtani tudásának gyarapítására fordította. 1657 májusában értek Suratba és csak 1658 márciusában indulhattak tovább angol hajón Makaó felé, ahová július végén ép erőben és egészségben jutottak el. Itt elváltak útjaik. Társát nem látta többé az életben, mert az 1660-ban, férfikora

derekán meghalt. P. Grueber észak felé vette útját és 1659 elején szerencsésen megérkezett Pekingbe, ahol hamarosan a híres P. Schall Ádám mellé került és vele dolgozott a kínai császári csillagvizsgálón.

Még csak két éve tartózkodott Kínában, máris újabb megbízást kapott. A misszió fontos rendi ügyeit kellett Rómában az általános főnöknél elintézni. A tartományfőnök figyelme ekkor P. Grueber felé fordult, s meghagyta neki, hogy minél előbb induljon Rómába, de ne a hollandoktól és kalózoktól veszélyeztetett tengeri úton, hanem szárazföldön kísérelje meg az áthalolást Elő-Indiába és közben tanulmányozza azokat az országokat, amelyeken át fog haladni. Kísérőtül és segítőül a belga származású P. D'Orville Albertot⁵ adta melléje, aki vele egyidőben került Kínába és ugyancsak a csillagvizsgálóban kapott alkalmazást. P. Schall, aki széleskörű ismeretei miatt az egész birodalomban nagy tekintélynek örvendett, császári kísérő- és ajánlóleveleket szerzett számukra.

Kétévi kínai tartózkodás után végre 1661 április 13-án útnak eredtek Tibet felé. A Hoangho vidékén keresztül haladva, megérkeztek Kína határmenti városába, Hsziningbe. Innen a Kuku-Nor-tó mellett a Kajdam-medence szélén haladva hamarosan átlépték Tibet határát. Közben Grueber minden jelentősebb helynek megállapította a földrajzi fekvését. Térkép, vezető nélkül tették meg a hosszú, kalandos utat, egyedül és megfelelő tájékozódás nélkül az ismeretlen országban.⁶

Egyhangú, sziklás, terméketlen sivatagok végtelenje után vadregényes, de kopár csúcsú hegyek következtek és állták útjukat. Rohanó hegyi folyók, meredek sziklafalak, égbenyúló hegyóriások, szédítő mélységek és mélyvízű hegyi tavak gátolták előhaladásukat. A sivár, kietlen fennsíkon, amely 4000–5000 méternyire fekszik a tenger színe fölött, alig volt élet és tenyészet. Csak a folyók termékeny völgyeiben elterülő földek voltak alkalmasak a megművelésre. Maga az ország vigasztalan kősvatag, csak itt-ott látható egy-egy csenevész bokor vagy cserjés, csak helyel-közzel akadtak füvel és egyéb növényvel benőtt területek. A falvak is legtöbbször nyomorúságos házakból, összetákolt sár-

kunyhókból állottak. A lakosság vad és meglehetősen alacsony műveltségű. Erősen dívik a sokférjűség. Állatvilága szinte csak a bölényhez hasonló jakból áll.

Útjuk mentén mindenütt emberi és állati csontvázak fehérlettek, az éhség vagy kimerülés áldozatai, akik valószínűleg elmaradtak a karavántól és elvesztek a beláthatatlan pusztaságban, ahol senki sem sietett segítségükre. A szertekalandozó tatár rablóhordák is bizonytalanná tették az utat, mert egy-egy óvatlan pillanatban rajtaüthettek az útutazókon és könnyen kifoszthatták, sőt meg is ölheték volna őket. De a Gondviselés örködött fölöttük és október 8-án szerencsésen megérkeztek Lasszába, Tibet (vagy mint akkor nevezték, Barantola királyság) fővárosába. Közben megmászta a Transzhimalája örökös hóval fedett gerincét. Ezen a hegységen túl már lakottabb területre jutottak és az életbiztonság is nagyobb volt.⁷

A kínai császár ajánlólevele jó szolgálatot tett utasainknak, szabad átvonulást biztosított számukra mindenütt. A tibeti kormány óvakodott ugyanis konfliktusba kerülni a hatalmas uralkodóval. P. Grueber jó rajzoló volt; ügyességével kitűnő megfigyelőképesség párosult. Jól sikerült rajzokat készített Tibet templomairól, házairól, a lakosság ruházatáról és fegyvereiről.

Lasszában közel két hónapig, 1661 november végéig maradtak. P. Grueber az első európai az újkorban, aki a titokzatos és elzárt város belső életét megfigyelte és a művelt Nyugatot vele megismertette.

Lassza a belsőázsiai buddhizmus középpontja és a Dalai Láma székhelye, aki Buddha vallásának a feje és egyúttal a buddhista istenség megtestesülése. Névszerint ő az ország feje, de a valóságban teljesen elvonultan él palotájában, ahova messze vidékről seregesen özönlik a nép, hogy hódoljon előtte. Helyette egy másik láma uralkodik, intézi az ország külső és belső ügyeit.⁸

Maga P. Grueber személyesen nem láthatta a Dalai Lámát, de képét megrajzolta egy, a palota bejáratánál kifüggesztett festmény után. A palotát és a fővárost is lerajzolta. A múlt század közepéig talán ez volt az egyetlen ismert és elter-

jedt kép Lasszáról és számtalan földrajzi könyvben utánnyomták.

Vándoraink 1622 elején már Nepál határán és a Himalája lábánál állottak. Nilámból kiindulva a Tungla-szoroson át kísérelték meg az átkelést. Tél közepén, fagyban és hóban, behavazott úton, szédítő mélységek szélén haladtak 10 napon keresztül. Számtalanszor kidöntött fatörzsön és himbáló pallón keresztül jutottak a szakadékok egyik oldaláról a másikra; ha egy lépést elhibáznak, lezuhannak az alatt örvénylő szilaj hegyi folyóba.⁹

Január közepén eljutottak Katmanduba.¹⁰ P. Grueber a barátságos fejedelemnek messzelátót és egyéb ajándékokat adott, aki ezeknek annyira megörült, hogy alig akarta őket tovább engedni. Meg is ígértette velük, hogy később visszatérnek, vagy maguk helyett más hithirdetőt küldenek országába. Még egy hétig a Himalája nyúlványai között haladtak, itt már könnyebb volt az útjuk és gyorsabban jutottak előbbre, a lenn elterülő termékeny hindosztáni alföld felé. A teljes tavaszi pompában viruló alföld láttára olyan volt az érzésük, mint a rabé, aki szűk, dohos, sötét sziklabörtönéből kiszabadulva, verőfényes díszkertbe jut.

Több heti további gyaloglás után Patnába érkeztek; majd innen, néhány napi pihenőt tartva, Benáreszen keresztül fölfelé a Gangesz folyó mentén Agrába, a nagymogul fővárosába siettek, ahol rendtársaiknak missziósállomásuk volt. Ezek nagy örömmel és szeretettel fogadták őket. P. D'Orville teljesen kimerülve érkezett ide. Elgyöngült szervezete küzdött a gyilkos kór ellen, de ez hatalmasabbnak bizonyult, az emberfeletti fáradalmakban megtört teste összeomlott. Míg 1662 április 8-án kinn a húsvéti harangok a föltámadt Üdvözítő győzelmét hirdették a halál fölött, azalatt a rendházban a hős hithirdető szíve utolsót dobbant.¹¹

P. Grueber könnyezve állott hűséges társa sírjánál, szinte úgy érezte, hogy lelkének felét vesztette el. 1664-ben Rómában is visszagondol rá és meleghangú megemlékezést írt róla. Kiemeli nagyszerű lelki és testi erejét, képességeit, példás szerzetesi életét és soha ki nem fogyó türelmét; majd a végén lelkesedéssel szól a sanyarú helyzetek és nélkülözések között tanúsított lelki egyensúlyáról és állandóan derült

kedélyéről. Szerető testvért, odaadó és önfeláldozó társat veszített benne, küzdelmeinek és szenvedéseinek osztályosát.

P. D'Orville érdemei csakugyan tudományos szempontból is elévülhetetlenek, mert olyan utat tett meg Grueberrel együtt Pekingtől Agráig gyalog, amilyenre azóta európai alig szánta el magát. Kettőjüké a dicsőség, hogy az újkorban elsőnek utazták keresztül Tibetet és fedezték föl Európa előtt titkait.¹²

Sokan talán mosolyognak, ha hallják, hogy Pekingtől Agráig 214 napig tartott az útjuk, de nem fognak csodálkozni, ha megtudják, hogy a leggyorsabb karavánok is 380—400 nap alatt jutottak el egyik városból a másikba. Ne feledjük, hogy ők nem az autó, repülőgép és expresszvonat századában éltek, abban az időben mindez ismeretlen fogalom volt. Elismeréssel kell nekik adóznunk, mikor olvassuk, mily hősiességgel vállalkoztak a nekik oly ismeretlen, és éppen azért bizonytalan útra; idegen országban magukra hagyottan, a szükséges tájékozódás nélkül utazni nem mindennapi bátorságot jelentett. Ők pedig nemcsak utaztak, hanem tanulmányoztak, megfigyeltek, földrajzi méréseket végeztek, jegyzeteket készítettek, amelyek nyomtatásban is megjelentek. Kétszeres jogcímen tarthatnak igényt elismerésünkre: először viszonylagos gyorsaságuk miatt; másodsor hű és megbízható megfigyeléseikért.¹³

P. Grueber alig pihente ki az út fáradalmait, máris készülődni kezdett küldetésének folytatására. Ismét kapott társat, ezúttal a német P. Roth Henrik személyében, aki ezideig az agra kollégium rektora volt. P. Roth 1620-ban Dillingenben született, ugyanitt végezte középfokú tanulmányait a Jézustársaság gimnáziumában. 1639-ben jezsuita lett. 1650-ben kérte és kapta meg az engedélyt, hogy az indiai misszióba mehessen. Rendkívüli tehetség volt. Tökéletesen elsajátította a közismerten roppant nehéz szanszkrit nyelvet, sőt vasenergiával és alapossággal annyira vitte, hogy szanszkrit nyelven is írt. Euringer Sebestyén tanár szerint¹⁴ ő a legelső német, aki megtanult szanszkritül és ugyancsak az első európai, aki szanszkrit nyelvtant írt.

Grueber és Roth Agrából északnak Delhin¹⁵ keresztül Lahore felé vették útjukat. Itt nagyobb csónakba szálltak.

A Revi, Chenab folyókról az Arab-tengerbe torkoló Indusra átevezvén és rajta végighaladván, a folyó torkolatnál elhagyják a csónakot és gyalog folytatták útjukat Beludsisztánon és Mekránon keresztül a Perzsa-öbölíg. Innen kezdve már ismert úton vonultak Perzsián, Örményországon és Kis-Ázsián keresztül Róma felé, ahová 1664 február 20-án érkeztek meg jó egészségben. P. Grueber tehát három álló esztendeig volt úton és egész Ázsiát kétszer átszelte.¹⁶

Miután a rendfőnökkel elintézte a hivatalos ügyeket, május elején Velencébe távozott, hogy innen visszainduljon Kínába. A köztársaság éppen ekkor harcban állott a törökökkel. Minthogy ennek folytán a Földközi-tengeren veszélyes lett volna az utazás, Grueber elhatározta, hogy Lengyelországon, Moszkván és Turkesztánon át kísérli meg ismét gyalog a visszajutást.

Közben ő is, társa is beszámolt I. Lipót császárnak úti tapasztalatairól. 1664 szeptember 17-én írt levelében Lipót örömét fejezte ki Oliva rendfőnöknek, hogy jobb és biztonságosabb utat sikerült találni Kínába. Igérte, hogy amint elődjei támogatták a kínai missziót, ő sem fog elmaradni mögöttük e tekintetben és hathatós támogatást ígér. Fölszólítja a rendfőnököt az uralkodó, hogy nevezzen ki egy pátert, aki állandóan Bécsben lakjék, a kínai misszió ügyeit intézze és az e célra szánt adományokat kezelje. Ajánlja, hogy a Keletre induló híthírdetők ne Lisszabonból tengeri úton, hanem a rövidebb és olcsóbb szárazföldön át menjenek rendeltetési helyükre.¹⁷ Lipót nemes terve VI. Alfonz portugál király ellenszegülésén egyelőre hajótörést szenvedett.

P. Grueber rövid linzi tartózkodás után társával együtt Boroszlón, Danzigon át Kurland és Oroszország felé tartott. Ám itt arról értesült, hogy Oroszországon keresztül nem ajánlatos az utazás a mindenütt dúló testvérharcok és belső forrongás miatt, Szibériában pedig a tatárok veszélyeztetik a közbiztonságot. Mit volt mást tennie, megváltoztatta tervét, Mitauból visszafordult, ismét visszatért Bécsbe, hogy a Dunán hazánkron keresztül Konstantinápolyba hajózva, innen próbáljon ismét Kínába jutni. A sok fáradság és utazás azonban végre őt is kimerítette. Súlyosan megbetegedett. Nehéz szívvel, de Isten akaratában megnyugodva vett búcsút társától, aki

egyedül folytatta az utat India felé, ahová szerencsésen megérkezett. De a társa sem sokáig maradt életben; 1668-ban, 47 éves korában meghalt. P. Grueber második társáról, P. Rothról is írt megemlékezést 1670 január 30-án. Ez az irat Nagyszombatból van keltezve és most a müncheni Staatsarchivban található.¹⁸

P. Grueber egészségének helyreállítására visszatért Itáliába, ahol lassankint fölépült. Szívesen elment volna még egyszer a kínai misszióba, de előjárói nem merték a hosszú útra elbocsátani, hiszen a betegség nagyon megviselte és levette lábáról.

Midőn Grueber látta, hogy Kínába hiába vágyódik tovább, visszatért rendtartományába, Ausztriába, ahol ismét önként jelentkezett az erdélyi katolikusok lelki gondozására. Ifjúkori vágya ezúttal teljesült. 1667–1669-ig a királyi seregek mellett a tábori pap tisztét tölti be, 1669–1680-ig Nagyszombatban, Trencsénben és Sárospatakon fejt ki lelkipásztori tevékenységet. Az utolsó években már gyakran betegeskedett, de nem akart nyugodni, mindig kivette részét a munkából. Nagy lélekkel, panaszszó nélkül és Isten akaratán megnyugodva viselte el a rettenetes fájdalmakat, amelyek életének utolsó éveiben próbára tették türelmét. A haldoklók szentségeivel ellátva 1680 szeptember 30-án hunyt el a Jézustársaság sárospataki rendházában, 57 éves korában.¹⁹

P. Grueber a világ egyik legbátrabb utazója és mint említettük, a legelső újkori Tibet-kutató. Haláláig nagyszerű, igénytelen szerzetes maradt. Kortársai általánosan magasztalják és kiemelik szerénységét. Sohasem kereste a maga dicsőségét, még utazásairól szóló tudósításait, rajzait is átengedte rendtársainak, hogy rendelkezzenek velük.

Megfigyeléseinek javarészét a kiváló polihisztor, Kircher Atanáz közölte Kínáról szóló hatalmas, több nyelvre lefordított művében.²⁰ P. Grueber leveleiből, amelyeket Győrött, Nagyszombatban és Trencsénben kelezett, láthatjuk, hogy élénk figyelemmel kísérte a kiadási munkálatokat, útbaigazítással, tanáccsal szolgált a kiadónak és szedőknek.

P. Grueber nem magyar származású, de szerette nemzünket, ezért vágyódott közénk már ifjúkorában és életének 57 esztendejéből közel 14 évet hazánkban töltött. A nagy

Julián barát, a lelkes Kőrösi Csoma Sándor és a többi magyar kutató mellett méltán helyet foglalhat ő is hazánk nagyjainak Pantheonjában. Sárospatak városa is nemes büszkeséggel vallhatja azt polgárának, aki idegenből szakadt ugyan közénk, de magyarrá lett testében-lelkében; aki fáradságot nem ismerve segített eltakarítani a törökdúlás és pártviszály okozta romokat, most pedig e nagymultú város falai között várja a dicső feltámadást.

JEGYZETEK

¹ Megjelent a Magyar Kultúra 16. (1929) 1. sz. 12—18. lapjain. Mások, mint pl. *Duhr*, egyszerűen Grubernek írják a nevét. Az eltérés abból magyarázható, hogy a mult századokban a névírásnál sok ingadozás észlelhető. Hol így, hol másként írták.

² *Necrologia Prov. Austriae*, 1615—1685, 937. lap.

³ *Weiser Franz*, P. Johann Grueber, 4—3. lap. V. ö. Rudolf Klug cikkét: P. J. Gruber S. J., *Die Reisen eines Linzers in China und Tibet*. 1661—1664. *Heimatland* 12. (1935) 98—103., képekkel.

⁴ *Duhr Bernhard*, *Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge*, III., 334. lap; és *Wessels C.*, *Early Jesuit Travellers in Central Asia*, 173. lap.

⁵ D'Orville Lajos belga grófi család sarja; született 1621 augusztus közepén Brüsszelben. Ingolstadtban és Löwenben tanult.

⁶ *Wessels*, i. m. 176 kk. II.

⁷ *Tronnier Richard*, *Die Durchquerung Tibets seitens der Jesuiten* J. Grueber und A. D'Orville 1661. *Z. der Ges. für Erdkunde zu Berlin* (1904) 328—361. lap.

⁸ *Wessels*, i. m. 188. s. köv. II.

⁹ *Tronnier*, i. m. 350. s. köv. II.

¹⁰ Katmandu a Tibet és a Hindosztán-Alföld (Elő-India északkeleti része) között elterülő Nepál fővárosa.

¹¹ *Wessels* i. al. 195. kk. II.

¹² H. Bosmens S. J.: *Documents sur Albert D'Orville de Bruxelles* 8. I. — V. ö. *Analectes pour servir à l'histoire eccl. de Belgique* 37 kötet, 1911. — Henry Heros megtalálta 1923-ban P. D'Orville sírkövét, arról ír *Archivum Hist. S. J.*: 2. (1933) 17—24. II. Négy képet is közöl.

¹³ *Wessels*, i. m. 198. lap.

¹⁴ *Jahrbuch des Histor. Vereins*, Dillingen. 1918, 2. lap.

¹⁵ Delhi néhány év óta Elő-India fővárosa.

¹⁶ *Wessels*, i. m. 199 kk. II.

¹⁷ *Duhr*, i. m. 335 sk. lap. — A levél megtalálható: *Huonder*, *Deutsche Jesuiten Missionäre des 17. und 18. Jahrh.* 212. l.

¹⁸ *Jesuitica in genere*. Fasc. 13. u. 215.

¹⁹ *Necrologia Prov. Austriae 1615—1685*, 928. lap. — A sárospataki rendház 1662-ben létesült. 1661-ben Báthori Zsófia alapítvánnyal látja el és fennmaradását biztosítja. (V. ö. *Litt. auth.* III. k. I. rész, 39. lap.)

²⁰ A könyv címe: *China monumentis, qua sacris, qua profanis . . . illustrata*. Amsterdam. 1667.

FRIDECZKY JÓZSEF:

JACQUES MARQUETTE

1637—1675

A Mississippi felfedezője

A washingtoni Capitol egyik csarnokában az Egyesült Államok legnagyobb fiainak szobrai állanak. A nagy Lincoln elnök mellett áll itt Wisconsin állam legnagyobb emberének, egy egyszerű jezsuita hithirdetőnek a szobra. De Marquette atya hírét szobránál is tartósabban őrzi szívében Amerika. Nincs az az amerikai diák, aki történelemkönyvéből ne tudná, hogy a Mississippi első felfedezője ez a jezsuita atya volt.

I.

Nehéz időkben, a harmincéves háború alatt született a francia Laonban, 1637 jún. 10-én. Atyja Nicolas városi tanácsos volt, anyja a nemesi de La Salle családból-származott. Tizenhét éves korában lépett be a jezsuita rendbe. A háborút követő zavar, a Fronde, előző évben, 1653-ban ért véget és mikor felső tanulmányai befejeztével 1659-ben a pyrenaeusi békekötés Spanyolországgal a régóta várt békét újra meghozta, úgy látszott, hogy semmi sem zavarhatja többé életének nyugodt folyását. Mintha az ő szelíd, egyszerű egyéniségével, buzgó munkájával most már arra volna hivatva, hogy egész életét békében, tanulmányok közt töltsse, mint a reimsi, charlevillei és langresi kollégiumok tanára. Ki hihetne volna akkor, hogy ez a csendes, szelíd képű jezsuita egyszer a távoli Amerikába, a vad indiánok közé fog kerülni és új területeket fog felfedezni az emberi haladás számára. 1663-ban letéve a fogadalmakat, következő évben a kollégiumban a középső osztályt, a humanité-t tanítja, de Cicero tanítása közben kezdi hallani Isten hívását messze idegen világokba

lelkeket halászní. 1665-ben elhatározza magát és rendfőnökét kéri, hogy engedje őt a kanadai indiánok közé az ígét hirdetni. 1666 szept. 20-án már meg is érkezik új működési terére, Kanadába, Quebecbe.

Észak-Amerika abban az időben nem annyira az ígét, mint a rémület földjének látszott. Déli partjain a spanyolok telepedtek meg, a keleti partokon angol menekültek, de az angol települést derékba szelte a Hudson és Delaware folyóknál, Nieuw-Amsterdam, a mai New-York, környékén a holland település. A Szent Lőrinc-folyó alsó folyásához vásárok idején egy prémkereskedő-vállalat emberei tolongtak, míg az állandó lakosság pár kézművesből, katonából és letelepedett indiánból állott, kiknek lelki gondozása a jezsuitákra volt főleg bízva orsolya nővéreken és sulpicianusokon kívül. Mindössze 3215 lélek élt szétszórva Quebes, Montreal és Treis-Rivières városkákban. Marquette atya megérkezésekor fejeződött be a telep életének legnehezebb kora.

A század elején a prémüzlet Kanada vadász indián lakosságával, az algonkinokkal virágzott ugyan, de az első siker éveit nehéz idők váltották föl. A nieuw-amsterdami (newyorki) hollandok ugyanis a mai New-York állam felső részén, a Hudson és Mohawk folyónál lakó indián törzs, az irokézek közvetítésével igyekeztek a francia prémkereskedést rontani és mikor a kanadai társaság a nagy tavak felé kezdett terjeszkedni (Ontario, Erie, Huron, Michigan, Lake Superior), hogy az ottani algonkin törzsszel, a huronokkal szövetségbe, a hollandokat és irokézeket kisémmizze, az egész kontinens vérbe borult. A hollandoknak Európában is meggyűlt a bajuk a Mazarin halála óta (1661) egyedül uralkodó XIV. Lajossal és angol szövetségével, II. Károllyal, kit ő segített vissza trónjára a Cromwell-uralom után. A hollandok erre a jól megszervezett és harcias irokézeket felfegyverezték, Európában pedig flottájuk De Ruyter alatt egész a Thamesbe hatolt föl. Az amerikai angol, a new-englandi települők erre magát Nieuw-Amsterdamot foglalták el és New-Yorknak nevezték el (1642). Viszont a felfegyverzett irokézek majdnem teljesen kiirtották a franciákkal szövetséges huron törzset és magukat a franciákat is annyira rémületben tartották, hogy a kanadai városok lakói ki sem mer-

tek mozdulni a cölöperődök közül. A régi jövedelmező prémüzlet szinte teljesen megbukott s a társaság a gyarmatot XIV. Lajos hatalmába adta át. Az új intendáns, Kanada Colbertje, Talon, új irányt szab a gyarmat fejlődésének, amelybe a jezsuiták is beleilleszkednek. A hollandok kiküszöbölésével s a spanyolok hanyatlásával Talbot új területeket keres. A Szent Lőrinc-folyó ugyanis novembertől áprilisig nem hajózható a jégkéreg, illetve jégzajlás miatt. Oldalt hagyva tehát kelet felé az angol településeket, a francia uralom a nagy tavakon át terjeszkedik és keres utat magának a tenger felé hajózhatóbb folyókon. A jezsuiták örömmel kapcsolódnak be ebbe a tervzetbe is, hiszen céljuk Isten üzenetének megvitele oly vidékekre, ahol azt még sohasem hallották. Erre a munkára adja magát egész fiatal lelkesedésével Marquette atya is s így fedezi föl a „Vizek Atyját”, a Mississippit. Ő utána megy La Salle lovag is a folyón le New-Orleansig s nevezi el a környéket XIV. Lajosról Louisianának.

Az indiánok térítése nem volt könnyű feladat. Az indián voltaképen kóbor vadász- és halásznép, melynek fontosabb törzsei, a huronok és irokézek, már a földműveléssel is kezdenek foglalkozni. Asszonyaik egy-egy őserdőterületet felégettek s az erdőirtás hamulepte televényében termelték kukoricájukat, melyből kását készítettek és kenyerüket sütötték. A vadásznépet foglalkozása a vadállományhoz köti; ez pedig vidékenként és az időjárás szerint változik. Nagy fagyokban elpusztul a vadállomány s a tavak és folyók befagyásával a halászat is megszűnik, a törzs éhezik. Máskor ha bő a zsákmány, az amerikai nedves forró nyárban a hús nem áll el. Így a vadászélet könnyelművé teszi az embereket: ha nagy a hőség, áll a lakoma és dínomdánom, ha kemény a tél, a vaddal együtt pusztul az éhező indián is. De a vadásznép kalandos, bátor és harcias, mint az ősmagyarok is voltak. Az élet kioltása mindennapi foglalkozása lévén, az emberi életet se becsüli sokra, könnyen kegyetlenséggé fajul a bátorsága. A vadak hajtása társas együttesben könnyebb, a társak a pihenés idején is együtt maradnak. Kunyhóikat, wigwamjaikat úgy építik, hogy minden wigwamban három-négy tűz ég a nyílt kémény alatt s mind-

egyik tűzön két család étele fő. Ez a folytonos együttlakás sok rossz tulajdonság szülőoka. Az ember csűrheemberré alakul, mulatsága tombolássá, orgiává. A vegyes együttlakás evőversennyé fajuló lakomákba, részegsége, tomboló bujálkodásra viszi őket vagy szerencsejátékokra (szilvماغ-játék, fehér-fekete), úgyhogy egész falvak mindenüket eljátsszák. Az elfogott ellenségek kínzása tömegőrületté fokozódik, az egyén nem meri kivonni magát alóla.

Pedig e sötét vonások mellett van sok tehetség és jó tulajdonság is az indiánokban. A természetben élő nép képzelőtehetsége ugyan vallásukat fantasztikus mesék tömegévé teszi, melyek a görög mítoszoknál zagyvábbak és a pompát és rikító színeket keresik ruházatukban is. Nem elégszenek meg a bőrtakarók, prémek és tolldiszkek sokaságával, hanem testüket tetoválják, festik és a színes kagylókból fűzerre font ékszerek egész tömegét teszik magukra, az úgynevezett wampumokat. Értékes vonás erős önértékük és akaraterejük, amely nem hajlandó gyáván meghunyászkodni, erős becsületérzésük, mely olykor a stoikusokra emlékeztető öngyilkosságba viszi őket. A fiatal indiánok tomboló túlcsapongása az öregekben józan megfontolássá válik. Tanácskozásaik mutatják, milyen higgadt és józan tud néha lenni egy vad nép is. A természetes állapotban élő ember eleven emlékezőtehetsége is megvan bennük, amelyet segítenek a wampum-övek is. A kagylódíszek különbözőképpen összerakott szeimeiből olvasni tud az indián régi harcokról és szerződésekről; a wampum náluk a mi ügyiratainkat is pótolja. A józanág egyeseknél, így a hithirdetők esküdt ellenségeinél, a varázslóknál, ravaszságba megy át.

Az indiánok vallása a természetben élő primitív ember túlcsapongó képzeletének felel meg. Igazi, személyes Istent nem ismer, hanem állatokat, sőt élettelen tárgyakat személyesít meg (manitu, oki) és isteni lényként imád, ami nem egyéb, mint természetimádás. Ezeket a szellemeket a legbabonásabb félelemmel próbálja maga felé hajlítani. Tetteiben sokszor álmai által vezetteteli magát. Ellenségét is fa vagy kő jelképekben képzelel el és a jelkép szétrombolásával igyekszik megrontani.

II.

Ezt a népet kellett jobb útra vezetniök a jezsuita atyáknak. Több mint félszázad munkájának sikerült is megmozgatni az emberit bennük, hála kitartó, céltudatos munkájuknak, amelyet a kor történetírója, Parkman is, protestáns létére a legnagyobb dicsérettel emel ki. Mikor munkájuk gyümölcse érni kezdett a huronok közt, az irokéz támadás a huronokat megsemmisítette és félszázad munkájának eredménye elpusztult.

Alig érkezett meg Marquette atya Quebecbe, már a következő hónapban, 1666 októberében Trois-Rivières-be helyezték, ahol a hegyvidéki indián nyelvet tanulta. Izeltőnek igen jó volt ez az első tél Kanadában. A nagy hófúvások annyira besöprik hóval az utakat és a folyókat, hogy nyomuk se látszik. Még az utcákon is nehéz a közlekedés s a házakon is átfúj a dermesztő viharos szél. Vigasztalás lehetett, hogy még az ős folyamán a francia katonaság elfoglalta az irokéz indiánok mohawk törzsének a faluját és így egyelőre az indián veszélytől nem kellett rettegni.

Mikor a pihenés óráiban, késő délután a jezsuita rendház kandallója előtt ülték körül a tüzet, tanulta a francia gondolkozástól erősen elütő, agglutináló, képzőkkel túlhalmozott indián nyelvet, vagy rendtársai beszéltek neki egykori társaikról, a rend vértanúiról, így a hatalmas termetű, méltóságteljes megjelenésű Brébeufről, aki kitartással küzdött a huronok közt a katolikus hit és erkölcsök terjesztéséért. A huron népet hosszú, szigorú tél után éhség pusztította, majd a dögvész tizedelte meg. A varázslók, akiknek befolyását a jezsuita tanítás lerontotta, azt terjesztették, hogy Brébeuf és társai varázsolták a betegséget a nép közé ismert bűvészi tehetségükkel. Mikor először látták a misszió óráját, azt kérdezték, mivel kell kiengesztelni és mit eszik; most pedig ezt is varázsszernek tartották, mely a betegséget terjeszti. Kiszámított kegyetlenséggel meghívták a jezsuita atyákat is tanácsukba, ahol előadták gyanújukat ellenük, sőt indián kegyetlen vendégszeretettel a halotti torukba is meghívták őket és a kinhaláltól csakis Brébeuf fenséges nyugodtsága mentette meg őket. Mikor megmenekültek a haláltól, annak

a népnek a kezétől, amellyel annyi jót tettek, az irokézek ütöttek rajta a huronokon, falvaikat egymásután felperzselték, a lakókat a jezsuita atyákkal együtt fogságba hurcolták. Mint elfogott ellenséget, karóhoz kötötték Brébeuf-öt, előbb ujjait és körmeit marcangolták szét fogaikkal, majd lassú tűzön égették húsát, vigyázva, hogy a halál ne menthesse meg idő előtt a kínzásoktól. Ő a kínok közt is Isten ígését hirdette. Ekkor letépték alsó ajkát és tüzes vasat szúrtak torkába. Törhetetlen bátorsága még akkor is dacolt kínzóival, hiába szaggatták tüzes fogókkal róla a húst, hogy fölfalják és a halál csak akkor hozta meg a vértanúkoszorút, mikor egy irokéz ifjú kitépte szívét, hogy megegye és így a hős ellenség bátorságát szerezze meg magának. Beszéltek a félénk Lalement atyáról, Brébeuf társáról, aki hős lett a kínhalálban, a térítőútjában megfagyott De Neuöl-ről és Jogues atya kalandjairól, akit kínoztak az indiánok, de nem ölték meg és aki a holland gyarmatra, Nieuw-Amsterdamba menekült és visszajutott Európába. De a vértanúság vágya nem hagyta békén, visszament Kanadába, békekövetnek ment kínzói, az irokézek közé, akik aztán az új harcok kezdetén kínzások közt ölték meg.

Ezek a példák állottak Marquette atya szeme előtt, mikor először ment ki a nagy próbálkozásra Pointe de Saint-Esprit-be, a Lake Superior nyugati csücskéhez, a mai Wisconsin államba. Az ottani indiánok nyelvét, a vatavát, mely az algonkin rokona, könnyen megtanulta nyelvtelenségével. Sokkal nehezebb volt azonban az indiánok észjárását megértenie. A jezsuita rendben ugyan kimeríthetetlen kincsház az ugyanazon a téren működött elődök levélbeli jelentései és tanácsai, amelyekből minden kezdő okulhat. Nagyon jól tudta tehát, hogy az indián nép termékeny ugar, amelyet könnyű feltörni, de nehéz a belevetett magot érlelésig megvédeni a buján felburjánzó dudvaktól.

Az indiánnak, aki áldozatokat hozott az állatok szellemének, aki a hálókat azzal akarta serkenteni a halfogásra, hogy a törzs legszebb leányaival házасította össze, aki minden állatfajnak a királyát engesztelte, könnyű volt megmagyarázni, hogy amint az állatok fajai felett királyt képzel, úgy az emberek felett is kell egy mindenható királynak lennie. A

személyes mindenható Istent csak így lehetett vele megértetni. Annak, aki az elfogott ellenséget kínoztá, húsából evett és aki mindig attól féltetett, hogy ellenségei kezére jutva ő is úgy fog elpusztulni, könnyű volt megmagyarázni, hogy a pokol örök kínzás helye és ezt rikító színnyomatokkal szemléltetni is tudta a hithirdető, de a keresztény mennyország nehezen ment bele a vadnak fejébe. Azt kérdezte, van-e sok vad a mennyországban és lehet-e vadászni és mikor magyarázták, hogy az örök boldogság Isten szemlélete, válát vonogatta, hogy az csak a franciáknak való. Ha a személyes hatás, a szelíd, keresztény bánásmód lassan az egy akolba édesgette is, az ingadozó indián hívőnek a legelső dinomdánom és kicsapongás elég volt, hogy kizökkentse hitéből. Marquette atya munkája így lassan, de mégis haladt. Már nem akasztottak föl kutyákat áldozatul a napnak. Sok indiánt meg is gyógyított, jól ismervén a gyógynövényeket. Szelíd, simulekony természetét is hamar megszerették. Azt is belátták, hogy a nagykorúsítási időben szokásos böjtök alatt látott álmok oktalank és az azokban látott állatok mégiscsak méltatlan védőszellemei az embernek, de azért a gonosz szellemek ellen őrzőangyalunk véd meg bennünket. A beteg indiánt a varázsló naphosszanti dobveréssel, ordítással, örült tánccal, égő üszkők szétdobálásával gyógyította, vagy lakomát rendeztetett a beteg felépülésére, ahol halálra ették magukat, vagy ajándékokat csikart ki a rossz szellemek nevében a szerencsétlen betegektől. Marquette atya rávette őket, hogy gyógyulásért az Istenhez folyamodjanak, aki egyedül gyógyíthat.

Marquette atya munkáját a szíuknak, a Nyugat legvadabb törzsének a támadása zavarta meg. A támadás elől a vatava törzs kénytelen volt átmenekülni a Lake Superior keleti csücskébe, Sault-Sainte-Marieba 1670 folyamán, ahol a jezsuita atyák a huron törzs roncsait és az ogibwa indiánokat gondozták lelkieben. Ide az üldözők nem tudtak behatolni, mert a telepet facölöpökből álló erődítmény és francia katonaság védelmezte. Ide vagy kétezer indián szorult össze, de a Lake Superior gazdag kecskégekben és fehér halakban. Európai ínynek a legnehezebb volt megszokni a só hiányát.

Sault-Sainte-Marieban 1671 júniusában összehívták a környék indiánjait főnökeikkel együtt vagy tizenöt törzsből. Kanada kormányzójának küldötte XIV. Lajos nevében ünnepélyesen birtokba vette a vidéket a tavakkal és a folyókkal együtt, jelképekül göröngyöt tartva kezében. A király hatalmát úgy magyarázta, hogy ennek a Kanada kormányzójához hasonló tízezer szolgálója van és hajóiban nem 4—5 ember fér el, hanem ezer is. Marquette atya ez időben tette le az ünnepélyes fogadalmakat Dablon atya kezébe és visszavonult Szent Ignác lelkigyakorlatai végzésére.

Ekkor ment át a Horon- és Michigan-tavak közti szoroson épült Michilimackinac-be, ahol egy égi jelenség magyarázatával nyerte meg a vadak érdeklődését. Milyen változatosak a jezsuiták eszközei! Ricci atya a Kínában uralkodó Ming-dinasztia kegyét azzal nyerte meg, hogy pontosabban tudta előre meghatározni a napfogyatkozásokat, mint a leg tudósabb mandarinok. Marquette atya a megijedt algonkin törzseket nyugtatta meg, mikor a tavaszi ködben három napot láttak egyszerre. A varázslók szerint ez szellemek házasságát jelenti és ez bajok magvát rejtí magában a szegény indiánokra. Marquette megmagyarázta, hogy kettő ezek közül csak ködkép és a három napot a Szentháromság jelképének nevezte. Sikerült elérnie azt is, hogy az elfogott indián ellenségeket a telep indiánjai mégsem falták föl kannibál módra, ha a kegyetlen kivégzést nem is lehetett megakadályozni. Az elítélteket is vigasztalta haláluk előtt.

III.

Frontenac, Kanada új kormányzója, 1673-ban Jolliet mérnököt és prémkereskedőt bízta meg azzal, hogy keresse meg a hírből ismert „Vizek Atyját”, indiánul Mississippit, amelyhez könnyű lejutni a nagy tavakból és kutassa ki, hova torkollik, a kínai vizek felé, vagy a Mexikói-öbölbe. — Jolliet, aki a quebeci jezsuiták növendéke volt és maga is jezsuitának készült eleinte, maga mellé Marquette atyát választotta hithirdetőnek, mint aki ismeri az indiánok jellemét és a nyelvét — már vagy hat indián nyelvet beszélt — és a növényekhez is ért. Ő maga a talajokat tanulmányozta és vas- és rézerek után kutatott.

Igy hetedmagukkal indultak el a nagy felfedező útra 1673 május 17-én az ismeretlen, hírből hallott nagy folyó felé, miután Marquette atya misét mondott Michilimackinacben. Jolliet vadmacskaideggel varrott bölénybőr kabátban és mocassinbőr cipőben indult sextánst véve magához. Marquette atya fekete reverendája alá posztó alsóruhát öltött s a hűvös éjjelekre prémet vitt magával. Olvasója egy bőrzacskóban, breviáriuma, egy kereszt, iránytű, papír és tinta volt egyedüli felszerelése. Csomagjaikban kézioltárt, élelmet, ajándékkal továbbá vasszerszámokat és kagylódíszeket vittek magukkal két csónakban. A csónakok hét méter hosszú, egy méter széles indián tákolmányok voltak nyírfakéregből összeróva, melyeket fenyőgyökerekből font kötelek tartottak össze. Az ilyen csónak, minden rozogasága ellenére, ha egy nagyobb lökés kettészelhette is és repedésein át állandóan szivárgott is bele a víz, kitűnő szolgálatot tett oly helyeken, ahol az egyik folyótól a másikig kellett átgyalogolni pár kilométer távolságra s ahol az utasok vállaikon vitték át. Étélük kukoricakása volt indián módra napraforgóolajjal vagy medvezsírral készítve. A húst szárított lapokban vitték, a lapokat használatkor megtörték és a levesbe aprították bele. A sótól az indián missziók atyái már régóta elszoktak. Esténként a vizek partján vacsoráztak, majd a vitorlákból sátrat ütöttek.

Marquette atya naplójának kezdete jellemző a Szűz Máriát tisztelő jezsuita atyára: „A Szent Szűz szeplőtelen fogantatásának napja, akit mindig kérek, mióta ide kerültem az ottawák közé, hogy Isten adja meg nekem a kegyelmet, hogy meglátogathassam a Mississippin népeit . . .”

A felfedezők a Michigan-tó nyugati partján a vadzab-ból élő menomeniek területére jutottak. Ez a nép ősszel csónakban gyűjti össze a vadzab-bugákat és abból él egész télen át. A lakosok azzal ijesztgették őket, hogy a Mississippipartvidékein élő vad törzsek minden idegent lemészárolnak. A folyó alsófolyásánál pedig egyenest démonok laknak, akik bögésükkel ijesztgetik a hajózókat és a mélységbe húzzák a csónakot. Nem csodálkozhatunk ezen az ijesztgetésen, mikor még a következő században is a neworleansi orsolya apácák panaszkodnak, hogy nem tudnak aludni a város csatornájában bögő alligátoroktól (ma Canal-Street, New-Orleans And-

rássy-útja). A rettenetes hőséggel is ijesztgették őket. Marquette mosolygott tanácsaikon és hozzáfogott tanításukhoz a hit elemeiben.

Innen a Green-Bay öbölbe (Baie des Puants) siklott a társaság, és itt csónakjaikat a rejtett sziklák felhasogatták. A Fox folyón felfelé a sok fortyogó arra kényszerítette őket, hogy többször vállukon vigyék a csónakot. Közeledtükre a madarak ezrei riadtak föl a part vadzabföldjeiről. Így értek június 7-én a maskutinok és miamiak földjére, akik közt megkönnyítette a térítést, hogy varázslóik bűvös jelvénye a kereszt volt, amit a pár éve ott járt francia utazók ismerettek meg velük. A kereszt persze zöldre festett fejű medvébőrökkel volt díszítve és teleaggatva nyíllal és wampumokkal, hogy szerencsét hozzon a vadászoknak. Az indiánok szívesen fogadták és a folyón felfelé egész addig kalauzolták az utasokat, ahonnan három kilométernyire hurcolva csónakjaikat, elérték a Wisconsin folyót, amely már nem a Szent Lőrinc vízrendszerével függ össze, hanem a Mississippiével.

Ezen a vidéken rövid a tavasz és júniusban hirtelen, átmenet nélkül jön a nyár. Az éjjelek még tűrhetőek, de reggel sűrű párák szállnak föl a folyóból és a nap heve ezen a ködfátyolon át még forróbb, mint a tiszta levegőn keresztül. Nehézzé válik a lélekzetvétel és izzadság lepi el a testet, ami nem párolog el. A tájékok váltakoztak, hol téres mezők embermagasságú füvekkel, hol apró szigetek magas gyapotnyárfákkal, hol napsütötte dombok a párakon át elmosódott apró ligetekkel. Itt voltak a gyönyörű természetben és Marquette atya, mint naplója mutatja, tudta élvezni a természet szépségeit. Lefelé úszva a Wisconsin folyón, végre célt értek: itt voltak a meséből hallott nagy folyónál, a Mississippinél, megelőzve minden más európaít. Hálaadó szívvel zengtek hozsannát az Úrnak.

A vidék itt teljesen megváltozott. Az erdőket a víz partján messzeterjedő mezők váltották fel és a magas fűben bölénycsordák legelésztek százas, néha négyszázas csoportokban. Az öreg bikák dühösen, a borjak ostobán bámultak a jövevényekre, akik el akarják foglalni az ő birodalmukat. A víz hemzsegett a haltól és egy nagy harcsa majd

felborította csónakjukat. Végre kétheti hajózás után, június 27-én a folyó nyugati partján lábnyomokat láttak, s a mezőkön és erdőn át nyolc kilométer gyaloglás után ismeretlen indián törzshöz érkeztek, amely még soha nem látott európaiakat. Az illinois indiánok voltak és főnökeik, a sachemek, békepipával a szájukban, tollas dísszel a pipaszáron, jöttek eléjük. Egyesek franciáktól levetett ruhákban díszelgtek, amelyeket északi szomszédaiktól vásároltak. A békepipák közös elszívása után bementek a faluba, ahol a törzs feje teljesen meztelenül várta őket wigwamja bejáratánál, kezeit ellenzőnek téve szemei fölé. „Szebben ragyog a nap, amikor ti jöttök“, voltak első szavai és ebben a hangnemben folytatta kedveskedéseit. Az ünnepi lakoma elkészítésénél Marquette atya azzal hódította meg a szíveket, hogy kovájából a taplóra szikrát csiholt. Ezt nagyon megbámulták, mert ők fákat dörzsöltek össze tűzgyújtáshoz. A lakoma első fogása, a medvezsírban só nélkül készített kukoricakása, sagamite, édesebb lehetett a fáradt vendégek előtt, mint XIV. Lajos lakomáinak legjobb falatjai. Hozzá még a vendégszerető törzsfőnök saját kezével dugdosta szájukba a falatokat. A következő ételnél a hal húsát is saját ujjával tépdeste szét, maga fújta meg és úgy adta a vendégek szájába. Harmadik csemegének egy, az erre az alkalomra levágott fehér kutyának a húsa került eléjük, amelynek kínos ordítását az előbb hallották. A házigazdának sértés, ha a vendég nem eszik, mikor őt kínálják, de szerencsére mindenféle ajándéktárggyal könnyű őt kiengesztelni. Ár, balta, kagylóöv megteszik a szolgálatot. Pótlásul a nem sikerült fogás után bölényhúst kaptak. Ezalatt a falu apraja-nagyja odacsődült a főnök ajtajába és bámész szemekkel nézte az idegeneket. Másnap hadijátékot rendeztek tiszteletükre teljes hadifestéssel testükön és arcukon. Majd Marquette atya beszélt és algonkin beszédét kitűnően megértették. Meg is szerette ezt a szép-termetű, szelídebb erkölcsű indián törzset és később nagy útja után ide jött vissza hirdetni Isten ígését. Napimádók voltak, akik háromszor füstöltek pipát naponként a nap tiszteletére.

Tovább indulva lefelé a folyamon elérték az Illinois folyó torkolatát, amelyen alul a keleti part szikláira az indiá-

nok három szörnyetegnek a képét festették ríkító piros, zöld és fekete színben ijesztgetésül. Még fel sem ocsúdtak bámulatukból, amikor egyszerre az ide torkolló Missouri erős árja kapta el csónakukat a mai Saint-Louis felett. A mai utazó, mikor átmegy a Mississippí legszűkebb szorulatában az egy kilométer hosszú hídon a túlsó partra, East-Saint-Louisba, modern amerikai várost lát felhőkarcolókkal. A folyón nagy lapátkerekes hajók sutorogva kavarják a vizet. El sem tudja képzelni, milyen lehetett ez a környék 250 évvel ezelőtt, amikor az ár elsodorta Marquette csónakjait és mint hullott falevelet forgatta meg nagy rémületükre.

Pár nap múlva elérték az indiánoktól szép folyónak, Ohio-nak nevezett folyó torkolatát. Ha Caire városát elhagyjuk a vonattal és az Ohio kanyarulatai közt siklunk tova, ma is ugyanaz a kép, mint Marquette idejében. Messze-terjedő mezők, melyeket a folyó partján mocsarak szegnek be. Az árterületen elszórt fák állanak ki a vízből áradás idején. Marquette atya társasága nyár közepén ért ezekre a mocsaras mezőkre. Aki egyszer végigélvezte egy nedves június szűnyoghadát, akárcsak New-Yorkban is, elképzelheti, micsoda szenvedés lehetett ez az éjjeli táborozás a nyílt mezőkön. Az indiánok nagy kupacokat raktak és tetejükön fát égettek tömegesen. A szélvédett oldalon a füst így megmentette őket a szűnyoghadaktól. Marquette atyáék teljesen beburkolóztak vitorláikba. Csak így tudtak álmodni.

Pár napi hajózás után újra indián törzsre bukkantak a folyó keleti partján. Az illinoisoktól kapott békepipa megtette a hatását, szívesen látták őket. Itt már nem kellett félniök a szűnyogoktól, de a wigwamokban, ahol 8—10 család is alszik együtt, a bűzt még elviselhetetlenebbé teszi a füst, amely ha szél fúj, leszáll a földre és az ajtón megy ki. A szemet és a torkot marja. Szűnyog helyett a bolha eszi meg az utasokat ezekben a kunyhókban, ahol ember, állat vegyesen lakik. (Ne legyünk túlságosan elbizakodottak; Európában ma is találunk hasonló kunyhókat.) Itt medvezsírban sült bölényhússal, főtt kukoricával és sárga szilvával vendégték meg őket.

Annál nagyobb volt rémületük, mikor pár nap múlva az Arkansas folyó torkolatához közeledve indiánok tűntek

föl a nyugati partokon, akik már nem békepipával várták őket. A falvak ifjúsága harci riadóval, csatásorban siklott feléjük, két oldalról fából égetett, erősebb csónakokban és az egyik vértszomjazó fiatal indián egy husángot is dobott feléjük és le kellett bukniok, hogy ki ne sodorja őket a csónakból. Hiába mutogatták a harcias fiatalemberek felé a békepipát, hiába próbálta végig Marquette atya az algonkin és a többi öt indián nyelvet. De szerencsére közben az öregek is kijöttek a partra és lecsillapították a fiatalok harci kedvét. Az egyik indián ismerte az illinois nyelvet, amely az algonkinnak egyik nyelvjárása s így sikerült az ijedelmek után a béketárgyalás. A vendéglátók másnap elkalauzolták őket a nyolc mérfölddel lejjebb lakó arkansas törzshöz, az Arkansas folyó torkolatáig. Itt már hírük járt és békepipával, énekléssel fogadták a jövevényeket. Magas emelvényre vitték fel őket, kákagyékényeket terítettek útjukra. Az egész falu körülvette az emelvényt, ahol az illinois tolmács segítségével Marquette atya a kereszténység aaptanait fejtegette a meztelen hallgatóság előtt, mint az apostolok régi századokban. Ezek az indiánok ijesztő dolgokat beszéltek a délre lakó indián törzsek vadságáról, akiktől ők is félnek és akiket a spanyol kereszténység az európaiak esküdt ellenségévé tett, mert ezek már a Mexikói-öböl spanyoljaival is összeköttetésbe kerültek. A beszédek alatt, sőt egész éjjel folyt a lakoma és a vendégek csak nagy ajándékokkal tudtak szabadulni a kellemetlen kedveskedéstől. Mikor aztán nyugovóra tértek, egy csapat ki akarta fosztani őket. Szerencsére a főnök résen állt és ünnepélyes béketáncot lejtve vendégei előtt biztosította őket, hogy életük nem forog veszélyben.

Vendéglátóiktól úgy hallották, hogy a folyó torkolata már nincs messze (pedig ma is gyorsvonattal vagy tíz órai út onnan) és hogy a folyó csakis a Mexikói-öbölbe szakadhat, úgyhogy fontos tudomást vihettek magukkal Quebecbe. Épp ezért nem kockáztatták meg a további bizonytalan utat, lévén már nyár közepe (1673 július 17.), hanem megkezdték az utat felfelé a folyón, ami nehéz feladat volt az erőssodrú ár ellen. Az amerikai nyári hőség is tikkasztóbb, sorvasztóbb, mint a mienk. Mi a forróságban az árnyékba menekülünk, míg ott az árnyékban éppolyan fullasztó a forró, párás levegő,

sőt talán kellemetlenebb, mint a napon. A nehéz, forró pára megüli a levegőt és a szív alig bírja szivattyúzni a vért a tüdők felé. Az éjelek nem hoznak enyhülést, sőt a levegő még fullasztóbb, mint nappal. Esőben pedig nyomasztó a gőzölgő pára, akár a gőzfürdőben, amelyből nem lehet kijönni. A forró, párás levegőben megromlott, szárított hús, hozzá még sótlanul fogyasztva, aláásta a harminchatéves fiatal jezsuita gyöngé szervezetét. Az út vége felé erős bélhurut törte meg életerejét. Végre elérték az Illinois folyót és azon felfelé vitorlázva, majd gyalogolva eljutottak a Michigan-tóhoz, s azon vissza a green-bayi missziós állomásra.

IV.

Egész télen és 1674 nyarán át tartott a betegség és csak az ősz beálltával látszott javulás. A betegség mellett az a tudat is kínoztá, hogy a nagy folyónál felfedezett törzseknek nem viheti meg a jó hírt, az evangélium szavát. Alig kapott tehát erőre, nekiindult a térítő útnak le az illinois indiánok közé, akiket annyira megszeretett.

Október vége felé indult útnak két társával. A jezsuita atyák társai, a rendi segítőtestvérek, ha nem is voltak papok, a legnagyobb önfeláldozással kísérték mindenhová az atyákat.

Az ősz a legszebb évszak Amerikában. A tó partjának erdei sárga színt váltanak, amelybe belevegyül az amerikai jávor leveleinek erezett pirossága. A lankás lejtők sűrűn tele-szórva lila asterekkel és az őszi napfényben ragyogó (golden rod, solidago) sárga „aranypálcákkal”. Az „indián nyár” ez az időszak, amikor ökörnyalak lebegnek a vizek felett és rátelepednek a csónak háncsoldalaira is. Novemberben azután megjöttek az első csípős hidegek, majd a téli szélviharok is kemény faigyukkal és Marquette atya, akit újra megtámadott a betegség, december 8-án kénytelen volt a tóba ömlő Chicago folyónál vagy két kilométerre a tótól fölfelé téli szállást keresni. Itt, a mai óriási Chicago város területén, akkor elhagyatott rengetegben, állott Marquette atya fatömbökből összerótt háza, amelynek repedésein keresztülsivított a dermesztő téli szél. Szerencsére vad bőven volt a környéken: bölény, őz, vadpulyka. Szent Ignác lelkigyakorlatait végezte itt a beteg atya és társait hetenkint kétszer gyóntatta

meg. A környékbeli indiánok is ellátogattak néha a beteg paphoz. A tél végén kilencnapos Mária-ájtatosságot tartott társaival.

Végre eljött a tavasz is. A kiöntések mocsarait ellepte az indiánok sárga szent virága, a libatop és az arum-liliomok is kiterjesztették ölőszagú, rovarokat fogó fehér kelyheiket. Marquette atya erősebbnek érezte magát és nekiindult társaival március vége felé a hosszú útnak az illinois indiánok tanyájára, amelyet közben a sziuaktól való féltükben a Mississippi keleti partjára tettek át. Elérkeztek az illinoisok telepére Kaskaskiába, a Szeplőtelen Fogantatás missziójába, mint Marquette atya elnevezte. Úgy fogadták őt, mint a mennyből jött angyalt és az indiánok köréje seregelve hallgatták az Úr igéjét. Wigwamról-wigwamra járt tanítani a népet, majd húsvétra nagy tanácsot hívott össze, melyre a környék összes törzseit meghívta. Ötszáz főnök és öreg, vagy ezer-ötszáz fiatal harcos gyűlt össze s mögöttük az asszonyok és a gyerekek hada. A tanácsot a mezőn tartották meg. Két karóra négy nagy Szűz Mária-képet feszített ki Marquette atya. Azután beszélt nekik Isten országának szépségéről, a keresztény erkölcs fenségéről, a Boldogságos Szűzről, oly lelkesen, mint aki tudja, hogy ez az utolsó beszéde a földi tájakon. Mindenki leste szavát és kérték, maradjon közöttük, de ő érezte erőinek fogyását és megindult útjára, visszafelé a missziókra, Michilimackinac-be. Elérték a Michigan-tavat, de Marquette atya ereje ekkor már rohamosan hanyatlott. Szép lankás fás hegyoldalt keresett ki, ahol utoljára megpihenhessen az életben; két társa karján vitte őt ki a partra.

Beállottak a tavasz első meleg napjai és az alacsonyabban fekvő mezőket, amelyeket a megolvadt hóle ruganyosra itatott át, tömegesen lepték el a rózsaszínnel belehelt fehér „tavasz szépe” virágcsoportjai. A fiatal jezsuita utoljára nézett körül Isten szép természetében, amelyet annyira szeretett. Itt hálát adott Istennek, aki megengedte, hogy mint a hit hirdetője Isten nagyobb dicsőségére munkálkodhatott a természet gyermekei közt. Azután a Szeplőtelen Szűz felé emelkedtek utolsó gondolatai, kinek tiszteletét terjesztette minden lelkesedésével. Végignézett mégegyszer a gyönyörű tavaszi tájon és Jézus, Mária nevével ajkán lehelte ki lelkét.

1675 május 18-án, szombaton, Mária napján húnyta le szemét és kísérei ott temették el őt a fakadó rügyű fák alatt. A következő évben ottawa indiánok vadásztak ezen a környéken. Indián szokás szerint a kiásott holttest csontjairól levakarták a többi maradványt és drága prémekbe öltöztetve vitték el nyugóhelyére egykori apostolukat, a michilimackinaci Szent Ignác-misszió templomába. E helyet azóta elhagyta az ember, az őserdő visszafoglalta a területet. A misszió székhelyét csak a múlt század végén ásatták fel és megtalálták Marquette atya csontjait is.

Nevéről egész megyéket, városokban utcákat neveztek el és a Capitol szobrán kívül több amerikai városban áll szobra, de igazi nagyságát csak akkor érthetjük meg, ha elgondoljuk, hogy ez a gyöngye testű fiatal jezsuita életének minden földi lehetőségét feladta, hogy az emberiség javát szolgálja ezeken a helyeken, amelyeket ma az emberi munka termőföldrökké alakított át, hogy Isten szabad természetében a vad, kegyetlen indiánok közt is megmozgassa a szíveket és vezesse követőit Isten országa felé.

FORRÁSOK

Ch. de la Roncière, ancien président de l'Académie de Marine, *Au Fil de Mississippí avec le Père Marquette*: érdekesen megírt könyv, amely Marquette atya hitterjesztői munkáját is kiemeli a felfedezői mellett és élénk képet ad az akkori amerikai életéről.

Francis Parkman: *Pioneers of France in the New World, The Jesuits in North-America, La Salle and the Discovery of the Great West*.

Parkman a Harvard-egyetem tanára volt a Boston melletti Cambridgeben s az utóbbi művét tanítványainak ajánlja 1844-ben. Az úgynevezett koloniális korszaknak Parkman a fő történetírója és alapos ismerője. Mint protestáns író, nem mindenben érti meg a jezsuitákat, sokszor a puritán szemével nézve értetlenül áll előttük és mégis a legszebb emléket ő állította munkásságuknak művében.

A Mississippí folyását Chicago mellett ismerem és Saint-Louistól New-Orleansig. Az éghajlat és a természet rajza amerikai élményeimen alapszik.

TARTALOM

Előszó	3
Iñigo de Loyola	7
Francisco de Xavier	35
Francisco de Borja	49
Alfonso Rodriquez	69
Antonio Possevino	79
José Anchieta	101
Szántó (Arator) István	122
Francisco Suarez	156
Alonso Carrillo	183
Bento de Goes	202
Pázmány Péter	212
Káldi György	230
Roberto de Nobili	239
Silvestro Pietrasanta	254
Andrzej Bobola	273
Étienne Le Fèvre	285
Jakob Balde	299
Pierre Chaumonot	315
Sámbar Mátyás	325
Johann Grueber	333
Jacques Marquette	343

Imprimi potest. Budapestini 4. oct. 1939. Eugenius Somogyi S. J. Prae-
positus Prov. — Nihil obstat. Franciscus Zsiros S. J. 7182/1939. Imprimatur.
Strigonii, 7. oct. 1939. Dr. Joannes Drahos vic. gen.

Nyomatott: Korda R. T. nyomdájában, Budapest, VIII., Csepregy-utca 2.

